

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ СХОДОЗНАВСТВА ім. А. Ю. КРИМСЬКОГО
УКРАЇНСЬКА АСОЦІАЦІЯ КИТАЄЗНАВЦІВ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВАДИМА ГЕТЬМАНА

КИТАЄЗНАВЧІ ДОСЛІДЖЕННЯ

漢學研究

№ 2, 2020

Заснований у 2011 р.

Видавничий дім
«Гельветика»
2020

Затверджено до друку Вченою радою Інституту сходознавства ім. А. Ю. Кримського НАН України 08.12.2020 (протокол № 5) та Вченою радою ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана» 23.12.2020 (Протокол № 5)

Головний редактор:

Цимбал Л. І., д. е. н., доцент

Науковий редактор:

Кіктенко В. О., д. філос. н., старший науковий співробітник

Редакційна колегія:

Білошапка В. А., д. е. н., професор

Блудова Т. В., д. е. н., професор

Бубенок О. Б., д. і. н., професор

Гальперіна Л. П., к. е. н., професор

Дмитрів І. І., к. філ. н.

Дроботюк О. В., к. е. н.

Ісаєва Н. С., д. філ. н., доцент

Калюжна Н. Г., д. е. н., доцент

Корнилюк Р. В., к. е. н.

Корсак Р. В., д. і. н., професор

Кудирко Л. П., к. е. н., професор

Кшановський О. Ч., д. філ. н., професор

Ло Цзюнь, д. філос. в літературознавстві (КНР, Пекін)

Макарієв Пламен, д. філос. н., професор (Болгарія, Софія)

Маршалек-Кава Джоанна, д. політ. н., доцент (Польща, Торунь)

Отрощенко І. В., д. і. н., старший науковий співробітник

Петкова Л. О., д. е. н., професор

Примостка О. О., д. е. н., професор

Пун Вай Чін, д. філос. в економіці, доцент (Малайзія, Субанг-Джая)

Родіонова Т. А., к. е. н.

Сандул М. С., к. е. н.

Сюй Баофен, д. філос. в літературознавстві, професор (КНР, Пекін)

Тарасенко М. О., д. і. н., старший науковий співробітник

Хамрай О. О., д. філол. н., старший науковий співробітник

Хуан Чжоюе, д. філос. в літературознавстві, професор (КНР, Пекін)

Черкас Н. І., д. е. н., доцент

Яворська Г. М., д. філол. н., професор

Комп'ютерний дизайн та макетування:

Кузнєцова Н. С.

Адреса редакції:

01001, Київ 1, вул. Грушевського 4, кім. 211

Редакція не завжди поділяє позицію авторів.

При передруку посилання на «Китаєзнавчі дослідження» обов'язкове.

Статті у виданні перевірені на наявність плагіату за допомогою програмного забезпечення StrikePlagiarism.com від польської компанії Plagiat.pl.

Включено до Переліку наукових фахових видань України категорії Б у галузі філософських, філологічних, політичних та економічних наук (спеціальності 033 «Філософія», 035 «Філологія», 051 «Економіка», 052 «Політологія», 071 «Облік і оподаткування», 072 «Фінанси, банківська справа та страхування», 073 «Менеджмент», 075 «Маркетинг», 076 «Підприємництво, торгівля та біржова діяльність», 292 «Міжнародні економічні відносини») відповідно до Наказу МОН України від 26.11.2020 № 1471 (додаток 3).

Свідоцтво про державну реєстрацію: КВ 23663-13503ПР від 17.12.2018.

ISSN 2409-904X (Print)

ISSN 2616-7328 (Online)

ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»

При передруку посилання на «Китаєзнавчі дослідження» обов'язкове.

© Інститут сходознавства ім. А. Ю. Кримського НАН України, 2020

© ГО «Українська асоціація китаєзнавців», 2020

© ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана», 2020

ЗМІСТ

Історія, філософія, наука та культура Китаю

- С. В. Капранов.* Дослідження «Дао де цзіну» в Європі в першій половині XIX ст.5
- В. В. Круглов.* Формування семантичного поля буттєво-динамічних понять традиції «І цзіна» на прикладі опозиційних і непарних термінів.....17
- М. С. Кучерук.* Даосизм і марксизм-ленінізм: поєднуючи непоєднувальне. Щодо доцільності вивчення класиків у дослідженні методології ведення сучасної гібридної війни26
- Тянь Юань, Т. Ю. Андреева.* Политический, экономический и культурный обмен между провинцией Хубэй и Украиной: 1950–1990-е годы39

Політичний та соціально-економічний розвиток Китаю

- В. П. Волков, А. В. Переверзева, О. Ю. Карпенко.* Розвиток середнього класу в Китаї як показник скорочення бідності.....57
- П. С. Ленський.* Стратегічне зближення США та В'єтнаму як результат спільного сприйняття загрози Китаю в Південно-Східній Азії.....72
- Чжоу Веньлян, Д. О. Хвостенко.* Зарубіжні маркетингові стратегії китайських компаній83
- V. Osadchuk, V. Shaidetska, O. Drobotiuk.* Trends in the Chinese poultry meat market: prospects for the Ukrainian exporters93
- Li Jie.* China's global power ambition: expectations, opportunities, and challenges103
- Mickiewicz P.* Determinants of cooperation between the Chinese and Russian naval forces in the third decade of the 21st century113
- M. Smotrytska.* Initiative of Belt and Road in Ukrainian realities: accomplishments and failures.....133

Китайська мова та література

- Є. В. Гобова.* «Китай – відповідальна держава»: аналіз функціонування стратегічного нарративу145

Переклади китайської літератури

- «Велике вчення». Пер. з кит. Мерзлюк Д. О.153

Рецензії

- 李劫. 时代的历史——评《邓小平，革命的一生》160

TABLE OF CONTENT

History, Philosophy, Science and Culture of China

- S. Kapranov*. The studies of *Tao Te Ching* in Europe
in the first half of the XIX century5
- V. Kruglov*. Formation of the semantical field
of existent-dynamic concepts of the I Ching
on the example of oppositional and odd terms17
- M. Kucheruk*. Taoism and Marxism-Leninism: how to combine
the opposites. The expediency of scrutinizing
the traditional literature in the investigation
of modern hybrid war26
- Tian Yuan, T. Yu. Andreieva*. Political, economic and cultural exchange
between Hubei province and Ukraine: 1950–1990’s39

Political, Social and Economic Development of China

- V. Volkov, A. Pereverzieva, O. Karpenko*. Development of the middle class
in China as an indicator of poverty reduction57
- P. Lenskyi*. Strategic rapprochement between the United States and
Vietnam as a result of the shared perception
of the China threat in Southeast Asia72
- Zhou Wenliang, D. Khvostenko*. Foreign marketing strategies
of Chinese companies83
- V. Osadchuk, V. Shaidetska, O. Drobotiuk*. Trends in the Chinese poultry
meat market: prospects for the Ukrainian exporters93
- Li Jie*. China’s global power ambition:
expectations, opportunities, and challenges103
- Piotr Mickiewicz*. Determinants of cooperation between the Chinese
and Russian naval forces in the third decade of the 21st century113
- M. Smotrytska*. Chinese Initiative of Belt and Road
in Ukrainian realities: accomplishments and failures133

Chinese Language and Literature

- Ye. Hobova*. “China is a responsible country”:
a strategic narrative function analysis145

Translations of Chinese Literature

- “The Great Learning”. Transl. from Chinese by D. Merzliuk153

Reviews

- Li Jie*. The History of the Times – On “Deng Xiaoping,
A Life of Revolution”160

ІСТОРІЯ, ФІЛОСОФІЯ, НАУКА ТА КУЛЬТУРА КИТАЮ

ISSN 2616-7328 (Online), ISSN 2409-904X (Print)
Kitaëznävčì doslidžennâ, 2020, No. 2, pp. 5–16
DOI: <https://doi.org/10.51198/chinesest2020.02.005>

UDC 930(44)«18»+141.1(510)+221.3

THE STUDIES OF *TAO TE CHING* IN EUROPE IN THE FIRST HALF OF THE XIX CENTURY

S. Kapranov

PhD (Religion Studies), Senior Fellow

A. Yu. Krymskyi Institute of Oriental Studies of National Academy of Sciences of Ukraine
4, Hrushevskoho str., Kyiv, 01001, Ukraine

s_kapranov@yahoo.com

The article is devoted to the first European studies of *Tao Te Ching* in the framework of academic sinology, which took place in France in the first half of the nineteenth century. The works of the founder of the French Sinological School Jean-Pierre Abel-Rémusat and his students – Guillaume Pauthier and Stanislas Julien are considered. A particular attention is paid to the interpretation of the central to this text philosophical concept of Tao. Abel-Rémusat wrote the first scientific work on the study of the *Tao Te Ching* (1831), in which he hypothesized the common origin of the ideas of Lao Tzu and Pythagoras and Plato. Pauthier, on the other hand, suggested that the philosophy of Taoism originated in India. Julien is the author of the first complete translation of the *Tao Te Ching*. Abel-Rémusat considered the Greek *logos* to be the best equivalent of the term *Tao*, but most often translated Tao as ‘reason’ (*raison*). Pauthier did not offer an unambiguous translation, but Julien first began translating the *Tao* as the Way. It is determined that J.-P. Abel-Rémusat, G. Pauthier and S. Julien, creatively rethinking and criticizing the legacy of the Jesuit missionaries, took the study of the *Tao Te Ching* beyond theology and formed the basis of scientific research of this book. It is worth to note that the *Tao Te Ching* was recognized to be a philosophical text, not a religious or poetic work. The first scientific interpretations of the concept of *Tao* were formulated; Along with the old translation of this term as *reason*, borrowed from the Jesuits, appeared a new translation, namely, *Way*, which became mainstream in the twentieth century. In addition, it was then that the hypotheses of foreign origin of Lao Tzu’s philosophical ideas were first formulated – one of them, namely, the Indian hypothesis of Pauthier, has survived to this day. The works of these scholars also influenced the historico-philosophical reception of the *Tao Te Ching* and Taoism in general: Hegel relied on the work of Abel-Rémusat, and Schelling used the work of Julien. Finally, for the first time in Europe, a complete translation of the *Tao Te Ching* into one of the European languages, namely, French, was made and published, making it accessible to educated Western readers.

Key words: *Tao Te Ching*, Tao, Lao Tzu, Chinese studies, Chinese philosophy.

© 2020 S. Kapranov; Published by the A. Yu. Krymskyi Institute of Oriental Studies, NAS of Ukraine and the Ukrainian Association of Sinologists on behalf of *The Chinese Studies*. This is an Open Access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>).

ДОСЛІДЖЕННЯ «ДАО ДЕ ЦЗІНУ» В ЄВРОПІ В ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ ХІХ СТ.

С. В. Капранов

«Дао де цзін» є, певне, найбільш відомим на Заході китайським філософським текстом, про що свідчить велика кількість його перекладів і переспівів різними європейськими мовами. Дослідження «Дао де цзін» можна виділити в окремий підрозділ китаєзнавства (для уявлення про їх кількість і розмаїтість достатньо ознайомитися з репрезентативною, хоча й неповною бібліографією на сайті Хілмара Алкіроса [Alquiros 2000–2018]). Тим важливіше сьогодні озирнутися на пройдений західною наукою «шлях у тисячу лі», на його перші кроки, які значною мірою його визначили. Першими з «Дао де цзіном» познайомилися місіонери-єзуїти у XVII–XVIII ст., їм належать перші спроби дослідження й перекладу пам'ятки. Проте ці спроби відбувалися в рамках релігійної парадигми й були підпорядковані цілям проповіді християнства. У рамках академічної синології дослідження «Дао де цзін» започатковано в першій половині ХІХ ст. у Франції. Щоправда, у Росії 1826 р. зроблений переклад цієї пам'ятки архімандритом Даніїлом (Д.П. Сівіллою, 1798–1871) [Хохлов 2014, 484, 490], але він не був опублікований у той час¹, отже, залишився за межами наукового дискурсу.

Першу наукову працю на Заході, спеціально присвячену «Дао де цзіну», написав **Жан-П'єр Абель-Ремюза** (Abel-Rémusat, 1788–1832), засновник академічної синології. За фахом він був лікар, китайську мову вивчив самотужки, щоби прочитати трактат, присвячений лікарським рослинам, і так захопився цією мовою, що присвятив їй усе подальше життя. Урешті, 1814 р. він став професором Коллеж де Франс, де очолив створену там спеціально для нього кафедру [Amprère 1832, 378; Rouillon 2008, 810–811]. Серед його наукового доробку є опублікована 1823 р. невелика праця під назвою «Дослідження про життя і творчість Лао-цзи, китайського філософа VI ст. до нашої ери, котрий сповідував погляди, спільні з приписуваними Піфагору, Платону та їхнім учням» [Abel-Rémusat 1823]. У вступі він пояснює причини свого звернення до «Дао де цзіну» так: «Кілька місіонерів, найбільш обізнаних у китайських старожитностях, – отці Премар, Фуке, Буве² – були вражені, зустрівши в найдавніших китайських книгах ідеї, як їм здавалося, дивовижно схожі на деякі християнські догмати. Щоби пояснити цю схожість, вони звернулися до припущень, які здаються дещо ризикованими. Я подумав, що один такий факт заслуговує на перевірку, і, визнавши, що він відповідає дійсності, пояснив його такими міркуваннями, які критики природно мають визнати слушними» [Abel-Rémusat 1823, 1–2].

Перша частина праці містить відомості про Лао-цзи, узяті з «Історичних записів» Сима Цяня, даоського агіографічного збірника «Ле сянь чжуань»³ тощо [Abel-Rémusat 1823, 4–11]. Якщо Сима Цяню Абель-Ремюза цілком довіряє, то даоське життє Лао-цзи називає «купою абсурдних байок», а в переказах про його перевтілення вбачає буддійський вплив. Проте відомості про подорож

¹ Він був опублікований у 1915 р. Іваном Замотайло в журналі «Известия Одесского библиографического общества» [Кіктенко 2018, 67–68].

² Жозеф Анрі Марі де Премар (Prémare, 1666–1736), Жан-Франсуа Фуке (Fouquet або Fouquet, 1665–1741) та Жоашен Буве (Bouvet, 1656–1730) – учені-єзуїти, були місіонерами в Китаї, де вивчали класичні китайські тексти, у тому числі «І цзін» і «Дао де цін».

³ «Ле сянь чжуань» (列仙傳, «Окремі життя безсмертних») – збірка життєписів даоських безсмертних, автором якої за традицією вважають Лю Сяна (劉向, 79–8 рр. до н. е.).

Лао-цзи на Захід – до Бактріани, а можливо, і далі, аж до Персії та Сирії, учений вважає вартими серйозної уваги [Abel-Rémusat 1823, 12–13].

Наступна частина праці присвячена «Дао де цзіну». Вона починається з джерелознавчої інформації – характеристики видань, якими користувався дослідник, загального опису пам'ятки, її структури, історії тексту та його видань [Abel-Rémusat 1823, 14–18]. Абель-Ремюза вважає Лао-цзи реальною історичною постаттю, а текст, який дійшов до нас, його автентичним твором. Водночас французький синолог не приховує зневажливого ставлення до даосів (*les tao-sse*), котрі займаються «магією, ворожбою, напоєм безсмертя та іншими химерами», чия метафізика й міфологія «нам видаються однаково нерозумними» [Abel-Rémusat 1823, 15, 20]. Конфуціанські вчені (*les lettrés*) натомість шанують Лао-цзи та його твір, слухно, на думку дослідника, звинувачують даосів у спотворенні стародавнього вчення [Abel-Rémusat 1823, 17].

Нарешті, в останній частині праці Абель-Ремюза переходить до філософії Лао-цзи. Починає він з докладного аналізу поняття Дао, а далі розглядає кілька фрагментів «Дао де цзіну»: чжани 1, 25, 41, 42 та 14. Усі фрагменти він наводить в оригіналі й супроводжує їх власним подвійним перекладом – латиною та французькою (переклад латиною дослівний). Для розкриття сенсу кожного уривку вчений залучає китайський коментар до «Дао де цзіну» й інші джерела – «Хуайнань-цзи», неоконфуціанський компендіум «Сін лі да цюань»⁴, висловлювання Чен І⁵, енциклопедію «Ту шу бян»⁶ тощо. Відповідно до назви своєї праці, Абель-Ремюза постійно проводить паралелі не лише з Піфагором і Платоном, а й з неоплатоніками, у тому числі й ранньохристиянськими, а також Гермесом Трисмегістом.

Аналізуючи поняття Дао, французький синолог виділяє кілька стадій його розвитку. Первинне значення, зафіксоване в найдавніших китайських словниках, – це «дорога» в прямому фізичному значенні. Від нього походить значення «метафізичне» – «шлях», «хід речей, підстава та умова їх існування». Далі в «І цзіні» Дао осмислюється як союз двох протилежностей, який на різних рівнях постає як шлях (*voie*) або розум (*raison*) неба, землі (матерії) та людини. Нарешті, у «Сяо цзіні» («Каноні пошани до батьків») Дао вже означає слово (*parole*). Проте етимологія ієрогліфа, який складається з двох елементів, «ходіння» та «голова, принцип або початок», свідчить, що його вихідним значенням було «першодвигун, або ж принцип дії». Тут Абель-Ремюза посилається на Премара. Але найбільш піднесеного значення, указує дослідник, це слово набуває в даосів: у них воно позначає «одвічний розум (*la raison primordiale*), інтелект (*l'intelligence*), котрий сформував світ і котрий ним править, як дух править тілом» [Abel-Rémusat 1823, 18–20].

Абель-Ремюза вважає, що грецькі слова краще надаються, щоби виразити сенс понять Лао-цзи. Поняття «Дао», на думку вченого, близьке до *voûs* у Гермеса Трисмегіста [Abel-Rémusat 1823, 24], але найкращим його відповідником є слово *λόγος* у трьох його значеннях: найвища сутність (*souverain ktre*), розум (*raison*), слово (*parole*). На підтвердження своєї думки дослідник цитує Платона, згідно з

⁴ Сін лі да цюань (性理大全, «Велике зібрання творів про людську природу та принцип») – антологія праць філософів-неоконфуціанців династії Сун (960–1279), укладена за імператорським наказом Ху Гуаном (胡廣, 1370–1418).

⁵ Чен І (程頤, 1033–1107) – видатний філософ доби Сун, один із чільних представників неоконфуціанства.

⁶ Ту шу бян (圖書編, «Зібрання текстів і малюнків») – китайська енциклопедія, укладена 1577 р. Чжан Хуаном (章潢, 1527–1608).

яким логос, «найбожественніший з усього», установив зримий світовий порядок («Післязаконня», 386 с.), звертається до Зенона, Клеанфа та інших стоїків, Євсевія, Орігена тощо, а також до Євангелія від Іоанна. Абель-Ремюза вважає, що поняття логосу греки запозичили з теології єгиптян або інших східних народів [Abel-Rémusat 1823, 25]. Тим не менше найчастіше він перекладає «Дао» як «розум» (*raison*), що відображено й у його перекладі назви «Дао де цзін» – «Книга розуму та чесноти» (*le Livre de la raison et de la vertu*) [Abel-Rémusat 1823, 14]. Аналогічно – *Ratio*, «Розум» – перекладав слово «Дао» і Премар [Prémare 1878, 116]⁷, отже, тут Абель-Ремюза знову слідує традиції, закладеній отцями єзуїтами.

Роз'яснюючи протиставлення Дао з ім'ям і безіменного Дао, Абель-Ремюза цитує слова Гермеса Трисмегіста про Бога: «Ось чому Він має всі імена, бо Він є єдиний Отець, ось чому Він не має імені, бо Він є Отець усього» [Abel-Rémusat 1823, 25]. Учений знаходить паралелі також у платоніків, у Клімента Александрійського й у третьому гімні Синезія Кіренського: «Ти – Той, що народжує, і Ти – народжений...» [Abel-Rémusat 1823, 26].

У заключних словах 25-го чжану «У людини її взіреть і модель – земля, у землі – небо, у неба – розум, у розуму – він сам»⁸. Абель-Ремюза вбачає платонічну ідею людини як мікрокосму: «Всесвіт, який бере приклад з предковичного розуму, який бере приклад лише з самого себе, і є водночас свій власний взіреть і прототип, так само, як і землі та неба; усі ці ідеї зустрічаються всюди в Платона, у Філона, у Плотіна тощо» [Abel-Rémusat 1823, 27, 29].

Чжан 42, на думку Абель-Ремюза, «майже цілком космогонічний: проте тут, як і у філософії Піфагора та Платона, космогонія, як уже зазначено, засадничо психогонічна. Дійсно, Лао-цзи пояснює, цілком у згоді з платонівським ученням, як два принципи – неба і землі, або ж грубе повітря та ефір, пов'язані між собою диханням, яке їх об'єднує і породжує гармонію. Неможливо ясніше виразити ідеї Тімея Локрійського, чий слова нагадують переклад цього китайського пасажу» [Abel-Rémusat 1823, 36]. Тут Абель-Ремюза цитує діалог Платона «Тімей» (36e-37a): «І якщо тіло неба видиме, то сама душа невидима, але бере участь у міркуванні та гармонії». Пасаж з «Дао де цзину», про який ідеться, учений витлумачує так: «Усі речі базуються на матерії й огорнуті ефіром; пара або дихання, яке їх єднає, підтримує в них гармонію»⁹. Крім того, дослідник наводить паралель із Саллюстієм («Про богів і про світ», гл. VII), згідно з яким усі речі «впорядковані розумом (*νοῦς*), а рухає їх душа (*ψυχή*)». Далі йде Гермес Трисмегіст, «який зробив з розуму (*νοῦς*) отця творчих розумів, *πατήρ δὲ δημιουργός*, діючого бога, благо, яке створило всі речі, яке встановило градацію між матерією, повітрям, душею, нусом і Богом. Схожі ідеї Діоген Лаертський приписав Піфагорові» [Abel-Rémusat 1823, 36–37].

Абель-Ремюза не говорить, начебто Лао-цзи бував у Греції, проте наголошує, що він був сучасником Піфагора, котрий, як відомо, подорожував на Схід у пошуках мудрості [Abel-Rémusat 1823, 49–50]. Тому два філософи могли черпати ідеї з одних і тих самих джерел. Французький учений не вказує кон-

⁷ Цитована праця Премара написана 1725 р. й опублікована вперше 1878 р. у французькому перекладі. Абель-Ремюза, певне, познайомився з нею в рукопису.

⁸ 人法地，地法天，天法道，道法自然。 Тут і далі всі цитати з «Дао де цзину» мовою оригіналу наведено за сайтом «Chinese Text Project» [道德經 – Dao De Jing]. Пер. Ян Хін-шуна – Ж. Ліньова: «Людина підлягає законам землі. Земля підлягає законам неба. Небо підлягає законам дао, а дао підлягає самому собі» [Лао-цзи 1998, 124].

⁹ 萬物負陰而抱陽，沖氣以為和。 Пер. Ян Хін-шуна – Ж. Ліньова: «Усі речі носять у собі інь і ян, виповнені ці і творять гармонію» [Лао-цзи 1998, 127].

кретно, що це за джерела, лише наголошує на зв'язках між різними культурами [Abel-Rémusat 1823, 52–53].

Урешті, у чжані 14 «Дао де цзіну» Абель-Ремюза знаходить невимовне Ім'я Боже, Тетраграматон 𐍄𐍆𐍂, а точніше, його скорочену версію – Триграматон 𐍄𐍆 (у грецьких текстах – Ιαω). Абель-Ремюза перекладає текст так: «Те, на що ви дивитесь і не бачите, зветься *I*; те, що ви слухаєте і не чуєте, зветься *Hi*; те, що ви шукаєте і не знаходите, зветься *Wen*»¹⁰ [Abel-Rémusat 1823, 40]. *I-Hi-Wei* (夷-希-微) і є китайською транскрипцією Імені Божого, яке Лао-цзи, на думку вченого, дізнався під час своєї мандрівки на Захід.

Іншу гіпотезу запропонував **Жан-П'єр Гійом Потьє** (Pauthier, 1801–1873), учень Абель-Ремюза. Крім китайської мови, він вивчав санскрит під керівництвом видатного індолога Антуана-Леонара Шезі (Chézy, 1773–1832). Ці знання Потьє використав в дебютній сходознавчій праці¹¹ «Дослідження про походження та поширення вчення Дао, заснованого Лао-цзи»; переклад з китайської в супроводі коментаря, узятого із санскритських книг і з «Дао де цзіну» Лао-цзи, що встановлює відповідність деяких філософських поглядів Китаю та Індії, з китайським малюнком; з додатком двох Ведичних упанішад із санскритським і перським текстами» [Pauthier 1831]. Праця містить переклад розділу «Походження даосизму» (*Даоцзяо юаньлю* 道教源流) з книги «Саньцзяо юаньлю соушень дацюань»¹², який Потьє супроводжує розлогіми коментарями, наводячи й фрагменти з «Дао де цзіну». За допомоги численних цитат з індійських першоджерел – «Бгавадгіти», «Рігведи», «Законів Ману» тощо, і повних текстів двох упанішад (Кена та Іша) Потьє намагається довести, що даосизм походить з Індії, яка є, на його думку, колискою всіх прадавніх учень [Pauthier 1831, 38] – звідси й схожість ідей Лао-цзи та Піфагора й Платона, про яку писав Абель-Ремюза. У «Законах Ману» Потьє знаходить свідчення того, що китайці – нащадки індійських кшатріїв [Pauthier 1831, 50–51]. Не дивно, що всі китайські філософські терміни, на його думку, мають індійські прототи-пи: Дао – це Брахма, інь і ян – це тамас і раджас, або Пракриті та Пуруша, або ж Лінгам і Йоні тощо [Pauthier 1831, 4, 8–10]. Так само й ієрогліфи *I-Hi-Wei* не транскрипція імені біблійного Бога – перший із них значить «великий», «широкий», а також «прекрасний»; другий – «рідкий, розріджений»; третій – «тонкий, маленький», і все це, згідно з індійською філософією, – атрибути найвищого духа або ж найвищої сутності (Потьє посилається на трактат «Санкхья-сара» Віджнянабгікшу¹³, упанішади та «Бгавадгіту») [Pauthier 1831, 32–37]. Натомість ієрогліф *сюань* («темний, синьо-чорний»), вважає французький дослідник, у «Дао де цзіні» є перекладом імені Крішни [Pauthier 1831, 3–4, 39].

¹⁰ 視之不見，名曰夷；聽之不聞，名曰希；搏之不得，名曰微。此三者不可致詰，故混而為一。 У перекладі Ян Хін-шуна – Ж. Ліньова: «Дивлюся на нього і не бачу, а тому називаю його невидним. Слухаю його й не чую, тому називаю його нечутним. Намагаюсь ухопити його і не досягаю, тому називаю його найменшим. Не треба прагнути дізнатись про джерело його, тому що це єдине» [Лао-цзи 1998, 121].

¹¹ До неї Потьє опублікував кілька збірок віршів і переклади поезії з грецької та англійської мов [Dugat 1870, 213–215].

¹² 三教源流搜神大全 («Повний опис пошуків духів трьох учень і їх походження»), книга доби Мін, автор невідомий. У Потьє цей текст названий скорочено 搜神記 («Записи про пошуки духів») [Pauthier 1831, 1], що, однак, не варто плутати з відомим твором Гань Бао (千寶, ?–336) з такою самою назвою.

¹³ Віджнянабгікшу (Vijñānabhikṣu, XV або XV ст.) – індійський філософ, який прагнув до синтезу всіх ортодоксальних шкіл індійської філософії. «Санкхья-сара» («Сутність санкх'ї») – його трактат, присвячений філософії школи санкх'я.

Згодом Потье узявся до перекладу «Дао де цзіну». Він замислив видати його по частинах, у 6 томах. Перший том, який містить 9 розділів (чжанів), виданий 1838 р. під назвою «Дао де цзін, або шанована Книга найвищого Розуму та Доброчесності» [Le Tao-Te-King 1838]. Цей переклад, зроблений двома мовами (латиною та французькою), Потье супроводжує паралельним текстом оригіналу, китайськими коментарями та власним коментарем. Латинський переклад стислий, близький до дослівного; французький – розлогий (наприклад, переклад першого чжану займає цілу сторінку), це радше переказ чи роз'яснення.

Потье не пропонує однозначного тлумачення поняття «Дао» – це й «найвищий Розум», і «правильний шлях», і «Принцип найвищого Розуму». Докладніше своє розуміння цього ключового поняття вчений наводить у передмові до першого чжану. Він починає з того, що ієрогліф 道 складається з графом 辵 «ходіння, рух уперед» і 首 «голова, принцип, початок», і з цього виводить первинне значення – «розумний хід» (*marche intelligente*), а відтак «шлях» (*voie*), «правильний шлях» (*voie droite*), далі «дорога доброчесності», «правило поведінки», нарешті, «слово». Лао-цзи «обрав його на позначення своєї Першопричини, проте, підносячи його значення до ідеї верховного керівного Розуму (*souveraine Intelligence directrice*), найвищого першопочаткового Розуму (*Raison primordiale suprême*), як Λόγος Платона, Філона, Плотіна, святого Іоанна та інших філософів» [Le Tao-Te-King 1838, 5]. Як бачимо, тут Потье загалом повторює хід думок свого вчителя Абель-Ремюза, але значення «Шлях» набуває в нього більшої ваги. Зауважмо, що Брахма в переліку відповідників Дао відсутній¹⁴. Загалом у цій праці Потье лише один раз згадує про гіпотезу індійського походження ідей Лао-цзи, скромно зазначаючи, що це питання потребує глибшого аналізу [Le Tao-Te-King 1838, 24]¹⁵. Лише для пояснення поняття у *вей* 無為 учений наводить розлогі цитати з «Бхагавадгіти» й інших індійських текстів, проте не наполягає на запозиченні [Le Tao-Te-King 1838, 33–37]. На жаль, видання продовжене не було, тож переклад залишився неповним [Dugat 1870, 229].

Повний переклад «Дао де цзіну» зробив інший учень Абель-Ремюза – **Станіслав Еньян Жюльєн** (Julien, 1797–1873). Це був перший опублікований переклад цієї пам'ятки однією з європейських мов; він побачив світ 1842 р. У цій книзі на початку міститься ґрунтовне дослідження, яке включає історичні відомості про Лао-цзи та його легендарне життя, а також огляд різних версій і видань тексту й китайських коментарів до нього [Le Livre de la Voie... 1842, *xix–xlv*]. Як і Потье, Жюльєн наводить текст оригіналу й супроводжує переклад численними примітками, проте не перевантажує його коментарями.

На самому початку передмови Жюльєн заявляє про свою незгоду як з отцями-ієзуїтами, так і зі своїм учителем [Le Livre de la Voie... 1842, *ii*]. Особливо сильно критикує він гіпотезу про наявність у «Дао де цзіні» ієрогліфічної «транскрипції» Триграматону. Спираючись на коментар Хешан-гуна¹⁶, Жюльєн пише, що загадкові ієрогліфи *I, Hi, Wei* мають цілком зрозумілий сенс у давньокитайській мові: перший із них означає «безбарвний», другий – «беззвучний», третій – «безтілесний» [Le Livre de la Voie... 1842, *vii*]. Таке тлу-

¹⁴ В іншій книзі Потье зазначає, що слово «Дао» (Tao) «фізично тотожне слову, яке позначає Бога у мовах грецькій (θεός) і латинській (Deus)» [Pauthier 1839, 114].

¹⁵ Можливо, це результат суворой критики першої праці Потье німецьким сходознавцем Генріхом Юліусом Клапротом (Klaproth, 1783–1835) (див. про це: [Fabre 2015, 216]).

¹⁶ Хешан-гун (河上公, II ст. до н. е.) – даоський відлюдник, якому приписують авторство одного з найавторитетніших коментарів до «Дао де цзіну».

мачення, додає дослідник, підтверджують й інші китайські коментарі. Що ж до подорожі Лао-цзи на Захід, то, зауважує Жюльєн, це фантастична легенда, вигадана Ге Хуном¹⁷ маже через тисячу років після життя засновника даосизму [Le Livre de la Voie... 1842, ix].

Так само категорично Жюльєн відкидає й інтерпретацію Дао як розуму чи то логосу. Щоби правильно зрозуміти це поняття, твердить учений, варто звернутися насамперед до самого тексту «Дао де цзіну» та до найближчих до нього в часі даоських мислителів – Чжуан-цзи, Хешан-гуна, Хе Гуань-цзи¹⁸. «А згідно з ними, Дао позбавлене дії, думки, судження, інтелекту», – зауважує Жюльєн. А якщо так, до Дао аж ніяк не може бути «розумом»; воно – Шлях (*Voie*), яким «ідуть», по якому «просуваються», до якого «наближаються». Жюльєн особливо відзначає місце у чжані 21, де Дао порівняне з «брамою, крізь яку проходить усе суще, щоби прийти до життя»¹⁹. Отже, у Лао-цзи «слово «Дао» означає то високий *Шлях*, яким усе суще приходить у життя, то наслідування Дао, перебування, подібно до нього, без дії, без думок, без бажань» [Le Livre de la Voie... 1842, xiii–xv]. Тому й назву книги Жюльєн перекладає як “Le Livre de la Voie et de la Vertu” («Книга Шляху та Добродієвості»).

З приводу перекладів «Дао де цзіну» між Потье та Жюльєном спалахнула затята полеміка [Dugat 1870, 233–236; Fabre 2015, 215–220]. Напозір вона стосувалася переважно китайської мови та проблем перекладу окремих місць, проте за цим стояли особисті стосунки та амбіції. До цього варто додати особливості характеру С. Жюльєна, його агресивність, безапеляційність і прагнення будь-що монополізувати французьке китаєзнавство [Fabre 2015, 219]. Жюльєн, зокрема, заявляв, що Потье взагалі не синолог [Fabre 2015, 25]. Той у відповідь звинуватив Жюльєна в плагиаті, оскільки останній мав можливість ознайомитися з рукописом перекладу [Rauthier 1842, 24–25]. Свої звинувачення Потье супроводив таблицею схожих місць в обох перекладах [Rauthier 1842, 98–108]. Жюльєн не забарився з відповіддю, старанно наводячи контраргументи [Julien 1842]. Так чи інакше, урешті він переміг (відіграло, звісно, свою роль і те, що він очолював після смерті Абель-Ремюза кафедру китайської мови й був членом Академії написів і красного письменства): за ним закріпилася слава першого західного перекладача «Дао де цзіну», його переклад відповідав високим науковим і перекладацьким стандартам, завдяки чому не втратив свого значення до початку ХХ ст. Переклад Потье натомість був практично забутий – не в останню чергу через його неповноту й перевантаженість коментарями²⁰.

Ж.-П. Абель-Ремюза, Г. Потье та С. Жюльєн, творчо переосмисливши й піддавши критиці спадщину місіонерів-езуїтів, вивели дослідження «Дао де цзіну» за межі теології й сформувавши основи наукових досліджень цієї пам'ятки. Зазначмо, що «Дао де цзін» від самого початку було визнано за філософський, а не релігійний чи поетичний текст, що визначило всю подальшу його рецепцію на Заході. Було сформульовано перші наукові інтерпретації поняття «Дао», причому поряз зі старим перекладом цього терміна – «Розум», запозиченим

¹⁷ Ге Хун (葛洪, 283–343) – даоський філософ, алхімік, учений, включений до пантеону безсмертних. Ідеться про його твір «Шеньсянь-чжуань» («Життя святих безсмертних»).

¹⁸ Хе Гуань-цзи (鶡冠子, V–IV ст. до н. е.) – даоський мислитель-відлюдник, якому приписують авторство однойменного трактату.

¹⁹ 以闕衆甫。У перекладі Жюльєна: «Воно дає народження всьому сущому» (“Il donne issue (naissance) a tous les ktres”) [Le Livre de la Voie... 1842, 76–77]. У перекладі Ян Хін-шуна та Ж. Ліньова: «Лише йдучи за ним, можна спізнати початок усіх речей» [Лао-цзи 1998, 123].

²⁰ Зазначмо, що інші переклади Потье – конфуціанські канонічні книги та фрагменти з «Магабгарати» – мали щасливішу долю.

від місіонерів-езуїтів XVIII ст., з'являється новий переклад – «Шлях», що затвердився як основний уже у XX ст. Крім того, саме тоді вперше сформульовано гіпотези чужоземного походження філософських ідей Лао-цзи, одна з них, а саме індійська гіпотеза Потье, у «слабкій» версії дожила до наших днів (див. [Торчинов 1993, 131–133]). Урешті, уперше в Європі було зроблено й опубліковано повний переклад «Дао де цзіна» французькою мовою, що робило цю пам'ятку доступною для освічених читачів країн Заходу.

Праці французьких синологів першої половини XIX ст. вплинули також на історико-філософську рецепцію «Дао де цзіну» та даосизму загалом. Праця Абель-Ремюза привернула увагу Гегеля, який побудував на відомостях, узятих із неї, свою характеристику даосизму [Stewart 2018, 69]. У «Лекціях з історії філософії» він прямо посилається на працю Абель-Ремюза [Гегель 1993, 165–166]. Жюльєн натомість вплинув на Шеллінга. У лекціях з філософії міфології німецький філософ критикує Абель-Ремюза, посилаючись на Жюльєна. Шеллінг пише: «Дао» (Тао) значить не «розум», як досі перекладали, а вчення Дао – не є вчення розуму. «Дао» значить «брама», а вчення Дао є вченням про велику браму в буття, про не-сущє, а лише таке, що може бути, через котре всяке скінченне буття входить у буття дійсне. (...) Велике мистецтво або мудрість життя полягає саме в тому, щоби зберігати для себе цю чисту можливість, яка є ніщо й водночас усе. Уся книга «Дао де цзіна» присвячена виключно тому, щоби у великому розмаїтті дотепних і глибокодумних зворотів показати цю величезну й неподоланну владу не-сущого» [Шеллінг 2013, II, 431–433]²¹. До цього варто додати, що з перекладом Потье, імовірно, був знайомий Генрі Девід Торо, саме завдяки йому зазнав деякого впливу даоських ідей [Ch'en 1972].

ЛІТЕРАТУРА

Гегель Г. В. Ф. *Лекции по истории философии*. Книга первая. Санкт-Петербург, 1993.

Кіктенко В. О. *Історія українського Китаєзнавства (XVIII – початок XXI століття)*. Київ, 2018.

Лао-цзи. Даодецзин. З кит. переклали Ян Хін-Шун та Жозеф Ліньов // *Всесвіт*, 1998, № 10.

Торчинов Е. А. *Даосизм: Опыт историко-религиоведческого описания*. Санкт-Петербург, 1993.

Хохлов А. Н. Китаист Д. П. Сивиллов и его переводы древнекитайской классики // *Общество и государство в Китае*. Т. XLIV, ч. 1. Москва, 2014.

Шеллинг Ф. В. *Философия мифологии*. В 2-х т. Пер. В. М. Линейкина. Санкт-Петербург, 2013.

Alquiros H. *Tao-Project: 道德經 Dào Dé Jīng 2000–2018*. URL: <http://www.tao-te-king.org/> (дата звернення: 14.11.20).

Abel-Rémusat J.-P. *Mémoire sur la vie et les ouvrages de Lao-Tseu, philosophe Chinois du VI. siècle avant notre ère, qui a professé les opinions communément attribuées à Pythagore, à Platon et à leurs disciples*. Paris, 1823.

Ampère J.-J. De la Chine, et des travaux de M. Abel Rémusat, 1er article // *Revue des Deux Mondes*. 1832, Tome 8.

Ch'en D. T. Y. Thoreau and Taoism // *Narasimhaiah*, C.D., ed., 1972, *Asian Response to American Literature*, Delhi. URL: <https://transcendentalism.tamu.edu/thoreau-and-taoism> (дата звернення: 8.09.20).

²¹ Див. також лист Шеллінга до Жюльєна: [Julien 1842, 30–32].

Dugat G. Histoire des orientalistes de l'Europe du XII au XIX siècles. Tome second. Paris, 1870.

Fabre C. Idéogrammes, caquetages et ornements. Paris et la langue chinoise (1814–1900). Paris, 2015.

Julien S. Simple exposé d'un fait honorable odieusement dénaturé dans un libelle récent de M. Pauthier. Paris, 1842.

Le Livre de la Voie et de la Vertu, composé dans le VIe siècle avant l'ère chrétienne par le philosophe Lao-tseu, traduit en français, et publié avec le texte chinois et un commentaire perpétuel par Stanislas Julien, membre de l'Institut et professeur au Collège de France. Paris, 1842.

Le Tao-Te-King, ou le Livre révééré de la Raison suprême et de la Vertu, par Lao-Tseu, traduit en françois, et publié pour la première fois en Europe, avec une version latine et le texte chinois en regard, accompagné de Commentaire complet de Sie-Hoeï, d'origine occidentale, et de notes tirées de divers autres commentateurs chinois, par G. Pauthier. 1re Livraison. Paris – Leipzig, 1838.

Pauthier J.-P. G. Mémoire sur l'origine et la propagation de la doctrine du Tao, fondée par Lao-tseu; traduit du chinois et accompagné d'un commentaire tiré des livres sanskrits et du Tao-te-king de Lao-tseu, établissant la conformité de certaines opinions philosophiques de la Chine et de l'Inde, avec un dessin chinois: suivi de deux oupanichads des Védas, avec le texte sanskrit et persan. Paris, 1831.

Pauthier J.-P. G. Chine ou description historique, géographique et littéraire de ce vaste empire, d'après des documents chinois. Première partie, comprenant un résumé de l'histoire et de la civilisation chinoises depuis les temps les plus anciens jusqu'à nos jours. Paris, 1839.

Pauthier J.-P. G. "Vindiciae sinicae". Dernière réponse à M. Stanislas Julien, suivie d'un parallèle de sa nouvelle traduction de Lao-Tseu avec une traduction précédente. Paris, 1842.

Pouillon F. (éd). Dictionnaire des orientalistes de langue française. Paris, 2008.

Prémare J. H. Vestiges des principaux dogmes Chrétiens tirés des anciens livres Chinois. Traduit du Latin, accompagnés de différents compléments, par A. Bonnety et P. Perny. Paris, 1878.

Stewart J. Hegel's Interpretation of the Religions of the World: The Logic of the Gods. Oxford, 2018.

道德經 – **Dao De Jing**. URL: <https://ctext.org/dao-de-jing> (дата звернення: 12.09.20).

REFERENCES

Gegel' G. V. F. (1993), *Lektsii po istorii filosofii, vol. 1*, Nauka, Saint Petersburg. (In Russian).

Kiktenko V. O. (2018), *Istoriya ukrayins'koho kytayeznavstva (XVIII – pochatok XXI stolittya)*, Kyiv. (In Ukrainian).

Lao-tszy (1998), "Daodetszin", translated by Yan Khin-Shun and Zhofez Lin'ov in *Vsesvit*, No. 10, p. 118–133. (In Ukrainian).

Torchinov E. A. (1993), *Daosizm: Opyt istoriko-religiovedcheskogo opisaniya*, Andreyev i synov'ya, Saint Petersburg. (In Russian).

Khokhlov A. N. (2014), "Kitaist D. P. Sivillov i ego perevody drevnekitayskoy klassiki", in *Obshchestvo i gosudarstvo v Kitaye*, T. XLIV, part 1, Federal'noye gosudarstvennoye byudzhethnoye uchrezhdeniye nauki Institut vostokovedeniya Rossiyskoy akademii nauk (IV RAN), Moscow, p. 484–512. (In Russian).

-
- Shelling F. V. (2013), *Filosofiya mifologii*, volumes 2, translated by V. M. Lineykina, Izd-vo Sankt-Peterburgskogo un-ta, Saint Petersburg. (In Russian).
- Alquiros H. (2000–2018), “Tao-Project: Dào Dé Jīng”, available at: <http://www.hummingbird.com/http://www.tao-te-king.org/> (accessed 14 November 2020).
- Abel-Rémusat J.-P. (1823), *Mémoire sur la vie et les ouvrages de Lao-Tseu, philosophe Chinois du VI. siècle avant notre ère, qui a professé les opinions communément attribuées à Pythagore, à Platon et à leurs disciples*, Imprimerie royale, Paris.
- Ampère J.-J. (1832), “De la Chine, et des travaux de M. Abel Rémusat”, 1er article, in *Revue des Deux Mondes*, Tome 8, p. 373–405.
- Ch’en D. T. Y. (1972), “Thoreau and Taoism”, in Narasimhaiah, C.D. (Ed.), *Asian Response to American Literature*, Vikas, Delhi, p. 406–16, available at: <http://www.hummingbird.com/https://transcendentalism.tamu.edu/thoreau-and-taoism> (accessed 8 September 2020).
- Dugat G. (1870), *Histoire des orientalistes de l’Europe du XII au XIX siècles*, Tome second, Maisonneuve et Cie, Paris.
- Fabre C. (2015), *Idéogrammes, caquetages et ornements. Paris et la langue chinoise (1814–1900)*, Paris.
- Julien S. (1842), *Simple exposé d’un fait honorable odieusement dénaturé dans un libelle récent de M. Pauthier*, Chez Benjamin Duprat, Paris.
- Le Livre de la Voie et de la Vertu, composé dans le VIe siècle avant l’ère chrétienne par le philosophe Lao-tseu, traduit en français, et publié avec le texte chinois et un commentaire perpétuel par Stanislas Julien, membre de l’Institut et professeur au Collège de France* (1842), Imprimerie Royale, Paris.
- Le Tao-Te-King, ou le Livre révéralé de la Raison suprême et de la Vertu, par Lao-Tseu, traduit en françois, et publié pour la première fois en Europe, avec une version latine et le texte chinois en regard, accompagné de Commentaire complet de Sie-Hoeï, d’origine occidentale, et de notes tirées de divers autres commentateurs chinois, par G. Pauthier* (1838), 1re Livraison, Paris and Leipzig.
- Pauthier J.-P. G. (1831), *Mémoire sur l’origine et la propagation de la doctrine du Tao, fondée par Lao-tseu; traduit du chinois et accompagné d’un commentaire tiré des livres sanskrits et du Tao-te-king de Lao-tseu, établissant la conformité de certaines opinions philosophiques de la Chine et de l’Inde, avec un dessin chinois: suivi de deux oupanichads des Védas, avec le texte sanskrit et persan*, Librairie orientale de Dondey-Dupré, Paris.
- Pauthier J.-P. G. (1839), *Chine ou description historique, géographique et littéraire de ce vaste empire, d’après des documents chinois. Première partie, comprenant un résumé de l’histoire et de la civilisation chinoises depuis les temps les plus anciens jusqu’à nos jours*, Firmin Didot frères, Paris.
- Pauthier J.-P. G. (1842), “*Vindiciae sinicae*”. Dernière réponse à M. Stanislas Julien, suivie d’un parallèle de sa nouvelle traduction de Lao-Tseu avec une traduction précédente, Paris.
- Pouillon F. (éd) (2008), *Dictionnaire des orientalistes de langue française*. Karthala, Paris.
- Prémare J. H. de. (1878), *Vestiges des principaux dogmes Chrétiens tirés des anciens livres Chinois*. Traduit du Latin, accompagnés de différents compléments, par A. Bonnetty et P. Perny, Bureau des Annales de philosophie Chrétien, Paris.
- Stewart J. (2018), *Hegel’s Interpretation of the Religions of the World: The Logic of the Gods*, Oxford University Press, Oxford.
- Dào Dé Jīng – Dao De Jing, available at: <http://www.hummingbird.com/https://ctext.org/dao-de-jing> (accessed 12 September 2020). (In Ancient Chinese).

ДОСЛІДЖЕННЯ «ДАО ДЕ ЦЗІНУ» В ЄВРОПІ В ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ ХІХ СТ. С. В. Капранов

Статтю присвячено першим європейським дослідженням «Дао де цзіну» в рамках академічної синології, які мали місце у Франції в першій половині ХІХ ст. Розглянуто праці засновника французької синологічної школи Жан-П'єра Абель-Ремюза та його учнів – Гійома Потье і Станіслава Жюльєна. Особливу увагу приділено тлумаченню центрального для зазначеного тексту філософського поняття «Дао». Абель-Ремюза написав першу наукову працю, присвячену дослідженню «Дао де цзіну» (1831), у якій висунув гіпотезу про спільне походження ідей Лао-цзи та Піфагора і Платона. Потье натомість припускав, що філософія даосизму походить з Індії. С. Жюльєну належить перший повний переклад «Дао де цзіну». Абель-Ремюза найкращим відповідником терміна «Дао» вважав грецьке «логос», але найчастіше перекладав «Дао» як «розум» (*raison*). Потье не запропонував однозначного перекладу, натомість Жюльєн уперше почав перекладати «Дао» як «Шлях». Визначено, що Ж.-П. Абель-Ремюза, Г. Потье та С. Жюльєн, творчо переосмисливши й піддавши критиці спадщину місіонерів-єзуїтів, вивели дослідження «Дао де цзіну» за межі теології й сформувавши основи наукових досліджень цієї пам'ятки. Зазначмо, що «Дао де цзін» визнано за філософський текст, а не релігійний чи поетичний твір. Сформульовано перші наукові інтерпретації поняття «Дао»; поряд зі старим перекладом цього терміна – «Розум», запозиченим від єзуїтів, з'являється новий переклад – «Шлях», що затвердився як основний уже у ХХ ст. Крім того, саме тоді вперше сформульовано гіпотези чужоземного походження філософських ідей Лао-цзи, одна з них, а саме індійська гіпотеза Потье, дожила до наших днів. Праці цих учених вплинули також на історико-філософську рецепцію «Дао де цзіну» та даосизму загалом: на праці Абель-Ремюза спирався Гегель, працею Жюльєна користувався Шеллінг. Урешті, уперше в Європі зроблено й опубліковано повний переклад «Дао де цзіна» однією з європейських мов – французькою, що робило цю пам'ятку доступною для освічених читачів країн Заходу.

Ключові слова: «Дао де цзін», Дао, Лао-цзи, китаєзнавство, китайська філософія.

ИЗУЧЕНИЕ «ДАО ДЭ ЦЗИНА» В ЕВРОПЕ В ПЕРВОЙ ПОЛОВИНЕ ХІХ В. С. В. Капранов

Статья посвящена первым европейским исследованиям «Дао дэ цзина» в рамках академической синологии, которые имели место во Франции в первой половине ХІХ в. Рассмотрены труды основателя французской синологической школы Жан-П'єра Абель-Ремюза и его учеников – Гийома Потье и Станислава Жюльєна. Особое внимание уделено толкованию центрального для данного текста философского понятия «Дао». Абель-Ремюза написал первую научную работу, посвященную исследованию «Дао дэ цзин» (1831), в которой выдвинул гипотезу об общем происхождении идей Лао-цзы, Пифагора и Платона. Потье, в отличие от него, предполагал, что философия даосизма происходит из Индии. Жюльєну принадлежит первый полный перевод «Дао дэ цзин». Абель-Ремюза лучшим аналогом термина «Дао» считал греческое слово «логос», но чаще всего переводил «Дао» как «разум» (*raison*). Потье не предложил однозначного перевода, зато Жюльєн впервые начал переводить «Дао» как «Путь». Определено, что Ж.-П. Абель-Ремюза, Г. Потье и С. Жюльєн, творчески переосмыслили и подвергнув критике наследие миссионеров-иезуитов, вывели исследования «Дао дэ цзина» за пределы теологии и сформировали основы научных исследований

этого памятника. Отметим, что «Дао дэ цзин» признан философским текстом, а не религиозным или поэтическим произведением. Сформулированы первые научные интерпретации понятия «Дао»; рядом со старым переводом этого термина – «Разум», заимствованным у иезуитов, появляется новый перевод – «Путь», утвердившийся в качестве основного уже в XX в. Кроме того, именно тогда впервые сформулированы гипотезы иностранного происхождения философских идей Лао-цзы, одна из них, а именно индийская гипотеза Потье, дожила до наших дней. Труды этих ученых повлияли также на историко-философскую рецепцию «Дао дэ цзина» и даосизма в целом: на труд Абель-Ремюза опирался Гегель, трудом Жюльена пользовался Шеллинг. Наконец, впервые в Европе был сделан и опубликован полный перевод «Дао дэ цзина» на одном из европейских языков – французском, что сделало эту книгу доступной для образованных читателей стран Запада.

Ключевые слова: «Дао дэ цзин», Дао, Лао-цзы, китаеведение, китайская философия.

Стаття надійшла до редакції 23.11.2020

UDC 811.581.11

FORMATION OF THE SEMANTICAL FIELD OF EXISTENT-DYNAMIC CONCEPTS OF THE I CHING ON THE EXAMPLE OF OPPOSITIONAL AND ODD TERMS

V. Kruglov

ORCID: 0000-0001-7953-9049

Lecturer

Institute of Asia and Africa of Lomonosov Moscow State University
11, Mokhovaya str., Moscow, 125009, Russian Federation
cpp.chindep@yandex.ru

The historical experience and rich cultural heritage of the pre-axial Chinese civilization are concentrated and reflected in the classical Chinese language. Therefore, linguistic methods of research of traditional Chinese philosophy and its frames become relevant in the modern Sinology. Taking into account the material of Chinese Classics it is possible to reconstruct the conceptual apparatus of traditional Chinese philosophy and culture in general, and some of the Classics in particular. Among the sets of fundamental terms, it is worth highlighting the compendiums by Chan Wing-tsit, Joseph Needham, Artem Kobzev, Wu Yi and Artemiy Karapetyants, which formed the basis of this study. The object of the study is ontological-dynamic concepts, and the purpose – to develop a model of their linguo-cultural analysis. The statistical analysis of conceptions of the I Ching tradition, namely Xici Zhuan or “The Appended Commentaries”, helps to construct a monocentric semantic field of ontological terms with a heterogeneous core. This model of linguo-cultural analysis proves to be universal for the many philosophical concepts. The model includes the term in different scripts (traditional and modern characters), transcription, quantity in the Appended Commentaries, its number according to the lists of fundamental terms, grammatical commentary and the interpretation in the different Chinese philosophical traditions, namely Confucianism, Daoism and Buddhism. In this study the model is demonstrated on the examples of oppositional (动 dong ‘motion’, 地 di ‘Earth’) and singular terms (德 de ‘virtue, power, property, mana’, 故 gu ‘cause, reason, fact’). The results of the study show that the reconstruction of the conceptual frames of Xici Zhuan gives a key to deep linguistic analysis of core philosophical terms.

Key words: China, Chinese language, linguoculturology, semantic field, compendiums of traditional Chinese philosophy and culture, ontological-dynamic concepts, Appended Commentaries.

ФОРМУВАННЯ СЕМАНТИЧНОГО ПОЛЯ БУТТЄВО-ДИНАМІЧНИХ ПОНЯТЬ ТРАДИЦІЇ «І ЦЗІНА» НА ПРИКЛАДІ ОПОЗИЦІЙНИХ І НЕПАРНИХ ТЕРМІНІВ

В. В. Круглов

Будь-яка філософська система має власний категоріальний апарат, який можна описати з позицій різних наукових дисциплін. Детальний опис

і глибоке вивчення основних категорій дає змогу зрозуміти філософську систему загалом. Якщо інтегрувати в цей підхід лінгвістичний аналіз центральних категорій і термінів традиційної філософії й культури, то можна отримати більш повний і цілісний опис філософської системи.

Дослідження проблем формування культурного коду китайської цивілізації змушує звертатися до найбільш ранніх китайських філософських текстів, а саме до «І цзіну» і пов'язаних із ним текстів. «І цзін» являє собою системний звід, пов'язаний із ворожильною практикою. Так як цей пам'ятник становить 64 гексаграми з туманним супровідним текстом, його наукова інтерпретація можлива тільки з використанням «Десяти крил», що супроводжують його. Систему, що складається з оригінального тексту «І цзіна» та його текстів, що його супроводжують, ми будемо називати «Канон змін».

Одним із найбільш повних, які відображають світоглядні константи традиційної китайської філософії й культури, є пов'язаний текст «Сіци чжуань» («оповідання прив'язаних слів»). Саме в цій праці розкриваються базові поняття традиційної китайської філософії, що відображають дуальність світобудови. Основу корпусу цієї філософської праці становлять такі онтологічні поняття: 天 *тянь* 'небо, час, природа, божество', 易 *і* 'зміни, легке', 人 *жень* 'людина', 故 *гу* 'підстава, навмисність', 變 *бянь* 'зміна', 地 *ді* 'земля', 德 *де* 'якість, благодать, чеснота', 道 *дао* 'шлях, закономірність, теорія, логос, метод', 動 *дун* 'рух, дія', 化 *хуа* 'трансформація', 中 *чжун* 'центр, середина, рівновага', 用 *юн* 'застосування-функція', 气 *ці* 'пневма', 'дух, енергія, матерія', 阴 *інь* 'негативна сила', 阳 *ян* 'позитивна сила'. Вони утворюють окрему категорію буттєво-динамічних понять.

Філософсько-культурні пласти, що зберігаються в мові й наочно відображені в ієрогліфіці, допомагають детально вивчити ментальні особливості китайського етносу, поглибити розуміння суспільно-політичних процесів у сучасному Китаї. Лексикографічний і контекстуальний аналіз категорії буттєво-динамічних понять у традиції «І цзіна» дає змогу уточнити інтерпретацію цих понять і вписати ідеологію сучасного Китаю в русло традиційної китайської філософської думки, зокрема розкрити підтекст політичних промов голів КНР.

Термінологічний апарат традиційної китайської філософії вельми специфічний. Як зазначає А.І. Кобзев, лексикон китайської філософії має «три рівні існування з різними кількісними характеристиками» [Духовна культура Китаю... 2011, 66]. Передусім через автохтонність і внутрішньокультурну органічність гомогенного розвитку цей понятійний апарат збігається з природною мовою у формі класичної китайської мови веньянь, що й задає рамки першого рівня. На наступному рівні ставляться більш вузькі рамки, що скорочує набори термінів від декількох тисяч до декількох сотень. Можна навести такі приклади подібних списків. У роботі китайського філософа згадується 2600 філософських термінів [Wu Yi 1986, II], у Великому філософському словнику («Чжесюе да цидянь») міститься 1147 словникових статей [哲学大辞典 1985], а в тлумачно-енциклопедичному словнику «Ци хай» представлено 217 статей у рамках філософського дискурсу [辞海 2010]. Третій, актуальний для дослідження, рівень представлений більш компактними лексичними наборами, які складені такими дослідниками, як Чень Юнцзе (Chan Wing-tsit), Джозеф Нідем, А.І. Кобзев, У Ї (Wu Yi) й А.М. Карапетянц. Списки цих дослідників включають від 100 до 25 термінів.

Безумовно, матеріалом для складання синоптичних списків традиційної китайської філософії та культури слугували основні філософські канони і трактати. У руслі дослідження обраний «Канон змін» і так звані «крила» пам'ятки, адже

будь-який синоптичний список ні що інше, як система певного числа об'єктів, «складових компактних структур, які допускають алгебраїчну (геометричну) схематизацію й перетворення в симетричний орнамент» [Карапетьянц 2015, 17]. Система 64 гексаграм-гуа, яка лежить в основі «І цзіна», і десять «крил» за формою і змістом порівняно з таблицею Менделєєва. Вивчення понятійного апарату традиції «Канону змін» у рамках системологічного підходу дає необхідні ресурси для відновлення ядра китайської філософської думки та проєкції її на сучасність. У дослідженні обрані «Коментарі прикладених слів» («Сіци чжуань») як основного тексту для статистичного аналізу термінів.

Кількісний аналіз частотності вживання 100 понять синоптичного списку, запропонованого А.І. Кобзєвим, у тексті «Сіци чжуань» виявив, що найбільш частотними є поняття з розділу «онтологія» (13,6). За ним за частотою використання слідує «соціологія і біологія» та «антропологія» (обидва 9,6). Далі йдуть «гносеологія і праксеологія» (9,1), «методологія» (8,5), «етика й естетика» (6,1), а на крайній позиції – «культурологія» (3,7). Кількісний аналіз поєднувався з контекстуальним; пошук та аналіз усіх термінів проводився з опорою на контекст пам'ятки.

Виявилось, що число використань онтологічних понять у тексті «Сіци чжуань» становить від 0 до 81, а граничне число 81 є результатом множення двох дев'яток. При цьому 12 із 37 онтологічних понять, які виділяє А.І. Кобзєв, не використовуються в тексті «Сіци чжуань» узагалі.

Далі на основі функціонально-статистичного аналізу виділені 15 найбільш поширених понять, а саме «небо, час, природа, божество» (天 *тянь*), «зміни, легке» (易 *і*), «людина, інший» (人 *жень*), «підстава, навмисність» (故 *гу*), «зміни» (变 *бянь*), «земля» (地 *ді*), «якість, благодать, чеснота» (德 *де*), «шлях, закономірність, теорія, логос, метод» (道 *дао*), «рух, дія» (动 *дун*), «трансформація» (化 *хуа*), «центр, середина, рівновага» (中 *чжун*), «застосування-функція» (用 *юн*), «негативна сила» (阴 *ін*), «пневма», «дух, енергія, матерія» (气 *ці*), «позитивна сила» (阳 *ян*).

Усі ці поняття на мікрорівні утворюють особливу категорію. Під мікрорівнем мається на увазі термінологічний апарат пам'ятки «Сіци чжуань» у рамках одного з розділів загального синоптичного списку. Під макрорівнем розуміється ядерний понятійний апарат усієї пам'ятки, де враховуються всі поняття синоптичного списку. Відповідно, мікрорівні семи розділів синоптичного списку становлять макрорівень усього трактату й «Сіци чжуань».

Для обґрунтування й виведення певної категорії онтологічних понять необхідно розглянути всі поняття, що входять у цю категорію, у цьому разі на основі функціонально-статистичного аналізу тексту «Сіци чжуань». Для кожного терміна необхідно провести комплексне вивчення лінгвістичних і культурологічних характеристик. Їх опис може бути представлено як багаторівневий лінгвокультурологічний коментар, що включає ідеографічний запис поняття (спрощені і традиційні ієрогліфи) – фонографічний запис поняття (у системі пін'їнь і система Уейда-Джайлза), прийняту російську транскрипцію – переклад (аналог, інтерпретацію) – кількість уживань у коментарях «Сіци чжуань» – номер поняття в списках А.І. Кобзєва (№ 1), А.М. Карапетьянца (№ 2), Дж. Нідема (№ 3), У І (№ 4) і Чень Юнцзе (№ 5) – віднесеність до предикатів/імен – форму зображення на ворожилних панцирах і кістках (*цзягувень*) – граматологічний коментар із зазначенням джерела, за яким слідує інтерпретація поняття в руслі традиційної китайської філософії.

Комплексний лінгвокультурологічний аналіз поняття буттєво-динамічної категорії на прикладі понять 动 «рух, дія» і 地 «земля», які входять в опозиційні пари, і непарні терміни 德 «якість, благодать, чеснота» і 故 «підстава, навмисність».

德 (德) [dǐ; te] {де} «якість, благодать, чеснота» – 34 – 123, 22, 376, 445, 562 – ім'я – (德) – спочатку ієрогліф 德, де мало конкретне значення зростання або посилення. «德 де значить піднятися, посилення є 德 де» [许慎, 2015, 382]. Пізніше в цього терміна з'явилося інше значення: чеснота або мораль як у філософському сенсі, так і у звичайному вживанні.

У конфуціанстві де стосується тільки моралі. Воно має один і той самий сенс і функції в «Бесідах і судженнях», у Мен-цзи і Сюнь-цзи – удосконалювати себе за допомогою моралі й управляти країною за допомогою моралі. “子曰：志于道，据于德，依于仁，游于艺”。[论语全文2019] «Учитель сказав: прагніть до Дао, тримайтеся де, спирайтеся на людинолюбство, віддавайте мистецтвам» [Лук'янов (пер.), 2019, 134]. Звідси не тільки випливає, що дії людини повинні відповідати моралі або добрій поведінці, а й розмежування Конфуцієм людини і моралі (де). Хоча людство доброчесне, тут чеснота інтерпретується як розум або ідеал людства; мораль – це хороша соціальна поведінка, у тому числі праведність, благоговіння й синівська шанобливість.

У «бесідах і судженнях», як і в Мен-цзи, цей термін застосовується щодо правителя. Так, наприклад, зустрічаються такі фрази: “为政以德” [论语全文2019] ‘управління країною за допомогою чесноти’ [Лук'янов (пер.), 2019, 38], і “道之以德” [论语全文2019] ‘керувати народом за допомогою Де’. Ідея віднесеності де до правителя простежується й у Мен-цзи “德何如，则可以王矣？” [孟子全文2019] ‘яким має бути де, щоб бути мудрим правителем?’; “以德服人者，中心悦而诚服也” [孟子全文2019] ‘якщо людина підпорядковує людей за допомогою де; вони будуть задоволені і щиро покірні’. Таке використання моралі стосовно влади передбачає три аспекти: по-перше, праведність практикує чеснота; по-друге, правитель повинен ставитися до людей доброзичливо; по-третє, правитель повинен звертати увагу на поведінку людей.

У даосизмі де функціонує на двох рівнях: вищий або абсолютний (чеснота) і нижчий або відносний (мораль): “上德不德，是以有德；下德不失德，是以无德” [老子全文2019] ‘Людина з вищим Де не прагне робити добрі діла, тому він доброчесна; осіб із нижчим Де не залишає [наміри] робити добрі справи, тому він не доброчесна’ [Переклад Ян Хін-Шуна 2020]. В інших розділах (10, 21, 28, 41) про вищу чесноту говориться як “玄德” ‘найглибший де’, “孔德” ‘великий де’, “常德” ‘постійний де’, “广德” ‘рясний де’ і “建德” ‘установлений де’ [老子全文2019, Переклад Ян Хін-Шуна 2020]. Усі інтерпретації чесноти включають такі поняття, як не володіти, не брати в борг і не конкурувати. Нижчий де відноситься до загальної моралі й соціальних чеснот людства, таких як праведність. «Де у Лао-цзи був вищою чеснотою, процесом виховання розуму через бездіяльність і відсутність бажань, а не відносною мораллю нижчого де» [Wu Yi 1986, 123]. Коментар Ван Бі пояснює «чеснота» Лао-цзи так “常得而无丧，利而无害，故以德为名焉。何以得德？由乎道也。何以尽德？以无为用” [王弼版《道德经》(去注解及译文) 2019] ‘де означає виграш. Це постійна вигода без утрат і вигода без шкоди. Тому вона називається де. Як виходить де? Через Шлях. Як він повністю досягається? Через недіяння’. Тут «вигода» означає досягнення розуму. Отже, чеснота в даосизмі – це внутрішня чеснота.

Загалом чеснота в міркуваннях Чжуан-цзи така ж, як і в Лао-цзи. Однак Чжуан-цзи дав більш докладний опис чесноти, а саме чеснота:

(а) поза слави: “德蕩乎名， 知出乎争” [庄子全文2019] ‘чеснота марнується [через] слави, знання з’являються [через] суперництва’. [Чжуан Цзи (переклад Л.Д. Позднєєва) 2020];

(б) є гармонія: “而游心乎 德之和” [庄子全文2019] ‘розум бродить у гармонії де’ [Чжуан Цзи (переклад Л.Д. Позднєєва) 2020];

(в) є бездіяльність: “无为也， 天德而已矣” [庄子全文2019] ‘бездіяльність – це небесне де’ [Чжуан Цзи (переклад Л.Д. Позднєєва) 2020];

(г) є спокій: “静而与阴同德” [庄子全文2019] ‘спокій має те ж саме де, що і темрява (Інь)’ [Чжуан Цзи (переклад Л.Д. Позднєєва) 2020];

(д) за межами моралі: “夫孝悌仁义， 忠信贞廉， 此皆自勉 以役其德者也， 不足多也” [庄子全文2019] ‘адже всім цим – шанобливістю до батьків і старших братів, милосердям і справедливістю, відданістю і довірою, цнотливістю і чесністю – [люди] змушують себе служити власної чесноти, більшого [все це] не варто’ [Чжуан Цзи (переклад Л.Д. Позднєєва) 2020];

(е) поза емоцій: “恶欲喜怒哀乐六者， 累德也” [庄子全文2019] ‘нелюбов, бажання, задоволення, гнів, смуток і щастя є тягарем де’ [Чжуан Цзи (переклад Л.Д. Позднєєва) 2020];

(ж) є мудрість: “知彻为德” [庄子全文2019] ‘розуміння повністю є де’ [Чжуан Цзи (переклад Л.Д. Позднєєва) 2020];

(з) позбавлена розуму: “贼莫大乎德有心而心有睫， 及其有睫也而内视， 内视而败矣！ 凶德有五， 中德为首。 何谓中德？ 中德也者， 有以自好也而叱其所不为者也” [庄子全文2019] ‘немає розбійника гірше того [людини], чій гідності штучні, чиє серце володіє [виразом, як] вії. [Якщо виражене] його віями зіставити з [його] внутрішнім, то розгляд [його] внутрішнього завдасть [йому] поразки. Злих властивостей-п’ять. Основне-вважати головними [власні] гідності. Що це означає? Це означає-звеличувати власні достоїнства і засуджувати тих, хто чинить по-іншому’ [Чжуан Цзи (переклад Л.Д. Позднєєва) 2020].

Отже, чеснота в Чжуан-цзи є виховання розуму і спокій. Вона не схильна до впливу зовнішніх бажань.

У буддизмі де – це термін, що позначає добро або хорошу поведінку. Це підтверджується заповідями, званими на санскриті *śīla*, які є конкретними керівництвами до правильної поведінки. Китайська школа Чань під впливом даосизму описує чесноту більш детально: «прозріти початкову природу – ось заслуга, яка знаходиться в рівновазі з усіма живими істотами – ось чеснота. Думка за думкою пробігає, не маючи перешкод, ти постійно бачиш початкову природу і воістину можеш використовувати витончене, – ось це і зветься заслугами і чеснотами. Коли всередині вас серце перебуває в порожнечі – ось це заслуга. Коли зовнішні вчинки узгоджуються з ритуалом – ось це чеснота. Коли само-природа стверджує себе в мірадах дхарм-ось – це заслуга, коли основа серця відкине всякі думки – ось це чеснота. Не відірватися від само-природи – це заслуга, використовувати весь світ, не забруднюючись ним – ось це чеснота» [Wu Yi 1986, 124]. Із цього випливає, що де приписуються принципи недиференційованості, відповідності пристойності, неприв’язаності, прямого розуму й удосконалення тіла. Це не помітно відрізняється від трактування Чжуан-цзи. Але варто зазначити, що «відмінність між чеснотою, милостинею й підтримкою ченців була революційною ідеєю, яка змусила ченців Чань зосередитися на вдосконаленні розуму і прагнути до раптового просвітління через розуміння розуму й бачення природи» [Чжан, 1981, 104].

动 (動) (дун) «рух, дія» – 28СЦЧ – ¹44, ²19, ³0, ⁴0, ⁵14 – предикат – (動)¹ – «зображується рух підняття тіла» [许慎 2015, 207].

Рух 动 дун становить опозицію терміну спокій 静 цзін. У широкому філософському сенсі ці два поняття охоплюють низку антонімічних понять, таких як «дієвість – бездіяльність, динамічність – статичність, активність – пасивність, мінливість – сталість, твердість – податливість, збудливість – незворушність. Уперше ця опозиційна пара з'являється в тексті основного даоського трактату «Дао де цін», де 动 [дун] розглядався як атрибут 道 [дао], що переходить від однієї протилежності до іншої» [Духовна культура Китаю... 2011, 252].

Показово, що в тексті «Сіци чжуань» термін 动 дун зустрічається 28 разів. У контексті пам'ятника «рух» дун разом зі спокоем «цзін» характеризують процеси змін і трансформацій, які виникають між полярними силами їнь і ян і їхніми іпостасями цянь («творчість») – кунь («виконання»), ган («твердість») – жоу («податливість»). У традиції «І цзін» їнь і ян і їхня взаємна трансформація представляються як дао, тому можна вважати, що дун є важливою характеристикою самого дао.

У коментарях Ван Бі до «Дао де цзін» на основі загальної тези про первинність «відсутності/небуття» (无 у) і «порожнечі» (虚 сюй) щодо «наявності/буття» (有 ю – 无 у) зробив висновок про пріоритет цзін перед дун: «усе наявне виходить із порожнечі, а рух виходить зі спокою», тому завжди «рух знову знайде спокій» [Духовна культура Китаю... 2011, 252].

У ранньокитайському буддизмі простежується схожа інтерпретація терміну дун. Сен-чжао, наприклад, обґрунтував тотожність дун і цзін і помітив різницю лише в ілюзорному суб'єктивному сприйнятті: «рух і спокій спочатку невідразні, омана – заперечувати їх єдність» [Духовна культура Китаю... 2011, 252].

У неоконфуціанстві термін дун отримав нову конотацію. У трактаті Чжоу Дуньї пише: “无极而太极，太极动而生阳，动极而静，静而生阴，静极复动，一动一静，互为其根” (Безмежна і Велика межа. Велика межа в русі народжує [силу] ян; рух доходить до межі, і настає спокій. [Велика межа] в спокої народжує [силу] їнь, спокій доходить до межі, і знову знаходиться рух. То рух, то спокій – [вони] кореняться один в одному) [太极图说全文及译文; Духовна культура Китаю... 2011, 252]. У творі «Книга проникнення» Чжоу Дуньї співвідносить «духовний» рівень дун і цзін із Безмежним, а «речове» – з Великою межею: “动而无静，静而无动，物也；动而无动，静而无静，神也” («Те, що в русі не має спокою і в спокої не має руху, є річ. Те, що в русі не має руху та в спокої не має спокою, є дух») [儒学经典名著：周敦颐“通书”原文; Духовна культура Китаю... 2011, 252].

Чжу Сі наслідував ідеї Чжоу Дуньї та на цій основі визначив взаємозв'язок дун-цзін за допомогою іншої фундаментальної пари категорій 体 ті – 用 юн: «Спокій – це сутність (体 [ті]) Великої межі, а рух – це прояв (用 [юн]) Великої межі». Згідно з Чжу Сі, дун і цзін не тільки не існують одне без одного, а й пронизують один одного за принципом їнь-ян: «Усередині їньського спокою природно міститься корінь ян, а всередині яньського руху також міститься корінь їнь» [Духовна культура Китаю... 2011, 252].

地 (地) [dì; tì] {ді} “земля” – 33СЦЧ – ¹30, ², ³0, ⁴0, ⁵0 – ім'я – (地) – «земля, поверхня, на яку блюють усі живі істоти. 二 зображує поверхню землі й те, що під нею, 丨 – зростаюча з-під землі рослина, 也 дає звучання»; «земля, яка народжує все суще. Верхня і нижня горизонталі малюють землю, а вертикальна символізує рослини, що пробиваються до світла з її надр» [许慎 2015, 404]. Варто зазначити, що тільки ієрогліф 地 зустрічається в «Шовень цзецзи» двічі й має дві інтерпретації.

¹ Представлено в стилі цзінвень.

Розгляду поняття земля 地 ді доцільно якраз у рамках опозиційної пари “天 тянь – 地 ді”. Земля в китайській філософії сприймається як «простір» і представляється у вигляді квадрата, який протиставляється круглому неба.

У даосизмі вибудовується певна ієрархія, де земля посідає проміжне місце між людиною і небом, у 25 главі канону “Дао Де Цзін” говориться: “人 法 地, 地 法 天, 天 法 道, 道 法 自 然”. (‘Людина слід як закону землі, земля – небо, небо – Перехресні дао, Шлях-дао – самому собі’) [老子全文 2019], [Переклад Ян Хін-Шуна 2020)].

У конфуціанстві подібне трактування концепту «земля» привніс Сюнь-цзи (荀子) (III в. до н. е.). Він тлумачив «землю» як невід’ємну частину Всесвіту і включав її в «тріаду» (三 сань) нарівні з небом і людиною.

Єдиний просторово-часовий сенс терміна «земля» відображений у «Чжуанцзи» (гл. 23) і «Хуайнань-цзи» (цз. 11): «Має реальність, але не має місця розташування – це простір (宇 юй); має тривалість, але не має ні початку, ні кінця – це час (宙 чжоу)»; «Йде і древнє, настає і нинішнє називаються часом (чжоу). Чотири сторони, і верх, і низ називаються простором (юй)». «Синонім юй чжоу – тянь ді, який адекватно передається словом «космос», що буквально перекладається як «небо – земля» [Духовна культура Китаю... 2011, 443].

Близькість понять 宇宙 Юйчжоу і 天地 Тяньді виникає з вихідної семантики цих термінів: “天 有 其 时, 地 有 其 财” («Небо має свої часом, земля має свої ресурсами») [荀子2020)]. Отже, «земля» відповідає «простору», а «небо» – «часу», що цілком пояснює традиційний символ землі «квадрат», у якого чотири сторони. І схожий зміст «простір-час» («століття-межі») має найбільш поширений у сучасній китайській мові синонім двох зазначених термінів – слово 世界 ши цзе, що перекладається як «світ».

故 (故) (гу) «підстава, навмисність» – 52СЦЧ – ¹47, ²0, ³11, ⁴0, ⁵0 – імена³ – (故)⁴ – «має значення «причини», складається з ключа «ударяти» і фонетика «гу» [许慎 2015, 90].

Перед тим як почати опис цього терміна, варто дати коротке обґрунтування його включення в наш список. У низці контекстів у «Сіци чжуань» термін 故 гу зустрічається в поєднанні 是故 ши гу (29 разів), що має значення «із цієї причини». Однак у більшості випадків у «ї цзіні» 故 гу має значення «підстава, навмисність» і використовується в чен’юй – 革故鼎新 гегу дінсінь («оновлення»), що, зокрема, використовується в суспільно-політичному дискурсі. Цей фразеологічний зворот походить з інтерпретації гексаграми 50: «III. Дев’ятка третя: Вушка треножника обломилася, спробуй пересунь його, (як то кажуть), жиром фазана не наїсися. Ось бризнув дощ. Образи, біль утрати, але врешті-решт щастя» [Лукьянов 2018, 244]. Отже, значення фразеологізма можна інтерпретувати так: «у результаті краху (зламу) споконвічного відбувається оновлення треножника», де під треножником маються на увазі реформи та нововведення. Більше того, у цьому фразеологізмі наявна опозиція двох понять 故 гу («підстава») та 新 сінь («новизна»).

У моїзмі 故 гу вважався однією з характеристик правильного висловлювання поряд із 理 лі, яке мало «протологічний сенс розрізнення «імен і реалій» (名 [мін] – 实 [ши]), «істини і брехні» (是 [ши] – 非 [фей]), і 类 [лей] «подібність, однорідність» [Духовна культура Китаю... 2011, 296]. Завдяки цим «трьом основним речам» (三物 сань у) підкріплюють судження, виходило «ясне» (明 мін) знання.

² Представлено в стилі цзіньвень.

³ Зарахування в цьому разі до категорії «імена» автор зробив самостійно на підставі тлумачних словників, так як у синонітичному списку А.М. Карапетянц це поняття відсутнє.

⁴ Представлено в стилі цзіньвень – написів на китайських бронзових судинах для жертвопринесення або музичних ритуальних інструментах епохи Шан-Чжоу (XIII–VI ст. до н. е.).

Також 故 玄 може розумітися як «основа» й «первісне» Піднебесної: «свідомість народжується з гуманності», яка «в безтурботності нерухома, але, сприймаючи, проникає в основу (故 玄) Піднебесної» [Wright 1994, 554].

Отже, можна говорити про об'єднання всіх цих лексичних одиниць у моноцентричне семантичне поле з гетерогенним ядром. Усередині цього поля знаходяться поняття, що належать до різних рівнів мови, спочатку розділені на дві семантичні категорії (статичні та динамічні).

ЛІТЕРАТУРА

Духовная культура Китая: энциклопедия: в 5 т. / гл. ред. М. Л. Титаренко. Москва: Вост. лит, 2006. [Т. 1]: Философия / ред. М. Л. Титаренко, А. И. Кобзев, А. Е. Лукьянов. 2-е изд., стереотипное, 2011.

И цзин (Канон перемен) / Пер. и примеч. А. Е. Лукьянова. Москва: ИПЦ “Маска”; Чэнду: Сычуань жэньминь чубаньшэ, 2018.

Караетьянц А. М. Раннекитайская системология. Москва: Издательская фирма Восточная литература, 2015.

Wright D. **Tan Sitong and the Ether Reconsidered.** Bulletin of the School of Oriental and African Studies, 1994. Т. 57.

Wu Yi. **Chinese philosophical terms.** University Press of America, 1986.

Xu Shen. **Showen Jiezi (Eastern Han).** Shenyang: Liaohai chubanshe, 2014.

太极图说全文及译文. URL: <https://www.process-safety-lab.com/archives/2263.html> (accessed 25.05.2020)

儒学经典名著: 周敦颐 “通书” 原文. URL: http://www.360doc.com/content/18/0603/05/33540468_759225095.shtml (accessed 13.09.2020)

哲学大辞典 (中国哲学史卷). 上海: 上海辞书出版社, 1985. 821页.

说文解字 / (东汉)许慎编. - 沈阳: 辽海出版社, 2014.12辞海. 第六版普及本 (三全册). 上海: 上海辞书出版社, 2010.

REFERENCES

Dukhovnaya kul'tura Kitaya: entsiklopediya: v 5 t., gl. red. M. L. Titarenko, Vost. lit, Moscow, (2006), [T. 1], Filosofiya, red. M. L. Titarenko, A. I. Kobzev and A. E. Luk'yanov, 2-e izd., stereotipnoye, (2011), 727 s. (In Russian).

I tshin (Kanon peremen) (2018), Per. i primech. A. E. Luk'yanova, IPTs “Maska”, Moscow; Sychuan' zh'en'min' chuban'she, Chendu, 392 s. (In Russian).

Karapet'yants A. M. (2015), *Rannekitayskaya sistemologiya*, Izdatel'skaya firma Vostochnaya literatura, Moscow, 565 s. (In Russian).

Wright D. (1994), *Tan Sitong and the Ether Reconsidered*, Bulletin of the School of Oriental and African Studies, Vol. 57, pp. 551–575.

Wu Yi (1986), *Chinese philosophical terms*, University Press of America.

Xu Shen (2014), *Showen Jiezi (Eastern Han)*, Shenyang: Liaohai chubanshe.

Tai ji tu shuo quan wen ji yi wen, available at: <https://www.process-safety-lab.com/archives/2263.html> (In Chinese).

Ru xue jing dian ming zhu: zhou dun yi “Tong Shu” yuan wen, available at: http://www.360doc.com/content/18/0603/05/33540468_759225095.shtml (In Chinese).

Zhe xue da ci dian (Zhongguo Zhexue Shijuan), Shanghai: Shang hai ci shu chu ban she: 1985.821 ye. (In Chinese).

Shuo Wen Jie Zi (dong han) xu shen bian. – shen yang: liao hai chu ban she, 2014.12 ci hai. di liu ban pu ji ben (san quan ce). shang hai: shang hai ci shu chu ban she, 2010. (In Chinese).

**ФОРМУВАННЯ СЕМАНТИЧНОГО ПОЛЯ
БУТТЄВО-ДИНАМІЧНИХ ПОНЯТЬ ТРАДИЦІЇ «І ЦЗИНА»
НА ПРИКЛАДІ ОПОЗИЦІЙНИХ І НЕПАРНИХ ТЕРМІНІВ**

В. В. Круглов

Накопичений історичний досвід і багата культурна спадщина китайської цивілізації – цивілізації доосьового часу – зосереджені й відображені в давньокитайській мові. Тому лінгвістичні методи дослідження традиційної китайської філософії та її понятійного апарату стають актуальними в сучасній синологічній науці. Матеріал давньокитайських філософських трактатів дає змогу реконструювати понятійний апарат традиційної китайської філософії й культури загалом. Основними компендіумами таких термінів є синоптичні списки Чень Юнцзе, Джозефа Нідема, А.І. Кобзева, У І, А.М. Карапетьянца, покладені в основу дослідження. Об'єктом його стали бутійно-динамічні поняття, а метою було розроблення моделі їх лінгвокультурологічного аналізу. У роботі застосовується статистичний аналіз традиції «І цзіна» («Сіци чжуань»), виділяється моноцентричне семантичне поле онтологічних термінів з гетерогенним ядром. Також пропонується модель лінгвокультурологічного аналізу, яка представляється універсальною для аналізу ядерних філософських концептів. Сформована модель сприяє більш глибокому лінгвістичному й культурологічному дослідженню на прикладі опозиційних і непарних термінів.

Ключові слова: Китай, китайська мова, лінгвокультурологія, семантичне поле, синоптичний список традиційної китайської філософії та культури, буттєво-динамічні поняття, Сіци Чжуань.

**ФОРМИРОВАНИЕ СЕМАНТИЧЕСКОГО ПОЛЯ
БЫТИЙНО-ДИНАМИЧЕСКИХ ПОНЯТИЙ ТРАДИЦИИ «И ЦЗИН»
НА ПРИМЕРЕ ОППОЗИЦИОННЫХ И НЕЧЕТНЫХ СРОКОВ**

В. В. Круглов

Накопленный исторический опыт и богатое культурное наследие китайской цивилизации – цивилизации доосевого время – сосредоточены и отражены в древнекитайской языке. Поэтому лингвистические методы исследования традиционной китайской философии и ее понятийного аппарата становятся актуальными в современной синологической науке. Материал древнекитайских философских трактатов позволяет реконструировать понятийный аппарат традиционной китайской философии и культуры в целом. Основным компендиумом таких терминов являются синоптические списки Чэнь Юнцзе, Джозефа Нидэма, А.И. Кобзева, У И, А.М. Карапетьянц, положенные в основу исследования. Объектом его выступили бытийно-динамические понятия, а целью была разработка модели их лингвокультурологического анализа. В работе применяется статистический анализ традиции «И Цзин» («Сици чжуань»), выделяется моноцентрическое семантическое поле онтологических терминов по гетерогенным ядром. Также предлагается модель лингвокультурологического анализа, которая представляется универсальной для анализа ядерных философских концептов. Сложившаяся модель способствует более глубокому лингвистическому и культурологическому исследованию на примере оппозиционных и нечетных сроков.

Ключевые слова: Китай, китайский язык, лінгвокультурологія, семантичне поле, синоптичний список традиційної китайської філософії та культури, бытийно-динамические понятия, Сици Чжуань.

Стаття надійшла до редакції 30.11.2020

UDC 355.01:141.82:221.3

TAOISM AND MARXISM-LENINISM: HOW TO COMBINE THE OPPOSITES. THE EXPEDIENCY OF SCRUTINIZING THE TRADITIONAL LITERATURE IN THE INVESTIGATION OF MODERN HYBRID WAR

M. Kucheruk

PhD (History), Associate Professor, Assistant Professor
Odesa National Polytechnic University
1, Shevchenko avenue, Odesa, 65044, Ukraine
kucherukmaryna@ukr.net

The author of this article considers the Ancient China military doctrine is extremely functional in managing the hybrid war challenges. There, from antique times exists the subtle art of military craft. That military doctrine had been holding in secret and was recondite even among the Chinese natives. The Western people have to thank the sinologists for the discovering the mysterious Asian word and the translation of the classical works that provides us with the understanding of the Ancient China military doctrine. In the investigation of the hybrid war methods that were applied by V. Lenin the author thinks that it will be appropriate to use the Sun Tzu recommendations. We have no evidence that V. Lenin ever read “The Art of War”. It may be seen as a paradox, but in practice, V. Lenin used its recommendations. For instance, “All warfare is based on deception”, “Thus, what is of supreme importance in war is to attack the enemy’s strategy”, etc. The Bolsheviks’ policy proves that the capturing of minds was the priority and the specific practical and political steps issued from that. In particular, V. Lenin always started the debates with his opponent from the ideological items. In the opposite, his adversaries were sure that the coverage of ideological issues has no sense. The another character of the Lenin’s methodology is its eclecticism. When V. Lenin analyzed Marxism he pointed on the avoiding the dogmatic perception of it and appointed that Marxs, always needed the modification in accordance with the relevant background (see the book “Left-Wing Communism”: an Infantile Disorder”). Therefore, nowadays hybrid war has the eclectic essence that combines various forms and means, even non-military. In this sense hybrid war resonates with Zeitgeist – the Globalization that conjoins all the word cultures. Also, the Globalization has made the world visible, and the methods of waging hybrid war are not the new, but revised stratagems old. Court intrigues had left the territory of kings’ palaces.

Key words: hybrid war, V. Lenin, Sun Tzu, tao, organization, propaganda, ideology.

ДАОСИЗМ І МАРКСИЗМ-ЛЕНІНІЗМ: ПОЄДНУЮЧИ НЕПОЄДНУВАЛЬНЕ. ЩОДО ДОЦІЛЬНОСТІ ВИВЧЕННЯ КЛАСИКІВ У ДОСЛІДЖЕННІ МЕТОДОЛОГІЇ ВЕДЕННЯ СУЧАСНОЇ ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ

M. C. Kucheruk

До наукового обігу поняття «гібридна війна» запровадив Ф. Гоффман (F.G. Hoffman), відставний офіцер морської піхоти США й науковий співробітник

Національного університету оборони США. Ф. Гоффман указує (що особливо приємно для істориків – як часто нам закидають марність гуманітарних знань в епоху суцільної комп'ютеризації!) на особливу цінність знання історії, особливо «видатного й завжди актуального знавця конфлікту, випадку й людської натури – Фукидіда – актуального як ніколи» [Hoffman]. Говорячи про гібридну війну, фахівець зазначає, що найліпшим терміном для характеристики сучасної війни, що розвивається на наших очах, є «збіжність» (convergence), яка означає поєднання фізичного та психологічного впливів, кінетичної й некінетичної зброї, військових і невійськових, мілітарної сили та спільноти, держави й недержавних акторів [Hoffman].

Гібридні загрози включають весь низку засобів ведення війни включно з традиційними засобами ведення війни, іррегулярними формуваннями, терористичними актами й використанням кримінальних елементів [Hoffman]. Гібридна війна – це явище не нове, проте сама війна змінилася. У цьому виді війни невійськові засоби ведення війн набувають такої ж ваги, як і власне воєнні дії [Hoffman].

Синолог В. Малявін зазначає, що класичні концепції війни склалися в Китаї разом із класичними школами філософської й політичної думки. Це відбулося в епоху, яку традиційно називають епохою Воюючих Царств [Малявін 2016, 5]. Отже, ще задовго до Н. Макіавеллі в Китаї виникла власна військова доктрина. Історія воєн стародавнього Китаю дає нам безліч прикладів її застосування, багате різноманіття форм і методів (які б зараз назвали гібридними), хитросплетіння інтриг, використання шпигунів, маніпуляцій, інсинуацій тощо. М. Конрад характеризує доктрину Сунь-цзи як учення про загарбницьку війну, що ведеться в інтересах рабовласників (уперше переклад і дослідження, здійснені М. Конрадом, видані в 1950 р.). Разом із тим учений зазначає, що значення трактату Сунь-цзи може бути корисним для розуміння деяких сторін стратегії й тактики країн Дальнього Сходу не тільки в минулому, а й у новий час. Багато положень трактату завжди легко переносилися із царини війни в царину політики й дипломатії [Конрад 2003, 8–9]. М. Конрад зазначає також, що до нього в Російській імперії трактат було видано двічі – Срезневським у 1860 р. у Воєнному збірнику (т. XIII) і Путятюю в 1889 р. у Збірці географічних, топографічних і статистичних матеріалів по Азії (т. XXXIX). На Заході вперше Сунь-цзи опубліковано в Лондоні в 1910 р. [Конрад 1977, 21].

На нашу думку, парадоксальною є близькість методів ведення війни, описаних Сунь-цзи і тих, які розробив і застосував В. Ленін. Подібність методології ведення гібридної війни Леніна до Сунь-цзи впадає в очі, але Ленін на нього не посилається. Використовуючи безліч джерел і цитуючи їх, Ленін не застосовує «Мистецтво війни», що й зрозуміло, оскільки ні К. Маркс, ні В. Ленін китайську цивілізацію не вивчали. Проте на практиці В. Ленін застосував усі рекомендації Сунь-цзи: розробив власну теорію, названу потім марксизм-ленінізм («дао»), створив міцну боєздатну партію («армія», «дисципліна»), детально планував кожен свій крок («розрахунки»), повною мірою використовував інтриги для досягнення своїх політичних цілей, розбрат у лавах своїх противників як усередині країни, так і на міжнародній арені («гуманізм», «полководець», «мудрість»), а також уміння враховувати важливість об'єктивної реальності («небо», «земля»).

Методи гібридної війни є універсальними й застосовуваними в будь-яких умовах. Твердження, що не бажано змішувати явища різних культур і використовувати їх надбання обережно, вважаємо недоречним. Фізіологічна

і психологічна однорідність людства доводить, що за різноманітністю форм уявлень і вчень прихований їх спільний сенс. Одна істина є спільною для всіх культур, від Гебридських островів до Жовтого моря, і навіть головні їх розгалуження виявляються суттєво схожими. Вони несумісні лише на поверхні.

У статті «Три джерела і три складники марксизму» В. Ленін виокремлює тільки те, що вигідно йому: німецьку філософію, англійську політичну економію та французький соціалізм [Ленін 1972, 39–40]. Ще Платон умовно поділив суспільство на три групи: воїнів, ремісників і мудреців. Тільки, на відміну від Платона, який уважав, що суспільством мають керувати філософи, К. Маркс надає перевагу ремісникам. Аристотель обумовив необхідність рабства, його ідею К. Маркс розвиває далі, коли пише про наймане рабство сучасного світу. О. Конт уважав суспільство як функціонуючий організм, усі частини якого органічно пов'язані між собою. І нарешті, монах Т. Кампанелла в книзі «Місто Сонця» писав про ідеальне суспільство, яке пізніше охрестили комунізмом. Те, що Ленін їх не знав, сумнівно, але інформацію подано ним в обрізаному вигляді, що успадкувала система радянської освіти, у якій передбачалося викладання історії, але не всієї, філософії, але лише певних авторів, літератури, тільки такої, де змальований антагонізм класів або нищість верхівки суспільства. Схильність більшовиків до замовчування важливих деталей передалася їхнім політичним спадкоємцям.

Марксизм виник у 1840-х рр. як виразник інтересів робітничого класу Західної Європи. У буремний 1848 рік К. Маркс і Ф. Енгельс створили «Маніфест Комуністичної партії» як програмний документ партії, розробили стратегію і тактику боротьби пролетаріату. Варто зауважити, що марксизм став критичним переосмисленням і творчою переробкою попередньої західноєвропейської думки, адаптованої до сучасних К. Марксу умов і потреб. К. Маркс і Ф. Енгельс узагальнили не тільки досвід класової боротьби трудящих мас, як це подавалося в радянській гуманітарній науці, а й увесь попередній досвід західноєвропейської цивілізації загалом.

Марксизм став закономірним результатом поступального розвитку думки. На нашу думку, найважливішим вкладом К. Маркса у світову скарбницю людської думки є діалектичний матеріалізм – матеріалістичне пояснення світу. Він підійшов до вирішення завдань, які постали перед суспільством ХІХ століття, і дав наукову відповідь на нагальні питання суспільного розвитку. Марксизм виник у той час, у буремний 1848 рік, коли молодим К. Марксу й Ф. Енгельсу видавалося за просту справу вирішити складні проблеми. У пореволюційній Європі марксистки перетворилися на соціал-демократів. Їх радянська традиція затаврувала, перетворила на опортуністів-ревізіоністів. Ревізіонізм, як прийнято вважати в радянській традиції, виник як «прояв впливу буржуазної ідеології» на нестійких у моральному плані робітників, найменш революційних, забезпечених у матеріальному плані робітників (так звана робітнича аристократія). Іншим джерелом опортунізму радянська традиція вважала ідеологію «дрібнобуржуазних елементів», які вступали до партій пролетаріату [Прохоров 1974, 1158]. Вони були переконані, що краще рухатися в напрямі демократичного узгодження інтересів капіталістів і найманих працівників, ніж знищувати капітал. У їхньому уявленні комунізм мав настати в результаті еволюційного розвитку суспільства, а не революційних, насильницьких, перетворень. В. Ленін пішов іншим шляхом – він підняв революційне вчення марксизму на новий, революційний щабель [Прохоров 1974, 1158]. У радянській традиції В. Леніна охрестили «геніальним продовжувачем справи К. Маркса

і Ф. Енгельса». С. Кульчицький, навпаки, оцінює більшовиків досить критично: їхня партія не мала за собою соціальних верств, які могли б підтримати її комуністичну доктрину. Однак В. Ленін замаскував її доктринальний екстремізм під стихійний радянський екстремізм [Кульчицький 2008, 8]. Отже, більшовики досягли своєї мети й, застосовуючи різноманітні засоби, із маргіналів перетворилися на правлячу партію.

Книга «Дитяча хвороба «лівизни» в комунізмі написана Леніним до відкриття II конгресу Комуністичного Інтернаціоналу, що проходив улітку 1920 р. Мета її написання – допомогти «братнім партіям» віднайти правильний шлях революційної боротьби, фактично, дати рецепт приходу до влади комуністам в інших країнах. У ній Ленін дає власне визначення, як він розуміє диктатуру пролетаріату: це «наполеглива боротьба, кривава й безкровна, насильственна й мирна, воєнна й господарська (імовірно, Ленін мав на увазі економічну боротьбу – авт.), педагогічна й адміністраторська» [Ленін 1974, 26]. Іншими словами, Ленін учить закордонних «товаришів», як правильно завойовувати владу.

У мистецтві завоювання влади Ленін виділяє три чинники, які необхідно брати до уваги, коли намагаються визначити обставини, що склалися на політичній арені, такі як **організація, ідеологія, пропаганда й агітація**.

(1) **Партійна організація**. Перше, на що вказував Ленін у «посібнику», – так це дисципліна:

«Повторюю, досвід переможної диктатури пролетаріату в Росії показав наочно тим, хто не вміє думати або кому не доводилося міркувати про це питання, що безумовна централізація і найсуворіша дисципліна пролетаріату є однією з основних умов для перемоги над буржуазією» [Ленін 1974, 57].

«Напевно, тепер уже майже кожен бачить, що більшовики не продержалися б при владі не те що 2½ роки, а й 2½ місяці без найсуворішої, справді залізної дисципліни в нашій партії, без найбільш повної й беззавітної підтримки її всією масою робітничого класу, тобто всім, що є в ньому мислячого, чесного, самовідданого, впливового, здатного вести за собою або захоплювати відсталі верстви» [Ленін 1974, 5].

(2) **Ідеологія**. Ленін говорив, що спочатку потрібно переконати, а потім уже примусити.

«І насамперед постає питання: чим держиться дисципліна революційної партії пролетаріату? чим вона перевіряється? По-перше, свідомістю пролетарського авангарду і його відданістю революції, його витримкою, самопожертвою, героїзмом. По-друге, його вмінням зв'язатися, зблизитися, до певної міри, коли хоче, злитися, з найширшою масою трудящих, передусім пролетарською, але також і непролетарською трудящою масою. По-третє, правильністю політичного керівництва, здійснюваного авангардом, правильністю його політичної стратегії і тактики за умови, що найширші маси власним досвідом переконалися в цій правильності. Без цих умов дисципліна в революційній партії, дійсно здатній бути партією передового класу, який має повалити буржуазію і перетворити все суспільство, нездійсненна. Без цих умов спроби створити дисципліну неминуче перетворюються в «пустышку», у фразу, у кривляння. А ці умови, з другого боку, не можуть виникнути відразу. Вони виробляються лише довгою працею, тяжким досвідом; їх вироблення полегшується правильною революційною теорією, яка, у свою чергу, не є догмою, а остаточно складається лише в тісному зв'язку з практикою дійсно масового, дійсно революційного руху» [Ленін 1974, 6–7].

(3) *Пропаганда й агітація.* Завдяки своєму «шостому чуттю» В. Леніну вдалося вловити дух нової ери, що настала у ХХ столітті, – підвищення ролі мас в історії. Якщо раніше політика і війна були справою небагатьох, вузького кола обраних, то з початком Першої світової війни величезна кількість людей була втягнута в політику (що й нині так). Тому третім фактором досягнення успіху більшовиків Ленін позначає пропаганду й агітацію.

«Щоб уміти допомогти «масі» й завоювати симпатії, співчуття, підтримку «маси», треба не боятися труднощів, не боятися причіпок, підніжок, образ, переслідувань з боку «вождів» (які, будучи опортуністами й соціал-шовіністами, здебільшого прямо або посередньо зв'язані з буржуазією та поліцією) й обов'язково працювати там, де є маса» [Ленін 1974, 34].

2017 р. у видавництві «Фоліо» вийшла у світ колективна монографія «Світова гібридна війна: український фронт», у якій уперше у вітчизняній і світовій науці детально досліджено явище світової гібридної війни в перспективі російської агресії проти України. Директор Національного інституту стратегічних досліджень В. Горбулін зазначив, що наш досвід не просто заслуговує на пильне вивчення, він єдиний з погляду оцінювання загроз, із яким світові доведеться мати справу найближчим часом, і гібридна війна не почалася й не закінчиться Україною. Вона тільки починається [Горбулін 2016].

У передмові до монографії В. Горбулін стверджує, що людство стоїть перед викликом гібридних війн [Горбулін 2017, 7]. Світ зараз перебуває у вибуховому стані, воєнний конфлікт може спалахнути будь-де, і це об'єктивна реальність. Точкою відліку для формування нового, гібридного світоустрою стала агресія Росії проти України. Авторка статті далека від думки, що наша війна стала причиною виникнення гібридної війни, це радше наслідок процесів глобального масштабу, формування нового, гібридного світоустрою. Військова агресія проти України, що розпочалася у 2014 р., стала найяскравішим прикладом війни сучасності, аж зовсім не причиною виникнення самої гібридної війни. Перед науковцями постало завдання: відреагувати на виклик, описати його не заперечуючи, а приймаючи реальність такою, як вона є [Горбулін 2017, 15–16]. Як сараєвське вбивство вивільнило стиснуту пружину глибоких суперечностей і складних процесів, що призвели до Першої світової війни, так й анексія Криму Росією та її дії на Донбасі стали таким самим спусковим гачком для початку нової світової війни, але вже гібридної.

Параметри цієї гібридної війни є відображенням нового гібридного світу: кон'юнктурно надумана причина початку війни, брехня під час її розгортання, майже повне моральне розкладання й деградація жителів країни-агресора, при цьому посилені постійним членством у Раді Безпеки ООН дії агресора в рамках формального міжнародного права, створення масованої інформаційної підтримки своїх дій, використання методів «активних заходів» у небачених досі масштабах [Горбулін 2017, 7–8]. В. Горбулін зазначає, що спрощено геополітична мета Росії при розв'язуванні глобального гібридного конфлікту полягає в тому, щоб методами гібридної війни зруйнувати наявний світопорядок, відновити світопорядок часів холодної війни й у ньому посісти звичне місце. Однак проблема полягає в тому, що це буде новий глобальний світо(без)порядок, він не матиме нічого спільного з тим, який прагне повернути Росія. Світо(без)порядок із новою розстановкою країн і новими гібридними війнами, з гібридними рішеннями в проблемних ситуаціях і гібридним міжнародним правом. І в цьому вбачається вже загроза для самої Росії [Горбулін 2017, 9].

Для перемоги в гібридній війні потрібно активніше й інтенсивніше осмислювати новий підхід і нову реальність, рішуче відмовитися від звичних і типових рішень у всіх сферах – зовнішньополітичній, військовій, економічній, інформаційній. В. Горбулін указує на головний стратегічний виклик: не лише знайти тактично успішні відповіді на гібридну агресію, а й зрозуміти цей новий гібридний світ, зрозуміти його закони й закономірності (які зараз здаються хаосом) і скористатися цими знаннями [Горбулін 2017, 11].

Можна сказати, що сучасна гібридна війна має свого попередника, а саме: війну, яку розв'язали більшовики проти власного народу й проти українців зокрема. Уважаємо, що предмет вивчення гібридної війни сам по собі становить надзвичайно важке завдання, оскільки дослідження методології ведення гібридної війни вимагає застосування міждисциплінарного підходу й інструментарію різних наук, крім власне військової справи: історії, культурології, філософії, психології тощо. На нашу думку, історичний досвід має бути враховано. Зокрема, теоретичні розробки й настанови В. Леніна щодо методів завоювання й утримання влади. Також ми не маємо забувати про витoki гібридної війни, які можна знайти ще раніше. Зокрема, китайська думка та Сунь-цзи.

На постаті Володимира Леніна, точніше, на його методології ведення гібридної війни, і на трактаті «Мистецтво війни» ми зосередимо свою увагу.

Карл фон Клаузевіц – автор книги «Про війну», яка вийшла друком 1832 р. й одразу стала класичною [Клаузевиц]. Він уперше в європейській военній науці не тільки дав визначення сутності війни та принципів її ведення, а й сформулював стратегічну мету, без досягнення якої будь-які стратегічні дії втрачають сенс. Клаузевіц проаналізував хід наполеонівських воєн і дійшов висновку, що війна в ХІХ ст. видозмінилася порівняно з попередніми віками: якщо до цього війни були справою лише військового стану й народні маси до них стосунку не мали або майже не мали, то в часи Наполеона та після нього війни набувають національних масштабів, стають по-справжньому народними.

В. Ленін читав К. фон Клаузевіца, імовірно, 1915 р. Вивчення Клаузевіца безпосередньо відображено в літературних роботах Леніна, які відносяться до 1915 р. В. Сорін у газеті «Правда» № 1 за 1923 р. у статті «Марксизм, тактика, Ленін» наводить особисто почуте зауваження В. Леніна, що тактика політична й тактика військова є те, що німецькою називається *Grenzgebiet* (суміжні галузі), і партійні робітники могли б із користю для себе вивчити роботи К. фон Клаузевіца.

В. Ленін був добре обізнаний із працею К. фон Клаузевіца, навіть використав його військову теорію у власній боротьбі. Ленін не відділяв політику від війни та припускав, що війна може набирати різноманітних форм («війна – це хамелеон»), навіть невійськові засоби Ленін адаптував до воєнних цілей. Уважаємо, використання методів і засобів, які сучасні теоретики характеризують терміном «гібридна війна», і становило перевагу більшовиків над усіма їхніми опонентами. Противники В. Леніна діяли в межах традицій, В. Ленін традиційну війну переступив і пішов далі. Тоді як його опоненти були обмежені рамками традицій, В. Ленін і партія (це не пафос і не іронія, вони дійсно становили одне ціле) не обмежували себе в засобах. Як міфічний Протей, більшовики мімікрували під дійсність і виявляли гнучку тактику, не гребуючи й прямим обманом. Опоненти не змогли зрозуміти В. Леніна – і програли.

У травні 1901 р. В. Ленін написав статтю «З чого почати?», у якій він виклав конкретний план створення марксистської партії в Росії [Ленін 1984, VII]. В. Ленін підкреслює, що при тогочасних політичних реаліях і поліцейських

переслідуваннях головною ланкою, з якої потрібно почати створення партії, була загальноросійська політична газети. Вона мала стати не лише колективним пропагандистом та агітатором, а також колективним організатором усіх революційних соціал-демократичних сил у Росії. Це була принципова нова постановка питання про шляхи й методи партійного єднання. Викладений у статті план був практично втілений у життя в діяльності ленінської «Іскри». Усі основні положення статті «З чого почати?» були згодом детально викладені в праці «Що робити?».

Це парадокс, але деякі твердження В. Леніна суголосні з доктриною Сунь-цзи.
В. Ленін:

«Мова йде про систему і план практичної діяльності. І треба визнати, що це основне для практичної партії питання про характер і способи боротьби залишається в нас усе ще нерозв'язаним, викликає все ще серйозні незгоди, які виявляють сумну нестійкість і хитання думки. ... Ми могли б, мабуть, висловити, задоволення з приводу того, що «Раб. дело» так швидко засвоїло висунуту нами вже в першому номері «Іскри» програму створення міцної організованої партії, спрямованої на завоювання не тільки окремих поступок, а й самої фортеці самодержавства, але відсутність у тих, що засвоїли, будь-якої твердої точки зору може зіпсувати все задоволення. ... Та для того, щоб зміни тактику, треба спершу мати тактику, а коли нема міцної організації, досвідченої в політичній боротьбі при всякій обстановці й у всякі періоди, то не може бути й мови про той систематичний, освітлений твердими принципами та неухильно здійснюваний план діяльності, який тільки й заслуговує назви тактики. ... безпосереднім завданням нашої партії не може бути заклик усіх наявних сил зараз же до атаки, а повинен бути заклик до вироблення революційної організації, здатної об'єднати всі сили й керувати рухом не тільки за назвою, а й на ділі, тобто бути завжди готовою до підтримки всякого протесту й усякого спалаху, користуючись ними для примноження та зміцнення військових сил, додатних для вирішального бою. ... Вимагається не тільки усвідомити, яка саме організація, для якої саме роботи необхідна, вимагається виробити певний план організації, щоб до побудови її можна було приступити з усіх боків» [Ленін 1969, 5–11].

Сунь-цзи:

«У мистецтві війни керівними є п'ять постійних чинників, які беруть до уваги в обговореннях, коли намагаються визначити обставини, що склалися на полі.

Це:

- (1) *Норми моралі;*
- (2) *Небо;*
- (3) *Земля;*
- (4) *Полководець;*
- (5) *Метод і дисципліна.*

Через норми моралі люди повністю підтримують свого правителя, тож підуть за ним, пустившись на відчай душі, не злякавшись доброї небезпеки.

Небо означає ніч і день, холод і спеку, часи й сезони.

Земля охоплює відстані, великі й малі; небезпеку й надійність; відкритий простір і вузькі ущелини; можливість вижити й померти.

Полководець відстоює чесноти мудрості, відвертості, щедрості, хоробрості та суворості.

Під «методом і дисципліною» маємо на увазі керування військом з його устроєм, градацію чинів серед офіцерів, утримування доріг, якими війську можуть доставляти провізію, і контроль за військовими витратами» [Сунь-Цзи 2016, 15–16].

В. Ленін:

«Ця сітка агентів буде кістяком саме такої організації, яка нам потрібна: досить великої, щоб охопити всю країну; досить широкої й рівносторонньої, щоб провести суворий і детальний поділ праці; досить витриманої, щоб уміти при всяких обставинах, при всяких «поворотах» і несподіванках вести неухильно свою роботу; досить гнучкої, щоб уміти, з одного боку, ухилитися від бою у відкритому полі з переважаючим своєю силою ворогом, коли він зібрав на одному пункті всі сили, а з іншого боку, щоб уміти користуватися неповороткістю цього ворога й напасти на нього там і тоді, де найменше чекають нападу» [Ленін 1969, 11].

Сунь-цзи:

«Варто змінювати плани за доброї okazji.

Усе ведення війни базується на хитроцях.

Тож, коли змога атакувати, маємо прикидатися, що не спроможні на це; коли виконуємо маневр – щоб ані лялечки не видно; коли ми близько, потрібно змусити ворога повірити, що ми далеко; коли ми далеко, потрібно змусити його повірити, що ми близько.

Закинь приманку, щоб спокусити ворога. Удай сум'яття і знищ супротивника.

Якщо він захищений усіма сторонами, будь готовий до цього. Якщо він переважає силою, уникай його.

Якщо у твого опонента холеричний характер, намагайся роздратувати його. Прикинись слабким, щоб він став зарозумілим.

Атакуй його, коли він у стані спокою, не давай йому відпочивати. Якщо його сили об'єднані, розділи їх.

Атакуй його там, де він не сподівається тебе побачити, з'явися там, де тебе не чекають» [Сунь-Цзи 2016, 18–19].

В. Ленін:

«Таку міру бойової готовності можна виробити тільки на постійній діяльності, якою займається регулярне військо. І якщо ми з'єднаємо свої сили на веденні спільної газети, то така робота підготує і висуне не тільки найбільш умілих пропагандистів, а й найбільш вправних організаторів, найталановитіших політичних вождів партії, здатних у потрібну хвилину дати лозунг до вирішального бою і керувати ним» [Ленін 1969, 12].

Сунь-цзи:

«Отже, ми маємо знати п'ять переваг переможця:

(1) переможе той, хто знає, коли ставати до бою, а коли – ні;

(2) переможе той, хто може вператися й із численнішими, і з меншими військами;

(3) переможе той, чиє військо на всіх чинах надихає одне й те саме;

(4) переможе той, хто, підготувавшись, чекає, щоб застати ворога невідготовленим;

(5) переможе той, хто має військові здібності й не дає змоги монархові втручатися у свої справи» [Сунь-Цзи 2016, 31].

«Якщо ворог чисельніший, ми можемо уникнути бою. План полягає в тому, щоб викрити його плани та можливість їхнього успіху.

Розбуди його та вивчи принципи його дій чи бездіяльності. Змусь його викрити себе, щоб з'ясувати слабкі місця.

Ретельно порівняй військо опонента зі своїм власним, так ти зможеш дізнатися, де сила переважає, а де її забракне.

Плануючи тактичні диспозиції, найвища вершина, якої ти можеш досягти, – це приховати їх; приховай усі диспозиції, і ти будеш захищений від шпигунських прошуків, від махінацій наймудріших розумів» [Сунь-Цзи 2016, 52–53].

В. Ленін:

«Ми говорили весь час тільки про систематичну, планомірну підготовку, але ми зовсім не хотіли цим сказати, що самодержавство може впасти виключно від правильної облоги або організованого штурму. Такий погляд був би безглуздим доктринерством. Навпаки, цілком можливо й історично далеко ймовірніше, що самодержавство впаде під тиском одного з тих стихійних вибухів або непередбачених політичних ускладнень, які постійно загрожують з усіх боків. Але ні одна політична партія, не впадаючи в авантюризм, не може будувати своєї діяльності, розраховуючи на такі вибухи й ускладнення. Ми повинні йти своїм шляхом, неухильно робити свою систематичну роботу, і, чим менше будемо ми розраховувати на несподіванки, тим більше ймовірності, що нас не захоплять зненацька ніякі «історичні повороти» [Ленін 1969, 12].

Сунь-цзи:

«Підбий під свою руку ватажків, завдавши їм збитків; створи для них проблеми й постійно підкидай їм роботу; спокушай їх поспішати до будь-якого заданого місця.

Мистецтво війни вчить нас покладатися не на можливість, що ворог не прийде, а на власну готовність прийняти його; не на шанс, що він може не атакувати, а радше на те, щоб зробити свої позиції неприступними» [Сунь-Цзи 2016, 70].

Сунь-цзи:

«Можеш бути впевнений в успішності своїх атак, якщо тільки атакуєш позиції без оборони. Можеш гарантувати надійність своєї оборони, тільки якщо утримуєш позиції, які не можна атакувати.

Тому той генерал майстерний у наступі, чий опоненти не знають, що обороняти, а майстерний він в обороні, якщо його опоненти не знають, що атакувати.

О божественне мистецтво хитроців і вміння тримати все в таємниці! Завдяки тобі ми нечутні; і відтоді доля ворога в наших руках» [Сунь-Цзи 2016, 50].

В. Ленін:

«Коли, пам'ятаючи про це, ми кинемо загальний погляд на прожиті три роки з погляду міжнародного статусу Радянської республіки, то стане ясно, що ми могли продержатися й могли перемогти нечувано могутній союз держав Антанти, підтримуваний нашими білогвардійцями, тільки тому, що ніякої єдності між цими державами не було» [Ленін 1974, 90].

«І, чим глибше, чим грізніше зростатиме комуністичний рух, тим більше повторних спроб зроблять вони для задушення нашої республіки. Звідси наша політика – використати суперечності імперіалістичних держав, щоб утруднити угоду або по можливості зробити її тимчасово неможливою» [Ленін 1974, 91].

Сунь-цзи:

«Викривши позиції ворога та залишаючись непоміченими, ми можемо тримати наші сили сконцентрованими, тоді як сили ворога потрібно розділити.

Ми можемо сформувати єдину об'єднану основну частину, тоді як ворог мусить розділитися на фракції. Відтоді як нацькуємо їх одна на одну, нас буде багато, а ворога мало.

І якщо ми зможемо атакувати меншу силу більшою, наші опоненти опиняться у скруті» [Сунь-Цзи 2016, 51].

«Якщо військовий командир атакує могутню державу, його майстерне керівництво саме собою виявляється в тому, щоб не дати ворогу можливості зосередити свої сили. Він уселяє в супротивників страх і не дає змоги своїм союзникам об'єднатися проти нього» [Сунь-Цзи 2016, 109].

А всю гібридність ленінської війни, на нашу думку, наочно демонструє цитата:

«Кожний погодиться, що нерозумна або навіть злочинна поведінка тієї армії, яка не готується оволодіти всіма видами зброї, усіма засобами і прийомами боротьби, які є або можуть бути у ворога. Але до політики це ще більше стосується, ніж до військової справи. У політиці ще менше можна знати наперед, який засіб боротьби буде при тих чи інших майбутніх умовах застосовним і вигідним для нас. Не володіючи всіма засобами боротьби, ми можемо зазнати величезної – іноді навіть вирішальної – поразки, якщо незалежні від нашої волі зміни в становищі інших класів висунути на чергу дня таку форму діяльності, у якій ми особливо слабкі. Володіючи всіма засобами боротьби, ми перемагаємо напевно, раз ми представляємо інтереси дійсно передового, дійсно революційного класу, навіть коли обставини не давали нам змоги пустити в хід зброю, найбільш для ворога небезпечну зброю, яка найшвидше завдає смертельних ударів. Неосвічені революціонери часто думають, що легальні засоби боротьби опортуністичні, бо буржуазія на цьому поприщі особливо часто (найпаче в «мирні», не революційні часи) обманювала й дурила робітників; а нелегальні засоби боротьби революційні. Але це неправильно» [Ленін 1974, 76–77].

Вона перегукується із Суні-цзи:

«Вода формує свій курс згідно з природним рельєфом, по якому вона протікає; солдат працює над своє перемогою залежно від ворога, з яким він зіткнеться.

Тому, так само як вода не має постійної форми, і у веденні війни не буває постійних умов.

Того, хто може змінювати свою тактику залежно від свого противника й так досягає перемоги, можна назвати природженим командиром» [Сунь-Цзи 2016, 55].

Р. Кіплінг колись сказав, що Захід і Схід не зійдуться ніколи. Проте в умовах глобалізації кордони між цивілізаціями, культурами, релігіями, країнами «розмиваються», нації зближуються, навіть змішуються. Так і формується той гібридний світ, про який говорить В. Горбулін. І це одна з ознак гібридності: поєднання того, що здавалось непоєднуваним, зміщення акцентів, мішанина культур і менталітетів. Час заперечив тезу Кіплінга: Захід і Схід сходяться, змішуються й перемішуються. Виникають нові явища, про можливість яких якщо хтось сказав ще сто років тому, його оголосили б божевільним. У наші дні це вже банальність.

Схоже, В. Ленін свій час таки випередив, застосувавши синтетичний підхід. Гібридну війну почали вивчати не більше ніж двадцять років тому, класифікувати сучасні військові конфлікти й засоби досягнення військових цілей невоєнними методами. А В. Ленін їх усіх застосував, хоча й оголосив своєю метою світову революцію. До Жовтневого перевороту він провів велику організаційну,

ідеологічну і пропагандистську роботу. Для досягнення цілей військового характеру він застосував усі методи, які могли бути корисними для його мети, у тому числі й невійськові. Можливо, у цьому й полягає сутність сучасної гібридної війни – поєднати (на перший погляд) непоєднувальне.

ЛІТЕРАТУРА

- Горбулін В. Гібридна війна: все тільки починається. URL: <https://dt.ua/internal/gibridna-viyna-vse-tilki-pochinayetsya-.html>
- Горбулін В. (Ред.). Світова гібридна війна: український фронт. Харків, 2017.
- Клаузевиц К. фон. О войне. В 2 т. Москва, Санкт-Петербург, 2002.
- Конрад Н. И. Избранные труды: Синология. Москва, 1977.
- Конрад Н. И. Трактаты о военном искусстве. Сунь-Цзы, У-Цзы. Москва, Санкт-Петербург, 2003.
- Кульчицький С. Російська революція 1917 року: новий погляд. Київ, 2008.
- Ленін В. І. Повне зібрання творів. Т. 5. Київ, 1969.
- Ленін В. І. Повне зібрання творів. Т. 23. Київ, 1972.
- Ленін В. І. Повне зібрання творів. Т. 41. Київ, 1974.
- Ленін В. І. Повне зібрання творів. Т. 42. Київ, 1974.
- Ленін В. И. Избранные сочинения. Т. 3. Москва, 1984.
- Малявин В. Военный канон Китая. Сунь-цзы. Сунь Бинь. Москва, 2016.
- Марксизм-ленинизм // Прохоров А. М. (Гл. ред.). Большая Советская Энциклопедия. Т. 15. Москва, 1974.
- Сунь-Цзи. Мистецтво війни. Харків, 2016.
- Hoffman F. G. Hybrid Warfare and Challenges. URL: <https://smallwarsjournal.com/documents/jfqhoffman.pdf>

REFERENCES

- Horbulin V. (2016), Hibrydna vijna: vse til'ky pochynaiet'sia, *Dzerkalo tyzhnia*, available at: <https://dt.ua/internal/gibridna-viyna-vse-tilki-pochinayetsya-.html> (accessed 7 October 2020). (In Ukrainian).
- Horbulin, V. (Ed.) (2017) *Svitova hibrydna vijna: ukrains'kyj front*. Kharkiv: Folio. (In Ukrainian).
- Klauzevic, K. fon (2002). *O vojne : v 2 t*. Moscow: ООО «Izdatel'stvo AST». (In Russian).
- Konrad N. I. (1977). *Izbrannye trudy: Sinologiya*. Moscow: Glavnaya redakciya vostochnoj literatury. (In Russian).
- Konrad N. I. (Ed.) (2003) *Traktaty o voennom iskusstve. Sun'-Czy, U-Czy*. Moscow: ООО «Izdatel'stvo AST», SPb.: Terra Fantastica. (In Russian).
- Kul'chyts'kyj, S. (2008). *Rosijs'ka revoliutsiia 1917 roku: novyj pohliad*. Kyiv: Nash chas. (In Ukrainian).
- Lenyn, V. I. (1969). *Povne zibrannia tvoriv*. Vol. 5. Kyiv: Vydavnytstvo politychnoi literatury Ukrainy. (In Ukrainian).
- Lenyn, V. I. (1972). *Povne zibrannia tvoriv*. Vol. 23. Kyiv: Vydavnytstvo politychnoi literatury Ukrainy. (In Ukrainian).
- Lenyn, V. I. (1974). *Povne zibrannia tvoriv*. Vol. 41. Kyiv: Vydavnytstvo politychnoi literatury Ukrainy. (In Ukrainian).
- Lenyn, V. I. (1974). *Povne zibrannia tvoriv*. Vol. 42. Kyiv: Vydavnytstvo politychnoi literatury Ukrainy. (In Ukrainian).

Lenin V. I. (1984). *Izbrannye sochineniya*. Vol. 3. 1901-1904. Moscow: Izdatel'stvo politicheskoy literatury. (In Ukrainian).

Marksizm-leninizm In Proxorov, A. M. (Ed.) (1974). *Bol'shaya Sovetskaya E'nciklopediya*. Vol. 15. Moscow: Iz-vo "Sovetskaya e'nciklopediya". (In Russian).

Malyavin V. (Ed.) (2016). *Voennyj kanon Kitaya. Sun'-czy. Sun' Bin'*. Moscow: Ripol-klassik. (In Russian).

Sun'-Tszy. (2016). *Mystetstvo vijny*. Kharkiv: Klub simejnoho dozvillia. (In Ukrainian).

Hoffman, F. G. (n. d.) Hybrid Warfare and Challenges. *Small Wars Journals*. Available at: <https://smallwarsjournal.com/documents/jfqhoffman.pdf>. (In English).

ДАОСИЗМ І МАРКСИЗМ-ЛЕНІНИЗМ: ПОЄДНУЮЧИ НЕПОЄДНУВАЛЬНЕ. ЩОДО ДОЦІЛЬНОСТІ ВИВЧЕННЯ КЛАСИКІВ У ДОСЛІДЖЕННІ МЕТОДОЛОГІЇ ВЕДЕННЯ СУЧАСНОЇ ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ

М. С. Кучерук

У вивченні гібридних воєн і виробленні успішних протидій гібридним загрозам, на нашу думку, надзвичайно велику вагу має досвід стародавнього Китаю. Там із давніх часів існує воєнна доктрина – витончене мистецтво досягати своїх цілей. Ця військова наука трималася в секреті й маловідома навіть у самому Китаї. Ми маємо дякувати синологам, які відкрили нам таємничий світ Азії, не тільки переклали твори китайських класиків, а й забезпечили нас коментарями й дослідженнями, що дають можливість не тільки читати твори стародавніх стратегів, а й розуміти їх.

Щодо дослідження методів гібридної війни, застосованих В. Леніним, і пошуків історичних прецедентів вважаємо більш доцільним опиратися на доктрину Сунь-цзи. Немає відомостей, чи вивчав Ленін трактат «Мистецтво війни», але на практиці він використав усі його настанови. Наприклад, «Майстерний лідер прищеплює норми моралі й суворо дотримується методу та дисципліни; тому й важить головою за успіх», «Війна – це шлях обману» тощо.

Досвід більшовиків демонструє, що головним у їхній стратегії стало завоювання умів, панування над свідомістю мас, а конкретні практичні кроки стали вже другорядними й похідними. В. Ленін, зокрема, мав звичку починати полеміку зі своїми опонентами з ідеологічних питань. На відміну від В. Леніна, його противники вважали ідеологічні питання несуттєвими. Друга відмінність ленінської методології – її еkleктичний характер. Пишучи про необхідність творчого застосування теорії К. Маркса й застерігаючи від догматичного сприйняття марксизму, В. Ленін говорив про застосування різних форм і методів «революційної боротьби» й швидкої заміни однієї форми боротьби іншою за необхідності (див. «Дитяча «хвороба лівизни» в комунізмі»).

Отже, сучасна гібридна війна також, по суті, є еkleктикою, що поєднує в собі різноманітні форми й засоби, навіть далекі від традиційної війни. У цьому сенсі вона відповідає духу нашого часу – глобалізації, що вбирає всі культури світу. Також глобалізація зробила світ видимим, а методи ведення війн не нові, лише модернізовані рецепти класиків. Придворні інтриги і страггеми давно вийшли за межі палаців, тепер вони охоплюють усіх, а не лише аристократію.

Ключові слова: гібридна війна, В. Ленін, Сунь-цзи, дао, організація, пропаганда, ідеологія.

ДАОСИЗМ И МАРКСИЗМ-ЛЕНИНИЗМ: СОЧЕТАЯ НЕСОЧЕТАЕМОЕ. О ЦЕЛЕСООБРАЗНОСТИ ИЗУЧЕНИЯ КЛАССИКОВ В ИССЛЕДОВАНИИ МЕТОДОЛОГИИ ВЕДЕНИЯ СОВРЕМЕННОЙ ГИБРИДНОЙ ВОЙНЫ

М. С. Кучерук

В изучении гибридных войн и выработке успешного противодействия гибридным угрозам полагаем, что весьма большой вес имеет опыт древнего Китая. Там с древних времен существует военная доктрина – изящное искусство достигать своих целей.

Эта военная наука держалась в секрете и малоизвестная даже в самом Китае. Мы должны благодарить синологов, которые открыли нам таинственный мир Азии, не только перевели произведения китайских классиков, но и обеспечили нас комментариями и исследованиями, которые дают возможность не только читать произведения древних стратегов, но и понимать их.

В исследовании методов гибридной войны, примененных В. Лениным, и в поисках исторических прецедентов считаем более целесообразным опираться на доктрину Сунь-цзы. Нет сведений, изучал ли В. Ленин трактат «Искусство войны», но на практике он использовал все его наставления. К примеру, «Искусный лидер прививает нормы морали и строго придерживается метода и дисциплины; поэтому и отвечает головой за успех», «Война – это путь обмана» и другие.

Опыт большевиков демонстрирует, что главным в их стратегии стало завоевание умов, господство над сознанием масс, а конкретные практические шаги стали уже второстепенными и производными. Ленин, в частности, всегда начинал полемику со своими оппонентами с идеологических вопросов. В отличие от В. Ленина, его противники считали идеологические вопросы несущественными. Второе отличие ленинской методологии – ее эклектичный характер. В. Ленин также писал о необходимости творческого применения теории К. Маркса, предостерегая от догматического восприятия марксизма, Ленин говорил о применении различных форм и методов «революционной борьбы» и быстрой замене одной формы борьбы другой при необходимости (см. «Детская «болезнь левизны» в коммунизме»).

Следовательно, современная гибридная война также, по сути, является эклектикой, сочетающей различные формы и средства, даже далекие от традиционной войны. В этом смысле она соответствует духу нашего времени – глобализации, вбирает в себя все культуры мира. Также глобализация сделала мир видимым, а методы ведения войн не новы, только модернизированные рецепты классиков. Придворные интриги и стратегемы вышли давно за пределы дворцов, теперь они охватывают всех, а не только аристократию.

Ключевые слова: гибридная война, Ленин, Сунь-цзы, дао, организация, пропаганда, идеология.

Стаття надійшла до редакції 24.11.2020

UDC (510)(477)327

POLITICAL, ECONOMIC AND CULTURAL EXCHANGE BETWEEN HUBEI PROVINCE AND UKRAINE: 1950–1990's

Tian Yuan

PhD of Philological Sciences,
Associate Professor at the Russian Language Faculty
Institute of Foreign Languages
of Wuhan University,
Director of the Center for Ukrainian Studies
of Wuhan University
whtt9200@163.com

T. Yu. Andreieva

Master of International Relations,
freelance translator
taniia.an@gmail.com

Relations between Hubei province and the Ukraine date back to the 1950's. Wuhan, the administrative center of Hubei province, implemented some of key projects that the Soviet aid in China and hosted Soviet delegations who visited China. In the 1960's, with the assistance of the Chinese-Soviet and Soviet-Chinese friendship Society, Hubei province and the Ukrainian SSR officially sent missions, thus achieving the goal of establishing friendly relations between them. With the support of Hubei province, Wuhan University has created China's first research group specializing in Ukraine. In the 1980's, Hubei province and Ukraine resumed friendly relations. The Research Center for the Study of Ukraine at Wuhan University also returned to work, which also provided information support for friendly contacts between the Province and the Republic. In the 1990's, Hubei province and Kiev oblast established friendly provincial-regional relations and thus contributed to the creation of twinning relations between cities such as Wuhan and Kiev, Jingzhou and Bila Tserkva, Yichang and Zaporozhye. Both sides exchanged and co-operated through the official and non-governmental channels in the fields of politics, economy and trade, science and technology, humanities research, education and culture, achieved remarkable results and accumulated extensive experience. The fruitful results of the Research Center for the Study of Ukraine allowed it once to be the leader of Ukrainian studies in China in the 1990's.

Key word: Hubei, Ukraine, exchange, politics, economy, humanitarian contacts.

ПОЛИТИЧЕСКИЙ, ЭКОНОМИЧЕСКИЙ И КУЛЬТУРНЫЙ ОБМЕН МЕЖДУ ПРОВИНЦИЕЙ ХУБЭЙ И УКРАИНОЙ: 1950–1990-е годы

Тянь Юань, Т. Ю. Андреева

Ещё с давних времен Китай был отправной точкой «Шелкового пути», а бассейн Днепра в Украине был его важным коридором. Культурные обмены меж-

ду двумя странами берут свое начало ещё со времен династии Юань. В XVII–XX веках между г. Ханькоу (汉口) пров. Хубэй (湖北) и Российской империей через море был проложен «Великий чайный путь», а Одесса была черноморским торговым портом, что сыграло важную роль в китайско-российском товарообмене, особенно в чаеоторговле между Ханькоу и украинским регионом. Во время Войны сопротивления японским захватчикам 1937–1945 годов советские украинские летчики помогали китайской армии сражаться с японскими захватчиками и совершали бессмертные подвиги в таких крупных сражениях, как Битва за Ухань [Шевченко 2018].

После образования Нового Китая между провинцией Хубэй и УССР началось активное развитие дружественных отношений, а также участились обмены в сфере науки и техники, культуры и образования [刘东 1993]. 14 октября 1949 года советская культурная делегация, состоящая из четырех человек, во главе с Крыловым посетила Ухань (武汉). Это были первые иностранные гости, которых принимали в провинции Хубэй после образования КНР [湖北省志: 外事侨务 1996, 193].

В 1950-х годах из 156 проектов помощи СССР город Ухань, столица провинции Хубэй, выполнил семь ключевых проектов. В Хубэе работало более 70 советских специалистов. Специалисты УССР участвовали в строительстве Уханьского металлургического комбината, Уханьского моста через реку Янцзы и в других ключевых проектах [湖北省档案馆SZ034-013-0737-0006 关于湖北... 1989], некоторые из них жили в соседнем с Уханьским университетом Железнодорожном санатории. Успешное продвижение этих проектов способствовало дальнейшему развитию отношений между провинцией Хубэй и Советским Союзом.

В период с 1954 по 1957 год советские делегации осуществляли визиты в Ухань, во время которых посещали мост через реку Янцзы и другие строительные объекты.

В период с 29 сентября по 14 октября 1954 года Никита Хрущев осуществил визит в Китай. Прибыв в Ухань 13 октября, он отправился на экскурсию по городу, разобрался в ситуации с катастрофическим наводнением 1954 года и ознакомился с информацией о Великой забастовке 7 февраля 1923 года [湖北省志... 1996, 178].

11 апреля 1955 года председатель Государственного комитета Совета Министров СССР по вопросам труда и заработной платы Л. Каганович¹ в составе делегации из четырех человек прибыл в Ухань, где посетил железнодорожный и автомобильный мосты через реку Ханьшуй, Уханьский дворец спорта, а также прогулялся по парку Чжуншань (中山公园) и живописному району озера Дунху (东湖) [湖北省志... 1996, 193].

16 апреля 1955 года заместитель министра строительного и дорожного машиностроения СССР К. Брехов² вместе с делегацией тоже посетил Ухань [湖北省志... 1996, 194].

Во время визита в Ухань 6 апреля 1956 года заместитель Председателя Совета Министров СССР А. Микоян в составе делегации из 18 человек провел осмотр строительства моста через реку Янцзы [湖北省志... 1996, 194].

¹ По Хроникам пров. Хубэй, фамилией гостя является 拉蒂金. Его полное имя найдено на сайте <https://sovtime.ru/bio/kaganovich>.

² По Хроникам пров. Хубэй, фамилией гостя является 伊万诺维奇. Его полное имя найдено на сайте <https://www.booksite.ru/fulltext/1/001/008/001/296.htm>.

29 апреля 1957 года председатель Президиума Верховного Совета СССР К. Ворошилов, отправляясь в Пекин на специальном самолете из Гуанчжоу, заехал и в Ухань. В аэропорту его встречали 12 тысяч человек. По дороге количество встречающих возросло до более 600 000 человек. Во время осмотра процесса строительства моста через реку Янцзы в Ухане Ворошилов и его делегация сказали: «Какие же все-таки у вас способные рабочие! Рабочий класс Китая очень быстро усваивает новое. Я заметил, что так происходит во многих местах». 24 мая Ворошилов и его делегация по пути из Ханоя в Пекин снова заехали в Ухань [湖北日报 от 30 апреля 1957 г.].

30 апреля 1957 года генеральный советник по экономическим вопросам Политического совета Китая И. Архипов в сопровождении начальника Секретариата ЦК КПК Пэн Чжэня (彭真) посетил Ухань [湖北省志... 1996, 180–181].

18 октября 1957 года секретарь ЦК КПСС А. Аристов в составе делегации из 10 человек по пути из Пекина в Ханой посетил Ухань [湖北省志... 1996, 196].

Кроме того, некоторые учебные заведения профильных предприятий провинции Хубэй направляли молодых инженеров, студентов и преподавателей в Украину для повышения квалификации. Так, например, работник Уханьского металлургического комбината Чжан Юйюн (张毓勇) проходил обучение на Запорожском металлургическом заводе [刘东 1993].

В 1940–1950-е годы Народное общество дружбы с зарубежными странами провинции Хубэй установило дружеские отношения с Украинским обществом дружбы и культурных связей с зарубежными странами³ и впоследствии принимало советские культурные, художественные и спортивные делегации, посещающие Хубэй [湖北省档案馆SZ034-013-0737-0006 关于湖北... 1989]. Но официальные контакты между Украиной и провинцией Хубэй, а также городом Ухань начались в 1960-х годах⁴.

Первый этап: обмены между провинцией Хубэй и УССР в 1960–1980-е годы

В июне 1961 года по приглашению Общества дружбы и культурной связи с зарубежными странами УССР и украинского отделения Общества советско-китайской дружбы, делегация хубэйского Общества китайско-советской дружбы⁵, состоящая из шести человек, отправилась из Пекина в Украину с дружественным визитом. Делегацию возглавили Цзэн Дун (曾惇), член Постоянного комитета Хубэйского провинциального комитета КПК и председатель Общества китайско-советской дружбы провинции Хубэй, и Сун Ипин (宋一平), секретарь Уханьского городского комитета КПК [湖北日报 от 21 июня 1961 г.].

³ До 1958 г. Общество дружбы и культурных связей называлось Всесоюзным обществом культурной связи с иностранной страной.

⁴ В 1961 году в работе Общества китайско-советской дружбы основной акцент был сделан на установление связей между его советско-китайским (китайско-советским) отделением. В общем дружественные отношения были установлены между Шанхаем и Ленинградом, Хубэем и Украиной, Грузией и Гуандуном, Узбекистаном, Казахстаном и Синьцзяном, Хабаровском и Хэйлуцзяном, Приморским краем и Цзилинем, Иркутской областью и Ляонином, Читинской областью и Внутренней Монголией. Некоторые низовые организации, включая высшие учебные заведения, больницы, школы, универмаги, колхозы и ткацкие фабрики, также установили дружественные отношения [艾苏 2016, 270].

⁵ 5 октября 1949 года создано Главное отделение Общества китайско-советской дружбы, председателем которой стал Лю Шаоци (刘少奇). Его цель заключалась в «продвижении и укреплении братской дружбы и сотрудничества между народами Китая и Советского Союза, а также в способствовании обмену мудростью и опытом двух народов» [柳楠松 2017].

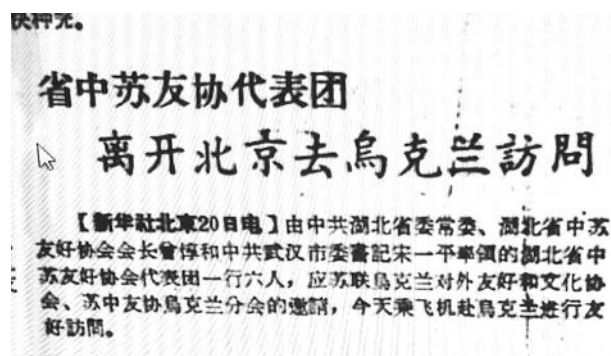

Рис. 1. Делегация хубэйского Общества китайско-советской дружбы отправилась в Украину. Хубэй жибао от 21 июня 1961 года

В 1963 году во время визита в Хубэй делегация украинского отделения Общества советско-китайской дружбы во главе с заместителем мэра Киева посетила церемонию в честь Дня образования КНР. Тогда обе стороны словесно выразили намерение установить дружественные отношения, но спустя время приостановили общение в связи с разрывом китайско-советских отношений [湖北省志... 1996, 322].

Весной 1964 года по просьбе провинции Хубэй Уханьский университет создал украинскую исследовательскую группу. Это было первое специализированное исследовательское учреждение Украины в Китае. Такие члены группы, как Чжу Чжао'ань (祝肇安), Хэ Жунчан (何荣昌), Чжу Хун (朱虹), Лю Дун (刘东) и другие, собирали и подписывались на книги, газеты и журналы, которые издавались в Украине. Менее чем через год работа исследовательской группы была прервана из-за «культурной революции» и возобновилась только в 1985 году [田园 2018, 103]. В 1992 году группа переименовалась в Центр по изучению проблем Украины.

Рис. 2. Первый в Китае исследовательский центр по изучению проблем Украины был создан в Уханьском университете. Хубэй цинци бао от 27 октября 1992 года

В 1980-е годы лед в советско-китайских отношениях растаял. С 1983 по 1989 год несколько советских делегаций по отдельности посетили Хубэй, среди них были советская правительственная делегация во главе с первыми заместителями председателя Совета Министров СССР И. Архиповым и Н. Талызиным; делегация Верховного Совета СССР во главе с первым заместителем председателя Верховного Совета СССР А. Лукьяновым; шесть делегаций Союза советских обществ дружбы и культурных связей с зарубежными странами во главе с председателем Общества советско-китайской дружбы С. Тихвинским [湖北省档案馆SZ034-013-0737-0006 关于湖北... 1989].

4 ноября 1986 года, через 30 лет после первого выступления в Ухане в 1956 году, город опять посетил советский Ансамбль танца Украины имени Павла Вирского [湖北日报 от 5 ноября 1986 г.]. Ансамбль трижды выступал в Ухане и получил невероятные отзывы. Тогда мне тоже посчастливилось протиснуться в коридор большого зала и насладиться виртуозным выступлением украинских артистов. После завершения выступления зал разразился бурными аплодисментами, которые еще долго не прекращались. И лишь после дополнительного представления, которое длилось полчаса, аплодисменты постепенно утихли.

本报讯
(记者郭丽玲)在伟大的十月社会主义革命六十九周年纪念日前即将来临之际,苏联乌克兰维尔斯基国家舞蹈团于昨天下午抵汉,开始为期五天的友好访问和演出。

三十年前,这个团在苏联著名舞蹈大师帕维尔·维尔斯基率领下访问过中国。一九五六年七月五日,在武汉中山公园人民会场作访华首场演出。三十年后又重来的乌克兰维尔斯基

国家舞蹈团,虽然人员更新了,但当他们沿着维尔斯基的足迹,再度来到武汉时,心情象过节一样愉快。

该团创建于五十年前,创建人维尔斯基已于一九七五年逝世。维尔斯基以其出类拔萃的编导才能,使这个团成长为苏联国内最有威望的四大专业艺术团体之一,并在国际上享有一定的声誉。这次他们为武汉人民带来了一台歌颂乌克兰人民劳动、爱情和生活的民间舞蹈。在汉演出三场,每场十四个节目。

省文化厅宴请了来自乌克兰的艺术家,昨晚他们以极大的兴趣,观摩了湖北省歌舞团表演的《编钟乐舞》。

谢昭良 李翔)

汉分院和学生代表,分别在欢迎仪式上发言。市人大、市政府、市政协的负责同志谢培栋、林立等出席了欢迎仪式。

谢昭良 李翔)

了金沙江,到处都是急流、暗礁险滩,随时都目前,天气转冷,江宽水缓,漂流困难。六月江源出发,至今已经漂流了近五个月。高顺龄副市长热情赞扬了漂流队员们不畏艰险,并高度评价了孔志毅同志的英雄行为。并推选朱建章代表漂流队,简短介绍了漂流情况,并情关怀和大力支持表示感谢。

徐鹏航副省长会见中英贸易代表团

本报讯 以中英贸易四十八家集团总裁莱德斯顿为团长的中英贸易代表团一行十五人十一月一日抵我省作为为期五天的访问。徐鹏航副省长会见并宴请该代表团。

四十八家集团是我国老朋友,为中英贸易做了大量工作。这次访问湖北,主要是探讨合作、扩大贸易事宜,并在五天内同我省五十六个有关企业洽谈有关业务。

图为有关方面负责人在车站欢迎苏联艺术家。

胆盐通过鉴定

盐的任务,经过五年的反复试验,终于取得成功。

参加鉴定会的有同济医科大学、武汉生物制品研究所以及上海、南京、浙江、江西与解放军军医大学的专家教授。他们一致认为,武汉胆盐工艺简便合理,与国际试剂部分质量相同,建议组织扩大生产,以满足国内市场需要。

(戴和)

Рис. 3. Советский Ансамбль танца Украины имени Павла Вирского прибыл в Ухань. Хубэй жибао от 5 ноября 1986 года

Рис. 4. Советский Ансамбль танца Украины имени Павла Вирского дал первый концерт в Ухане. Хубэй жибао от 6 ноября 1986 года

В 1987 году связь между обществами дружбы Китая и СССР восстановилась, обе стороны начали обмениваться визитами. В апреле того же года председатель президиума Украинского общества дружбы и культурных связей с зарубежными странами (УОДКС) В. Оснач возглавил делегацию, посетившую Хубэй [湖北日报 от 19 апреля 1987 г.]. Во время своего визита в Хубэй Оснач Василий Павлович обратился к ответственным лицам обществ дружбы по всей стране и руководителям провинции Хубэй, заявив, что надеется на установление дружественных отношений УССР и Киева с провинцией Хубэй и городом Ухань. В марте 1988 года Народное общество дружбы с зарубежными странами провинции Хубэй и УОДКС официально возобновили контакты [湖北省档案馆SZ034-013-0737-0006 关于湖北... 1989].

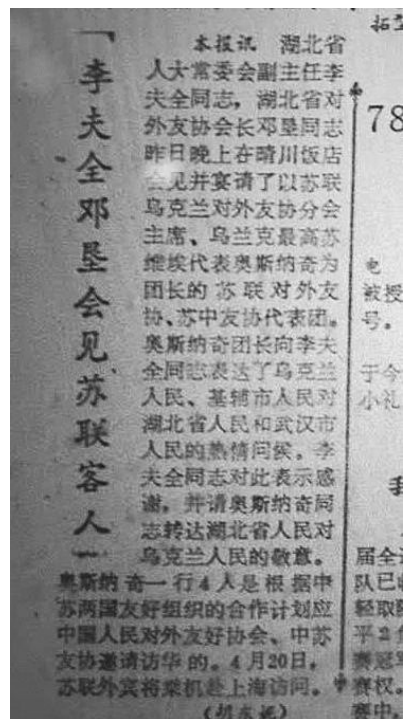

Рис. 5. Ли Фуцюань и Дэн Кэнь встречает гостя из СССР. Хубэй жибао от 19 апреля 1987 года

С 1-го по 11-е сентября 1988 года заместитель начальника Народного общества дружбы с зарубежными странами провинции Хубэй Шэнь Цзянь (申剑) возглавил делегацию в Украину.

С 29-го сентября по 4-е октября 1989 года заместитель председателя УОДКС Людмила Бондарко с делегацией прибыла в Ухань [湖北省志... 1996, 326].

В феврале 1990 года заместитель председателя Совета Министров УССР В. Урчунин возглавил делегацию в Хубэй и вместе с вице-губернатором провинции Ли Дацяном (李大强) подписал соглашение о дружественных отношениях между провинцией Хубэй и УССР [湖北日报 от 26 февраля 1990 г.].

19 октября того же года Ухань и Киев официально стали городами-побратимами. С тех пор Хубэй и Украина постоянно устраивают кадровые обмены, также между ними активно развивается сотрудничество в сфере экономики, культуры, внешней торговли и пищевой промышленности.

Рис. 6. Правительственная делегация УССР прибыла с визитом в провинцию Хубэй. Хубэй жибао от 26 февраля 1990 года

С 29 мая до 5 июня 1991 года делегация УОДКС во главе заместителя председателя Леонида Пукаса посетила провинцию Хубэй с дружественным визитом [湖北省志... 1996, 328]. Вместе с украинской делегацией в г. Цзинша прибыл и городской голова Белой Церкви Г. Шулипа. Геннадий Владимирович был так глубоко впечатлен поездкой, что выразил желание установить отношения дружбы и сотрудничества с этим городом. Впоследствии между городом Цзинша (ныне известный как Цзинчжоу) и Белой Церковью тоже установились долгосрочные дружественные связи. С 1990 года, кроме провинции Хубэй и Киевской области, побратимские отношения установили такие города, как Ухань и Киев (1990 год), Цзинчжоу (荆州) и Белая Церковь (1996 год), Ичан (宜昌) и Запорожье (1997 год), а также Ухань и Житомир (2017 год) [湖北省人民政府外事办公室网站2020 fo hb.gov.cn].

Период с 60-х по 80-е годы XX века стал этапом официального установления, прерывания и восстановления связей между Хубэем и Украиной. Основную роль в этом двустороннем обмене сыграли делегации Общества дружбы, а также культурные и художественные делегации. Их цель состояла в том, чтобы более глубоко познать друг друга, укрепить дружбу и заложить фундамент для политических, экономических, научных и гуманитарных обменов в 90 годах.

Второй этап: дружественные обмены между провинцией Хубэй и Украиной в 1990-е годы

В 1990-е годы Хубэй и Украина не только обменивались многократными политическими визитами, но и развивали сотрудничество в торгово-экономической, научно-технической, образовательной, гуманитарной и других сферах и в результате добились заметных успехов.

Еще в сентябре 1988 года во время визита заместителя председателя Украинского общества советско-китайской дружбы С. Тихвинского в Хубэй обе стороны обменялись мнениями по торгово-экономическим, технологическим, культурным и другим аспектам сотрудничества. В начале 1989 года в ходе поездки

в Советский Союз делегация департамента экономики и торговли провинции Хубэй совершила специальный визит в УССР, во время которого предварительно обсудила перечень импортных и экспортных товаров с украинским департаментом экономики и торговли [湖北省档案馆SZ034-013-0737-0006 关于湖北... 1989].

1 ноября 1989 года Народное правительство провинции Хубэй подало в Государственный совет заявку на официальное приглашение правительственной делегации Киевской области. В заявке были проанализированы благоприятные условия торговли между Хубэем и Киевской областью: «Экспорт хубэйского товара может осуществляться через реку Янцзы. Товар можно транспортировать морем прямо в одесский порт и Киев, что создает очень благоприятные условия для торговли. Кроме того, такие хубэйские проекты, как Уханьский металлургический комбинат и тепловая электростанция Циншань, при строительстве которых в 1950-х годах помогал Советский Союз, нуждаются в обновлении оборудования и технической реконструкции. Поэтому существует необходимость в повторном сотрудничестве с советской стороной. Металлургические, машиностроительные, сельскохозяйственные и научно-технические отделы провинции Хубэй также надеются воспользоваться техническими преимуществами обеих сторон в этих областях и развивать в них сотрудничество» [湖北省档案馆SZ034-013-0737-0006 关于湖北... 1989].

С 4 по 10 мая 1990 года китайская корпорация международного экономического и технического сотрудничества провинции Хубэй провела личную беседу с украинской сельскохозяйственной делегацией, посетившей Китай, в ходе которой предварительно согласовала методы, принципы, направление и процесс развития двусторонних отношений сотрудничества. В августе того же года по приглашению украинского сельскохозяйственного института внешнеэкономическая делегация провинции Хубэй, организованная этой же корпорацией, в составе пяти человек совершила семидневный ознакомительный визит в Украину. В ходе поездки был подписан протокол о намерениях, включающий шестнадцать проектов сотрудничества в промышленной, сельскохозяйственной, торговой сферах и сфере услуг. В сентябре торгово-выставочная делегация провинции Хубэй отправилась в Украину с презентацией своих товаров. Во время визита была заключена наличная сделка на 1,8 млн. долларов США, а также подписано бартерное торговое соглашение на 2 млн. долларов США [湖北省志: 外事侨务 1996, 98]. В декабре 1990 года с целью исследования проектов экономическая делегация провинции Хубэй совершила специальную поездку в Украину. В ходе поездки провинция Хубэй и украинская сторона заключили соглашение и подписали контракт о совместном создании фотопроявочного центра и китайского ресторана. С 22 по 28 декабря по приглашению китайской стороны делегация экономического сотрудничества УССР, состоящая из пяти человек, во главе с заместителем председателя Государственного агропромышленного комитета УССР В. Куяновым совершила ответный визит в Хубэй.

В 1991 году хубэйская металлургическая делегация отправилась в Украину со специальной инспекцией по вопросам добычи и использования железной руды с высоким содержанием фосфора. Обе стороны были привлечены в проект технического сотрудничества по крупному энергетическому оборудованию мощностью более 300 000 киловатт. С 11 по 20 сентября того же года провинция Хубэй направила торгово-выставочную делегацию в Украину. В ходе визита с украинской стороной был подписан контракт на экспорт продукции с наличным расчетом на сумму 3,392,800 долларов США. В октябре

с дружественным визитным выступлением в Украину прибыл Хубэйский ансамбль песни и танца [湖北年鉴 1992, 98].

В декабре 1991 года после распада Советского Союза Украина стала независимым государством. В свою очередь, различные ведомства провинции Хубэй стали активно развивать дружественные связи с Киевской областью.

С 15 по 21 сентября 1992 года Торгово-промышленная палата Украины провела в Ухане выставку под названием «Современная Украина», в которой приняли участие 20 фабрик и предприятий. Торгово-промышленная палата Украины вместе с Хубэйской международной торговой компанией и другими организациями заключили несколько договоров о бартерной торговле и подписали соглашения о создании совместных предприятий. В июне 1992 года провинция Хубэй отправила в Украину лекарственное сырье китайской медицины под названием хауттуйния сердцевидная, которое использовалось в противорадиационном препарате «Сяньцзи» (仙吉饮). Министерство здравоохранения Украины признало это лекарство эффективным при лечении последствий радиационного поражения [Хроники пров. Хубэй, 250]⁶. В 1992 году Хубэй отправил в Украину рабочую силу и инвестировал в некоммерческое предприятие [湖北年鉴 1993, 188]. Это совместное предприятие под названием «Электронная компания «Весна-Ичан» (春宜), ООО» создано в декабре 1992 года Ичанским телевизионным заводом и Запорожским заводом магнитофонов «Весна». Это первое в странах СНГ совместное предприятие, открытое Хубэем, которое также стало самым успешным совместным предприятием, созданным Китаем в Украине в 1990-х годах. Проект стартовал в июне 1990 года во время Харбинской международной экономической и торговой конференции. Тогда Ичанская электронная промышленная компания представила проект совместного производства телевизоров на постсоветском пространстве. После контактов с администрацией Запорожского завода магнитофонов «Весна» (тогда он занимал первое место по выгоде стоимости производства среди радиопромышленности всего Советского Союза), а также частых двусторонних визитов в октябре 1991 года официально были подписаны соглашение и договор о совместном создании Электронной компании «Весна-Ичан», ООО в Запорожье. Обе стороны вместе инвестировали 1,633,000 долларов США, из которых 43% инвестировано Китаем и 57% – Советским Союзом. Китай предоставил оборудование для производственных линий, контрольно-измерительные приборы и технологию производства, а советская сторона, в свою очередь, выделила производственное помещение, обеспечила компанию энергоресурсами и частично денежными средствами. В основном компания производила 14-сантиметровые черно-белые телевизоры и 37-сантиметровые цветные телевизоры, а её годовое производство составляло 100 000 единиц [宜昌市志 2001, 670]. В октябре 1992 года Ичанский телевизионный завод экспортировал в Украину первую партию SDK запчастей, включая запчасти для 1100 14-сантиметровых черно-белых телевизоров и 2500 37-сантиметровых цветных телевизоров [湖北省人民政府外事办公室网站2020 fo hb.gov.cn]. В декабре 1992 года марка телевизоров “Feilang” (飞浪) была досрочно выпущена на рынок, чем привлекла внимание новостных организаций стран СНГ, которые начали широко освещать это событие. Также она получила высокую оценку от китайского

⁶ После трагедии, случившейся в Киевской области, когда произошел взрыв на Чернобыльской АЭС, провинция Хубэй дважды отправляла лекарства в Украину – в декабре 1987 года и июне 1992 года.

посольства и Министерства экономики и торговли. В марте 1993 года во время визита в Украину Государственный советник Китая У И (吴仪) совершила специальный визит на завод «Весна-Ичан». В декабре 1993 года Ичанский телевизионный завод выполнил первый импортно-экспортный бартерный торговый договор, согласно которому 22 500 телевизоров обменяли на 5 000 тонн стали. В марте 1994 года Ичанский телевизионный завод и совместное предприятие «Весна-Ичан» подписали бартерный договор на 15 000 тонн стали и приступили к его реализации. В декабре 1994 года Ичанский телевизионный завод при посредничестве китайской корпорации “China Poly” подписал экспортный контракт на сумму 4 млн. долларов США с запорожским научно-производственным комплексом «Искра», вследствие чего в общей сложности на экспорт было отправлено 80 000 черно-белых телевизоров. В том же году Украина стала одним из основных импортных рынков в провинции Хубэй, а объем импорта был равен 16,08 млн. долларов США, что составляло 2,1% от общего объема импорта провинции Хубэй, уступая только Гонконгу (54,27%), Японии (12,96%), США (12,68%), Франции (6,7%), Южной Кореи (6%) и России (3,28%) [湖北年鉴1995, 181]. Однако всё хорошее когда-нибудь заканчивается: из-за структурных изменений в экономике Китая большая часть государственных предприятий стала постепенно исчезать с исторической сцены. Это напрямую привело к тому, что Ичанскому телевизионному заводу и украинским предприятиям стало сложно поддерживать торговое сотрудничество и управлять совместными проектами. В январе 2001 года делегация Ичанской электронной компании отправилась в Запорожье, чтобы разобраться с вопросом активов совместного предприятия «Весна-Ичан» [湖北省人民政府外事办公室网站2020 fohb.gov.cn].

В 1992 году Хубэй и Украина также осуществляли и техническое сотрудничество. В этом же году производственная база сварочных материалов для судовых систем в Китае: Уханьская акционерная компания по производству сварочных материалов «Якорь» заимствовала из Украины производственную линию порошковой электронной проволоки. Новая продукция получила одобрительную оценку классификационных обществ разных стран [陈家本... 2007]. С 7-го по 23-е мая 1992 года Украинский фольклорно-этнографический ансамбль «Калина» в составе 31 человека прибыл в Хубэй с дружественным визитным выступлением [湖北省志：外事侨务 1996, 328].

Рис. 7. Уханьская акционерная компания по производству сварочных материалов «Якорь». <http://www.whtm.com.cn>

В июле 1993 года член Постоянного партийного комитета провинции Хубэй, начальник отдела пропаганды партийного комитета провинции Хубэй и глава Общества культурного обмена с зарубежными странами провинции Хубэй Ван Чуннун (王重农) посетил Киевскую область. В том же году Хубэйская корпорация международного экономического и технического сотрудничества и табачные компании провинции Хубэй стали открывать торговые окна в Киев.

9 марта 1994 года губернатор Киевской области и представитель Президента Украины в Киевской области И. Капштык возглавил правительственную делегацию Киевской области, посетившую провинцию Хубэй. В ходе поездки вместе с заместителем губернатора провинции Хубэй Хань Наньпэном (韩南鹏) он подписал Договор о дружбе и обмене между провинцией Хубэй и Киевской областью, в результате чего между провинцией Хубэй и Киевской областью были установлены дружественные отношения. С 14 ноября по 3 декабря того же года постоянный заместитель председателя Народного политического консультативного совета КНР в провинции Хубэй, старший советник правительства провинции Хубэй Чжун Шуцяо (钟书樵) возглавил хубэйскую экономическую миссию из 7 человек, прибывшую с дружественным визитом в Киевскую область и другие места Украины [政学 1995]. В интервью Чжун Шуцяо выразил похвалу и благодарность Украине за теплый прием. Кроме того, благодаря поездке было достигнуто намерение установить побратимские отношения между городом Цзинша и Белой Церковью. Развитая промышленная и сельскохозяйственная инфраструктура Украины, модернизированные фермы и высококвалифицированные работники произвели глубокое впечатление на членов делегации: «Где бы мы ни были, на заводе или на ферме, мы везде встречали очень вежливых и дисциплинированных людей, которые работали не покладая рук». Украинские местные чиновники и население также проявили большой интерес к достижениям китайской политики реформ и открытости, испытывая дружеские чувства к китайскому народу. «Когда делегация посещала ферму имени Кирова, семья владельцев фермы устроила нам теплый прием, приготовив много изысканной еды. Во время прощания хозяева настойчиво упрасивали делегацию остаться, но в итоге со слезами на глазах они все-таки с сожалением распрощались с гостями. На другой ферме тоже пораньше приготовили живые цветы, хлеб и соль, но, так и не дождавшись визита делегации, хозяева расплакались от досады...» Во время визита делегация увидела много трогательных сцен и сполна ощутила дружелюбие хозяев. Чжун Шуцяо также считал, что необходимо усилить изучение Украины и других стран и регионов СНГ, сделать реальные и осуществимые шаги в развитии отношений с этими странами, укрепить дружественные обмены и усилиями способствовать дружественным обменам между народами. В том же году Хубэй посетили Украинский фольклорно-этнографический ансамбль «Калина» и Большой государственный цирк.

В период с 26 по 30 января 1997 года посол Украины в Китае А. Плюшко посетил Ухань, Чжицзян и другие города провинции Хубэй. Во время визита Анатолий Дмитриевич и секретарь провинциального парткома Цзя Чжицзе (贾志杰) обменялись мнениями о сотрудничестве и дружественных обменах между Хубэем и Киевской областью. Обе стороны также изъявили намерение сотрудничать в сфере образования, экономики и торговли, энергетики, производства кормов, а также других сферах. В этом году города Ичан и Запорожье стали городами-побратимами. Кроме того, важную роль в налажива-

нии двусторонних отношений сыграл советник Посольства Украины в Китае В. Величко. 5 января 1997 года Валентин Владимирович от имени Посольства Украины отправил факсом письмо в управление иностранных дел провинции Хубэй. В этом письме он предоставил хубэйским предпринимательским кругам перечень экспортных товаров, а также список необходимого оборудования и сырья для предприятий Киевской области. Киевская область смогла бы экспортировать в провинцию Хубэй такую сельскохозяйственную продукцию, как зерно (яровая пшеница и кукуруза), сахар, мука и гречиха. Также на экспорт отправлялась бы древесина и сталь. Кроме того, из провинции Хубэй в Киевскую область хотели импортировать производственное оборудование и сырье, включая: линии по производству металлических банок для сока и пластиковых бутылок, лапши быстрого приготовления, пакетов для упаковки пищевых продуктов, кормов, а также линию для автоматической упаковки пищевых продуктов; швейное оборудование для одежды; ткани для одежды, необходимые швейным фабрикам Киевской области; фасованные концентрированные соки и сушеные тропические фрукты, которые можно было бы продавать в Киеве и т. д. [湖北省档案馆SZ142-009-0168 关于接待... 1996].

28 августа 2016 года автор посещала Форум по развитию провинции Хубэй, проходивший в поселке Юянгуань уезда Уфэн (五峰土家族自治县渔洋关镇). Среди гостей на форуме также был бывший советник посольства Украины в Китае, советник ректора Национальной академии изобразительного искусства и архитектуры Украины по дипломатическим вопросам, доктор наук и приглашенный профессор В. Величко. Он совершил визит с осмотром достопримечательностей Уфэна и Ичана, во время которого ознакомился с древней чайной церемонией и попробовал китайский чай [搜狐网2016 sohu.com]. Господин Величко сказал, что он и его семья начали пить слабость к китайскому чаю ещё несколько десятков лет назад. У него все еще есть упаковочная бумага от уфэнского зеленого чая, которой уже 30 лет. Эту бумагу ему оставила бабушка. Они с бабушкой глубоко верили в то, что место, где выращивают хороший чай, наверняка очень красивое. Поэтому, получив приглашение на форум по развитию провинции Хубэй, проходивший в Уфэне, и посетив чайные плантации, он осуществил их с бабушкой мечту. Валентин Владимирович говорил, что в Китае очень богатый выбор чайной продукции хорошего качества, но, к сожалению, ее доля на украинском рынке совсем невелика. Поэтому он надеялся, что китайские предприятия в Украине будут продвигать чайную продукцию и представят ее лучшие экземпляры украинскому народу.

С 13 по 19 мая 1998 года заместитель губернатора провинции Хубэй Ван Шаоцзе (王少阶) во главе делегации посетил Киевскую область.

Согласно архивным записям Канцелярии по иностранным делам провинции Хубэй, в 1990-е годы, помимо вышеупомянутых делегаций, Украину также посещали представители Департамента транспорта, Департамента здравоохранения, Департамента культуры, Уханьского университета и других подразделений. Обе стороны сотрудничали в области научных исследований и образования для иностранных студентов. Научные сотрудники Исследовательского центра по изучению Украины Уханьского университета Хэ Жунчан, Чжу Хун, Лю Дун и другие с 1985 года возобновили исследования Украины в сфере политики, экономики и культуры, а также опубликовали десять выпусков журнала «Советская культура и образование», в котором в основном рассказывали о состоянии науки и техники, культуры и образования в Украине. В 1993 году директор Центра

Лю Дун открыла первый факультативный курс по украинскому языку в Уханьском университете, а в 1995 году приняли первого в стране магистранта по специальности «Украинский язык». В 1995 году Лю Дун издала первый в Китае украинский учебник «Основы украинского языка», а в 1996 году – «Китайско-украинский разговорник». Благодаря вкладу центра в изучение Украины, в декабре 1997 года Национальная академия наук Украины внесла в Современную украинскую энциклопедию такие записи, как «Исследовательский центр по изучению Украины Уханьского университета», «Хэ Жунчан», «Лю Дун», «Чжу Хун» и др. [田园... 2018, 103]. Центр также налаживает частые академические и кадровые обмены с Университетом Торонто, Институтом востоковедения Национальной академией наук Украины, кафедрой восточных языков и литературы Киевского национального университета им. Тараса Шевченка и Украинской ассоциацией китаеведов. С 1993 по 1994 год китаевед Института востоковедения АН Украины С. Никищенко проходил повышение квалификации в Уханьском университете [Кіктенко 2018, 181]. С 1996 по 1998 год Комитет Государственного фонда для обучения за границей КНР направил молодых преподавателей Уханьского университета Куан Цзэнцзюня (匡增军) и Тянь Юань (田园) изучать украинский язык во Львовском национальном университете им. И. Франко. Кроме того, за период с 1992 по 1997 год Департамент кадров и социального обеспечения провинции Хубэй отправил в Украину более 200 стажеров. Студентка из Уханя Ли Хуа (李华) также воспользовалась преимуществом китайско-украинских образовательных обменов. В течение 10 лет с 1992 по 2002 год она училась в Украине и после получения ученой степени кандидата вернулась в Китай. Сейчас Ли Хуа работает в Канцелярии по иностранным делам провинции Хубэй и с 2009 по 2019 г. отвечала за вопросы, связанные со странами Восточной Европы и Центральной Азии.

Важной фигурой в китайско-украинских культурных обменах также является хубэец, открывший университет в Украине, Ли Цзэгао (李泽皋) [网易新闻 2004 163.com]. В 1954 году он был направлен на учебу в Харьковский горный институт, а после его окончания в 1959 году вернулся в Китай с женой-украинкой, где почти 20 лет преподавал в Шаньсийском горном институте. В 1980 году Ли Цзэгао вместе с женой вернулся в Украину, приехав в ее родной город Краматорск Донецкой области. В августе 1992 года 56-летний Ли Цзэгао вместе с тремя украинскими единомышленниками вложил 10000 долларов в создание Краматорского экономико-гуманитарного института и получил лицензию на образовательную деятельность от Министерства образования Украины. Ли Цзэгао был председателем Совета директоров и по совместительству ректором, став единственным иностранным ректором университета в Украине. В 2004 году Краматорский экономико-гуманитарный институт занял 146-е место среди 400 государственных и негосударственных университетов Украины третьего и четвертого уровня аккредитации. Также среди 120 частных университетов институт вошел в десятку лучших, заняв первое место среди частных университетов на востоке Украины. Институт славился своим отличным качеством преподавания, высоким процентом трудоустройства выпускников, демократичной атмосферой, благоприятной учебной обстановкой и отсутствием взяточничества [新浪网news.sina.com.cn]. В нем основан факультет экономики и факультет гуманитарных наук и предложено 10 специальностей: финансы и кредит, филология, психология, история, начальное и дошкольное образование, экономика предприятия, менеджмент и др. В КЭГИ обучалось более 2000 студентов,

а преподавательский состав насчитывал около 400 сотрудников. С 1996 года КЭГИ начал набирать китайских студентов для обучения. В институте также есть китайско-украинский центр обменов, где проходят конференции по китайско-украинскому сотрудничеству. Центр стал площадкой для изучения тем, связанных с Китаем, и китайско-украинских отношений. В то же время одной из особенностей КЭГИ также является преподавание китайского языка. В 2000 году Ли Цзэгао было присвоено звание «Лучший педагогический работник». Он стал первым ректором частного университета, получившим эту награду. В 2014 году из-за начала вооруженного конфликта на востоке Украины была прекращена подача воды и электроэнергии, количество студентов стало значительно уменьшаться, поэтому более чем 80-летний ректор Ли Цзэгао, лишившийся своей карьеры, был вынужден закрыть институт, в который он вложил так много сил [参考消息网2014 world.cankaoxiaoxi.com]. После окончания университета студенты, которых обучал Ли Цзэгао, тоже посвятили свою деятельность китайско-украинскому культурному обмену. Среди них была А. Славинская, которая работала преподавателем английского языка в хубэйской школе иностранных языков New Channel [Тихонова... 2017].

Активную роль в обмене между Хубэем и Украиной сыграли и деятели искусства. С 1992 года до сих пор в Ухане через каждые два года регулярно проходили Уханьский международный фестиваль циркового искусства. В этих мероприятиях принимали участие и украинские артисты: клоуны, танцоры и танцовщицы, фокусники и т. д. Их замечательные выступления привлекают внимание китайских зрителей.

Рис. 8. Украинские артисты на первом Уханьском международном фестивале циркового искусства 1992 года. Чанцзян жибао от 10 сентября 1992 года

В 2018 г. Д. Лыков и К. Лянной с номером «Воздушные гимнасты на ремнях (双人皮条)» завоевали золотую медаль «Желтый журавль» на 13-м Уханьском международном фестивале циркового искусства [楚天都市报2018 baijiahao.baidu.com].

5 апреля 1994 г. газета «Чанцзян жибао» опубликовала статью «Хорошие украинские учителя создают блестящих китайских учеников», в которой рассказывалось о супружеской паре украинских профессоров-пианистов из Одесской государственной консерватории Сухомлиновых. В сентябре 1993 года они основали группу обучения игре на фортепиано в Уханьской консерватории, где преподавали для молодых китайских учеников в возрасте 10–20 лет. Сухомлиновы обучали технике игры на фортепиано, делая упор на развитие у учащихся понимания музыкальных произведений. Они также воспитывали у своих подопечных «гармонический слух» и способность различать мельчайшую разницу в тембрах. 6 учеников из группы представляли Китай на Международном конкурсе пианистов 1994 года. Отличник из учеников Сухомлиновых Чжэн Сяофэн сейчас работает преподавателем в Уханьской консерватории.

Рис. 9. Хорошие украинские учителя создают блестящих китайских учеников.
Чанцян жибао от 5 апреля 1994 года

За этот период, благодаря многолетней истории дружественных обменов и взаимодополняющей промышленной структуре, Украина и Китай установили и укрепили побратимские отношения между провинциями и областями, городами, районами и учебными заведениями, наладили сотрудничество и взаимодействие в сфере политики, экономики и торговли, науки и техники, гуманитарных исследований, образования, культуры и т. д., где достигли заметных результатов. Обе стороны поддерживали частые кадровые обмены, обучили множество украинских и китайских специалистов, а также содействовали профессиональному развитию хубэйских эмигрантов в Украине. Эти молодые люди, несомненно, станут главной опорой китайско-украинских дружеских отношений в XXI веке.

ЛИТЕРАТУРА

Кіктенко В. О. Історія українського китаєзнавства: (XVIII – початок XXI століття). Київ, 2018. 388 с.

Тихонова О. Ф., Перепадя Д. О., Різниченко К. С., Шевченко К. В. Китайська мова на секції східних мов Краматорського економічно-гуманітарного інституту // *Україна – Китай*, № 1 (7). 2017. URL: <https://sinologist.com.ua/kitajska-mova-na-sektsiyi-shidnih-mov-k/>. (дата звернення: 20.09.2020)

Шевченко О. Українські соколи в небі Китаю // *Україна – Китай*, № 12. 2018. URL: <https://sinologist.com.ua/shevchenko-o-ukrayinski-sokoly-v-nebi-kytauu/>. (дата звернення: 20.09.2020)

艾苏. 生不逢时—对苏中友好协会的历史考察 (1957–1969) // *冷战国际史研究*, 2016. № 1, pp. 253–299.

参考消息网 (2014). URL: <https://world.cankaoxiaoxi.com/2014/0828/477851.shtml>. (дата звернення: 20.09.2020)

陈家本, 郑惠锦, 朱若凡, 顾长石. 中国船舶焊接技术进展 // *电焊机*, 2007. № 6, pp. 64–70. URL: <https://ishare.iask.sina.com.cn/f/bvCTevmeqjb.html>. (дата звернення: 30.10.2020).

楚天都市报 (2018). URL: <https://baijiahao.baidu.com/s?id=1615943510163572699&wfr=spider&for=pc>. (дата звернення: 30.09.2020)

刘东. 乌克兰与中国的科技、教育、文化交流 // “中国—乌克兰：合作之路”国际研讨会报告, 1993.

柳楠松. 中苏友好协会河北省分会成立始末 // *档案天地*, 2017(05):14-16+13.

- 湖北年鉴. 湖北省地方志编纂委员会, 湖北人民出版社, 1992.
湖北年鉴. 湖北省地方志编纂委员会, 湖北人民出版社, 1993.
湖北年鉴. 湖北省地方志编纂委员会, 湖北人民出版社, 1995.
湖北日报, 1961年6月21日。
湖北日报, 1987年4月19日。
湖北省档案馆 (1989): SZ034-013-0737-0006关于湖北省邀请苏联乌克兰加盟共和国政府代表团访鄂事的批复及相关材料。
湖北省档案馆 (1997), SZ142-009-0168 关于接待乌克兰机械工业部代表团的计划等相关材料。
湖北省人民政府外事办公室网 (2020) 站: URL: http://www.fohb.gov.cn/details_14656.html. (дата звернення: 10.10.2020)
湖北省志: 外事侨务, 湖北人民出版社, 1996.
田园, 刘再起 (2018). 俄罗斯乌克兰研究在武汉大学 // “俄罗斯学”在中国第二辑, 中国社会科学出版社, pp. 94–118.
网易新闻 (2004): URL: <http://news.163.com/41205/6/16RRD0VH00011221.html>. (дата звернення: 10.09.2020)
新浪网: URL: <http://news.sina.com.cn/o/2004-10-25/06424024512s.shtml>. (дата звернення: 30.09.2020)
宜昌市志: 1979 – 2000. 宜昌市地方志编纂委员会, 方志出版社, 2001.
政学. 增进友谊, 加强合作—湖北省经济友好代表团访问独联体三国//世纪行, 1995. № 2, pp. 33–36.
搜狐网 (2016). URL: https://www.sohu.com/a/112783738_362018. (дата звернення: 20.09.2020)

REFERENCES

- Kiktenko V. O. (2018), *Istoriya ukrayins'koho kytayeznavstva: (XVIII – pochatok XXI stolittya)*, Kyiv. 388 s. (In Ukrainian).
- Tykhonova O. F., Perepadya D. O., Riznychenko K. S. and Shevchenko K. V. (2017), Kytays'ka mova na sektsiyi skhidnykh mov Kramators'koho ekonomichno-humanitarnoho instytutu, in *Ukrayina – Kytay*, No. 1 (7), (In Ukrainian). available at: <https://sinologist.com.ua/kitajska-mova-na-sektsiyi-shidnih-mov-k/> (accessed 20 september 2020).
- Shevchenko O. (2018), “Ukrayins'ki sokoly v nebi Kytayu”, in *Ukrayina – Kytay*, No. 12. (In Ukrainian). available at: <https://sinologist.com.ua/shevchenko-ukrayinski-sokoly-v-nebi-kytayu/> (accessed 20 september 2020).
- Ai Cu (2016), Sheng bu feng shi – dui suzhong youhao xiehui de lishi kaocha (1957-1969)//lengzhan guojishi yanjiu, № 1, pp. 253–299 (In Chinese).
- Cankao xiaoxi wang (2014). (In Chinese) available at: <https://world.cankaoxiaoxi.com/2014/0828/477851.shtml> (accessed 20 september 2020).
- Chen Jiaben, Zheng Huijin, Zhu Ruofan (2007), Zhongguo chuanbo hanjie jishu jinzhan // Dianhanji, 2007. № 6, pp. 64–70. (In Chinese) available at: <https://ishare.iask.sina.com.cn/f/bvCTevmeqjb.html> (accessed 30 october 2020).
- Chutian dushi bao (2018), (In Chinese) available at: <https://baijiahao.baidu.com/s?id=1615943510163572699&wfr=spider&for=pc>. (accessed 1 october 2020) (accessed 30 september 2020).
- Liu Dong (1993), Wukelan yu zhongguo de keji, jiaoyu, wenhua jiaoliu // «Zhongguo – wukelan: hezuo zhi lu» (In Chinese).
- Liu Nansong (2017), Zhongsu youhao xiehui hebeisheng fenhui chengli shimo // Dang'an tiandi, (05):14-16+13 (In Chinese).

Hubei nianjian (1992). Hubeisheng difangzhi bianzuan weiyuanhui, hubei renmin chubanshe (In Chinese).

Hubei nianjian (1993). Hubeisheng difangzhi bianzuan weiyuanhui, hubei renmin chubanshe (In Chinese).

Hubei nianjian (1995). Hubeisheng difangzhi bianzuan weiyuanhui, hubei renmin chubanshe (In Chinese).

Hubei ribao, 21 June 1961 (In Chinese).

Hubei ribao, 19 April 1961 (In Chinese).

Hubeisheng dang'anguan (1989). SZ034-013-0737-0006 Guanyu hubeisheng yaoqing sulian wukelan jiameng gongheguo zhengfu daibiaotuan fang e shi de pifu ji xiangguan cailiao (In Chinese).

Hubeisheng dang'anguan (1997). SZ142-009-0168 Guanyu jiedai wukelan jiexie gongyebu daibiaotuande jihua deng xiangguan cailiao (In Chinese).

Hubeisheng renmin zhengfu waishi bangongshi wangzhan (2020). (In Chinese) available at: http://www.fohb.gov.cn/details_14656.html (accessed 10 october 2020).

Hubei shengzhi (1996): waishi qiaowu. Hubei renmin chubanshe (In Chinese)

TianYuan, Liu Zaiqi (2018). Eluosi wukelan yanjiu zai wuhan daxue // “eluosixue” zai zhongguo dierji, Zhongguo shehui kexue chubanshe. 94–118 (In Chinese).

Wangyi xinwen (2004). (In Chinese) available at: <http://news.163.com/41205/6/16RRD0VH00011221.html> (accessed 10 september 2020).

Xinlang wang (2004). (In Chinese) available at: <http://news.sina.com.cn/o/2004-10-25/06424024512s.shtml> (accessed 30 september 2020).

Yichang shizhi: 1979-2000 (2001). Yichangshi difangzhi bianzuan weiyuanhui, Fangzhi chubanshe (In Chinese).

Zheng Xue (1995). Zengjin youyi, jiaqiang hezuo – hubeisheng jingji youhao daibiaotuan fangwen dulianti sanguo // Shiji xing, № 2, pp. 33–36 (In Chinese).

Souhu wang (2016). (In Chinese) available at: https://www.sohu.com/a/112783738_362018 (accessed 20 october 2020).

ПОЛИТИЧЕСКИЙ, ЭКОНОМИЧЕСКИЙ И КУЛЬТУРНЫЙ ОБМЕН МЕЖДУ ПРОВИНЦИЕЙ ХУБЭЙ И УКРАИНОЙ: 1950–1990-е годы

Тянь Юань, Т. Ю. Андреева

Отношения между провинцией Хубэй и Украиной берут свое начало с 1950-х годов. Город Ухань, административный центр провинции Хубэй, реализовывал ключевые проекты Советского Союза по оказанию помощи Китаю и принимал советские делегации, приезжавшие с визитами в Китай. В 1960-е годы при содействии Общества китайско-советской и советско-китайской дружбы провинция Хубэй и УССР официально направляли миссии для обмена визитами, благодаря чему достигли цели установления дружественных отношений между ними. При поддержке провинции Хубэй Уханьский университет создал первую в Китае исследовательскую группу, специализирующуюся на Украине. В 1980-е годы провинция Хубэй и Украина возобновили дружественные связи. Также вернулся к работе Исследовательский центр по изучению Украины Уханьского университета, который к тому же предоставил информационную поддержку для дружественных контактов между провинцией и Республикой. В 90-х годах провинция Хубэй и Украина установили дружественные провинциально-областные связи и тем самым способствовали созданию побратимских отношений между такими городами, как Ухань и Киев, Цзинчжоу и Белая Церковь, Ичан и Запорожье. Обе стороны осуществляли обмен и сотрудничество на официальном и неофициальном уровнях в области политики, экономики и торговли, науки и техники, гуманитарных исследований,

образования, культуры, достигнув заметных результатов и накопив большой опыт. Плодотворные результаты Исследовательского центра по изучению Украины позволили ему стать лидером украиноведения в Китае в 1990-е годы.

Ключевые слова: Хубэй, Украина, обмен, политика, экономика, гуманитарные контакты

ПОЛІТИЧНИЙ, ЕКОНОМІЧНИЙ І КУЛЬТУРНИЙ ОБМІН МІЖ ПРОВІНЦІЄЮ ХУБЕЙ ТА УКРАЇНОЮ: 1950-1990-ті роки

Тянь Юань, Т. Ю. Андреева

Відносини між провінцією Хубей та Україною беруть свій початок із 1950-х років. Місто Ухань, адміністративний центр провінції Хубей, реалізовував ключові проекти Радянського Союзу з надання допомоги Китаю і приймав радянські делегації, які приїжджали з візитами до Китаю. У 1960-і роки за сприяння Товариства китайсько-радянської та радянсько-китайської дружби провінція Хубей та УРСР офіційно направляли місії для обміну візитами, завдяки чому досягли мети встановлення дружніх відносин між ними. За підтримки провінції Хубей Уханський університет створив першу в Китаї дослідницьку групу, що спеціалізується на Україні. У 1980-і роки провінція Хубей та Україна відновили дружні зв'язки. Також повернувся до роботи дослідницький центр з вивчення України Уханського університету, який до того ж надав інформаційну підтримку для дружніх контактів між провінцією та Республікою. У 90-х роках провінція Хубей та Україна встановили дружні провінційно-обласні зв'язки і тим самим сприяли створенню побратимських відносин між такими містами, як Ухань і Київ, Цзінчжоу й Біла Церква, Ічан і Запоріжжя. Обидві сторони здійснювали обмін і співпрацю на офіційному ц неофіційному рівнях у галузі політики, економіки й торгівлі, науки й техніки, гуманітарних досліджень, освіти, культури, досягнувши помітних результатів і накопичивши великий досвід. Плідні результати дослідницького центру з вивчення України дали змогу йому стати лідером українознавства в Китаї в 1990-і роки.

Ключові слова: Хубей, Україна, обмін, політика, економіка, гуманітарні контакти.

Стаття надійшла до редакції 16.10.2020

ПОЛІТИЧНИЙ ТА СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ РОЗВИТОК КИТАЮ

ISSN 2616-7328 (Online), ISSN 2409-904X (Print)
Kitaĕznavĕi doslidžennâ, 2020, No. 2, pp. 57–71
DOI: <https://doi.org/10.51198/chinesest2020.02.057>

UDC 339.9: 316.344.27: 330.138.12 (510)

DEVELOPMENT OF THE MIDDLE CLASS IN CHINA AS AN INDICATOR OF POVERTY REDUCTION

V. Volkov

Doctor of Technics,
Professor at the Department of Entrepreneurship,
Management of Organizations and Logistics
Zaporizhzhia National University
Zhukovskogo str., 66, Zaporizhzhya, 69600, Ukraine
volkovvp49@gmail.com

A. Pereverzieva

Doctor of Economics,
Professor at the Department of International Economics,
Natural Resources and Economic Theory
Zaporizhzhia National University
Zhukovskogo str., 66, Zaporizhzhya, 69600, Ukraine
pereverzeva@ukr.net

O. Karpenko

Specialist of Confucius School
Zaporizhzhia National University
Zhukovskogo str., 66, Zaporizhzhya, 69600, Ukraine
nailcraz@yandex.ru

Income inequality contraction, living standards growth amid poverty reduction are the key processes of the world economy development. Middle class` formation and development both in some countries and at the global level is an indicator of these issues` effective solution. Middle class` formation and development as a qualitative and quantitative indicator of poverty assessment in a country have been analyzed in the article. Quantitative assessment characterizes the level of income and number of middle class members in a society, and qualitative assessment involves costs distribution analysis in the field. Middle class in China is the basis of the future economic growth and development. According to the forecasts, the middle class in China will be 25% by 2027 with the poverty rate less than 3%. The middle class has a stable level of income, which guarantees access to goods and services, which determine the volume and structure of consumption. The desire of domestic demand growth in China provokes policies` implementation aimed at middle class members` surge amid poverty reduction. In 2020,

© 2020 V. Volkov, A. Pereverzieva and O. Karpenko; Published by the A. Yu. Krymskyi Institute of Oriental Studies, NAS of Ukraine and the Ukrainian Association of Sinologists on behalf of *The Chinese Studies*. This is an Open Access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>).

China began implementing a “circular economy” strategy to increase domestic consumption by the middle class expansion. Thus, consumption growth stimulates economic development and GDP growth. At the same time, trade moves from the external consumer to the domestic market, which cuts national income dependence on exports dynamics affected by current global challenges. Amid countries’ partial lockdowns caused by the epidemic, it is necessary to look for the alternative ways of development and form the future priorities. China has directed much of its economic potential to the middle class growth, which due to the chain reaction, reduces the population living below the poverty line.

Key words: middle class, consumption, costs, income, economic growth.

РОЗВИТОК СЕРЕДНЬОГО КЛАСУ В КИТАЇ ЯК ПОКАЗНИК СКОРОЧЕННЯ БІДНОСТІ

В. П. Волков, А. В. Переверзева, О. Ю. Карпенко

На сучасному етапі розвиток світової економіки визначається зростанням чисельності середнього класу (中产阶级) з відповідним рівнем доходу, про що свідчить збільшення споживчих витрат у 2020 р. до 41 трлн дол. США. При цьому споживчі витрати (消费支出) представників середнього класу в Китаї у 2020 р. становлять 7,3 трлн дол. США [Zhang Yuan, Guanghua Wan, and Niny Khor 2011]. Тобто витрати середнього класу в Китаї становлять 17,8% від світового рівня з населенням приблизно 20% загальної чисельності жителів Землі.

Середній клас Китаю має вирішальне значення для стабільного розвитку, реформування та розподілу доходів [Wan 2001]. Науковцями доведена пряма пропорційна залежність між середнім класом і темпами зростання, тобто, чим більша кількість населення належить до середнього класу, тим вищий темп економічного зростання країни. Представники середнього класу мають високий рівень людського та соціального капіталу, підприємницький хист і схильні до підтримки ініціатив удосконалення економічної системи [Barro 1999].

На світовому рівні були спроби здійснити сценарне прогнозування розвитку середнього класу у 2020 і 2030 рр., визначити його розмір та обґрунтувати наявність кореляційного зв'язку з темпом економічного зростання [Kharas, Gertz 2010].

Позитивним у дослідженні питань щодо формування й розвитку середнього класу та його впливу на ключові економічні індикатори є їх міждисциплінарність. Дослідження вчених-соціологів дає змогу сформулювати «профіль» середнього класу. Економісти визначають його взаємозв'язок із економічною стабільністю в країні, політологи обґрунтовують вплив середнього класу на прийняття управлінських рішень і формування пріоритетів державної політики.

Соціологи схильні класифікувати середній клас за професійними ознаками або статусом роботи, а також суміжними з ними показниками. Середній клас здебільшого зайнятий розумовою працею або фізичною роботою на технічній основі, як правило, добре освічений, має фахові знання та значні професійні навички. Зазначені характеристики середнього класу дають можливість досягати більш високих показників людського розвитку, мати належний рівень і якість життя, кар'єрне зростання, планувати майбутнє. Зауважимо, що такі ознаки середнього класу є дуже важливими для формування майбутніх поколінь і прогресивного розвитку суспільства, адже представники середнього класу прагнуть високого рівня освіченості для своїх дітей, що формує інтелектуальний капітал нації та є передумовою процвітання Китаю й конкурен-

тоспроможності на світовому рівні. Економічна міцність держави формується передусім за рахунок людського капіталу та його ефективного використання, що передбачає відповідний рівень не лише доходу, а й освіти та здоров'я.

Сучасні дискусії про китайський середній клас, критерії його виокремлення дали змогу виділити дві основні ознаки: рівень доходу на одну особу та наявність товарів тривалого користування в розпорядженні сім'ї. Підкреслимо, що представники китайського середнього класу не оцінюють рівень доходу як кінцевий і сталий, а сприймають як середину шляху до досягнення багатства. Зазначене свідчить про стратегічність мислення, схильність до планування майбутнього розвитку та поступовий перехід від нижчої сходинки до вищої сходинки індивідуального розвитку.

Зауважимо про міждисциплінарність досліджень розвитку середнього класу в Китаї. Значна кількість наукових праць щодо життєдіяльності, особливостей поведінки вивчається в соціології, економіці, політиці та інших сферах. Досліджуючи особливості поведінки представників середнього класу Китаю в міжнародних відносинах і зовнішній політиці, учені дійшли висновку, що саме ця група населення є більш ліберальною, ніж представники інших прошарків суспільства [Johnston 2004]. Тобто наявність і кількість середнього класу в країні може значно впливати на гнучкість формування та розвиток міжнародних відносин, визначати економічний курс країни на майбутнє.

Існують різні точки зору щодо оцінювання рівня доходу та витрат середнього класу. Учений Харас [Kharas, Gertz 2010] зазначає, що представник середнього класу на день має витратити від 10 до 100 дол. США. Дослідники Банерджі та Дуфло [Banerjee, Duflo 2008] розрахували, що середній клас у Китаї витрачає щоденно на одну особу від 2 до 4 дол. США. У працях Лі Пейліна запроновано стандарт доходу середнього класу й обґрунтовано норму доходу одного з трьох критеріїв виокремлення середнього класу. На думку автора, два інші показники – це професія та освіта. Тобто можна ідентифікувати групу населення як середній клас за умови дотримання стандарту доходу, відповідності професії та рівню освіти. Результати розрахунку зазначеного стандарту доходів подано в роботах Лі Пейліна та Чжан І «Шкала та ідентичність китайського середнього класу» (“中国中产阶级的规模和认同”), а також апробовано на щорічній конференції Китайського соціологічного товариства «Міжнародний форум порівняння середнього класу» (“中产阶级国际比较论坛”) [李培林, 2007].

Соціально-економічний розвиток середнього класу в Китаї за останні 20 років досяг стабільного зростання в китайському суспільстві. Незалежно від критерію виокремлення середнього класу його роль і значущість не викликають сумнівів. Однак різниця в способах оцінювання показує, що вищезазначена трикритеріальна система (стандарт доходу, професія та освіта) як одна з наукових концепцій про середній клас та імідж середнього класу в суспільстві (середній клас, заснований на показниках доходу чи споживання) впливає на оцінювання темпів зростання кількості представників середнього класу в Китаї.

Серед науковців питання щодо розмежування середнього класу за професією є дискусійним. Складно порівнювати умови праці, рівень доходу робітників державних установ, директорів, керівників підрозділів, генеральних клерків та інших. Згідно з опитуванням, проведеним групою міських досліджень Національного бюро статистики, поточні стандарти доходів міських жителів Китаю мають розподілений характер. Існує приказка, що 10 найбагатших людей у сучасному китайському суспільстві поділяються на:

-
1. приватні підприємці та приватні особи;
 2. бізнес-підрядники або орендований бізнес-персонал;
 3. гравці й переможці на фондовому ринку;
 4. головні спеціалісти підприємств, що фінансуються з-за кордону;
 5. патентний персонал із технічними винаходами;
 6. зірки шоу-бізнесу та спорту;
 7. генеральні директори новітньої економіки;
 8. досвідчені юристи, брокери й рекламний персонал;
 9. репатріанти;
 10. провідні вчені й експерти.

Такий розподіл загалом узгоджується з опитуванням, проведеним групою місських досліджень Національного бюро статистики. Найбільша кількість середнього класу Китаю має походити з вищезазначених 10 груп людей. Серед них на особливу увагу заслуговують власники приватного бізнесу та старші співробітники підприємств, що фінансуються з-за кордону. В останні роки завдяки бурхливому розвитку приватних підприємств і прихованій приватизації деяких державних підприємств приватні підприємства стали виробничою машиною для середнього класу в Китаї. Подібним чином транснаціональні компанії, такі як Motorola, скопіювали «дефіцитний» середній клас для Китаю, як конвеєр.

Деякі концепції розвитку середнього класу можуть бути характеристиками початкового етапу його формування. Зазначене є наслідком стрімкого економічного зростання, швидких соціальних змін і багатомірної диференціації суспільства.

Отже, можна прогнозувати, що до 2030 р. подальше зростання економіки, збільшення соціального багатства та поліпшення рівня життя людей сприятиме поглибленню концепції середнього класу, відповідатиме уявленням громадськості про середній клас.

Існує багато теорій про майбутнє китайського середнього класу. Один із представників Національного інформаційного центру заявив у Шеньчжені: «У найближчі п'ять років 200 мільйонів людей у Китаї увійдуть до групи споживачів середнього класу». Він визначає середній клас за критеріями: «стабільний дохід і можливість самостійно придбати будинок. Люди, які купують автомобіль і можуть використати свої доходи на туризм, освіту й інше споживання». Усім відомий Merrill Lynch також прогнозує, що протягом наступних 10 років чисельність середнього класу Китаю досягне 350 млн осіб.

Немає сумнівів, що Китаю в майбутньому потрібна більша кількість населення середнього класу. На додаток до вищезгаданих 10 заможних людей і деяких національних державних службовців професор Пекінського університету Сяо Чжуоцзі вважає, що в майбутньому середній клас Китаю в основному походитиме з наступних п'яти типів висококваліфікованих спеціалістів. По-перше, науково-дослідний персонал, який може трансформувати науково-технічні досягнення у галузі. Результати своїх досліджень вони розміщують у компаніях як технологічні акції. Якщо компанія стане публічною, вони можуть отримати значні дивіденди та визнання. По-друге, менеджери середнього й вищого рівнів у галузі фінансових цінних паперів. Це стосується не працівників, що перебувають у рамках поточної системи, а працівників приватних та іноземних підприємств. По-третє, професіонали посередницьких установ, такі як юристи, бухгалтери та оцінювачі. Дохід цих людей буде значно збільшений після вступу Китаю до СОТ (Світова організація торгівлі). По-четверте, ще одним складником середнього класу є китайський персонал середнього та вищо-

го рівнів на підприємствах, що фінансуються за кордоном. У Пекіні вже існує так званий клас «першого покоління», тобто головні представники іноземних компаній у Китаї, яким за подібну роботу платять стільки ж, скільки їхнім закордонним колегам, вони мають низьке внутрішнє споживання. По-п'яте, деякі приватні підприємці. Крім того, деякі акціонери на фондовому ринку можуть також стати представниками середнього класу.

Ніу Веньюань, член Національного комітету СРРСС і головний науковий співробітник Групи стратегій сталого розвитку Китайської академії наук, запропонував п'ять критеріїв для оцінювання того, чи є в країні достатні умови щодо розвитку середнього класу:

1. Чи досяг рівень урбанізації вище 70%.
2. Чи більшим є обсяг суспільної праці офісних робітників (白领) або хоча б дорівнює рівню робітника фізичної праці (蓝领).
3. Чи знизився коефіцієнт Енгеля до середнього значення 0,3 або менше.
4. Чи контролюється та підтримується коефіцієнт Джині між 0,25 і 0,30.
5. Чи досягла середня тривалість років навчання 12 років і більше на душу населення.

Вагомим додатком до вищезазначеного є те, що Світовий банк (World Bank) у грудні 2006 р. оприлюднив свій щорічний звіт про світові економічні перспективи. У звіті визначається середній клас як той, чий річний дохід на душу населення (приблизно 4 тис. дол. США і 17 тис. дол. США відповідно) знаходиться між Бразилією та Італією. Сьогодні ці класи «щасливих меншин» становлять лише 7,6% світового населення. Але у звіті прогнозується, що до 2030 р. їх кількість збільшиться до 1,2 млрд, що становитиме 16,1% світового населення. На той час буде більше ніж 30 країн, що розвиваються, у яких понад 40% населення становитиме чисельність середнього класу. Сьогодні лише 6 країн, що розвиваються, відповідають цьому критерію.

У науковій літературі дискусійним питанням є виділення середнього класу Китаю на основі обсягу та характеру споживання. Прийнято вважати, що культура споживання сучасного Китаю корелює зі становленням і посиленням ролі середнього класу [Zhou X.H. 2005], який є драйвером формування потреб будь-якої країни світу, незалежно від рівня розвитку. Зауважимо, що змінюються смаки та переваги представників середнього класу, різними є також особисті й сімейні потреби. Модель споживання може бути двох видів: перша – купувати, щоб вразити інших; друга – купувати з урахуванням особистих потреб. Для середнього класу особливими є «шаблони» споживання. Наприклад, переважна частина представників середнього класу не схильна витратити гроші, отримані нещодавно, остерігаючись, що надмірна витратність створює репутацію людей зі значними матеріальними статками, яку вони в змозі підтримувати постійно. У цьому випадку домінує схильність до заощадження, а не до споживання. Тобто наявність високого рівня доходу в певний період часу є не єдиним критерієм належності до середнього класу. Потрібно аналізувати динаміку змін рівня доходів у довготривалому періоді та їх стабільний рівень. Це є підтвердженням стратегічного мислення на перспективу в китайському суспільстві.

Іншою особливістю споживання представників китайського середнього класу є орієнтація на суспільну думку й, відповідно, відсутність індивідуального споживання.

Розгляд процесу за критерієм доходу визначає належність до середнього класу тих, хто має дохід від 2,5 до 17 тис. дол. США на рік. При цьому існують певні

відмінності в критеріях виокремлення середнього класу залежно від провінцій і міст. Наприклад, жителю Пекіна потрібно мати дохід не менше ніж 1000 дол. на місяць США, щоб належати до середнього класу, тоді як мешканцю сільської місцевості достатньо мати дохід у 10 разів нижчий [Gruz-China 2019].

За результатами досліджень консалтингової фірми McKinsey & Company, 76% міського населення Китаю увійде до категорії середнього класу до 2022 р. Розширений аналіз результатів показав, що дохід міської сім'ї середнього класу становитиме від 9 000 до 34 000 дол. США на рік. Хоча цей діапазон значно нижчий, ніж у розвинених країнах, з урахуванням ринкових цін, але дає змогу забезпечити такий самий рівень життя середнього класу в Китаї [China today 2019]. Як зазначено в доповіді «Піднесення середнього класу в Китаї», підготовленої за участю Азіатського банку розвитку, до середнього класу належать ті, хто витрачає на день від 2 до 20 дол. США [Svpressa 2019].

Згідно з дослідженням банку Credit Suisse, на сучасному етапі розвитку середній клас у Китаї становить 20% працездатного населення країни, тобто більше ніж 100 млн осіб. При цьому ключовим критерієм є рівень доходу на рік, який для середнього класу становить від 10 до 100 тис. дол. США. Зауважимо, що середній клас становить половину населення в США та дві третини населення в Південній Кореї [China today 2019].

На сучасному етапі розвитку економіки практично в усіх країнах світу спостерігається зростання чисельності середнього класу. Збільшується абсолютна кількість і відсоткове співвідношення населення, котре за найближчі 15–20 років буде претендувати на статус середнього класу. Навіть за песимістичним прогнозом, зростання загальної кількості представників середнього класу у світі з 1 млрд у 2019 р. до більше ніж 2 млрд у найближчому майбутньому. За розрахунками інерційного прогнозу, середній клас у світі налічуватиметься 3 млрд осіб. Найбільш стрімке зростання середнього класу за прогнозами буде спостерігатися в країнах Азії. При цьому Індія буде випереджати Китай протягом тривалого періоду. Якщо Китай досягне поставлених цілей, то 75% населення країни до 2030 р. буде мати рівень життя середнього класу, а рівень бідності значно скоротиться.

Поряд зі зростанням середнього класу зростає частка споживання. Відповідно, підвищуються темпи економічного розвитку та зростає ВВП країни. У 2020 р. Китай став лідером за обсягами споживання середнього класу – 7,3 трлн дол. США (таблиця 1).

Друге місце в рейтингу (таблиця 1) посідають США. Третя позиція належить Індії з обсягом споживання 4,7 трлн дол. США та 2,9 трлн дол. США відповідно.

За прогнозами, до 2050 р. найбільший обсяг споживання середнього класу спостерігатиметься в Індії, друге місце посідатиме Китай, а третє – ЄС (рис. 1).

При цьому, якщо в Індії та Китаї за період 2000–2050 рр. спостерігається тенденція до зростання обсягів споживання середнього класу, то для ЄС характерним є тренд його зниження.

Значення середнього класу для розвитку китайської економіки динамічно зростає. Безперервне збільшення представників цієї категорії є головною умовою впровадження прийнятої Китаєм у 2020 р. стратегії «внутрішньої циркуляції» [Vin News 2019], яка передбачає зростання обсягу внутрішнього споживання за рахунок середнього класу.

Таблиця 1

ТОР-10 країн за загальним обсягом витрат у 2020 р. (трлн дол. США)

Країна	Споживання середнього класу
Китай	7,3
США	4,7
Індія	2,9
Японія	2,0
Російська Федерація	1,6
Німеччина	1,5
Індонезія	1,2
Великобританія	1,1
Бразилія	1,1
Франція	1,0

Джерело: [Zhang Yuan, Guanghua Wan & Niny Khor 2011].

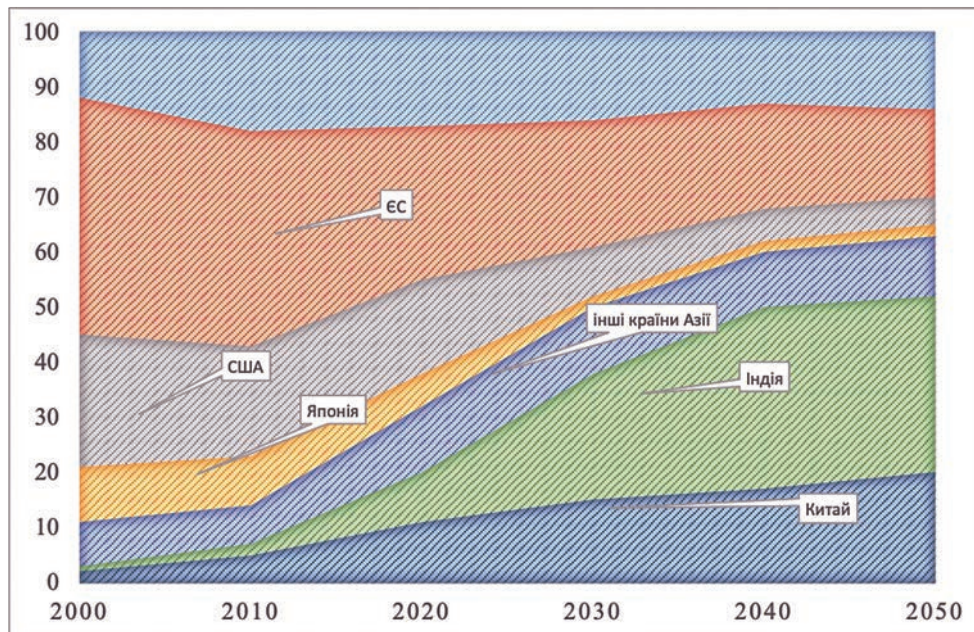

Рис. 1. Частка споживання середнього класу в країнах світу з 2000 р. та прогноз до 2050 р.

Джерело: [Natsionalnyi soviet po razvedke 2019].

Середній клас є значним бенефіціаром економічних реформ у Китаї, який активно підтримує політику економічних реформ Республіки, що реалізується урядом, і сподівається, що політика залишиться стабільною, щоб забезпечити стабільне економічне зростання країни і стабільне зростання власних доходів.

На сучасному етапі розвитку суспільства з метою підвищення рівня економічного розвитку окремих країн і світу загалом виникає необхідність формування і зростання середнього класу, який забезпечує високий рівень внутрішнього споживання та, відповідно, сприяє соціально-економічному розвитку національної економіки. Розглянемо особливості споживання за напрямками витрат середнього класу Китаю.

Міжнародний валютний інститут Народного університету Китаю (International Monetary Institute of RUC) опублікував результати досліджень щодо добробуту мешканців середніх і великих міст Китаю. У них зазначено, що більшу частину китайського «середнього класу» становлять люди віком від 25 до 45 років, серед яких більшість мають вищу освіту. Середній дохід становить 60–600 тис. юанів. У китайського «середнього класу» є фінансові й економічні можливості, що спираються на значний ступінь «креативності». Вони також виділяються із загальної маси звичних споживачів своїми смаками.

На 16-му Національному конгресі Комуністичної партії Китаю запропоновано активно розвивати рівень доходів середнього класу протягом найближчих кількох років. Політично «чутливі» економісти, які висловили свою позицію щодо динаміки збільшення рівня доходів, схиляються до розвитку економіки Китаю за рахунок металургійної, хімічної, електронної та інших галузей.

Промислова база Китаю набула свого розвитку в таких провінціях, як Шеньян, Далянь, Тяньцзін, Ціндао, Шанхай, Гуанчжоу, і в східних приморських регіонах за глобальним проектом відкритої економіки «Один пояс – один шлях».

Комплексний розвиток промисловості зосереджений на околицях Пекіна, Таньшаня, Нанкіна, дельті річки Чжуцзян.

Значна кількість жителів Китаю утримує показники на душу населення на 53 місці у світі. Але треба пам'ятати, що за запасами ресурсів країна посідає третє місце у світі. Стратегічне лідерство Китаю забезпечують поклади вугілля (30% загальних світових запасів), вольфраму, титану, літію тощо.

Крім того, у звіті Національного конгресу зазначено перші 10 ознак середнього класу:

Річний дохід становить понад 200 000 юанів.

Володіння акціями або опціонами, які вже перераховані чи принаймні будуть перераховані найближчим часом.

Наявність дачних котеджів, вілл і машини.

Наявність багатого нічного життя (не обов'язково відвідування нічного клубу або ігор у маджонг, як правило, це можуть бути ділові переговори або відвідування концертів).

Наявність статусу іноземця або досвіду перебування за кордоном упродовж трьох років.

Знання всіх видів етикету.

Не зацікавленість модними культурами, а, навпаки, схильність до стародавніх культур.

Зацікавлення оперою та балетом.

Часте використання в розмові слів іншомовного походження (неологізмів).

Одяг не для краси, а для зручності.

Середній вік людей із високим рівнем доходу (більше ніж 500 тис. юанів на рік) – 33,5 років. Середній дохід – 75 тис. юанів, обсяг фінансових інвестицій у середньому – 112 тис. юанів. Представники покоління, народжені у 80-ті роки, становлять 58%. Уточнені дані показують, що щорічний дохід народжених у 80-ті рр. становить у середньому 92,5 тис. юанів за обсягу інвестицій, відповідно, 166,5 тис. юань. У віковому складі китайського «середнього класу» домінують представники покоління 80-их рр. Найменшу кількість середнього класу становлять ті, хто народився в 60-ті роки (рис. 2).

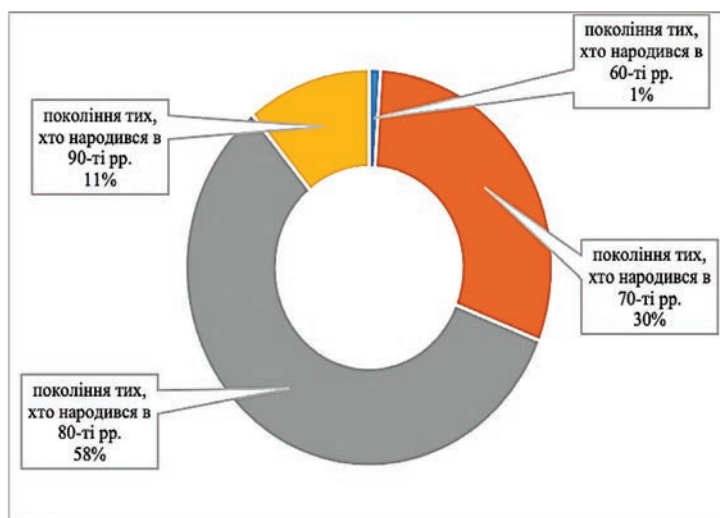

Рис. 2. Розподіл середнього класу за групами з високим рівнем доходу за віком, 2016 р.

Джерело: [Zhurnal «Kitai» 2017].

Представники середнього класу Китаю схильні до інвестування насамперед у нерухомість – 74%, на другому місці – грошові вклади. Найменше коштів акумулюється в ювелірних виробках (рис. 3).

Рис. 3. Схильність середнього класу до інвестування, 2016 р.

Джерело: [Zhurnal «Kitai» 2017].

Зауважимо, що на сучасному етапі економічного розвитку Китаю виникають нові напрями інвестування представниками середнього класу (рис. 4).

На першому місці – придбання іноземної валюти (33%), на другому – індивідуальні валютні інвестиції (19%). Приблизно однаковий відсоток інвестицій спрямовані на придбання активів (16%) і придбання нерухомості за кордоном (15%). Лише 9% представників середнього класу відкривають рахунки за кордоном, що свідчить про непопулярність зазначеного напрямку інвестування й високий рівень довіри до національної валюти.

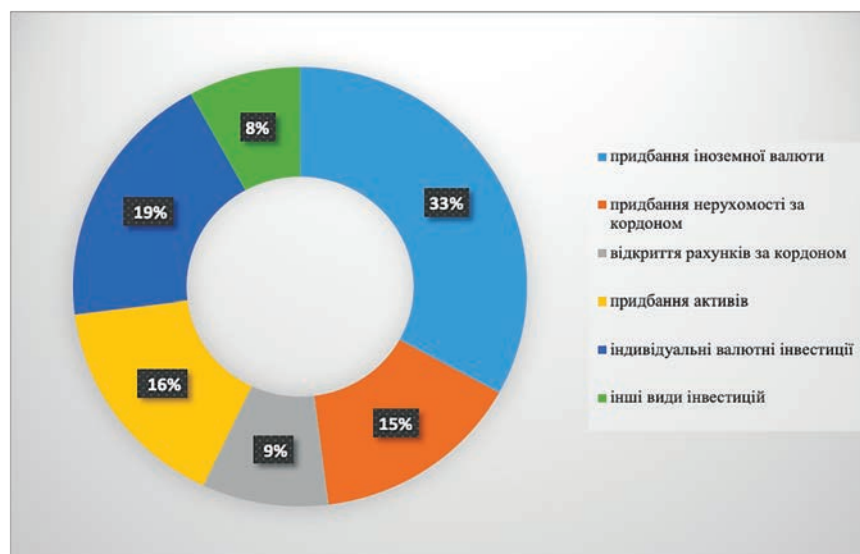

Рис. 4. Нові напрями інвестування середнього класу, 2016 р.

Джерело: [Zhurnal «Kitai» 2017].

Зосередимо увагу на структурі витрат середнього класу Китаю у 2015–2016 рр. (рис. 5).

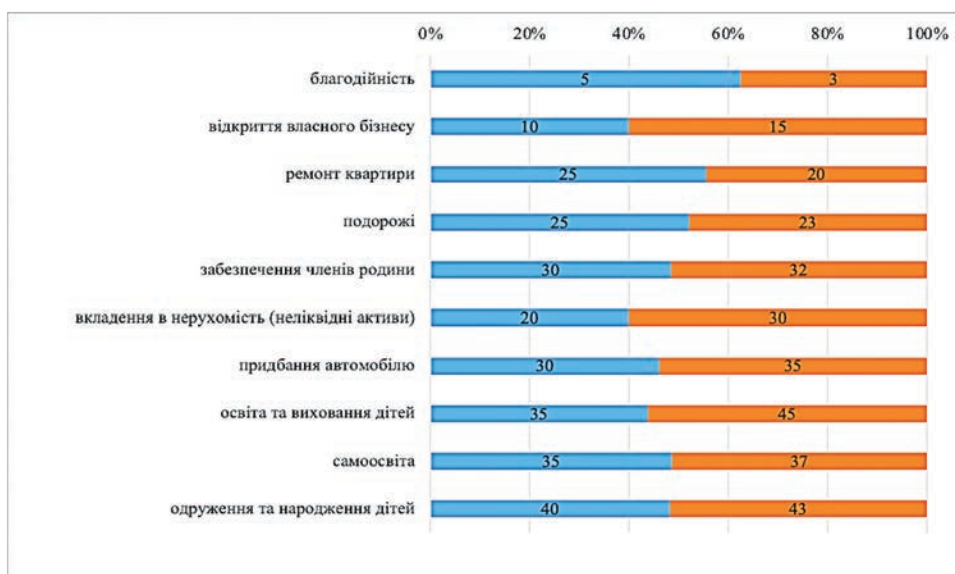

Рис. 5. Структура витрат середнього класу, 2015–2016 рр.

Джерело: [Zhurnal «Kitai» 2017].

У 2015 р. представники середнього класу Китаю витрачали на одруження та народження дітей 40% свого бюджету, у 2016 р. цей показник збільшився до 43%. У 2016 р. домінуючими з погляду витрат є освіта й виховання дітей (45%), тоді як у 2015 р. – лише 35%. Найменше коштів як у 2015 р., та і 2016 р. витрачається на благодійність. Також у 2016 р. скоротилися витрати на ремонт квартир (на 5%), подорожі (на 2%).

Аналіз структури витрат представників середнього класу Китаю свідчить про значну частку фінансування освіти, виховання майбутніх поколінь за зменшення витрат на розваги та подорожі.

Особливим є виховання дітей представниками середнього класу. Майбутнє покоління називають «поколінням майбутніх імператорів», які мають значно вищі стандарти й особливості споживання, ніж представники старшого покоління. За оцінками експертів, середньостатистична китайська родина витрачає близько 40–50% доходів на виховання дітей. Значна частина коштів витрачається на оплату навчання в закладах із високою репутацією та іміджем, заняття з репетиторами та придбання комп'ютерів. Зазначимо, що навіть у вихідні дні діти займаються на курсах іноземної мови або навчаються комп'ютерної грамотності. При цьому для зазначеного покоління характерним є також підвищення попиту на швидке харчування. Приблизні витрати на індустрію готового харчування становлять 4 млрд дол. США, а кишенькові витрати та подарунки дітям у Китаї становлять 5 млрд дол. США. Зазначимо, що діти до 14 років у Китаї становлять 25% населення, є потенційними представниками середнього класу в майбутньому [Mashenko 2003].

На основі вищезазначеного можна зробити висновок про пріоритетність рівня освіченості для представників середнього класу. Китай розглядає підвищення освітнього рівня як пріоритет і передумову подальшого економічного розвитку країни загалом. Інвестиції в людський капітал сьогодні є основою конкурентоспроможності країни на майбутнє.

Висновки. На основі проведеного дослідження можна констатувати, що внутрішня політика Китаю спрямована на постійну підтримку представників середнього класу з метою збільшення його чисельності, адже якщо в суспільстві середній клас є більшістю, то спостерігається стабільність і раціональність. За таких умов значно полегшується процес побудови та розвитку економічної системи країни. У зв'язку з цим підвищується роль держави та її значущість у підтримці середнього класу, спрямована не на збільшення кількості людей із середніми доходами, а на покращення якості життя, формування певної культури споживання, розподілу витрат і виховання майбутніх поколінь.

Результати дослідження довели необхідність формування й розвитку середнього класу задля скорочення рівня бідності й підвищення темпів економічного зростання. Загальний прогрес країни досягається за рахунок збільшення споживання як наслідок зростання доходів. Представники середнього класу в Китаї не лише мають відповідний рівень матеріального добробуту, а й характеризуються особливим розподілом витрат. Структура витрат указує на значний рівень інвестицій у людський капітал, що свідчить про формування людиноцентричної економіки. Китай розглядає середній клас як локомотив розвитку країни в майбутньому за умови реалізації стратегії «циркуляційної економіки».

ЛІТЕРАТУРА

Zhang, Yu., Guanghua, W. & Niny, K. **The Rise of the Middle Class in the People's Republic of China**. ADB Economics Working Paper Series. 2011, 247, 47 p. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.adb.org/sites/default/files/publication/28436/economics-wp247.pdf>

Zhou X.H. **Study of the Chinese middle class**. Beijing Social Science Academic Press, 2005.

Wan, G. H. Changes in Regional Inequality in Rural China: Decomposing the Gini Index by Income Sources // **Australian Journal of Agricultural and Resource Economics**, 2001, 45(3), 361–82.

Barro, R. Determinants of Democracy // **Journal of Political Economy**, 1999, 107 (6), 158–183.

Kharas, H., & G. Gertz. **The New Global Middle Class: A Cross-Over from West to East. China's Emerging Middle Class: Beyond Economic Transformation**. Washington, DC: Brookings Institution Press. Forthcoming. 2010.

Banerjee, A. & E. Duflo. What is Middle Class about the Middle Classes around the World? // **Journal of Economic Perspectives**, 2008, 22 (2), 3–28.

Johnston, A.I. Chinese middle class attitudes towards international affairs: Nascent liberalization? *The China Quarterly*. 2004. № 179. Sep. P. 603—628. [Электронный ресурс]. Режим доступа: <http://search.proquest.com/docview/229505762/fulltext PDF/131603BE30756FCFAF8/6?accountid=35419>.

Как Живут Люди В Китае - особенности и традиции китайцев. [Электронный ресурс]. Режим доступа: <https://gruz-china.ru/blog/kak-zhivut-lyudi-v-kitae-osobennosti-i>.

Рівні життя в Китаї (середній клас). [Електронний ресурс]. Режим доступа: <https://prc.today>.

Подъём среднего класса в Китае. [Электронный ресурс]. Режим доступа: <https://svpressa.ru/world/article/45629/>.

Глобальные тенденции 2030: альтернативные миры. Национальный совет по разведке, 2019. 169 с.

Внутренняя циркуляция - новая экономическая стратегия Китая. [Электронный ресурс]. Режим доступа: <https://bin.ua/news/foreign/world/254924-vnutrennyaya-cirkulyaciya-novaya-yekonomicheskaya.html>.

На что тратит деньги китайский «средний класс». Инфографика. Журнал «Китай». 2017. №05 (139). С.12-13.

Мащенко Е. «Маленький император» китайской семьи. [Электронный ресурс]. Режим доступа: https://zn.ua/SOCIUM/malenkiy_imperator_kitayskoj_semi.html

李培林、张翼。《中国中产阶级的规模和认同》。

李春玲。“中国当代中产阶层的构成及比例”，《中国人口科学》，2003 年第 6 期。

李春玲。《社会分层理论》，中国社会科学出版社，2008。

李强、陈振华。“20 世纪西方社会结构一个根本性的变化——析西方国家的中产阶级” 《红旗文摘》2003 年第 11 期。

李春玲：“中国中产阶级的增长及其现状”，《江苏社会科学》，2008 年第 5 期。

周晓虹主编《中国中产阶层调查》，社会科学文献出版社，2005。

周晓虹。“中国中产阶级：现实抑或幻象”，《天津社会科学》2006 年第 2 期。

周晓虹。“《白领》、中产阶级与中国的误读”。

肖文涛。“中国中间阶层的现状与未来发展” 《社会学研究》2001 年第 3 期。

REFERENCES

Zhang, Yu., Guanghua, W. & Niny, K. (2011), *The Rise of the Middle Class in the People's Republic of China*. ADB Economics Working Paper Series, available at: <https://www.adb.org/sites/default/files/publication/28436/economics-wp247.pdf>

Zhou, X.H. (2005) Study of the Chinese middle class. Beijing Social Science Academic Press, 2005.

Wan, G. H. (2001), “Changes in Regional Inequality in Rural China: Decomposing the Gini Index by Income Sources”, *Australian Journal of Agricultural and Resource Economics*, 45(3), pp. 361–82.

Barro, R. (1999), “Determinants of Democracy”, *Journal of Political Economy*, 107 (6), pp. 158–183.

Kharas, H., & G. Gertz (2010), *The New Global Middle Class: A Cross-Over from West to East. China's Emerging Middle Class: Beyond Economic Transformation*. Washington, DC: Brookings Institution Press. Forthcoming.

Banerjee, A. & E. Dufló (2008), “What is Middle Class about the Middle Classes around the World?”, *Journal of Economic Perspectives*, 22 (2), 3–28.

Johnston, A.I. (2004), “Chinese middle class attitudes towards international affairs: Nascent liberalization?”, *The China Quarterly*. 2004. № 179. Sep. P. 603-628. available at: <http://search.proquest.com/docview/229505762/fulltext/PDF/131603BE30756FCFAF8/6?accountid=35419>.

Gruz-China (2019), Kak zhivut lyudi v Kitaye - osobennosti i traditsii kitaytsev. available at: <https://gruz-china.ru/blog/kak-zhivut-lyudi-v-kitae-osobennosti-i>.

China today (2019), *Rivni zhyttya v Kytayi (serednij klas)*. available at: <https://prc.today>.

Svpressa (2019), “*Podem srednego klassa v Kitae*”. available at: <https://svpressa.ru/world/article/45629/>.

Natsionalnyi sovet po razvedke (2019), *Globalnye tendentsii 2030: alternativnye miry*.

Bin News (2019), “*Vnutrennyaya tsirkulyatsiya - novaya ekonomicheskaya strategiya Kitaya*”. available at: <https://bin.ua/news/foreign/world/254924-vnutrennyaya-cirkulyaciya-novaya-yekonomicheskaya.html>.

Zhurnal «Kitai» (2017), “*Na chto tratit dengi kitaiskii “srednij klass”*”. Infografica, № 05 (139), pp.12-13.

Mashtenko E. “*Malenkiy imperator» kitayskoy semi*”. available at: https://zn.ua/SOCIUM/malenkiy_imperator_kitayskoy_semi.html

Hisao, Hsin-Huang Michael, (ed.) , *East Asian Middle Classes in Comparative Perspective*, Taipei: Institute of Ethnology, Academia Sinica, 1999.

Hisao, Hsin-Huang Michael, (ed.) *Exploration of the Middle Classes in Southeast Asia*, Academia Sinica, 2001.

Li, Pelin., Zhang, Yi. “*Zhongguo zhongchan jieji de guimo he renting*”

Li, Chun., “*Zhongguo dangdai zhongchan jiecheng de goucheng ji bili*”, Renkou kexue, 2003 niza di 6 qi

Li.,Chun., “*Shehui fen ceng lilun*”, Zhongguo shehui kexue chuban she, 2008

Li.,Qiang., Chen., Zhenhua., “*20 Shiji xifang shehui jiegou yige genben xing de bianhua – xi xifang guojia de zhongchan jieji*”, “Hongqi wenzhai”, 2003 nian di 11 qi.

Li.,Chunling., “*Zhongguo zhongchan jieji de zengzhang ji qi xianzhuang*”, Jiangsu shehui kexue 2008 nian di 5qi.

Zhou., Xiaohong., zhubian “*Zhongguo zhongchan jiecheng diaocha*”, Shehui kexue wenxian chuban she, 2005.

Zhou., Xiaohong., “*Zhongguo zhongchan jieji; xianshi yihuo huanxiang*”, “Tianjing shehui kexue”, 2006 nian di 2 qi.

Zhou., Xiaohong., “*Bailing*”, zhongchan jieji yu zhongguo de wu du”.

Xiao.,Wentao., “*Zhongguo zhongjian jiecheng de xianzhuang yu weilai fazhan*”, “Shehui xue yanjiu”, 2001 nian di 3 qi.

РОЗВИТОК СЕРЕДНЬОГО КЛАСУ В КИТАЇ ЯК ІНДИКАТОР ЗМЕНШЕННЯ РІВНЯ БІДНОСТІ

В. П. Волков, А. В. Переверзева, О. Ю. Карпенко

Важливим процесом для розвитку світової економіки є зменшення нерівномірності розподілу доходів, підвищення рівня життя населення з одночасним подоланням бідності. Індикатором ефективного вирішення зазначених питань є формування та розвиток середнього класу як в окремих країнах, так і на світовому рівні. У статті проаналізовано формування й розвиток середнього класу, який є якісним і кількісним індикатором оцінювання рівня бідності в країні. Кількісне вимірювання характеризує рівень доходу та кількість представників середнього класу в суспільстві, а якісна оцінка передбачає аналіз розподілу витрат за напрямками. Середній клас у Китаї є основою економічного зростання й розвитку в майбутньому. Згідно з прогнозами, середній клас у Китаї до 2027 р. становитиме 25% при рівні бідності менше ніж 3%. Представники середнього класу мають стабільний рівень доходу, що гарантує доступність до товарів і послуг, які визначають обсяг і структуру споживання. Прагнення активізувати внутрішній попит у Китаї стимулює впровадження політики, спрямованої на максимальне збільшення представників середнього класу за одночасного скорочення рівня бідності. У 2020 р. Китай почав реалізацію стратегії «циркуляційної економіки» з метою збільшення рівня внутрішнього споживання за рахунок розширення середнього класу. Відповідно, зростання обсягу споживання стимулює розвиток економіки та збільшення ВВП країни. При цьому товарообіг переміщується від зовнішнього споживача на внутрішній ринок, що знижує залежність національного доходу країни від динаміки експорту, який зазнає впливу глобальних викликів сьогодення. В умовах часткової закритості країн унаслідок епідемії потрібно шукати альтернативні шляхи розвитку та формувати майбутні пріоритети. Китай спрямував значну частину економічного потенціалу на зростання середнього класу, що за ланцюговою реакцією забезпечує скорочення кількості населення за межею бідності.

Ключові слова: середній клас, споживання, витрати, дохід, економічне зростання.

РАЗВИТИЕ СРЕДНЕГО КЛАССА В КИТАЕ КАК ИНДИКАТОР СОКРАЩЕНИЯ УРОВНЯ БЕДНОСТИ

В. П. Волков, А. В. Переверзева, О. Ю. Карпенко

Важным процессом развития мировой экономики является уменьшение неравномерности распределения доходов, повышение уровня жизни населения с одновременным преодолением уровня бедности. Индикатором эффективного решения указанных вопросов является формирование и развитие среднего класса как в отдельных странах, так и на мировом уровне. В статье дан анализ формирования и развития среднего класса, который является качественным и количественным индикатором оценки уровня бедности в стране. Количественное измерение характеризует уровень дохода и численность представителей среднего класса в обществе. Анализ качественной оценки предполагает распределение расходов по направлениям. Средний класс в Китае является основой экономического роста и развития в будущем. Согласно прогнозам средний класс в Китае до 2027 г. будет составлять 25% трудоспособного населения при уровне бедности менее 3%. Представители среднего класса имеют достаточный уровень дохода, гарантирующий доступность товаров и услуг, которые определяют объем и структуру потребления. Стремление активизировать внутренний спрос в Китае стимулирует внедрение политики, направленной на максимальное увеличение представителей среднего класса в обществе, обеспечивает сокращение уровня бедности. В 2020 г. Китай начал реализацию стратегии «циркуляционной экономики», которая предусматривает увеличение уровня внутреннего потребления за счет среднего класса. Соответственно, рост объема потребления стимулирует развитие экономики и увеличение ВВП страны. При этом товарооборот смещается от внешнего потребителя на внутренний рынок, снижает зависимость национального дохода

страны от объема экспорта, который подвергается воздействию глобальных вызовов современности. В условиях частичной закрытости стран вследствие эпидемии нужно искать альтернативные пути развития и формировать будущие приоритеты. Китай направляет значительную часть экономического потенциала на наращивание численности среднего класса, что обеспечивает сокращение населения, проживающего за чертой бедности.

Ключевые слова: средний класс, потребление, расходы, доход, экономический рост.

Стаття надійшла до редакції 26.11.2020

UDC 327(339)

STRATEGIC RAPPROCHEMENT BETWEEN THE UNITED STATES AND VIETNAM AS A RESULT OF THE SHARED PERCEPTION OF THE CHINA THREAT IN SOUTHEAST ASIA

P. Lenskyi

PhD (Politics),

First secretary, Embassy of Ukraine in Vietnam

6B Le Hong Phong Str., Ba Dinh, Ha Noi, 110000, Viet Nam

p.lenskyi@ukr.net

The purpose of the article is to study the position and features of the Vietnam-US relations development over the past decade – the time of their qualitative changes and the acquisition of the status of “comprehensive partnership”. Particular attention is paid to the period of the Trump’s presidency. This paper provides an overview of high-level meetings and bilateral negotiations, examines the key issues of the partnership between both countries in the field of defence and security.

Owing to their common perception of the China threat, especially in the South China Sea, the SRV and the USA are steadily and firmly expanding their defence and strategic cooperation, which gave to Hanoi and Washington the opportunity to consider upgrading bilateral relations to the level of “strategic partnership”. At the same time, the United States and Vietnam, in contrast to the relations between the United States and China, were able to avoid the escalation of trade disputes and maintaining high rates of trade and economic cooperation, which remains the basis in bilateral relations.

The research shows that since the Trump administration came to power, the US-Vietnam relations have undergone certain changes, primarily due to the announced pragmatic approach of the White House to the national foreign policy strategy in the Indo-Pacific region, where the special place is given to Vietnam, with whom the United States intend to build equal, mutually beneficial relations both in political and economic spheres. Simultaneously Hanoi considers its cooperation with the United States through the prism of economic benefits and also as a counterbalance to the China expansion in the South China Sea.

Thus, the United States and Vietnam are gradually changing the vector of bilateral interaction, increasingly focusing on political, defence and security issues. Due to the strategic interests both countries are intending to receive mutual support to counter China’s influence in the Asia-Pacific region. In the near future, we should expect further strengthening mutual trust, improving bilateral ties between Vietnam and the United States in all fields of cooperation, incl. promoting more substantive strategic initiatives.

Key words: USA, Vietnam, China, Southeast Asia, South China Sea, comprehensive partnership, defence, international and regional security.

СТРАТЕГІЧНЕ ЗБЛИЖЕННЯ США ТА В'ЄТНАМУ ЯК РЕЗУЛЬТАТ СПІЛЬНОГО СПРИЙНЯТТЯ ЗАГРОЗИ КИТАЮ В ПІВДЕННО-СХІДНІЙ АЗІЇ

П. С. Ленський

Увага більшості політиків та експертів у галузі міжнародних відносин прикута до президентської кампанії в США, країни, яка формує основний порядок денного світової політики. Завершення чергового президентського циклу в США ставить перед багатьма політиками та експертами резонне питання: а що нового для світу й конкретно для кожної країни принесли роки президентства Д. Трампа та що очікувати в майбутньому від супердержави?

Не оминуло стороною це питання й регіон Південно-Східної Азії, який, незважаючи на свою географічну віддаленість і компактність, представлений країнами, які мають кардинальні відмінності одна від одної, різні зовнішньополітичні цілі та пріоритети. Особливе місце серед них посідає В'єтнам у силу своїх неоднозначних відносин з США, виходячи з історичного минулого й впливу країни на регіональні відносини [Ngo Vinh Long 2015].

Установлення дипломатичних відносин між США й СРВ у 1995 р. заклало фундамент для подальшого зближення двох країн після довгих років відчуження та холодності, що були наслідком американської агресії у В'єтнамі, однієї з найкривавіших війн сучасності. Наступні роки характеризувалися намаганням сторін знайти спільні точки дотику для налагодження міждержавної взаємодії. І відповідний привід з'явився через загострення територіальних суперечок між КНР і СРВ, а також іншими країнами регіону навколо островів Спратлі та Парасельських островів у Південно-Китайському морі.

Справжній прорив в американсько-в'єтнамських відносинах за всіма напрямками співробітництва відбувся за часи президентства Б. Обама завдяки реалізації його курсу «перебалансування» до Азії, що підняв на безпрецедентний рівень статус і значимість Південно-Східної Азії як у форматі двосторонніх стосунків зі США, так і в рамках регіональних і міжнародних зв'язків.

У політичному аспекті знаковою подією стала заява держсекретаря США Х. Клінтон під час її перебування у В'єтнамі у 2010 році про наявність національних інтересів США до свободи мореплавання, безпеки та стабільності в Південно-Китайському морі, з якою дипломат відкрито виступила проти експансіоністської політики КНР у регіоні, тим самим дала зрозуміти малим країнам регіону, у т. ч. В'єтнаму, що вони не залишатимуться один на один із Пекіном у вирішенні територіальних суперечок. Уже у 2013 році було оголошено про надання американсько-в'єтнамським стосункам статусу «всеосяжного партнерства», що означало відсутність закритих сфер для взаємодії. У рамках партнерства обидві сторони прагнули просувувати дев'ять напрямів співпраці: політичні та дипломатичні відносини, торговельно-економічні зв'язки, наука й технології, освіта й навчання, навколишнє середовище та здоров'я, питання спадщини війни, оборона й безпека, захист і дотримання прав людини, культура, спорт і туризм. Установлення «всеосяжного партнерства» сприяло розширенню зв'язків у чутливих сферах двостороннього співробітництва, такі як безпека й оборона. Так, у червні 2015 року прийнята нова Спільна заява про бачення оборонних відносин, яка значним чином доповнила Меморандум про взаєморозуміння щодо розвитку двостороннього оборонного співробітництва

(MOU) 2011 року, зокрема, положеннями стосовно розширення торгівлі у сфері оборони, включаючи співпрацю в розробці нових технологій і виробництві обладнання.

Серед найважливіших досягнень розвитку двосторонніх відносин стало рішення Вашингтону у 2014 році про скасування ембарго на постачання американського озброєння до СРВ, надання дозволу американським компаніям на продаж обладнання для АЕС, що значним чином вплинуло на розширення співробітництва між країнами в стратегічно важливих сферах. В'єтнам поряд з Індонезією, Малайзією та Філіппінами був включений США до Ініціативи морської безпеки Південно-Східної Азії (MSI), згідно з якою на постійній основі отримував від Вашингтону фінансову допомогу для покращення можливостей у сфері управління, спостереження та розвідки на морі.

Торговельно-економічна політика США стосовно СРВ в період адміністрації Б. Обами була викликана передусім політичними розрахунками – бажанням США отримати важелі впливу на керівництво країни. Двостороння торгівля між країнами зростала швидкими темпами та досягла у 2016 році рекордного рівня у 47,2 млрд. доларів США. При цьому профіцит торговельного балансу становив біля 30 млрд. дол. США на користь В'єтнаму передусім завдяки різноманітним тарифним преференціям з боку США. Особливі очікування керівництво СРВ поклало на Угоду про Транс-Тихоокеанське партнерство (далі – ТТП), яка надавала вільний доступ в'єтнамської продукції до величезного американського ринку, а також можливість диверсифікувати свій торговельний баланс і вийти з економічної залежності від Китаю.

Перемога Д. Трампа на президентських виборах у США спричинила певну розгубленість і серйозну стурбованість в'єтнамського керівництва щодо спадкоємності в зовнішній політиці США та її подальших пріоритетів. Посилили невизначеність і перші заяви нового американського очільника щодо виходу США з Угоди про ТТП, а також його жорстка риторика та звинувачення В'єтнаму поряд з КНР у несправедливій торговельній політиці стосовно США й введення високих мит на імпорт сталі з В'єтнаму.

Новий характер американсько-в'єтнамських відносин засвідчив візит Прем'єр-міністра СРВ Нгуєн Суан Фука до США, що відбувся 29–31 травня 2017 року. В'єтнамський високопосадовець став першим керівником серед лідерів країн АСЕАН, який здійснив візит до Вашингтону після обрання Д. Трампа Главою держави. За підсумками двосторонніх переговорів була оприлюднена Спільна заява США та СРВ щодо інтенсифікації «всеосяжного партнерства», на позитивний імпульс якого, за оцінкою сторін, спираються сучасні відносини між двома країнами. У Заяві визначено серед іншого цілі та принципи розвитку двосторонніх відносин, намічено план усебічного розширення співробітництва між двома країнами.

Одним із головних питань порядку денного двосторонніх переговорів стало обговорення військово-політичної ситуації в Азіатсько-Тихоокеанському регіоні, а також питання військово-технічного співробітництва між двома країнами. Американський лідер підтвердив, що Південно-Китайське море має стратегічне значення для міжнародного співтовариства, і підкреслив важливість свободи навігації, польотів та інших законних прав використання морів, що мало найважливіше значення для в'єтнамської сторони. У свою чергу, в'єтнамський керівник під час обговорення ядерної проблеми КНДР, центральної теми американської політики в Азії, наголосив на підтримці ідеї денуклеа-

ризації Корейського півострова й необхідності неухильного дотримання всіма зацікавленими сторонами відповідних резолюцій ООН.

Під час переговорів підтверджено прихильність сторін до дотримання положень Меморандуму 2011 року щодо взаєморозуміння з розвитку двостороннього співробітництва у сфері оборони та Спільної заяви 2015 року щодо бачення відносин у сфері оборони. В'єтнамська делегація, у складі якої була велика група військових експертів на чолі із заступником Міністра оборони СРВ Нгуен Ті Вінь, висловила зацікавленість у придбанні широкого спектру військової техніки й озброєння американського виробництва для «оборонних цілей». Також були обговорені подальші заходи з розширення співпраці між військово-морськими силами двох країн.

За результатами економічної частини візиту, сторони погодилися сприяти інтенсифікації прямих зв'язків між підприємствами й бізнес-структурами двох країн, а також розвитку торгівлі, збільшенню взаємних інвестицій, створенню сприятливих умов для введення бізнесу насамперед через ефективне функціонування таких механізмів, як Рамочна Угода з питань торгівлі та інвестицій, а також СОТ. Було задекларовано укладення нових двосторонніх комерційних угод на суму понад 8 млрд. доларів США.

Загалом результати офіційного візиту Прем'єр-міністра СРВ Нгуен Суан Фука до США продемонстрували прагматизм нової американської адміністрації та готовність до всебічної інтенсифікації двостороннього співробітництва, а також прагнення заручитися підтримкою з боку СРВ у відстоюванні національних інтересів США в регіоні. У концептуальному плані це засвідчило незмінність політики нового глави Білого дому, що спрямована на збереження панівного становища США як у глобальному вимірі, так і в зонах економічного інтересу, до яких належить й Азіатсько-Тихоокеанський регіон, аргументуючи це прагненням США забезпечити собі вільний доступ до життєво важливих природних ресурсів, а також гарантувати безпеку морських і повітряних торговельних шляхів у тому числі через доступ до регіональної інфраструктури своїх союзників.

Підтвердженням уваги Вашингтонської адміністрації до азійського вектору зовнішньої політики стала участь Д. Трампа в саміті АТЕС, що відбувся в листопаді 2017 року у в'єтнамському містечку Дананг, де він виступив з промовою, яка, за оцінкою Білого дому, «представила бачення США щодо розвитку вільного й відкритого регіону, а також підкреслила важливу роль, яку регіон відіграє як в економічному процвітанні Америки, так і у забезпеченні безпеки». Зокрема, у виступі Д. Трамп у черговий раз висловив нову позицію американської адміністрації щодо політики в Азіатсько-Тихоокеанському регіоні, відзначивши, що «Сполучені Штати більше не могли терпіти хронічні порушення торгівлі й будуть наполягати на справедливій і рівній політиці». Було наголошено про готовність США укласти двосторонні торговельні угоди з будь-якою країною регіону, але тільки на основі взаємної поваги і взаємної вигоди [Trump 2017].

Державний візит Д. Трампа до СРВ, що відбувся в рамках 10-денного турне п'ятьма країнами Південно-Східної Азії, засвідчив прихильність сторін у дотриманні досягнутих раніше домовленостей, зокрема визначених у Рамковій Угоді про торгівлю та інвестиції (ТІФА) 2007 року, а також спільних прагматичних підходів у вирішенні проблем двосторонніх відносин, що закріплені в Спільній декларації, укладеній за підсумками переговорів. Обидві країни

ухвалили План дій на 2018–2020 роки щодо оборонного співробітництва між США та СРВ. Також було наголошено про наміри сторін стосовно поглиблення й поступового розширення співпраці в галузі безпеки та розвідки, посилення обміну інформацією та спільних тренінгів з питань, що становлять взаємний інтерес. В'єтнамська сторона отримала запевнення від Президента США щодо збереження американської підтримки, яку демонструвала попередня адміністрація США, що було концептуально важливим для Ханоя. Крім того, наголошено на відкритті Університету Фулбрайта у В'єтнамі, виділенні 500 млн. дол. США на освітні гранти випускникам в'єтнамських вишів і прибутті до В'єтнаму волонтерів Корпусу Миру. Також було досягнуто прогресу щодо переговорного процесу про укладення Угоди про вільну торгівлю й подальшу лібералізацію двосторонніх торговельно-економічних відносин з урахуванням виходу США з угоди про ТТТП. Під час візиту було укладено низку важливих угод і контрактів на суму понад 10 млрд. доларів США.

У лютому 2019 року відбувся другий візит Президента США Д. Трампа до м. Ханоя, який водночас став місцем організації саміту США-КНДР. Візит підтвердив прагнення сторін і надалі посилювати співробітництво за всіма напрямками, у т. ч. у сферах торгівлі, оборони, морської безпеки, освіти, науки та дотримання прав людини. В'єтнамська сторона висловила прохання щодо прискорення реалізації США проєктів з детоксикації в провінції Бієн Хоа, а також активізації двостороннього військово-технічного співробітництва. У свою чергу, Президент США висловив готовність підтримувати центральну роль АСЕАН в Індо-Тихоокеанському регіоні з огляду на головування В'єтнаму в організації у 2020 році. Традиційно візит Д. Трампа супроводжувався підписанням низки комерційних угод, загальна сума яких становила понад 21 млрд. дол. США.

Варто зазначити, що за роки президентства Д. Трампа регулярного характеру набули контакти між главами й керівниками міністерств та установ двох країн, передусім оборонних відомств США і СРВ. У січні 2018 року в рамках візиту міністра оборони США Джеймса Меттіса до СРВ підписано спільну заяву щодо початку ліквідації наслідків застосування діоксину під час американсько-в'єтнамської війни, обговорено питання двостороннього співробітництва в галузі морської безпеки, підготовки підрозділів збройних сил СРВ до участі в миротворчих операціях під егідою ООН, мовної підготовки у вищих навчальних закладах Міністерства оборони США тощо. Відбулися змістовні переговори між керівниками оборонних відомств двох країн, що проходили в рамках 17-го азіатського форуму з безпеки «Діалог Шангрі Ла» в Сінгапурі 1–3 червня 2018 року.

Активізувалися поїздки керівників і фахівців МНО СРВ до США з метою придбання широкого спектру військової техніки й озброєння американського виробництва. Так, за програмами іноземних військових продажів (FMS) і прямих комерційних продажів (DCS) протягом 2017–2018 років укладені контракти на придбання військової техніки на суму 94,7 млн. дол. США, що дало можливість Ханоя покращити свій морський потенціал для вирішення проблем безпеки в Південно-Китайському морі. Зокрема, у травні 2017 року Ханой отримав шість швидкісних патрульних катерів класу “Metal Shark” вартістю 18 млн. дол. США. У цьому ж році МНО СРВ переданий катер берегової охорони класу “Hamilton”. Нині тривають заходи з передачі другого катера подібного класу. На стадії завершення переговори щодо укладання угоди з компанією “Boeing Insitu” щодо придбання в'єтнамською стороною безпілотних літальних апаратів “ScanEagle”, навчального літака “Beechcraft T-6 Texan II” тощо [Vu Anh 2019].

У найближчі роки Вашингтон має намір продовжити спрямовувати свої зусилля на координацію співробітництва та надання необхідної як технічної, так і професійної допомоги тим країнам регіону, які поділяють погляди США щодо важливості й необхідності колективної взаємодії в забезпеченні належної безпеки в ІТР. За оцінкою американських військових, з огляду на тенденцію розвитку двостороннього оборонного співробітництва між двома країнами, придбання В'єтнамом військової техніки США й навіть озброєнь є лише питанням часу.

Важливим показником прискорення стратегічного зближення та свідченням про високий рівень взаємодії між двома країнами у військово-політичній сфері стали дружні візити до в'єтнамських портів авіаносців ВМС США “Carl Vinson” (2018 рік) і “Theodore Roosevelt” (2019 рік), що відбулися вперше з часів американсько-в'єтнамської війни.

Загалом у політичній сфері СРВ та США підтримують зусилля щодо розвитку двосторонніх відносин у стабільному, довгостроковому, конструктивному і взаємовигідному напрямі, що матиме позитивний вплив на розвиток двосторонніх відносин між двома країнами та сприятиме миру, стабільності, співпраці й розвитку в Азіатсько-Тихоокеанському регіоні. Виходячи з того що Південно-Китайське море має стратегічне значення для міжнародного співтовариства, США та СРВ підкреслюють важливість свободи навігації, польотів та інших законних прав використання морів. Обидві сторони підтверджують також свою підтримку ядерного роззброєння на Корейському півострові й закликають зацікавлені сторони неухильно виконувати всі відповідні резолюції Ради Безпеки ООН. Протягом останнього часу американсько-в'єтнамський діалог розширюється такими міжнародними проблемами, як боротьба з тероризмом і кіберзлочинністю, регіональна безпека, охорона навколишнього середовища та здоров'я. Висловлюється готовність посилити взаємодію в галузі безпеки та розвідки, наголошується на підтримці Рамочної Угоди щодо співробітництва в галузі мирного використання космічного простору, а також необхідності поширення двосторонньої взаємодії у сфері науки, інновацій і технологій.

У торговельно-економічній сфері за останні 4 роки спостерігалось подальше стрімке зростання двостороннього товарообігу, який збільшився з 47,2 млрд. дол. США у 2016 р. до 75,7 млрд. дол. США у 2019 році. Якби не пандемія коронавірусу, що негативно вплинула на глобальну економіку, то можна було прогнозувати й подвійне зростання товарообігу між країнами у 2020 році. США залишається одним із найбільших торговельних партнерів В'єтнаму.

Таблиця 1

Товарооборот між СРВ і США у 2016–2020 роках, млрд. дол. США
[General Statistics Office of Vietnam 2020]

Рік	Товарообіг	Експорт	Імпорт	Сальдо
2016	47,2	38,5	8,7	29,8
2017	50,8	41,6	9,2	32,4
2018	60,2	47,5	12,7	34,8
2019	75,7	61,3	14,4	46,9
2020 (8 міс.)	55,6	49	6,6	42,4

Незважаючи на високу динаміку зростання двостороннього товарообігу, американська сторона неодноразово висловлювала занепокоєність щодо його величезного дефіциту. Тому сторони націлені на пошук нових двосторонніх

підходів торговельної співпраці з огляду на формальний вихід США з Угоди про ТТП. Певним важелем впливу Білого дому на торговельну політику Ханю стало питання надання СРВ статусу країни з ринковою економікою, про що станом на сьогодні продовжуються консультації в рамках діяльності двосторонніх робочих груп. Адміністрація Д. Трампа вживала активних заходів зі скорочення дисбалансу у двосторонній торгівлі шляхом участі американських корпорацій у великомасштабних інвестиційних проєктах СРВ, економічний ефект від яких очікується вже в період наступного президентського циклу.

Так, у січні 2017 року компанія Exxon Mobile уклала дві угоди з PetroVietnam на розробку найбільшого у В'єтнамі газового родовища «Блакитний кит» (Blue Whale), запаси якого оцінюються в 150 млрд. куб. м газу та вартість проєкту якого становить 10 млрд. дол. США (орієнтовний термін початку видобутку газу – 2023 рік). Під час перебування Д. Трампа в СРВ в листопаді 2017 року й у лютому 2019 року американськими корпораціями укладені комерційні контракти на 12 і 21 млрд дол. США відповідно переважно в галузях авіації та судноплавства. Серед найбільш вагомих контрактів – Угода між в'єтнамською авіаційною компанією VietJet та американською компанією Boeing на придбання 100 вузько-фюзеляжних літаків Boeing 737MAX на суму понад 12,7 млрд. дол. США; Угода між в'єтнамською авіаційною компанією VietJet та американською компанією General Electric із сервісного обслуговування двигунів LEAP-1B на загальну суму 5,3 млрд. дол. США; Угода на придбання в'єтнамською авіаційною компанією Bamboo Airways 10 літаків Boeing 787-9 Dreamliners на загальну суму понад 3 млрд. дол. США. Указані домовленості стали результатом цілеспрямованої, лобістської політики адміністрації США, яка напередодні укладення контрактів прийняла рішення щодо включення В'єтнаму до переліку країн першої категорії за рівнем забезпечення авіаційної безпеки, що дало змогу в'єтнамським авіаперевізникам здійснювати пряме сполучення з континентальною частиною США.

Варто зазначити, що потужним імпульсом у напрямі стратегічного зближення США і СРВ залишається спільне сприйняття загрози Китаю в регіоні [Le Hong Hier 2020]. Проблема безпеки в Південно-Східній Азії, передусім конфлікту навколо островів Спратлі та Парасельських островів у Південно-Китайському морі, сьогодні є основним компонентом, що пов'язує політичні стосунки США і СРВ. При цьому якщо для Ханю це є питанням національного суверенітету й територіальної цілісності, то для США є частиною загальної зовнішньополітичної стратегії в Індо-Тихоокеанському регіоні, де В'єтнаму відводиться роль ключового гравця в т. зв. “hedge policy” – зі стримування експансії Китаю шляхом його оточення країнами ПСА, які знаходяться під опікою або в союзі зі США [A Free and Open Indo-Pacific 2019].

Така стратегія Вашингтону в Індо-Тихоокеанському регіоні значною мірою сумісна з національними інтересами В'єтнаму та позитивно сприймається у в'єтнамському суспільстві, як і ставлення загалом до США, що значно покращилося за останні роки. Разом із тим вища партійна та військово-політична номенклатура СРВ серед старих комуністів досить обережно ставиться до американських планів насамперед через спроби з боку США притягнути Ханю до приєднання до антикитайського блоку, що в подальшому може призвести до відкритої конфронтації з Китаєм, із яким В'єтнам має тотожні державні та політичні системи комуністичної спрямованості, зберігаються традиційно тісні міжпартійні стосунки. Відтак подеколи в діях в'єтнамської сторони спостерігається

стриманість та обережність у налагодженні зв'язків у сфері оборони й безпеки, намаганні уникнути сприйняття В'єтнаму як близького союзника США в стратегічному суперництві з КНР, що посилюється. Так, через негативну реакцію Пекіну в'єтнамською стороною скасовані 15 заходів за участю оборонних відомств США і СРВ, що заплановані на 2019 рік. Водночас без належної уваги з боку Ханоя залишаються пропозиції та дипломатичні спроби Вашингтону щодо встановлення «стратегічного партнерства» між двома країнами.

Зовнішньополітичні погляди Ханоя окреслені в черговому, четвертому, виданні Білої книги про національну оборону В'єтнаму, яка опублікована Міністерством національної оборони СРВ в листопаді 2019 року та яка містить оновлену інформацію про сприйняття В'єтнамом глобального й регіонального середовища, оборонну політику та сили країни. Зокрема, у документі наголошується про намір СРВ «будувати мирні та стабільні відносини з усіма сусідами для збереження безпеки й економічного розвитку», підтверджується прихильність країни до основних принципів зовнішньої політики, передусім «політики трьох «не» – «не брати участі у військових союзах, не розміщувати іноземні військові бази на в'єтнамській території, не вступати в союз із країнами проти іншої країни» [2019 Viet Nam National Defence 2019].

Активізація діяльності КНР з економічного освоєння континентального шельфу в районі спірних островів Південно-Китайського моря, що відбувається останнім часом, засвідчила рішучість і намагання китайської сторони остаточно закріпитися в регіоні, продемонструвати безповоротність власних територіальних домагань у розріз думки світової спільноти. У відповідь Ханой вимушений скоротити чинні та переглянути перспективні державні інвестиційні проекти, де бере участь китайська сторона. Загострення суперечок у Південно-Китайському морі засвідчило найнижчий рівень в'єтнамсько-китайських відносин за останні десятиліття, а також призвели до розуміння необхідності поглиблення стратегічних зв'язків В'єтнаму з іншими великими державами з метою забезпечення належної протидії Китаю. Ураховуючи зазначене, а також тенденції розвитку сучасної геополітичної ситуації в АТР, в'єтнамська сторона розглядає США як єдину сьогодні силу, яка здатна за своїм політико-дипломатичним і військово-економічним потенціалом протистояти домінуванню Китаю в регіоні.

Незважаючи на посилення упродовж останнього часу міждержавної взаємодії, у двосторонніх стосунках між США та СРВ існує низка проблем і протиріч, що суттєво обмежують їх розвиток та викликані як відмінностями між політичними системами двох країн, так і внутрішньополітичними чинниками, а саме:

- питання розвитку демократії і прав людини у В'єтнамі, яке є основоположним і принциповим для США, дієвим інструментом їхньої зовнішньої політики;
- тривалі спроби В'єтнаму з підтримання стратегічного балансу між США і КНР, що в сучасних умовах є на користь Пекіну, який завдяки “salami-slice strategy” поступово бере під повний контроль усі спірні території акваторії Південно-Китайського моря;
- орієнтація СРВ на політичну й військово-технічну підтримку свого традиційного партнера – Росії, що, з одного боку, унеможливає або обмежує американсько-в'єтнамське співробітництво з окремих чутливих питань оборони й безпеки, з іншого – створює для Ханоя певні ризики через особливий, стратегічний рівень відносин Росії з головним опонентом В'єтнаму в регіоні – Китаєм;
- наявність величезного розриву в можливостях двох сторін у проведенні предметних спільних ініціатив у сфері оборони через низький рівень кваліфікації кадрового складу та військово-технічної оснащеності в'єтнамської армії.

Крім того, треба відзначити певну невідповідність взаємних очікувань США та СРВ від розвитку двостороннього співробітництва. Так, Ханой має намір, зберігаючи мирні й доброзичливі стосунки з північним сусідом, завдяки зміцненню всебічної взаємодії з Вашингтоном посилити переговорні позиції з Пекіном у питанні врегулювання територіальних спорів. Однак навряд чи варто очікувати, що Вашингтон втрутиться у військовий спосіб на користь В'єтнаму в збройному конфлікті з КНР у Південно-Китайському морі. Незважаючи на зростання стратегічного суперництва між Пекіном і Вашингтоном, Китай усе одно має для США більше значення, ніж В'єтнам. Водночас, з огляду на наявні проблеми у в'єтнамсько-китайських стосунках, Білому Дому не варто розраховувати на приєднання СРВ до антикитайського блоку в боротьбі за лідерство в регіоні. Сьогодні Китай залишається для Ханоя найважливішим ідеологічним союзником, лідером комуністичного руху.

Отже, з приходом до влади адміністрації Д. Трампа американсько-в'єтнамські відносини зазнали певних змін насамперед, через яскраво виявлений прагматичний підхід Білого дому до національної зовнішньополітичної стратегії в Індо-Тихоокеанському регіоні, де особливе місце відводиться В'єтнаму, з яким США мають намір вибудувувати рівні, взаємовигідні стосунки як у політичній, так й економічній сферах.

Підходи Ханоею до розвитку двосторонніх відносин з Вашингтоном практично тотожні. СРВ, як і раніше, розглядає співробітництво зі США через призму економічної вигоди, а також як протизвагу китайській експансії в акваторії Південно-Китайського моря, що має величезне значення для розвитку стратегічного й економічного потенціалу країни.

США та СРВ поступово змінюють вектор двосторонньої взаємодії, де поряд із торгівельно-економічною співпрацею, яка залишається основою двосторонніх стосунків, усе більш зосереджуються на питаннях політики, оборони й безпеки, що зумовлено стратегічними інтересами двох країн з отримання обопільної підтримки з протидії впливу Китаю в АТР, передусім у Південно-Китайському морі.

У найближчій перспективі варто очікувати подальше зміцнення взаємної довіри, удосконалення двосторонніх зв'язків між СРВ та США за всіма напрямками співробітництва, у т. ч. просування більш вагомих ініціатив у сфері оборони й безпеки. Разом із тим головним викликом для Ханоею залишиться проблема необхідності балансування між зміцненням зв'язків з Вашингтоном і збереженням складних, але важливих відносин із Пекіном. У цьому контексті визначальним має стати майбутній 13-й з'їзд компартії В'єтнаму (січень 2021 року), під час проведення якого очікується прихід до влади нового покоління керівників, що може певним чином змінити й зовнішньополітичні підходи СРВ до вирішення окремих питань міжнародної та регіональної безпеки, передусім проблеми політичного врегулювання ситуації в Південно-Китайському морі.

ЛІТЕРАТУРА

A Free and Open Indo-Pacific: Advancing a Shared Vision, 4 November 2019, available at: <https://www.state.gov/wp-content/uploads/2019/11/Free-and-Open-Indo-Pacific-4Nov2019.pdf> (accessed 25 May 2020).

General Statistics Office of Vietnam, available at: https://www.gso.gov.vn/default_en.aspx?tabid=626 (accessed 20 October 2020).

Ngo Vinh Long. The US – Viet Nam Relations after the Fall of Sai Gon // **International Studies**, December 2015, No. 33, pp. 205–228.

Le Hong Hiep. The Vietnam-US Security Partnership and the Rules-based International Order in the Age of Trump // **Trends in Southeast Asia**, Issue 1, 2020, Yusof Ishak Institute, Singapore, 37 p.

Remarks by President Trump at APEC CEO Summit in Da Nang, Vietnam, 10 November 2017, available at: <https://www.whitehouse.gov/briefings-statements/remarks-president-trump-apec-ceo-summit-da-nang-vietnam/> (accessed 18 June 2020).

Vu Anh. Boeing official says Vietnam military drone deal almost done, **VnExpress**, 29 March 2019, available at: <https://e.vnexpress.net/news/news/boeing-official-says-vietnam-military-drone-deal-almost-done-3901778.html> (accessed 21 May 2020).

2019 Viet Nam National Defence. National Political Publishing House. Ha Noi, 2019, 135 p.

REFERENCES

A Free and Open Indo-Pacific: Advancing a Shared Vision (2019), Available at: <https://www.state.gov/wp-content/uploads/2019/11/Free-and-Open-Indo-Pacific-4Nov2019.pdf> (accessed 25 May 2020).

General Statistics Office of Vietnam, available at: https://www.gso.gov.vn/default_en.aspx?tabid=626 (accessed 20 October 2020).

Ngo Vinh Long (2015), The US – Viet Nam Relations after the Fall of Sai Gon, *International Studies*, No. 33, pp. 205–228.

Le Hong Hiep (2020), The Vietnam-US Security Partnership and the Rules-based International Order in the Age of Trump, *Trends in Southeast Asia*, Issue 1, Yusof Ishak Institute, Singapore, 37 p.

Remarks by President Trump at APEC CEO Summit in Da Nang, Vietnam, 10 November 2017, available at: <https://www.whitehouse.gov/briefings-statements/remarks-president-trump-apec-ceo-summit-da-nang-vietnam/> (accessed 18 June 2020).

Vu Anh (2019), Boeing official says Vietnam military drone deal almost done, *VnExpress*, 29 March 2019, available at: <https://e.vnexpress.net/news/news/boeing-official-says-vietnam-military-drone-deal-almost-done-3901778.html> (accessed 21 May 2019).

2019 Viet Nam National Defence (2019), National Political Publishing House, Ha Noi, 135 p.

СТРАТЕГІЧНЕ ЗБЛИЖЕННЯ США ТА В'ЄТНАМУ ЯК РЕЗУЛЬТАТ СПІЛЬНОГО СПРИЙНЯТТЯ ЗАГРОЗИ КИТАЮ В ПІВДЕННО-СХІДНІЙ АЗІЇ

П. С. Ленський

Мета статті полягає в дослідженні стану й особливостей розвитку американсько-в'єтнамських відносин за останнє десятиліття – час їх якісної зміни та набуття статусу «всеосяжного партнерства». Особливу увагу приділено періоду президентства Д. Трампа. У статті надається огляд двосторонніх зустрічей і переговорів на вищому рівні, розглядаються ключові питання партнерства двох країн у галузі оборони й безпеки.

Завдяки спільному сприйняттю китайської загрози передусім у Південно-Китайському морі СРВ та США неухильно і твердо розширюють співпрацю в оборонній і стратегічній галузях, що надало Ханюю та Вашингтону можливість розглядати питання про підвищення двосторонніх відносин до рівня «стратегічного партнерства». При цьому США та В'єтнам, на відміну від стосунків США з КНР, змогли уникнути ескалації торгових суперечок, зберігаючи високі темпи розвитку торговельно-економічного співробітництва, яке залишається основою у відносинах двох країн.

Дослідження демонструє, що з приходом до влади адміністрації Д. Трампа американсько-в'єтнамські відносини зазнали певних змін насамперед через яскраво

виражений прагматичний підхід Білого дому до національної зовнішньополітичної стратегії в Індо-Тихоокеанському регіоні, де особливе місце відводиться В'єтнаму, з яким США мають намір вибудувати рівні, взаємовигідні відносини як у політичній, так й економічній сферах. Ханой, як і раніше, розглядає співпрацю з США через призму економічної вигоди, а також як протизвагу китайській експансії в акваторії Південно-Китайського моря.

Отже, США та СРВ поступово змінюють вектор двосторонньої взаємодії, усе більше зосереджуючись на питаннях політики, оборони й безпеки, що зумовлено стратегічними інтересами двох країн щодо отримання обопільної підтримки з протидії впливу Китаю в Азіатсько-Тихоокеанському регіоні. У найближчій перспективі варто очікувати подальше зміцнення взаємної довіри, удосконалення двосторонніх зв'язків між СРВ та США за всіма напрямками співробітництва, у т. ч. просування більш вагомих стратегічних ініціатив.

Ключові слова: США, В'єтнам, Китай, Південно-Східна Азія, Південно-Китайське море, усеосяжне партнерство, оборона, міжнародна та регіональна безпека.

СТРАТЕГИЧЕСКОЕ СБЛИЖЕНИЕ США И ВЬЕТНАМА КАК РЕЗУЛЬТАТ СОВМЕСТНОГО ВОСПРИЯТИЯ УГРОЗЫ КИТАЯ В ЮГО-ВОСТОЧНОЙ АЗИИ

П. С. Ленский

Цель статьи заключается в исследовании состояния и особенностей развития американо-вьетнамских отношений за последнее десятилетие – время их качественного изменения и приобретения статуса «всеобъемлющего партнерства». Особое внимание уделено периоду правления Д. Трампа. В статье дается обзор двусторонних встреч и переговоров на высшем уровне, рассматриваются ключевые вопросы партнерства двух стран в области обороны и безопасности.

Благодаря общему восприятию китайской угрозы особенно в Южно-Китайском море, СРВ и США неуклонно и твердо расширяют сотрудничество в оборонной и стратегической областях, что дало Ханюю и Вашингтону возможность рассматривать вопрос о повышении двусторонних отношений до уровня «стратегического партнерства». При этом США и Вьетнам, в отличие от отношений США с КНР, смогли избежать эскалации торговых споров, сохранив высокие темпы развития торгово-экономического сотрудничества, которое остается основой в отношениях двух стран.

Исследование показывает, что с приходом к власти администрации Д. Трампа американо-вьетнамские отношения претерпели определенные изменения прежде всего из-за ярко выраженного прагматического подхода Белого дома к национальной внешнеполитической стратегии в Индо-Тихоокеанском регионе, где особое место отводится Вьетнаму, с которым США намерены выстраивать равные, взаимовыгодные отношения как в политической, так и экономической сферах. Ханой, как и раньше, рассматривает сотрудничество с США через призму экономической выгоды, а также в качестве противовеса китайской экспансии в акватории Южно-Китайского моря.

Таким образом, США и СРВ постепенно меняют вектор двустороннего взаимодействия, все более сосредотачиваясь на вопросах политики, обороны и безопасности, что обусловлено стратегическими интересами двух стран по получению обоюдной поддержки по противодействию влиянию Китая в Азиатско-Тихоокеанском регионе. В ближайшей перспективе следует ожидать дальнейшего укрепления взаимного доверия, совершенствования двусторонних связей между СРВ и США по всем направлениям сотрудничества, в т. ч. продвижения более весомых инициатив в стратегической сфере.

Ключевые слова: США, Вьетнам, Китай, Юго-Восточная Азия, Южно-Китайское море, всеобъемлющее партнерство, оборона, международная и региональная безопасность.

Стаття надійшла до редакції 30.11.2020

UDK 338

FOREIGN MARKETING STRATEGIES OF CHINESE COMPANIES

Zhou Wenliang

Graduate Student at the Department of International Finances
Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman
54/1, Peremogy avenue, 03057, Kyiv, Ukraine
991296414@qq.com

D. Khvostenko

Graduate Student at the Department of Finances
Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman
54/1, Peremogy avenue, 03057, Kyiv, Ukraine
dmitriykhvostenko1995@gmail.com

Since the beginning of the XXI century, the world economy has entered a new stage of development. Global integration has become a more prominent feature of modern world economic development. More and more multinational companies are entering the world market as a new strategic development goal. In an era of growing globalization, multinational companies must adopt different marketing strategies for successful operation.

Since the establishment of the first joint venture with Chinese and foreign capital in 1979, China's FDI policy has undergone many changes. Despite the great results, the use of FDI was not uniform. China's internationalization strategy can be divided into three stages. The first stage is to attract FDI through political dividends and resource benefits. Attracting investment has become one of the priorities of the Chinese government at all levels. At this stage, the emphasis was on FDI volumes. The second stage is characterized by increasing pressure on natural resources, the environment as a result of economic development and society in China, the demographic dividend is gradually disappearing. The government gives priority to the structure of FDI to adapt to sustainable economic and social development. This stage is characterized by accounting for the quantity and quality of FDI. The third stage is the gradual increase in the competitiveness of Chinese enterprises in the market with the growth of China's economic influence on the world economy.

Their international business strategy is deeply researched by us. First of all, based on global economic integration, internationalization and development of these industries, scientific research, scientific goals and research significance of this work are put forward. At the same time, describes the history of development and success of Huawei, Lenovo, Hisense.

Then, in the framework of marketing theory, market segmentation theory and the theory of strategic alliances, the paper analyzes how the three companies use these theories in practice. Advantages and disadvantages, as well as making suggestions to improve the performance of other companies, can be used in international marketing.

Key words: economy, multinational companies, marketing, development, internalization.

ЗАРУБІЖНІ МАРКЕТИНГОВІ СТРАТЕГІЇ КИТАЙСЬКИХ КОМПАНІЙ

Чжоу Венлянь, Д. О. Хвостенко

У 60-х і 70-х роки ХХ століття західні економісти проводили теоретичний та емпіричний аналіз інтернаціоналізації інвестиційної діяльності з різних точок зору й на різних рівнях. Обговорювалися мотиви, переваги, умови та детермінанти прямих іноземних інвестицій (далі – ПІІ). У 1960 році економіст Стівен Герберт Хаймер узагальнив характеристики й методи ПІІ та висунув теорію монопольного переваги. Пізніше до цієї теорії приєдналися Ч. Кіндельбергер, Г. Джонсон, Р. Кейвс, А. Ругман та інші вчені, у результаті чого ця теорія трансформувалася в теорію монополістичного переваги. Згодом більшість учених більш детально досліджували ПІІ міжнародних корпорацій з різних точок зору і сформувавши деякі класичні теорії про ПІІ, наприклад: теорію циклу життя продуктів, теорію інтерналізації, міжнародну еkleктичну теорію виробництва, теорію порівняльних переваг, висунуту К. Коджіма в середині 1970-х років.

Економіст Дж. Даннінг у статті «Торгівля, локалізація економічної активності й міжнародні підприємства: дослідження в рамках еkleктичного підходу» запропонував еkleктичний метод пояснення ПІІ. У 1981 році він опублікував монографію під назвою «Міжнародне виробництво й багатонаціональні підприємства», у якій більш систематизовано виклав еkleктичну теорію. У монографії всебічно аналізується мотивація й детермінанти ПІІ підприємств та обґрунтовується єдність міжнародної торгівлі, прямих іноземних інвестицій і міжнародних угод [Successes of the economy 2020, 5–8].

У 1977 році британський економіст Дж. Даннінг у статті «Торгівля, локалізація економічної активності й міжнародні підприємства: дослідження в рамках еkleктичного підходу» запропонував еkleктичний метод пояснення ПІІ. У 1981 році він опублікував монографію «Міжнародне виробництво й багатонаціональні підприємства», де більш систематизовано виклав еkleктичну теорію. У монографії всебічно аналізується мотивація і детермінанти ПІІ підприємств та обґрунтовується єдність міжнародної торгівлі, ПІІ й міжнародних угод.

Наприклад, Lenovo, придбавши у 2005 році персональний бізнес компанії IBM, є прикладом незвичного поєднання китайського культурного походження, імпортованих принципів управління й технологій, цінностей, заснованих на чітких правилах, нав'язаних провидцем та амбіцією створити абсолютно нові шляхи ведення бізнесу шляхом поглинання значної інституційної спадщини великого іноземного БНП.

Основою еkleктичної теорії є модель трьох переваг – OIL (Ownership – Internalization – Location), суть якої в тому, що ПІІ компанії визначаються трьома основними факторами: перевагою володіння (ownership advantage), перевагою інтерналізації (internalization advantage) і перевагою розташування (location advantage). Відповідно до цієї теорії, ПІІ можуть виникати тільки тоді, коли одночасно доступні три переваги й усі вони взаємопов'язані. Часто ми можемо це спостерігати в китайських компаніях. Серед них перевага володіння визначає, «чому» компанія інвестує, перевага інтерналізації – «як» компанія інвестує, перевага розташування – «де» компанія інвестує. Комбінації переваг, якими володіють компанії, визначають різні види міжнародної економічної діяльності, у яких беруть участь компанії. Еkleктична теорія

міжнародного виробництва завдяки своїй всебічності та широкій інтерпретації вважається найповнішою багатонаціональною теорією ПП сьогодні.

Мета статті полягає у відображенні відповідних теорій багатонаціонального маркетингу підприємств з акцентом на вивченні маркетингових стратегій таких компаній, як Lenovo, Hisense, Huawei тощо.

З постійним збільшенням реформ у Китайській Народній Республіці, відкриттям для світової економіки свого ринку і швидким розвитком економіки країни велика кількість іноземних компаній увійшли на ринок цієї могутньої країни. Водночас китайські компанії почали виходити на міжнародний ринок. У сучасній економічній глобалізації компанії в основному стикаються з проблемою, як успішно вийти на міжнародний ринок і яку міжнародну маркетингову стратегію залучити до своїх інструментів дій [Li Jingwen 1999, 641]. Зіткнувшись із тиском багатьох сторін, компанії повинні своєчасно скореговувати свої міжнародні маркетингові стратегії, щоб пристосуватися до мінливого нового середовища та зберегти власні переваги. Нова міжнародна маркетингова стратегія також чинитиме величезний вплив на бізнес-режим, модель управління, організацію та інші аспекти життєдіяльності підприємства, разом із тим принесе певні труднощі у формуванні міжнародної маркетингової стратегії.

Крім того, у вересні та жовтні 2013 року президент Китаю Сі Цзіньпін запропонував стратегію розвитку «Один пояс, один шлях» і «Морський шовковий шлях XXI століття». Вони розроблені та затверджені на 18-му пленарному засіданні Комуністичної партії Китайської Народної Республіки [CP News Site 2020, 2–4].

«Один пояс, один шлях» охоплює понад 60 країн і регіонів, у тому числі 11 країн Південно-Східної Азії, 8 країн Південної Азії, 5 країн Центральної Азії, включаючи Росію та Монголію, 6 інших країн СНД, 16 країн Західної Азії й Північної Азії, Африки та 16 країн Центральної та Східної Європи. На ці понад 60 країн і Китай припадає 30% земної площі світу, 60% світового населення і 30% світового ВВП. Отже, ініціатива «Один пояс, один шлях» охоплює велику територію з грандіозним баченням майбутнього. Для досягнення взаємозв'язку в Азії, Європі та Африці буде впроваджуватися політика комунікації, підключення об'єктів інфраструктури, вільна або спрощена торгівля, інвестування капіталу тощо. «Один пояс, один шлях» не створює або не замінює чинну організацію регіонального співробітництва, а створює безпрецедентно нову платформу для співпраці [Data from the National Bureau of China 2020, 1–2].

Що стосується ролі уряду в зарубіжному просуванні китайських компаній, стратегії «Залучення іноземного» і «Йти зовні» органічно доповнюють себе, щоб сконцентруватися на розвитку двосторонніх прямих інвестицій з країнами, що розвиваються. Країни уздовж «Одного поясу, одного шляху» є переважно такими, що розвиваються, що дає змогу залучати їх для здійснення ПП в Китаї, а здійснення Китаєм ПП в прилеглі до «Одному поясу, одному шляху» країни є ідеальним вибором. Отже, варто сприяти спільному розвитку стратегії інтернаціоналізації та стратегії інновацій заради економічного довготривалого зростання Китаю з опорою на внутрішні рушійні сили, супроводжувати перетворення китайської економіки від екстенсивного типу до ендогенного зростання. Отже, уряд при формуванні політики щодо іноземних інвестицій має виходити з реальності інвестиційного середовища в різних регіонах країни, виходячи з дефіциту капіталу, установлювати пільгову політику для ПП. Зайве преференційне прийняття іноземного капіталу аж ніяк не здатне максимізувати розвиток економіки приймаючої країни.

Стаття узагальнює ефекти від різних методів використання однієї й тієї ж стратегії через застосування різних галузях, таких як продукт, ціна, просування, сегментація ринку, стратегічний альянс тощо. Ці дії допомагають іншим компаніям краще пристосуватися до користування цією стратегією. Використовуючи метод аналізу випадку на основі аналізу діяльності компаній Huawei, Lenovo та Hisense, дослідили ключові фактори інтернаціоналізації підприємства через бачення процесу, розробки інтернаціоналізації та узагальнення досвіду й учень міжнародного бізнесу підприємства.

З міжнародних каналів Huawei, Lenovo й Hisense ми можемо дізнатися, що всі три компанії використовують найперше експорт, потім створюють торгову компанію, спільне підприємство, інвестують і будують заводи, але кожна компанія відрізняється вибором каналу продаж. Зокрема, Huawei вирішив почати з країн, що розвиваються.

У країнах, що розвиваються, де нешироко представлені деякі великі міжнародні бренди, Huawei вирішує активно розвиватися. А потім, досягнувши певного прогресу, компанія повільно розвивається до розвинених країн. Hisense вирішив почати з регіону, де широко представлена китайська діаспора, яка може допомогти бренду швидко вийти на ринок, використовуючи маркетинг відносин між людьми, а потім використовується тактика поступового впливу на місцевих жителів, тим самим є можливим легкий, але довготривалий вихід на ринок.

Коли компанія Lenovo почала виходити на міжнародний ринок, вона почала співпрацювати із зовнішньоторговельною компанією в Гонконзі, використовувала зарубіжні канали розширення зовнішньоторговельних компаній Гонконгу заради швидкого виходу на міжнародний ринок, а потім, об'єднавшись з іншими компаніями, сформувала компанію й поступово досліджувала можливості на зовнішніх ринках. З іноземних каналів розширення цих трьох компаній ми можемо дізнатися, що спочатку розширення зовнішніх ринків починалось із найбільш знайомих регіонів, уникаючи сильних конкурентів.

У стратегії просування Hisense помітні рекламні оголошення на футбольних полях під час чемпіонату світу з футболу 2018 року, скориставшись можливостями глобальних подій у світі і можливістю просувати свої власні бренди та продукти, на які звертають увагу люди по всьому світу.

Дуже хороші результати виявилися після ЧС з футболу, тому що продажі продукції різко зросли, привабливість бренду глибоко вкорінена в серцях або свідомість людей, а вплив бренду розширено до глобального гравця. Недолік полягає в тому, що, оскільки інвестиційні фонди занадто великі, існують певні розриви між ресурсами, вкладеними в переваги.

Успішні стратегії просування трьох вищезгаданих компаній дають багато натхнення та слугують прикладом для інших китайських компаній. Основна мета – поліпшити видимість продукції, представити продукцію клієнтам і дати змогу цільовим клієнтам генерувати покупні бажання продукції.

У стратегії просування Hisense ми можемо побачити, що співпраця з великими світовими подіями – це хороша рекламна стратегія. Однак, якщо інвестиції занадто великі, краще втрачати більше, ніж використовувати менше інвестицій і мати трішки кращий ефект.

Huawei й Lenovo, Hisense та інші компанії прийняли стратегію вибору цільових ринків і сегментації ринку при проведенні просування продукції й маркетингу. Що стосується Huawei, то ця компанія позиціонує себе як новий відкривач ринку при вивченні закордонних можливостей. Розумно уникаючи

конкуренції великих світових імен, Huawei проаналізувала ринковий розвиток різних регіонів світу й вирішила вийти на світовий ринок із країн, що розвиваються. Порівняно з іншими країнами, що розвиваються у світі, технологія Huawei займає лідируючі позиції, тому продукти Huawei можна швидко інтегрувати на ринок і за дешевими цінами. Huawei робить відмінність на основі континентів. Завдяки зусиллям Huawei високопродуктивні продукти та послуги поступово займають ринок, від країн, що розвиваються, до розвинених країн, і продовжують інвестувати в науку й технології, а також співпрацювати з розвинутими країнами та великими місцевими операторами, щоб поступово відкрити ринок для них.

Сегментація ринку Lenovo відрізняється від сегмента Huawei й Hisense. Lenovo обирає країну, яка дуже схожа на китайський ринок, оскільки більшість етапів її соціального розвитку відчуває Китай з погляду попиту на продукцію та поінформованості про бренд, розвитку каналів тощо.

Сегментація ринку Hisense. Компанія ділить міжнародний ринок на п'ять регіонів: ринок Америки, африканський ринок, австралійський ринок, європейський ринок і ринки, що розвиваються. Із цих кількох ринків Hisense обирає країни з подібними типами розвитку одночасно, а потім енергійно проводить міжнародні операції. Наприклад, у виборі п'яти країн-представників Південна Африка обрана на африканському ринку [World Review 2020, 33–34].

Базуючись на сегментації зарубіжних ринків трьох компаній, ми можемо дізнатися, що з погляду географічної сегментації як Huawei, так і Hisense ділять світ на кілька регіонів і реалізують маркетингову політику на основі їхнього знайомства з регіоном.

З погляду сегментації ринку Lenovo переважно приймає населення відповідно до своїх професій і потреб, виробляючи продукти, які підходять для них, і продаючи їх за категоріями.

У 2018 році на шпальтах FortuneGlobal 500 компанія Huawei посідає 72 місце у світі. Huawei також є єдиним приватним підприємством на материковому Китаї, яке входить до 500 найбільших у світі. Штаб-квартира компанії знаходиться в місті Шеньчжень, Китай, в основному займається комунікаційним обладнанням (оператори), мережевим обладнанням на основі корпоративних послуг (підприємницький бізнес), терміналами споживчої електроніки (споживачами). Продукція переважно включає комутаційні мережі, мережі передачі, бездротові та дротові мережі фіксованого доступу, мережі передачі даних і бездротові термінальні продукти в мережах зв'язку, що забезпечують обладнання, програмне забезпечення, послуги для операторів зв'язку та професійних власників мережі по всьому світу [Ministry of Industry and Information Technology 2020, 4–5].

Huawei отримала право виступати у світі в багатьох галузях основних технологій і вже досягла світового лідерства в галузі технологій. Тепер Huawei має провідні світові технології: чіпи основної смуги частот, великі чіпи комунікаційних пристроїв, чіпи WiFi, сервери високого класу, високотехнологічна технологія зберігання даних, операційну систему хмарних обчислень, високоякісний ядровий маршрутизатор, високопродуктивний комутатор центрів обробки даних, технологію оптичної мережі магістральної мережі й технологію оптичного мережевого підключення, технологію мобільного зв'язку п'ятого покоління (5G), технологію залізничного зв'язку, технологію графена (наступне покоління напівпровідникових матеріалів), мережеву технологію

безпеки (брандмауер підприємства), морську мережеву технологію (підводний кабель), сонячний фотоелектричний інвертор, технологію безперебійного електроживлення тощо, яка охоплює майже всю мережу спілкування, у якому займається Huawei.

Huawei робить це можливим, бізнес-сфера компанії охоплює весь світ, займається промисловою комунікацією, побутовою електронікою, комп'ютерною технікою, основними продуктами: обладнання зв'язку, мобільними телефонами, комп'ютерами. У 2018 році капіталізація становила 108,5 млрд. дол. США, чистий прибуток – 7,276 млрд. дол. США, загальні активи – 89,3 млрд. дол. США, кількість співробітників – 180 000 співробітників [Samofalov 2012, 255].

Lenovo Group заснована в 1984 році Інститутом обчислювальної праці в 166 країнах, має понад 42 тис. співробітників по всьому світу. Відкриття компанії відбулося на базі Китайської академії наук з інвестиціями у 200 тисяч юанів на той час. Сьогодні вона перетворилася на велику групу підприємств, диверсифіковану в інформаційній індустрії. Штаб-квартира компанії знаходиться в Ролі, США, має філії в 66 країнах, річний оборот – 45,3 млрд. дол. США.

Будучи світовим лідером на ринку ПК, Lenovo мав намір розвивати, виробляти та продавати найнадійніші, безпечні й легкі у використанні продукти та якісні професійні послуги, які допомагають клієнтам і партнерам у всьому світі досягти успіху. Lenovo Group посідає 240 місце в рейтингу 2018 FortuneWorldTop 500.

Lenovo Group має чотири відносно незалежні бізнес-групи. Основними операційними центрами є Китай, США та Сінгапур.

2001–2009 роки. Багатовекторний розвиток. У 2001 році компанія Lenovo успішно розділила власний бізнес-бренд і бізнес-дистрибуцію агентств на Lenovo Group і Digital China. Водночас головна компанія Legend Holdings створила нове бачення розвитку й прагне стати провідною компанією в різних галузях. Інвестиційні холдинги відкрили епоху диверсифікованого розвитку. Вони послідовно ввели венчурний капітал (VC), приватні інвестиції в акціонерний капітал (PE), навчання підприємницької діяльності, а також створили Lenovo Investment (пізніше перейменований в Junlian Capital), Hony Capital і Lenovo Star. Разом із тим Lenovo Group вийшла на світову арену через придбання глобального бізнесу на базі комп'ютерів IBM у 2004 році й узяла участь у міжнародній конкуренції, ставши успішним прикладом інтернаціоналізації китайських компаній. На цьому етапі концепція та методи управління Lenovo, накопичені через промисловість та інвестиції, відіграли ключову роль не лише в процесі інтернаціоналізації Lenovo Group, а й у численних компаніях, інвестованих Junlian Capital і Hony Capital [EPPRD 2020, 1–3].

Група Hisense заснована в 1969 році. Hisense володіє двома компаніями, Hisense Electric і Hisense Home Appliances, на базі цього створила кілька брендів, таких як Hisense, Kelon, Rongsheng і Toshiba TV. Вона сформувала цифрові мультимедійні технології, інтелектуальні технології інформаційних систем, сучасні комунікаційні технології, енергозберігаючі холодильні технології та впроваджує в життя технології розумного міста. Компанія здійснює підтримку транспортних технологій, оптичних комунікаційних технологій, медичних електронних технологій і технологій лазерного дисплея, вона охоплює промислову структуру мультимедіа, побутової техніки, IT-інтелектуальних інформаційних систем і сучасної нерухомості. Містить чотири основні галузі промисловості.

1. Музична індустрія Hisense: діяльність зосереджена у сфері відображення, пристроями мобільного зв'язку, пристроями оптичного зв'язку.

2. Hisense промисловість побутової техніки: виробництво холодильників, морозильних камер, кондиціонерів, посуду, пральних машин.

3. IT-інтелектуальна система: виробництво й упровадження проектів розумного міста, розумне співтовариство, інтелектуальний транспорт, розумний бізнес, медична електроніка, технології мобільного зв'язку, система розумного будинку, послуги, мікросхеми.

4. Нерухомість і сучасні послуги: ведення діяльності пов'язане з нерухомістю, мережею універмагів, дизайном і виготовлення прес-форм, торгівлею, фінансами. Виробнича база Hisense: 13 виробничих потужностей у Нью-Джерсі, Мексиці, Південній Африці, Чехії, Китаї тощо.

Центр досліджень і розробок Hisense: 12 науково-дослідних центрів в Ізраїлі, Європі, Японії, Канаді та Силіконовій долині, США. Іноземні компанії: Великобританія, Франція, Іспанія, Росія, Німеччина, Італія, Таїланд, Малайзія, Індонезія та інші країни, загалом продукція експортується в більше ніж 100 країн світу.

Частка ринку Hisense TV посідає перше місце в Китаї протягом 14 років поспіль. Згідно зі статистикою Zhongyikang, частка роздрібних продажів ТМ Hisense посідає перше місце на китайському ринку телебачення протягом 14 років поспіль.

У 2017 році обсяг продажів і роздрібних продажів Hisense TV в Китаї становили 16,79% і 17,96%, відповідно. Передові позиції розширено у 2017 році.

У 2017 році дохід від продажів на іноземному ринку Hisense Electric досяг 12,384 млн. юанів, що на 27,57% більше, ніж у попередньому році, а частка доходу досягла нового максимуму в 40,45%. Південноафриканські та австралійські ринки, які були в стані кризи протягом багатьох років, збільшилися більше ніж на 30%.

Продажі на британському ринку зросли на 41,3% у річному вимірі, продажі на американському ринку зросли на 54,4%, а обсяг продажів на японському ринку зріс на 108,3%. Завдяки постійному поглибленню глобальних операцій компанії та просуванню високоякісних продуктів, таких як лазерне телебачення та ULED, обсяг продажів високого класу продуктів компанії Hisense значно збільшився на світовому ринку. У 2017 році Hisense TV посіла перше місце серед глобальних брендів і третє місце на світовому ринку телевізорів.

Сьогодні компанія Hisense створила сім великих зарубіжних науково-дослідних центрів у Сполучених Штатах, Японії, Німеччині, Канаді, Ізраїлі, а також розширила дослідження й розробки, починаючи від проривних дослідницьких проектів, таких як цифрові аудіо та відео чіпи. Водночас у Північній Америці створена велика компанія з обробки даних, яка відповідає за роботу зарубіжних платформ для користувачів.

Отже, Китай скористався досвідом, отриманим китайськими компаніями, які вже вийшли на світовий ринок, щоб надати приклад, надіслати потужний меседж іншим китайським компаніям у контексті ініціативи «Один пояс і один шлях».

Проаналізовано впровадження стратегії продукту, цінову стратегію, стратегію просування, стратегію сегментації ринку; проаналізовано шлях компаній Huawei, Lenovo й Hisense.

З Huawei, Lenovo й Hisense можна усвідомити, що найважливішою стратегією продукту є інновації в продуктах, НДДКР. Диференціація продуктів сприяє

задоволенню різних потреб споживачів. Цінова стратегія, формулювання цін не є окремим фактором, на який мають вплив бренду й технологічна сила, чим більший вплив бренду, тим сильніша технологічна сила й тим вища ціна. Розумне використання зв'язків з громадськістю в стратегії просування, підвищення їх вартості бренду, звернення уваги до реклами, але в межах певного прийняттого діапазону, запуск рекламних заходів для стимулювання бажання покупців.

Найважливіша частина сегментації ринку полягає в тому, щоб визначити власну позицію на ринку, починати з найбільш знайомого ринку й використовувати власні переваги, щоб поступово розвивати заокеанський маркетинг.

ЛІТЕРАТУРА

Дані національного бюро Китаю [Електронний ресурс] // **Дані національного бюро Китаю**. 2020. Режим доступу: <http://www.stats.gov.cn/tjsj/>

Лі Цзінвень. Успіхи економіки : Прогноз на 21 ст. // **Успіхи економіки**. 1999. С. 641.

Міністерство промисловості та інформаційних технологій: коефіцієнт відновлення МСП в Китаї досяг 76,8% [Електронний ресурс] // **Міністерство промисловості та інформаційних технологій**. 2020. Режим доступу: <http://finance.people.com.cn/n1/2020/0330/c1004-31654104.html>

Міністерство промисловості та інформаційних технологій КНР [Електронний ресурс] // **Міністерство промисловості та інформаційних технологій КНР**. 2020. Режим доступу: <http://www.miit.gov.cn/>

Міністерство транспорту КНР [Електронний ресурс] // **Міністерство транспорту КНР**. 2020. Режим доступу: http://www.mot.gov.cn/jiaotongyaowen/202002/t20200220_3334989.html.

Самофалов В. Глобальний виклик Китаю // **Світовий вісник**. 2012. – № 43. С. 255

Світовий економічний прогноз «Великий спад» [Електронний ресурс] // **ООН**. 2020. Режим доступу: <https://www.imf.org/en/Publications/WEO/Issues/2020/04/14/weo-april-2020>

Сі Цзіньпін: «Виступ на конференції з питань координації» [Електронний ресурс] // **Сайт новостей КПК**. 2020. Режим доступу: <http://cpc.people.com.cn/n1/2020/0223/c64094-31600380.html>

Шанхайський інститут досліджень нерухомості E-House [Електронний ресурс] // **ЕПІРД**. 2020. Режим доступу: <http://epprd.shu.edu.cn/irj/portal>

Shanghai Municipal Commission of Commerce. Statistics about Foreign Direct Investment in Shanghai from Jan. to May 2015 [Електронний ресурс] // **SMCC**. 2015. Режим доступу: <http://en.investment.gov.cn/shanghai/56148.jhtml>.

REFERENCES

Data from the National Bureau of China (2020), available at: <http://www.stats.gov.cn/tjsj/>

Li Jingwen. Economic successes: Forecast for the 21st century. Successes of the economy. 1999. pp. 641.

Ministry of Industry and Information Technology: SME recovery rate in China has reached 76.8% (2020), available at: <http://finance.people.com.cn/n1/2020/0330/c1004-31654104.html>

Ministry of Industry and Information Technologies of the People's Republic of China (2020), available at: <http://www.miit.gov.cn/>

Ministry of Transport of the People's Republic of China (2020), available at: http://www.mot.gov.cn/jiaotongyaowen/202002/t20200220_3334989.html.

Samofalov V. China's global challenge (2012), World Review. 43 pp. 255.

World Economic Forecast "Great Recession" // UN. 2020, available at: <https://www.imf.org/en/Publications/WEO/Issues/2020/04/14/weo-april-2020>

Xi Jinping: "Speech at the Coordination Conference" (2020), CCP News Site, available at: <http://cpc.people.com.cn/n1/2020/0223/c64094-31600380.html>

Shanghai Institute of Real Estate Research E-House // EPPRD. 2020. Access mode: <http://epprd.shu.edu.cn/irj/portal>

Shanghai Municipal Commission of Commerce (2015), Statistics about Foreign Direct Investment in Shanghai from Jan. to May 2015, available at: <http://en.investment.gov.cn/shanghai/56148.jhtml>.

ЗАРУБІЖНІ МАРКЕТИНГОВІ СТРАТЕГІЇ КИТАЙСЬКИХ КОМПАНІЙ

Чжоу Веньлян, Д. О. Хвостенко

З початку XXI століття світова економіка вийшла на новий етап розвитку. Глобальна інтеграція стала більш помітною рисою сучасного світового економічного розвитку. Все більше й більше багатонаціональних компаній виходять на світовий ринок як новий стратегічний розвиток. В епоху глобалізації, що зростає, транснаціональні компанії повинні застосовувати різні маркетингові стратегії для успішного функціонування.

З моменту створення в 1979 році першого спільного підприємства з участю китайського та іноземного капіталу політика в галузях залучення ПІІ в Китаї зазнала безліч змін. Неможливо отримати більші результати, використання ПІІ не було рівномірним. Стратегію інтернаціоналізації Китаю можна умовно розробити на три етапи. Перший етап – залучення ПІІ за допомогою політичних дивідендів і ресурсних переваг. Залучення інвестицій стало одним із пріоритетних напрямів роботи китайського управління на всіх рівнях. На цьому етапі акцент був зроблений на обсязі ПІІ. Другий етап характеризується тиском на природні ресурси, навколишнє середовище в результаті розвитку економіки й суспільства в Китаї, демографічний дивіденд поступово досліджується. Уряд надає пріоритетну структуру ПІІ для адаптації до стійкого економічного та соціального розвитку. Це є етап власного вивчення кількості та якості ПІІ. Третій етап замикається на поступовому збільшенні конкурентоспроможності китайських підприємств на ринку зі зростанням економічного впливу Китаю на світову економіку.

Їхня стратегія міжнародного бізнесу глибоко досліджена нами. Передусім на основі глобальної економічної інтеграції, інтернаціоналізації та розвитку цих галузей висуваються наукові дослідження, наукові цілі та дослідницьке значення роботи. Водночас описує історію розвитку й успіх Huawei, Lenovo, Hisense. Потім у рамках теорії маркетингу, теорії сегментації ринку й теорії стратегічних альянсів стаття аналізує, як три компанії використовують ці теорії на практиці. Переваги та недоліки, а також пропозиції щодо поліпшення роботи інших компаній можуть бути використані в міжнародному маркетингу.

Ключові слова: економіка, транснаціональні компанії, маркетинг, розвиток, інтерналізація.

ЗАРУБЕЖНЫЕ МАРКЕТИНГОВЫЕ СТРАТЕГИИ КИТАЙСКИХ КОМПАНИЙ

Чжоу Вэньлянь, Д. О. Хвостенко

С начала XXI века мировая экономика вышла на новый этап развития. Глобальная интеграция стала более заметной чертой современного мирового экономического развития. Все больше и больше многонациональных компаний выходят на мировой рынок как новое стратегическое развитие. В эпоху растущей глобализации транснациональные компании должны применять различные маркетинговые стратегии для успешного функционирования.

С момента создания в 1979 году первого совместного предприятия с участием китайского и иностранного капитала политика в области привлечения ПИИ в Китае претерпела множество изменений. Несмотря на большие результаты, использование ПИИ не было равномерным. Стратегию интернационализации Китая можно условно разделить на три этапа. Первый этап – привлечение ПИИ посредством политических дивидендов и ресурсных преимуществ. Привлечение инвестиций стало одним из приоритетных направлений работы китайского правительства на всех уровнях. На данном этапе акцент был сделан на объемах ПИИ. Вторым этапом характеризуется возрастанием давления на природные ресурсы, окружающую среду в результате развития экономики и общества в Китае, демографический дивиденд постепенно исчезает. Правительство отдает приоритет структуре ПИИ для адаптации к устойчивому экономическому и социальному развитию. Этому этапу свойственен учет количества и качества ПИИ. Третий этап заключается в постепенном возрастании конкурентоспособности китайских предприятий на рынке с ростом экономического влияния Китая на мировую экономику.

Их стратегия международного бизнеса глубоко исследована нами. Прежде всего, на основе глобальной экономической интеграции, интернационализации и развития этих отраслей выдвигаются научные исследования, научные цели и исследовательское значение этой работы. В то же время описывает историю развития и успех Huawei, Lenovo, Hisense. Затем в рамках теории маркетинга, теории сегментации рынка и теории стратегических альянсов статья анализирует, как три компании используют эти теории на практике. Преимущества и недостатки, а также предложения по улучшению работы других компаний могут быть использованы в международном маркетинге.

Ключевые слова: экономика, транснациональные компании, маркетинг, развитие, интернационализация.

Стаття надійшла до редакції 24.11.2020

UDC 339.35:339.92

TRENDS IN THE CHINESE POULTRY MEAT MARKET: PROSPECTS FOR THE UKRAINIAN EXPORTERS

V. Osadchuk

Junior Researcher

Institute for Contemporary China Studies named after Borys Kurts
of the Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman
54/1, Peremohy avenue, Kyiv, 03057
leradmn@ukr.net

V. Shaidetska

Junior Researcher

Institute for Contemporary China Studies named after Borys Kurts
of the Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman
54/1, Peremohy avenue, Kyiv, 03057
shaidvar@gmail.com

O. Drobotiuk

Ph.D. in Economics, Doctoral Student,

Associate Professor at the Department of International Economics,
Director

Institute for Contemporary China Studies named after Borys Kurts
of the Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman
54/1, Peremohy avenue, Kyiv, 03057
khomenko@kneu.edu.ua

In recent decades, an increase in an average income and population has increased the production of all types of meat, of which poultry accounts for the largest share. In particular, chicken consumption is increasing significantly in fast-growing and densely populated countries such as China and India. Lower prices among other types of meat, the fast growth of chickens, efficient production, promotion of the beneficial properties of chicken and absence of religious restrictions are the main reasons for the growing popularity of this type of meat.

Ukrainian export of chicken meat will grow and exceed import in both volume and value, despite the possible threats and the unstable situation with the Covid-19. China's import orientation and the growing Chinese demand for finished products, together with the growth of production capacity and several advantages of Ukrainian chicken meat, give grounds to consider this trade cooperation beneficial for both parties.

The purpose of this article is to analyze the World, Chinese and Ukrainian chicken market, key trends and prospects, to provide recommendations for trade activities of these two countries in the market. The authors highlight the following main opportunities for poultry export from Ukraine to China: the introduction of new technologies in production, intensive investment in the development and construction of production facilities, the growth of poultry livestock and the emergence of new species. These opportunities will strengthen the price competitiveness of Ukrainian producers, Ukraine's market position among competing countries and improve cooperation with China.

Key words: China, Chinese market, poultry meat market, Ukrainian export, consumption, production.

Global meat consumption has been growing steadily for several decades. In 2019, global meat consumption amounted to 323.8 million tons, 47% more than in 1999 and 16% compared to 2009. According to FAO-OECD, the current consumption level is due to an increase in population and average income. The most popular types of meat are red meat (cattle, sheep), white meat (mostly poultry, and in some cases pork), and seafood (fish and shellfish). Last year, the most significant global meat consumption shares were poultry meat (40%) and pork meat (34%). [OECD-FAO Agricultural Outlook, 2020]. According to the FAO-OECD Outlook, 2020–2029 Global meat production is projected to expand by nearly 40 million tons by 2028 and 2029, reaching 364 million tons and 366 million tons respectively (figure 1) [OECD-FAO, 2020, 166].

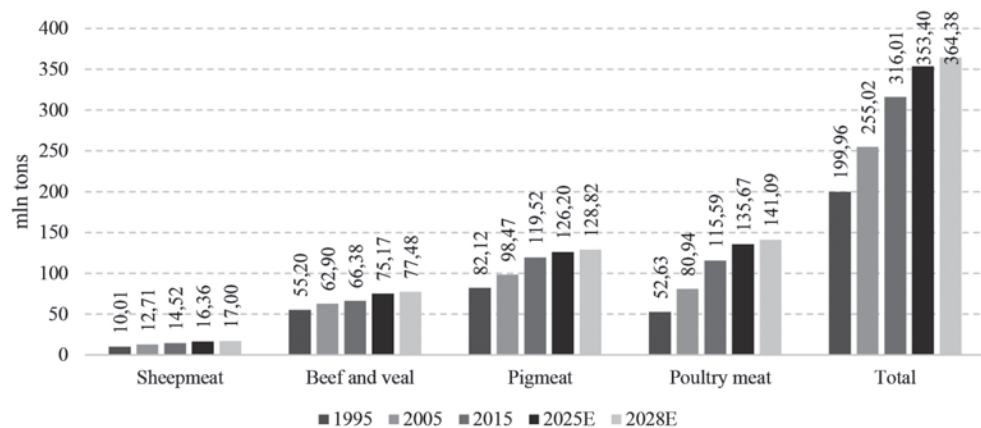

Figure 1. Global meat production, 1995-2028E (million tons)

Source: [OECD-FAO, 2019]

Among the analyzed types of meat, poultry moved from the third source of meat protein to the second. By 2030, chicken meat is estimated to be the first source of meat protein, accounting for 38% of the total [FAO, 2015]. The reasons for this forecast are the following: the price of poultry is lower than that of red meat; birds grow faster than other species; production is much effective; consumers have a positive perception of the nutritional properties of poultry meat; there are virtually no religious restrictions on consumption; the emergence of new alternatives to processed products.

Consumption is expected to increase significantly in rapidly growing and densely populated countries, as China and India. Because of cost-effectiveness, governments can also promote poultry production. Meat consumption per capita increased by 24% between 1995 and 2015 and is expected to rise by another 3.5% from 2015 to 2025 (figure 2).

Between 1995 and 2015, poultry meat increased from 31% per capita consumption to almost 40%, respectively (figure 2). On the contrary, beef consumption decreased from 24.6% to 18.9% and pork consumption from 38.6 to 36.6%. However, for a more detailed analysis, the difference in consumption between countries should be considered. For example, in the United States, people eat more than 95 kg of meat per year; in China – 50 kg, and only 2.9 kg in India. The difference in consumption is based on factors such as income, habits, traditions, and in Brazil's cases, climatic conditions. The information indicates that the increase in meat production and per capita consumption in developed and developing countries will continue. However, in different proportions, and the coming years this will be mainly due to increased consumption of poultry.

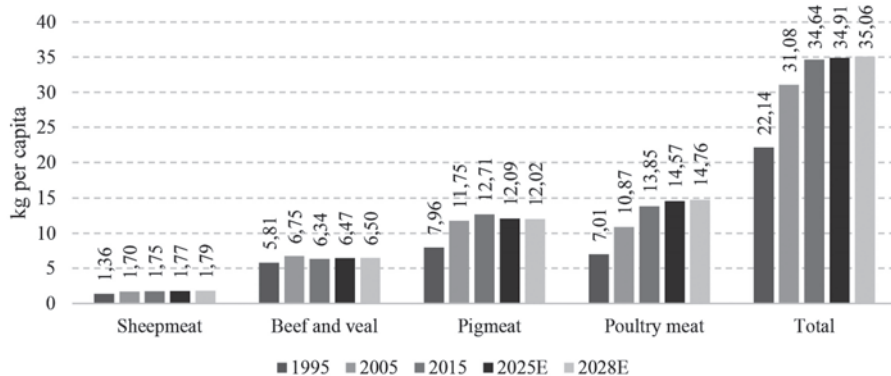

Figure 2. Global meat consumption per capita, 1995-2028E (in kg per capita)

Source: [OECD-FAO, 2019]

According to FAS USDA, the largest consumers of meat in 2020 are the United States (18%), China (16%), the EU (12%), Brazil (10%), and others; meanwhile, the largest producers of meat are the United States (20%), China (15%), Brazil (15%), and the EU (12%). The largest countries-importers of chicken meat are Japan (11%), China (10%), Mexico (9%), the EU (6%), Saudi Arabia (5%), and exporters – Brazil (32%), EU (12%), Thailand (7%), Turkey (4%), and Ukraine (3%) [FAS USDA, 2020].

FAS USDA experts predict that chicken meat consumption in China will increase to 15.7 million tons in 2021, which is two per cent more compared with the previous year. Two main factors will affect this increase in 2021: pork prices and COVID-19. Pork consumption fell in 2019 when prices reached record highs, leading to a 20% increase in chicken consumption as an alternative. Chicken consumption will slow to the extent of recovering of pig herds and falling the pork prices. However, it will remain above the level during the African swine fever (ASF) due to several factors: consumption of poultry meat has already increased; the Chinese government and nutritionists are increasingly recommending people to consume more poultry meat. China's Healthy Eating Action Plan (2019–2030) was approved to set out the principles, namely the rejection of an unhealthy diet that contains too much salt, sugar, and fat, and is one of the leading risk factors for obesity, cardiovascular diseases, diabetes, and cancer. Therefore, although the availability of pork will increase, Chinese consumers have already changed their food habits in favour of chicken.

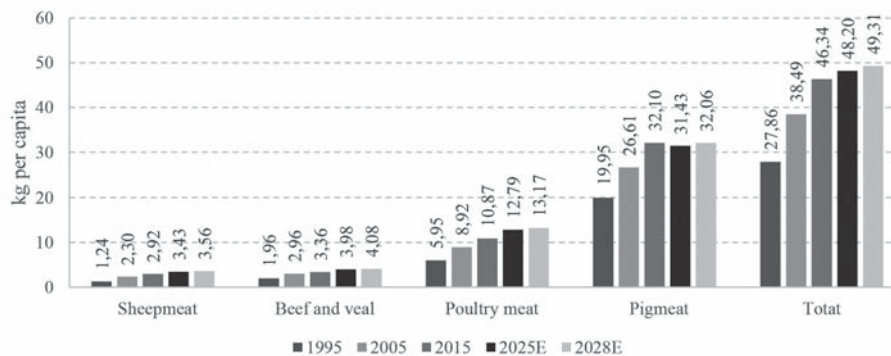

Figure 3. Global meat consumption per capita, 1995-2028E (in kg per capita)

Source: [OECD-FAO, 2020]

An increase is expected in the consumption of white, yellow broilers, and hybrid chicken. White broilers consumption in households and the food industry will increase in 2020, while in institutional structures and the catering sector, it will decrease due to COVID-19. Although the pandemic seriously affected white broilers' consumption in the first quarter of 2020, a nationwide economic slowdown will stimulate demand for poultry, especially white broiler meat, which is the cheapest meat. Traditionally, many Chinese consumers prefer yellow broiler meat because it is more fragrant and healthy than white broiler meat. Between pork and yellow-feather broiler, whose prices are similar, the Chinese choose the first option. Hybrid chicken overgrows and is smaller than a white broiler, making it suitable for three typical Chinese families. Expected popularity is to increase due to the growing number of Chinese consumers who order products online because of the problems caused by COVID-19, as it is mostly being sold as a ready-made dish.

The following events influenced the change in production: African swine fever virus in China in 2018, which created a shortage of meat protein in the market and changed the structure, as it gave impetus to the rapid expansion of the poultry industry; six highly pathogenic outbreaks of Avian influenza (HPAI); COVID-19, which affected both demand and production, as with the closure of restaurants, schools, canteens, and other food establishments, the demand for chicken meat fell significantly. According to the National Bureau of Statistics (NBS), poultry production in China in the first quarter of 2020 amounted to 5.23 million tons, which is 1.1% more than in the same period of 2019 much lower than expected growth rates. It is noteworthy that NSB statistics report about total poultry production, while broilers' relative growth would be slightly higher.

White and yellow broilers comprise more than 80% of China's total chicken production. The industry estimates that white-feathered broilers account for 50% of China's total chicken production and yellow-feathered broilers for 32% (see Figure 4). White broiler production is concentrated in the North, led by Shandong Province, and yellow broiler production is concentrated in the South, led by Guangdong Province [FAS USDA, 2020].

White broiler production is expected to continue to increase in 2021 due to large recent investments in poultry production, as it will add significant new capacity, which will cause concern in a certain poultry industry due to oversupply. According to the FAS USDA, the production of yellow-feather chicken will be stable in 2021. Yellow broilers vary in species, price, and breeding cycles. They come from native

species, so all their genetics can be made in the country.

Starting in 2019, declining pork supplies and further increasing demand for poultry have led to the expansion of the yellow broiler industry. However, by 2020, this expansion began to slow due to the recovery of the pig herd in China and the outbreak of COVID-19.

In addition, the production of hybrid chicken, according to FAS USDA, will grow

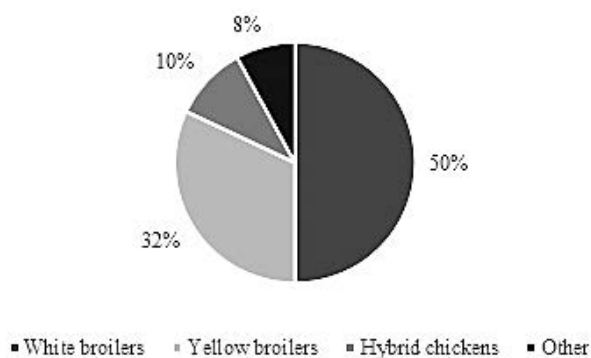

Figure 4. Poultry production in China in 2020, %
Source: [FAS USDA, 2020]

rapidly. The hybrid chicken (known as “817 chicken”) is a unique Chinese variety. It originated in Shandong Province and was mainly bred to supply the processing industry. In Shandong, there is a very famous regional dish called Dezhou braised chicken. This product has reached national popularity: ready-to-eat whole chickens are ordered through e-commerce across the country. This variety grows rapidly (35-45 days), so production costs (chickens and feed) are only 40-50% of white broilers. As a result, the production and consumption of hybrid chicken have expanded rapidly in recent years and will become stable [FAS USDA, 2020].

FAS USDA experts forecast chicken export to China by 2021 by 420 000 tons, which is a 12% increase in comparison with an estimated 375,000 tons in 2020. As China’s domestic production continues to grow but demand slows, the Chinese industry will focus on increasing exports. China’s main export markets are Japan and Hong Kong, which account for about 80% of China’s total chicken exports. Chicken import is projected to decline by 16% to 775,000 tons in 2021, mainly due to lower domestic prices. Demand for new orders also began to decline because of the increasing effects of COVID-19. Import in the second half of 2020 is predicted to be restricted by existing high stocks of imported products, large domestic production, and weaker market demand due to prolonged restrictions of COVID-19. China has also inspected food stocks, most of which focus on imported products, especially poultry. The current list of exporters has been approved by the PRC’ Bureau of Import and Export Food Safety [General Administration of Customs of the People’s Republic of China, 2020].

Among exporters, Brazil will continue to be China’s leading supplier in 2021. However, its market share is expected to decline as access to its competitor’s increases. According to China’s Customs Service, importing China’s chicken from Brazil in 2019 accounted for 72% of China’s total imports. However, in the first five months of 2020, the Brazilian market share fell by 10%. For example, the decrease in the share was due to an increase in imports from the United States after lifting the ban in November 2019. From January to May 2020, China became the third-largest exporter of American chicken meat [FAS USDA, 2020].

Considering China’s import-orientation, Ukraine’s export potential, and changes in the world economy, in the markets of these two countries, in particular, the possibilities of their cooperation should be considered, namely trade in the chicken market. Analysis of the production capacity of the exporting country is the following: large industrial producers dominate poultry production in Ukraine. In 2020, the share of chicken produced on large industrial farms increased by another per cent, reaching 89% of chicken production. The industrial production of chicken meat in Ukraine is very concentrated. The MHP group is the largest producer with a 60% share of the market. There are six much smaller producers which occupy the other 30% of the market – Dniprovskiyi poultry breeding complex, the agro-industrial group “Pan Kurchak”, Company “Agro-Oven”, PRJSC “Volodymyr-Volynskyy Poultry Farm”, LLC “Western trading resource”, PLC “Agromars Complex”. Less than 9% are concentrated in a large number of small farms. In most cases, large chicken producers grow their feed crops, have their elevators, mixed fodder factories, incubator houses, slaughterhouses, and others for the full production cycle.

Ukrainian chicken producers consume more than 60% of the feed produced. Despite the challenging weather conditions and the expected lower yield of fodder crops in the South of Ukraine, there will be no shortage of fodder in poultry in the 2020/21 season. Ukraine will remain the leading producer and exporter of feed crops, and, consequently, chicken producers will continue to prioritize their advantage in fodder prices.

Domestic and world chicken prices have declined in 2020. Strict quarantine measures related to COVID-19, introduced by the Ukraine Government in early March 2020, have led to a significant fall in demand from food and hotel businesses. Retail demand suffered slightly but quickly returned to normal. Ukrainian cafes and restaurants were allowed to resume limited service on outdoor terraces in mid-May and return to full service at the end of June [FAS USDA, 2020a]. These measures, together with the growth of export, led to a specific stabilization of prices. However, domestic and export prices remain 10-20% below 2019 levels. There is considerable uncertainty in significant destination markets in the EU and Asia due to concerns about the second wave of COVID-19 spreading. Lower than usual, the price level still allows to profit on production and maintain the necessary levels of domestic sales and exports.

Poultry, the mainly chicken, remains the primary source of animal protein for the population. The level of poultry consumption in Ukraine in 2020 is likely to increase by 2.5%. The economic downturn associated with COVID-19 hurts income levels and widens the gap between poultry and red meat prices, which will increase poultry consumption. It is expected that these factors will have an impact on consumption in the year 2021, which is why domestic consumption will increase.

In 2020/21, Ukraine will remain both a great exporter and a great importer of chicken meat. Trade flows between countries take place in the following way: expensive pieces of chicken and a whole chicken are exported, while chicken by-products are imported. That is explained by the low level of per capita income of Ukraine. The recent increase in domestic by-products production is expected to reduce imports. Export is likely to increase in both 2020 and 2021 due to the growth of small and medium-sized producers and the efficient use of capacity by the largest producer, the MHP Group. The export will continue to exceed imports both in volume and especially in value terms.

According to the FAS USDA, Ukraine is expected to slightly increase chicken exports in 2020 and 2021, despite economic turbulence both domestically and internationally. Low-cost prices will be the main reason for the growth of production and export. The available indicators show an increase in production in January-June 2020, despite a slight decline in production in March and April. However, this forecast may change due to the situation with COVID-19.

Ukraine's largest chicken producer, the MHP Group, is expected to remain the largest exporter, accounting for almost 90% of all chicken export from Ukraine. In the last months of 2020, Ukraine is likely to focus on existing markets in Asia, the post-Soviet, and African's states. However, Ukraine wouldn't start exporting chicken to Japan or agree to enter the Chinese market by the end of 2020, although both markets may become available in 2021.

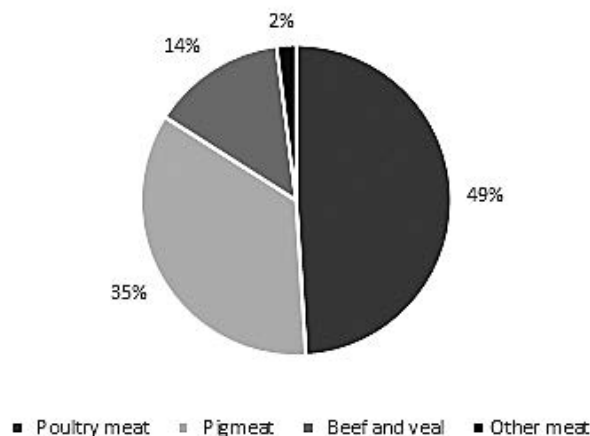

Figure 5. Consumption per capita in Ukraine in 2019, %

Source: [State Statistics Service of Ukraine, 2020]

By introducing a smaller quota in 2019, the EU continues to lose its role as the main importer of Ukrainian chicken meat. Its share decreased from 35% in 2018 to 16% in 2020. Therefore, the Middle Eastern countries are rapidly becoming important as export destinations for Ukrainian chicken of the highest category (mostly a whole chicken meat). The situation is not expected to change in 2021.

Significant export growth of the meat highest category meat in recent years would not have been possible without the mass import of by-products, which replaces exported chicken meat in the domestic market. In the past, Ukrainian chicken producers have shown small interest in the domestic by-products market due to low profits. However, the growth of domestic production and processing has increased the production of by-products. These additional production facilities, launched in late 2019, led to a fall of imports in 2020, which is also predicted for 2021 [FAS USDA, 2020a].

EU countries remain the only source of cheap chicken by-products. For several years, EU imports have also been an essential political argument in negotiations on a new Ukrainian export tariff.

Table 1

SWOT-analysis of the Ukrainian chicken producer on the Chinese market

Strengths	Weaknesses
<ul style="list-style-type: none"> – intensive investments in the development and construction of production facilities with a high level of efficiency; – introduction of the latest technologies in production; – full production process: from grain growing to feed production and from hatching egg production to the sale of final products; – growth of poultry livestock; – use of zoning practice as a method of preventing the spread of diseases in the workplace; – low production costs; – wide sales network in the domestic market. 	<ul style="list-style-type: none"> – quality (use of antibiotics); – high level of consumption in the domestic market and a low share of export; – high market concentration; – narrow range; – dependence on the grain market.
Opportunities	Threats
<ul style="list-style-type: none"> – large Chinese market; – export-oriented Chinese market; – increase in demand due to the weakening of quarantine; – growing Chinese demand for finished products; – growing Chinese demand for first-class products; – increase in Ukrainian exports (increase in the share of export in consumption); – reduction of the level of consumption in the domestic Ukrainian market due to the strengthening of quarantine, the ability to quantitatively meet the consumer needs of the Chinese market; – new importer of by-products; – feed trade; – launching of additional production facilities. 	<ul style="list-style-type: none"> – stricter rules for the selection of exporters (embargo, technical barriers, sanitary and epidemiological rules, and norms); – bureaucratic procedures (both on the Ukrainian and Chinese sides); – low level of recognition of Ukrainian producers by Chinese consumers; – the emergence of new competing countries; – COVID-19 and production reduction; – high level of consumption in the domestic Ukrainian market and inability to provide export; – climate change, crop failure; – strengthening the Chinese national producer; – difficulties in raising new species of poultry that are not typical of Ukrainian producers; – the emergence of substitute products (for example, a new type of chicken, artificial meat).

With the introduction of the latest production technologies, it is possible not only to improve product quality, increase production, which is already growing, and reduce costs but also to provide the opportunity to grow different types of chickens and be ready to adapt to new market conditions (the emergence of new species, which is claimed by the Chinese national manufacturer more often). Besides, achieving these goals will also help to overcome the strict selection of exporters, technical barriers and prevent possible embargoes.

Case Study

“Chicken Kyiv” in Ministop, Japan

A recent example from the Japanese network “Ministop” proved that Ukrainian chicken dishes have a worldwide significance.

On December 4, the Ukrainian national dish “Chicken Kyiv” was sold in more than 1,700 round-the-clock Ministop stores. On social networks, Japanese consumers leave only positive reviews about this chicken dish, noting its pleasant taste, crispy crust and tender sauce inside.

This gives reason to believe that Ukrainian chicken dishes have a great competitive potential for export [Ministop, 2020].

The full production process (from grain growing to feed production and from hatching egg production to the sale of final products) helps to be independent of import at all stages of production, provides an opportunity to create a market offer not only by a chicken but also raw materials, eggs, by-products, and finished products, the demand for which is now growing steadily.

With intensive investment in the development and construction of production facilities with a high level of efficiency, the Ukrainian producer will be able to meet the growing demand in both its own and Chinese markets, thereby change the percentage of domestic consumption with export. This weakness will strengthen by the quarantine conditions for a period of time, which will last longer in Ukraine than in China, which will affect consumer demand in the two countries.

Increasing demand not only for by-products but also for high-quality products with rising incomes, especially after the lifting of quarantine, in the large export-oriented Chinese market will stimulate the launch of additional production capacity of both Ukrainian producers and other countries, including China. Under such conditions, there will be more opportunities for sales. However, the number of competitors will also increase.

The growth of poultry livestock, the lowest production costs will strengthen the price competitiveness of Ukrainian producers, which will strengthen its market position among competing countries and domestic producers and, accordingly, increase Ukrainian exports. However, dependence on the grain market, namely climatic conditions, jeopardizes this advantage.

In order to stand out from other competitors and solve the problem of the emergence of a national producer, it is necessary to cooperate on a barter basis. After the loss of the EU’s title of Ukraine’s first importer of by-products, China should be considered to take this place, which could improve relations between the countries and be beneficial for both parties.

In conditions of uncertainty due to COVID-19, there may be problems of reducing the production of Ukrainian producers and fears to export products from China’s perspective. Currently, the situation is stable, outbreaks of the epidemic at

Ukrainian factories have not been documented, and production is growing due to the use of additional capacity.

However, an increase in supply can also negatively impact, as outbreaks such as chicken flu can cause significant losses. This threat can be overcome by the practice of zoning, which, for example, the MHP group uses with the European Union, the United Arab Emirates and a number of other countries.

The high concentration in the Ukrainian market is one of the unresolved problems, which threatens the ability to meet consumer demand. In the case of the mentioned problems of the largest Ukrainian producer, a larger share of the domestic market will suffer, and export will significantly reduce, thereby jeopardizing cooperation between the two countries.

The Ukrainian manufacturer can face many difficult challenges during the entry into the market, such as the task of strengthening its position, taking place, ensuring brand awareness by Chinese consumers. Therefore, Ukrainian manufacturers should establish contacts, convince the profitability, reliability of cooperation and import of our products, using a B2B strategy, to actively participate in export and import fairs in China, which are now held online. The government and diplomatic channels should also be involved in promoting Ukrainian products in the Chinese market, lobbying Ukrainian companies' interests, providing state guarantees, and other measures from the state's arsenal, as the United States and Brazil do. In the short term, Ukraine needs to firmly establish itself in the capacious market of the importing country. For this purpose, Ukrainian companies should pursue an active policy of combating competitors through key benefits and effective marketing policies. It is necessary to consider the national characteristics of the Chinese market, for example, due to niche products – yellow broilers and hybrid chickens.

REFERENCES

FAO. (2015). *World Agriculture: Towards 2015/2030. An FAO Perspective*, available at: <http://www.fao.org/docrep/005/y4252e/y4252e07.htm>.

FAS USDA. (2020). *China: Poultry and Products Annual*. United States Department of Agriculture.

FAS USDA. (2020). *Livestock and Poultry: World Markets and Trade*, available at: https://apps.fas.usda.gov/psdonline/circulars/livestock_poultry.pdf.

FAS USDA. (2020a). *Ukraine: Poultry and Products Annual*. FAS USDA, available at: https://apps.fas.usda.gov/newgainapi/api/Report/DownloadReportByFileName?fileName=Poultry%20and%20Products%20Annual_Kyiv_Ukraine_09-01-2020.

General Administration of Customs of the People's Republic of China. (2020). *General Administration of Customs of the People's Republic of China*, available at: <http://jckspj.customs.gov.cn/spj/zwgk75/2706880/jckrljgzyxx33/2812399/index.html>.

OECD-FAO. (2019). *Dataset: OECD-FAO Agricultural Outlook 2019-2028*, available at: OECD Statistics: http://stats.oecd.org/OECDStat_Metadata/ShowMetadata.ashx?Dataset=HIGH_AGLINK_2019&ShowOnWeb=true&Lang=en.

OECD-FAO. (2020). *OECD-FAO Agricultural Outlook 2020-2029*. OECD.

OECD-FAO Agricultural Outlook. (2020). *Meat consumption*, available at: OECD Data: <https://data.oecd.org/agroutput/meat-consumption.htm>.

State Statistics Service of Ukraine. (2020). *Production of animal products*, available at: http://ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2020/sg/vpt/arh_vpt2020_u.html.

ТЕНДЕНЦІЇ КИТАЙСЬКОГО РИНКУ М'ЯСА ПТИЦІ: ПЕРСПЕКТИВИ ДЛЯ УКРАЇНСЬКИХ ЕКСПОРТЕРІВ

В. С. Осадчук, В. О. Шайдецька, О. В. Дроботюк

Протягом останніх десятиліть збільшення середніх доходів та кількості населення підвищило виробництво всіх видів м'яса, з якого курятина становить найбільшу частку. Зокрема, споживання курятини суттєво збільшується в густонаселених країнах, які швидко зростають, такі як Китай та Індія. Нижча ціна з-поміж інших видів м'яса, швидкі темпи росту курей, ефективне виробництво, відсутність релігійних обмежень та просування корисних властивостей курятини – основні причини зростаючої популярності даного виду м'яса.

В Україні зростатиме експорт курячого м'яса, який переважатиме імпорт як за обсягом, так і у вартісному вираженні всупереч можливих загроз та нестабільну ситуацію з пандемією Covid-19. Імпортна орієнтованість Китаю та зростання китайського попиту на готову продукцію, разом із зростанням виробничих потужностей та низки переваг м'яса курятини українських виробників, дають підстави вважати їх торгівельну співпрацю вигідною для обох сторін.

Метою даної статті є дослідження світового, китайського й українського ринку курятини, ключових тенденції та перспектив, надання рекомендацій щодо торгівельної діяльності цих двох країн на ринку. Серед основних можливостей експорту курятини з України в Китай автори виділяють: упровадження новітніх технологій на виробництві, інтенсивні капіталовкладення в розвиток та будівництво виробничих об'єктів, зростання поголів'я птиць та поява нових видів. Ці можливості посилять цінову конкурентоспроможність українських виробників, зміцнять позицію України на ринку серед країн-конкурентів та покращить співробітництво з Китаєм.

Ключові слова: Китай, китайський ринок, ринок м'яса птиці, український експорт, споживання, виробництво.

ТЕНДЕНЦИИ КИТАЙСКОГО РЫНКА МЯСА ПТИЦЫ: ПЕРСПЕКТИВЫ ДЛЯ УКРАИНСКИХ ЭКСПОРТЕРОВ

В. Е. Осадчук, В. А. Шайдецкая, О. В. Дроботюк

В течение последних десятилетий увеличение средних доходов и численности населения увеличило производство всех видов мяса, из которого курятина составляет наибольшую часть. В частности, потребление курятины существенно увеличивается в густонаселенных странах, которые быстро растут такие, как Китай и Индия. Низкая цена среди других видов мяса, быстрые темпы роста кур, эффективное производство, отсутствие религиозных ограничений и продвижение полезных свойств курятины – основные причины растущей популярности данного вида мяса.

В Украине будет расти экспорт куриного мяса, который превысит импорт как по объему, так и в стоимостном выражении, вопреки угрозам и нестабильной ситуации с пандемией Covid-19. Импортная ориентированность Китая и рост китайского спроса на готовую продукцию вместе с ростом производственных мощностей и ряда преимуществ мяса курицы украинских производителей дают основания считать их торговое сотрудничество выгодным для обеих сторон.

Целью данной статьи является исследование мирового, китайского и украинского рынка курятины, ключевых тенденций и перспектив, предоставление рекомендаций по торговой деятельности этих двух стран на рынке. Среди основных возможностей экспорта курятины из Украины в Китай авторы выделяют: внедрение новейших технологий на производстве, интенсивные капиталовложения в развитие и строительство производственных объектов, рост поголовья птиц и появление новых видов. Эти возможности усилят ценовую конкурентоспособность украинских производителей, укрепят позиции Украины на рынке среди стран-конкурентов и улучшат сотрудничество с Китаем.

Ключевые слова: Китай, китайский рынок, рынок мяса птицы, украинский экспорт, потребление, производство.

Стаття надійшла до редакції 21.11.2020

UDC (510)327

CHINA'S GLOBAL POWER AMBITION: EXPECTATIONS, OPPORTUNITIES, AND CHALLENGES

Li Jie

PhD in History at the University of Edinburgh in 2017

3 Floor, 21 Ferry Street, Yau Ma Tei, Jordan, Kowloon, Hong Kong

jielican2009@hotmail.com

On his first work day as the President of the United States, Donald Trump signed an executive order to withdraw the United States from the Trans-Pacific Partnership (TPP), a move that many analysts claim will become a golden opportunity for China to fill in as a global leader. There are expectations both in and outside China for the rising power to play a bigger role in international affairs.

Indeed, in a short span of time China has assembled many of the trappings of a global power. Chinese foreign policy has become more active and assertive since the turn of the century, especially after Xi Jinping became the supreme leader of China in 2012. Major efforts to project China's great power status in recent years include the establishment of the Asian Infrastructure Investment Bank (AIIB) in 2015 and the launching of "One Belt One Road (OBOR)" in 2013. A major recipient of foreign direct investment (FDI) for decades, China has become a major global investor now, with outbound investment surpassing incoming investment for the first time in 2015. It established its first military logistics base in Djibouti in 2016, and more are likely to follow. With every major foreign policy initiative, China moves closer to achieving its great power dream.

Based on interviews with scholars and officials and analysis of original documents and published works, this paper will examine internal and external debates about the proper role China plays in today's world. While many argue that China must continue to lie low as part of the "*Tao Guang Yang Hui*" strategy, the proponents for China's bigger global role have become increasingly more vocal. What exactly does China want? What are the challenges and obstacles to its great power ambition? How will China's changing foreign policy affect itself as well as the global political economy? This policy-oriented research will have significant implications for China, other major powers, and the international community in general.

Key words: Chinese Dream, One Belt One Road, *Tao Guang Yang Hui*, *You Suo Zuo Wei*, great power ambition, foreign policy, globalisation, international relations.

Introduction

On his first work day as the President of the United States, Donald Trump signed an executive order to withdraw the United States from the Trans-Pacific Partnership (TPP), a move that many analysts claim would become a golden opportunity for China to fill in as a global leader. The questions are: Does China want such a role? If so, is China ready?

Evidently Chinese foreign policy has become more active since the turn of the century, especially after Xi Jinping became the General Secretary of the Chinese Communist Party (CCP) in 2012 and PRC President in 2013. Recent efforts to project China's power

abroad include the establishment of the Asian Infrastructure Investment Bank (AIIB) in 2015 and the launching of One Belt One Road (OBOR) initiative in 2013. A top recipient of foreign direct investment (FDI) for decades, China has become a major global investor now, with net outbound investment surpassing incoming investment for the first time in 2015. In foreign aid, China has moved away from net recipient status to net donor status since 2010. China also established its first military logistics base in Djibouti in 2016, with additional such overseas bases likely to follow. In a short span of time China has assembled many of the trappings of a global power. With every major foreign policy initiative, China seems to be moving closer to realizing its great power ambition. Will China replace the United States as the dominant power? What challenges does China face on its path to becoming a global power?

What Does China Want?

If one day China should change her color and turn into a superpower, if she too should play the tyrant in the world, and everywhere subject others to her bullying, aggression and exploitation, the people of the world should identify her as social-imperialism, expose it, oppose it and work together with the Chinese people to overthrow it¹.

In his speech at the United Nations on 10 April 1974, Deng Xiaoping said China was not and would never become a superpower. In the midst of the Cultural Revolution, China did not have the luxury of dreaming of becoming a superpower. As its door became open to the West again in the late 1970s, China's economy began to take off, and by the turn of the century it had become an economic giant, making its great power pursuit possible.

The so-called *Tao Guang Yang Hui* strategy has guided China's foreign policy since the 1980s. In the aftermath of the Tiananmen incident in 1989, Deng told other Chinese leaders that China should "Observe calmly, secure our position, cope with affairs calmly (*Lengjing guancha, wenzhu zhenjiao, chenzhuo yingfu*)"². Though Deng did not use the exact phrase *Tao Guang Yang Hui*, it is clear that he encouraged calmness and low profile as China faced domestic difficulties and Western pressures. The first time Deng actually used *Tao Guang Yang Hui* was in 1992 when he was discussing China's development problems. In his words, "We will only become a big political power if we keep a low profile (*Tao Guang Yang Hui*) and work hard for some years; and we will then have more weight in international affairs"³. In a speech in 1998, PRC President Jiang Zemin further developed the concept and described China's foreign policy principle as "Observe calmly, cope with affairs calmly, never seek leadership, high brightness and cherish obscurity, get some things done (*Lengjing guancha, chenzhuo yingfu, juebu dangtou, taoguang yanghui, yousuo zuowei*)" [Jiang 2003, Vol. 2, 202].

As China has re-emerged to be a major power in the international system in the 21st century, should China stick to the *Tao Guang Yang Hui* strategy or should it focus more on *You Suo Zuo Wei* (get some things done) in its foreign policy? How will China's changing foreign policy affect itself as well as the rest of the world?

The domestic debate over China's foreign policy orientation is inclusive. Until recently China tended to view the international demands for it to shoulder more global responsibilities as part of a conspiracy to thwart its rise. While many argue that China must continue to lie low as part of *Tao Guang Yang Hui*, the proponents for China's bigger global role have become increasingly more vocal. Since 2010

¹ URL: <http://www.people.com.cn/GB/shizheng/252/6688/6715/20011023/588430.html>.

² URL: http://www.qstheory.cn/zl/llzz/dxpwjd3j/200906/t20090630_4713.htm.

³ URL: <http://news.takungpao.com.hk/world/watch/2014-08/2684791.html>.

China has emphasized its obligation and capability to contribute to the international community as a great power, and under President Xi its foreign policy has become more assertive from trade to maritime disputes. Notably Xi proposed a “new model of great power relations” in US-China relations in order to avoid structural conflict associated with global power transition. Xi placed China at the same level as the United States in international politics, reminiscent of the concept of G-2, which was coined and embraced by some scholars and former US government officials.

China has a set of ambitious strategic visions about its future. It has taken concrete steps to move steadily to transform it into a 21st century global power. It has the two “100” objectives: to build China into a moderately well-off society by 2021 when the CCP is 100 years old, and a fully developed nation by 2049 when the PRC celebrates its 100th anniversary. Following the success of special economic zones such as Shenzhen and Pudong in the South, the Chinese government declared in April 2017 establishment of the Xiong’an New Area to coordinate development of Jing-Jin-Ji (Beijing, Tianjin and Hebei) in North China.

Although it has benefited enormously from the post-World War II international order, China was not a participant in making the rules of the existing order. It is natural that as China becomes more powerful, it wants to reform the system to better suit its interests. Will China challenge the existing international system? To some extent, yes, but there is no indication that China intends to overthrow the current system or replace the United States as the global power. As Chinese Finance Minister Lou Jiwei explained, for example, the AIIB will complement, not substitute, other multilateral financial institutions including the Asian Development Bank (ADB) and the World Bank and is compatible with established international lenders. China will continue to support the existing banks in their work of global poverty relief and development⁴.

Some scholars believe China’s opportunity has arrived to be a global power. Yan Xuetong, a leading International Relations scholar in Beijing, asserted that China had a chance to become “a full-fledged superpower if it responds to the Trump presidency by opening up more to the world economically and politically”, meanwhile, Beijing could also “greatly reduce America’s soft-power advantage”⁵. However, the Chinese Foreign Ministry seems less certain. China does not want world leadership but could be forced to assume that role if others step back from that position, Zhang Jun, the director-general of the Foreign Ministry’s international economics department, made the comments during a briefing with foreign journalists. Elaborating on that theme, Zhang said China had no intention of seeking global leadership. “If anyone were to say China is playing a leadership role in the world, I would say it’s not China rushing to the front but rather the front-runners have stepped back, leaving the place to China”, Zhang said. “If China is required to play that leadership role, then China will assume its responsibilities”, he added⁶.

As John Wong suggests, China will remain a “reluctant global player” for a long time to come. The mindset of Chinese leaders has been shaped by their culture and history⁷. Reluctantly or not, China seems ready to “get some things done” in foreign policy, and as a result, China will be more active and more high-profile in international affairs.

⁴ URL: http://www.xinhuanet.com/english/2015-03/21/c_134085918.htm.

⁵ URL: <https://www.nytimes.com/2017/01/25/opinion/china-can-thrive-in-the-trump-era.htm>.

⁶ URL: <http://www.businessinsider.com/r-diplomat-says-china-would-assume-world-leadership-if-needed-2017-1>.

⁷ URL: <http://www.straitstimes.com/opinion/the-myths-of-a-china-led-global-order>.

Great Ambition: Moving Closer to Becoming a Global Power

Though generations of Chinese leaders have talked about rejuvenation of the Chinese nation, i.e., making China great again, it is under Xi Jinping's leadership that China has been making substantial strides in realizing the Chinese dream. China is getting closer to becoming a country with both wealth and power than any time in history. In some way, China is already playing the role of a global power without fully becoming one yet.

The clearest indication of China's great power ambition could be found in 2017. In January President Xi went to the World Economic Forum in Davos, Switzerland, and told the assembled throng that China supports free trade, projecting an image of China as a force for global stability, an engine for global growth, and a champion of globalization. On 17 February 2017 during a national security seminar in Beijing, Xi suggested that China should "guide" the international community in constructing a new world order that is more just and fairer and jointly safeguarding international security. Soon afterwards Prime Minister Li Keqiang gave his annual work report at the National People's Congress in March. The report included an unusually long passage about foreign policy and mentioned *quanqiu* (global) or *quanqiuhua* (globalisation) 13 times. That compares with only five such mentions the previous year⁸. China under Xi Jinping has apparently departed from *Tao Guang Yang Hui* and aims to play a leadership role in international affairs.

Also in January 2017, a Chinese freight train left Yiwu in East China's Zhejiang province, passed through Kazakhstan, Russia, Belarus, Poland, Germany, Belgium and France over the course of its 18-day trip before entering the UK. The nearly 8,000-mile Yiwu-London route forms part of China's OBOR initiative. The Yiwu-London freight service marks another milestone for an altogether more ambitious plan: the revival of the centuries-old Silk Road trade routes between China and the West.

China's great power ambition has been driven by both domestic imperatives and international environment. After over three decades of rapid growth, the Chinese economy began to transform itself from being manufacturing and export-oriented to innovation and consumption-based in the early 2010s. China has already invested enormously in much part of the developing world since the early 1990s. With the economic transformation under way in the 2010s, China began to invest in the developed West, seeking new technologies and overseas commercial brands through mergers and acquisitions. This is a major strategy to upgrade its economy, especially its inefficient state-owned enterprises (SOEs). As Chinese economic growth slows down, demands for raw materials and energy from developing countries have also declined. Meanwhile, the rising middle class has become more cosmopolitan and more conscious of China's global status. In response, the Chinese government focuses more on development quality than the GDP growth rate now. To be more actively involved in international affairs has become a natural policy choice.

While continuing to invest heavily in infrastructure and other development projects in the developing world, China has accelerated its investment in the West since the mid-2000s. Relatively unscathed by the 2008 global financial crisis, China was able to come to the rescue of Western economies such as Greece and Italy. By 2015, China had become a net investor in international business. The United States, Canada, Australia, Germany and Britain have become some of the top destinations of Chinese outbound investment. Indeed, external expectations are high for China to play a bigger international role: from Sudan to North Korea, from the Middle East

⁸ URL: <https://www.economist.com/news/china/21719828-xi-jinping-talks-china-solution-without-specifying-what-means-china-challenging>.

to Europe, the solution to thorny international security and economic problems is becoming increasingly more difficult without the active participation of China.

As China's power continues to grow and its global influence expands, the Chinese public feels increasingly confident about their country's global status. According to a Pew survey in October 2016, 75 percent of the Chinese believed that their nation plays a more important role on the world stage today than it did a decade ago; only 23 percent Europeans and 21 percent Americans viewed their countries so confidently⁹.

Initiated and led by China, the AIIB was established in 2015, with 57 founding members from Asia and other regions, and by mid-2017, the membership had reached 77. The United States and Japan are the only major economies that are not members yet as of this writing, although neither has ruled out the possibility of joining it later. Their initial reluctance was largely due to their ambiguity on how to deal with a rising China. For example, the Japanese government sees the AIIB as a rivalry to the ADB that it has led since its inception in 1967 and is unwilling to throw its support behind the AIIB.

Perhaps no project better reveals China's grand ambition than the OBOR or Belt and Road Initiative (BRI), considered to be China's solution to global economic blues and part of Xi Jinping's Chinese Dream – rejuvenation of the Chinese nation. During his visits to Central Asia and Southeast Asia in September and October 2013 respectively, Xi raised the idea of jointly building the Silk Road Economic Belt and the 21st-Century Maritime Silk Road. Since then the BRI has become “the organizing foreign policy concept” of the Xi era [Rolland 2017, 38]. As the official *Xinhua* news agency claimed, this is a once in a lifetime crack at modern prosperity for developing nations with infrastructure deficits. By mid-2017 the OBOR project had covered over 70 countries, with over \$1 trillion worth of projects already in the pipeline. The Belt and Road Forum in Beijing in May 2017 attracted representatives from 100 odd countries, including 29 heads of states, leaders of the United Nations, World Bank and the IMF, and thousands of government officials, entrepreneurs, business leaders, journalists, and scholars.

In many ways OBOR is an economic plan designed to open up and create new markets for Chinese goods and technology and to help export excess industrial capacity by shifting factories overseas to less developed countries. It also has geopolitical impact giving China greater leverage in countries receiving China's investment. While many countries embrace the OBOR as a way to promote their trade and economic ties regionally, others notably India have suspicions about China's strategic intention. Constructing such an extensive network will also have immense legal, security and logistic challenges.

Mixed Reactions

China seems set to become the first non-Western power in the modern era to shape the geopolitics of Eurasia and the Indo-Pacific. International reactions to China's rising global status have been mixed.

After President Donald Trump withdrew the United States from the 12-member TPP in January 2017, many feared that the multilateral trade agreement would become a thing of the past. Australian Prime Minister Malcolm Turnbull suggested China could be a replacement and help salvage the deal¹⁰. Striking a different chord, Australian Foreign Minister Julie Bishop said bluntly in a policy speech in Singapore in March 2017 that China should embrace democracy to develop its full potential.

⁹ URL: <http://www.pewglobal.org/2016/10/05/chinese-public-sees-more-powerful-role-in-world-names-u-s-as-top-threat/>.

¹⁰ URL: https://www.upi.com/Top_News/World-News/2017/01/24/Australias-prime-minister-suggests-China-could-replace-US-in-TPP/1561485267612/.

“While non-democracies such as China can thrive... an essential pillar of our preferred order is democratic community”. She added, “History also shows democracy and democratic institutions are essential for nations if they are to reach their economic potential”¹¹. The mixed feelings of Australian leaders about the future role of China are quite telling. Western concerns about China’s reemergence boil down to a fundamental question: Is China friend or foe? Or will China be like us?

Overall, developing countries generally have a more benign view of China’s rise than developed countries. China’s global presence and influence are rather strong and are likely to continue to grow. For example, findings from Afrobarometer’s 2014/2015 surveys in 36 African countries suggest that on average, 63 percent of Africans surveyed believed China to be a “somewhat” or “very positive” influence in their countries while only 15 percent see it as “somewhat/very negative”¹².

The West has long criticized China for being a free-rider in the international system, but when China is assuming more responsibilities through the AIIB and OBOR, some in the West feel uneasy. When commenting on why the United States and its allies and partners must push forward the TPP that excluded China, then US President Barack Obama said: “The United States, not countries like China, should write (global trade rules)”¹³. Such knee-jerk reactions suggest that the West may not be ready to accept China as a great power yet. Interestingly, China has abandoned such zero-sum way of thinking. In its BRI and other policy proposals, China has consistently emphasized inclusiveness, common development, and win-win results. It is encouraging that the US government expressed interest in participating in BRI during the May 2017 Belt and Road Forum in Beijing.

Elizabeth Economy, a senior scholar at the Council on Foreign Relations, cast a doubt on China being a global leader and asked a piercing question: what is the China model today¹⁴? She noted that when considering China as a global leader, it is worth a quick look at the China model. Yes, it is an extraordinary achievement to have lifted hundreds of millions of people out of poverty. But with the range of environmental, public health, and other social challenges China now confronts as a result of its development model, is it a model worth emulating? Can the world afford a global leader that does not speak out on human rights abuses elsewhere and has a long and storied record of failing to acknowledge and address its own [Economy 2017]? Indeed, China’s soft power deficiency and lack of cultural appeal are formidable obstacles on its path to becoming a truly global leader.

China’s growing power has significant impact on its foreign relations. The Philippines is a case in point. President Benigno Aquino III took the long-standing dispute against Chinese territorial claims in the South China Sea to an international arbitration court in The Hague. The court ruled in the Philippines’ favor in July 2016. Rodrigo Duterte, who succeeded Aquino just before the ruling, has taken an unusually conciliatory approach to China, willing to sideline sovereignty claims in return for lucrative economic relations with China.

¹¹ URL: <http://www.abc.net.au/news/2017-03-14/julie-bishop-warns-china-on-need-to-embrace-democracy/8350968>.

¹² URL: http://afrobarometer.org/sites/default/files/publications/Dispatches/ab_r6_dispatchno122_perceptions_of_china_in_africa1.pdf.

¹³ URL: https://www.washingtonpost.com/opinions/president-obama-the-tpp-would-let-america-not-china-lead-the-way-on-global-trade/2016/05/02/680540e4-0fd0-11e6-93ae-50921721165d_story.html?utm_term=.0b888ccf9c7f.

¹⁴ URL: <https://www.foreignaffairs.com/articles/china/2017-01-22/beijing-no-champion-globalization>.

Challenges

While many countries welcome opportunities associated with China's expanding economic power, some countries in the West and several of China's Asian neighbors tend to view China's rise with suspicion. In the near future, the United States is unlikely to yield its dominant position to anybody else in the international system. It welcomes China's peaceful development, but it will resist perceived China's efforts to change the rules of the game that were set by the West. China's neighbors particularly Japan and India will remain vigilant as China's power continues to expand. Japan has, until recently, the largest economy in Asia and is unwilling to play second fiddle to China. India considers itself as an equal to China and tends to exaggerate China's intentions to dominate the Indo-Pacific region. Some countries will also challenge China's development model or its lack of universal values as it assumes more global leadership responsibilities. How to promote projects like BRI and engage other major economies to garner support for its global endeavors will be a major foreign policy challenge for China.

On the other hand, China must refrain from punching above its weight. Essentially China is still a large developing nation that needs to narrow the gap with the developed West. While its aggregate economy is huge and will catch up with the US very soon, its per capita income is remarkably low, at about one-fifth of the US level. It's admirable for China to be willing to share more burdens in international affairs, but fundamentally China's focus must be on domestic development. China is interested and is expected to play a bigger role in international affairs, but whether China should is another question. Already some scholars in China have expressed concerns about China's strategic over-extension or "strategic overdraft" [Shi 2016, 203].

China's great power ambition will also be constrained by its ability to handle crises in East Asia. On Korean Peninsula, a defiant Kim Jong-un regime has no intention of giving up its nuclear program and puts China in a strategic dilemma. China's disputes with Japan run deep and expose the fundamental problems between the rivaling neighbors. Most significantly, a democratic Taiwan is increasingly uninterested in being part of a unified China. In the words of the CCP itself, China's great rejuvenation will not be realized until the nation achieves complete unification.

Though China generally enjoys very favorable views in the developing world, it has not been very successful in projecting a benign image in the developed world. Chinese official media outlets such as China Central TV and Xinhua have spent billions of dollars to spruce up their programs overseas, but they have yet to become a reliable source of information for many Westerners. Efforts to promote Chinese language and culture through establishment of Confucius Institutes have also encountered various problems, particularly criticisms that the Confucius Institutes have intervened in academic freedom at several North American institutions.

China's growing clout has worried some in the West. Dalian Wanda's purchase of Legendary caused some concerns about influence of official Chinese culture in the United States. Recent revelation by Richard Gere, long-time critic of Chinese human rights and strong supporter for free Tibet, that he has been blacklisted by China and shunned by Hollywood movies targeted for the lucrative Chinese market may highlight the cultural divide between China and the United States and add to American's anxieties about growing Chinese influence¹⁵.

¹⁵ URL: <https://www.smh.com.au/entertainment/movies/richard-gere-says-hes-been-blacklisted-in-hollywood-because-of-free-tibet-views-20170420-gvo9ma.html>.

Conclusions

Napoleon Bonaparte remarked in 1807: “Let China sleep, for when it wakes, it will shake the world”. China is awake now and is fundamentally shaping the future of the world. The outside world will continue to ask questions about China’s rise: Is China creating a new world order or is it simply modifying or enhancing the existing order? How will China contribute to international peace and development as a responsible power?

Through its various policy initiatives, China is making solid global strides even as the United States enters a phase of incoherence under President Donald Trump. As a South Asia scholar remarked, ‘China is steadily acquiring the status of being the other “indispensable nation”, a term used by former US Secretary of State Madeleine Albright to describe the US¹⁶.

There are some simple yardsticks by which to judge whether China has risen to be a global power: Is China a major destination of international students and tourists? Has *Renminbi* become a major reserve currency? Is Chinese a major language in the world now? Does China have globally accepted and admired brand names? While China is considered by many as a global power already, it is also clear that it remains a large developing nation, with many daunting challenges at home such as a growing income gap, worsening environment, and rampant corruption. For a long time to come, China will need to focus on domestic development. Most significantly, China lacks soft power, without which, China will remain a half-baked power, or what David Shambaugh calls “partial power” [Shambaugh 2014, 57].

In social sciences, socialization refers to the lifelong process of learning, inheriting and disseminating norms, customs, values and ideologies, providing an individual with the skills and habits necessary for participating within their own society. Socialization represents the process of learning throughout the course of one’s life and is a central influence on the behavior, beliefs, and actions of adults as well as of children.

It’s not hard to see why China is sometimes the object of suspicion. Other countries will increasingly have to balance their national security concerns with their economic and commercial ties with China. For China, following international norms in foreign policy and launching public relations campaigns may help erase some of the concerns about its rise. China must also balance its domestic development and global commitment. In the final analysis, both China and the West need to become accustomed to the growing power of China and its challenges through mutual socialization.

REFERENCES

Economy, Elizabeth (2017), “Beijing Is No Champion of Globalization: The Myth of Chinese Leadership”, *Foreign Affairs*, 22 January 2017.

Jiang, Zemin (2003), *Selected Works of Jiang Zemin, II*. Beijing : People’s Publishing House.

Rolland, Nadège (2017), *China’s Eurasian Century? Political and Strategic Implications of the Belt and Road Initiative*, Seattle and Washington, DC : The National Bureau of Asian Research.

Shambaugh, David (2014), *China Goes Global: the Partial power*, Oxford University Press.

Shi, Yinhong (2016), “Prudence Crucial for the One-Belt-One-Road Initiative”, in Shao Binhong, ed. *Looking for a Road: China Debates Its and the World’s Future*, Brill Books, p. 203–210.

¹⁶ URL: <https://blogs.timesofindia.indiatimes.com/just-graffiti/chinas-whispers-it-continues-to-make-steady-global-strides-even-as-us-enters-a-phase-of-incoherence/>.

ВЕЛИКОДЕРЖАВНІ АМБІЦІЇ КИТАЮ: ОЧІКУВАННЯ, МОЖЛИВОСТІ Й ВИКЛИКИ

Ли Цзе

У свій перший робочий день на посаді Президента Сполучених Штатів Америки Дональд Трамп підписав наказ про вихід США з Транстихоокеанського партнерства (ТТП). Багато аналітиків стверджує, що такий крок стане коштовною можливістю для Китаю заповнити цю нішу як світового лідера. У Китаї та поза його межами є очікування, що його сила, яка зростає, відіграватиме більшу роль у міжнародних відносинах.

Дійсно, у дуже короткі терміни Китай набув багатьох зовнішніх атрибутів світової держави. Зовнішня політика Китаю стала активнішою та наполегливішою з початку століття, особливо після того, як Сі Цзінпін став верховним керівником Китаю у 2012 році. Основні зусилля Китаю з демонстрування статусу великої держави в останні роки включають створення Азіатського банку інфраструктурних інвестицій (АБІ) у 2015 році та запуск ініціативи «Один пояс, один шлях» (ОПОШ). Будучи впродовж десятиліть значним отримувачем прямих іноземних інвестицій (ПІІ), Китай став великим світовим інвестором і у 2015 обсяг його вихідних інвестицій перевищив обсяг вхідних. У 2016 році він створив свою першу військову базу матеріально-технічного забезпечення в Джибуті, за якою, найбільш імовірно, з'являться наступні. З кожною великою зовнішньополітичною ініціативою Китай наближається до втілення своєї мрії про велику потугу.

Виходячи з інтерв'ю з ученими та чиновниками, а також з аналізу оригінальних документів та опублікованих праць, у статті розглядаємо внутрішні й зовнішні дискусії про дійсну роль Китаю в сучасному світі. Тоді як багато хто стверджує, що Китай має продовжувати вичікувати в рамках стратегії «таогуан янхуей», прихильники посилення глобальної ролі Китаю стають усе активнішими. Чого саме бажає Китай? Які проблеми та перепони на його шляху до великодержавних амбіцій? Як мінлива зовнішня політика Китаю вплине на нього самого, а також на світову політичну економіку? Це політично-орієнтоване дослідження вказує важливі наслідки для Китаю, інших великих держав і міжнародного суспільства загалом.

Ключові слова: китайська мрія, «Один пояс, один шлях», «таогуан янхуей», «юсо цзюей», великодержавні амбіції, зовнішня політика, глобалізація, міжнародні відносини.

ВЕЛИКОДЕРЖАВНЫЕ АМБИЦИИ КИТАЯ: ОЖИДАНИЯ, ВОЗМОЖНОСТИ И ВЫЗОВЫ

Ли Цзе

В свой первый рабочий день на должности Президента Соединенных Штатов Америки Дональд Трамп подписал приказ о выходе США из Транстихоокеанского партнерства (ТТП), многие аналитики утверждают, что такой ход станет бесценной возможностью для Китая заполнить эту нишу в качестве мирового лидера. В Китае и вне его границ есть ожидания, что его усиливающаяся власть станет играть большую роль в международных отношениях.

Действительно, в очень короткие сроки Китай приобрел много внешних атрибутов мировой державы. Внешняя политика Китая стала более активной и напористой с начала столетия, особенно после того, как Си Цзиньпин стал верховным руководителем Китая в 2012 году. Основные усилия по проецированию статуса великой державы Китая в последние годы включают создание Азиатского банка инфраструктурных инвестиций (АБИИ) в 2015 году и запуск программы «Один пояс, один путь» в 2013 году. Будучи крупным получателем прямых иностранных инвестиций (ПИИ) на протяжении десятилетий, Китай стал крупным глобальным инвестором, и в 2015 году объем исходящих инвестиций впервые превысил входящие. В 2016 году он создал свою первую военную базу материально-технического снабжения в Джибути, за которой, скорее всего, последуют другие. С каждой крупной внешнеполитической инициативой Китай приближается к реализации своей мечты о великой державе.

Основываясь на интервью с учеными и официальными лицами, а также на анализе оригинальных документов и опубликованных работ, статье рассмотрим внутренние и внешние дискуссии о надлежащей роли Китая в современном мире. В то время как многие утверждают, что Китай должен по-прежнему выжидать в рамках стратегии «таогуан янхуэй», сторонники усиления глобальной роли Китая становятся все более активными. Чего именно хочет Китай? Каковы проблемы и препятствия на пути к его великодержавным амбициям? Как меняющаяся внешняя политика Китая повлияет на него самого, а также на глобальную политическую экономику? Это политически ориентированное исследование будет иметь важные последствия для Китая, других крупных держав и международного сообщества в целом.

Ключевые слова: китайская мечта, «Один пояс, один путь», «таогуан янхуэй», «юсо цзовэй», великодержавные амбиции, внешняя политика, глобализация, международные отношения.

Стаття надійшла до редакції 21.11.2020

UDC (510)(470+571)355/359+327

DETERMINANTS OF COOPERATION BETWEEN THE CHINESE AND RUSSIAN NAVAL FORCES IN THE THIRD DECADE OF THE 21ST CENTURY

Piotr Mickiewicz

Title Professor of Poland,
Institute of Political Sciences
of University of Gdansk, Poland
piotr.mickiewicz@ug.edu.pl

The Russian-Chinese cooperation conducted on sea basin conducted in the 21st century is aimed at limiting the US ability to control global transport routes, especially energy transport carriers. The community of interests outlined in this way allows for undertaking a number of political and economic initiatives and the use of demonstration of strength in regions where the national interests of both countries are located. Its scope is limited by existing divergences, which particularly concern the European policy of both countries. Chinese plans to build the *One Belt One Road* transport system are violating the status quo in Eurasia in favour of Beijing. While under the Asian policy both countries have managed to reach a compromise regarding the way of economic activity and the formula for building this merger, the scale of divergence of interests in Europe limits the possibility of reaching a similar agreement. Russia's goal is primarily to limit the US's ability to control northern shipping routes, followed by maintaining political and economic influence in Europe in the context of China's increasing activity and the gradual decrease in the demand for energy resources. For China, the goal is to make the most effective use of the transport system to Europe, ultimately based on the *One Belt One Road* project, which means that they are interested in cooperation with countries recognized by Russia as strategic, regional partners of the USA (United Kingdom, Poland, Romania, Iceland). Therefore, the only common strategic goals of both countries in relation to Europe are striving to transfer the burden of US maritime activity from Asian reservoirs to the waters of the North Atlantic and the seas surrounding Europe. However, the Chinese from this group exclude the Baltic Sea, which is to be an area of political stability. However, in the assumptions of Russian policy, the Baltic is to be a substitute region for conducting Arctic rivalry. The existing discrepancies mean that the scope of European cooperation of both countries is limited and will focus on limiting the American dominance on maritime shipping routes and economic undertakings enabling the realization of the interests of both countries. On the other hand, the difference in potentials means that China is the beneficiary of this cooperation to a greater extent, which will cause its further limitations and the need to conduct individual policy in specific subject and geographical areas.

Key words: Russia, China, sea basins, maritime policy, cooperation.

Introduction

The economic and political transformations of the first decade of the 21st century led to significant changes in the policy of China and Russia. These concepts were presented in various strategic documents, but their common feature was the priority treatment of trade exchange carried out by sea, recognition of the role of the global energy trading system as one of the most important factors creating development processes [Распоряжение Правительства 2003, I; Распоряжение Правительства 2009, I; IV, 2; V; Стратегия 2020, 2010, II, 16; State Council of the People's Republic of China 2015b, 2–4; State Council of the People's Republic of China 2006, I–II; State Council of the People's Republic of China 2015a, 3–4]. The achievement of the status of an energy power (*super-petrostate*¹). This assumption defined the scope of possible Russian-Chinese cooperation. The area of cooperation was marked by two factors in the form of the necessary limitation of the US ability to control regions for the extraction and transport of energy resources, which both countries regard as the most serious threat to their security and ensuring continuity of supply and “economic ties” of selected regions. In contrast, the fields of potential conflicts determine:

- geographical location of potential importers and exporters of energy resources in the regions of location of vital interests of both powers;
- the scale and nature of mutual economic cooperation enabling the political and economic dominance of the partner (the scale of Chinese investments in Russia and the volume of energy imports);
- different vision of the *super-petrostate* status and the resulting concept of achieving this status;
- the importance of American *neo-naval*² policy for the level of economic security in both countries.

The most serious limitation of the scope of cooperation in the first decade of the 21st century was the Russian vision of super-petrostate, which assumed domination of the supply system to Eurasia, while the instrument of achieving this goal was modified concepts of the *land power* of Wieniamin Semenov Tien-Shansky and *Heaterland* of Halford Mackinder [Семенов Тянь-Шанский 1915; Mackinder 1904]³. The compromise reached in 2005–2010 assumed joint investments in Asian transmission

¹ The author defines the concept of *super-petrostate* as a country which development and political position depends on the trading of energy carriers, but at the same time is resistant to fluctuations in the market for their trading and has the ability to partially create the way this market functions.

² The author uses this concept to define the American vision of using the armed forces and conducting point expansion. This applies in particular to the US's ability to conduct political and military operations in two regions for a minimum of six months, or political and economic operations protected by military potential, as well as the ability to base and transfer forces to any region of the world. The formula of the activities carried out was to ensure the United States control of the freight system through maritime presence at nodal points of global trade. In the first decade of the 21st century, they were located mainly in the Indian and Pacific oceans and the Mediterranean, Arabian and Black seas (the Ormuz Bab del Mandab strait, Malacca, Bosphorus and Dardanelles, as well as the Suez and Panama canals). Successively, in the second decade of the 21st century, the important of the Antarctic Ocean waters with the Bering Strait and the Baltic, Caspian and Azov seas increased. See US Navy, Chief on Naval Operations. (2006): *Navy Strategic Plan in support of Program Objective Memorandum 08*, May 2006, <http://edocs.nps.edu/2014/May/NSP-POM08.pdf>, Department of Navy, US Coast Guard. (2016): *A Cooperative Strategy for 21st Century Sea power*, March 2015. URL: <https://www.navy.mil/local/maritime/150227-CS21R-Final.pdf>.

³ The theory of land power assumes that such a state should have a centralist character, be dominated by the executive power, which fully controls the regions and resources determining its superpower position, and have the ability to dominate the border area. This region should be vassalized in such a way that it would be impossible to use it to conduct hostile actions against the land power. On the other hand, the theory of *Heaterland*, apart from the concept of subordinating subsequent regions (land expansion) also assumes a necessary confrontation with the maritime power over global domination in the long run.

system from Russia (Siberia) and Central Asian countries (Kazakhstan, Kirgizstan), which enabled Russia to invest in the fuel sector and guaranteed a minimum level of diversification of energy supplies to China. This led to the formal exclusion of the *Middle Kingdom* from the area of Russian expansion and Russia's consideration of Chinese interests in Central Asia in exchange for Moscow obtaining the right to build the Eurasian Economic Union (EUA) and the possibility of cooperation with ASEAN countries. This compromise, however, did not offset the major threat to Chinese economic policy, i.e. the American ability to fully control sea communication lines along the southern and eastern coasts of Asia. As a result, the country was forced to conduct maritime activities in the waters of the Indian Ocean and the Arabian Sea, which was clearly emphasized in the then-binding security strategy [State Council of the People's Republic of China 2006, 22–23, 35–36]. The necessity for China to conduct a policy characteristic of the global maritime power in the absence of instruments for conducting it (insufficient number and distribution of naval bases enabling continuous presence of ships in a given basin) also determined the manner of conducting maritime policy. It was modified in 2012, after the fiasco of attempts to compete with the USA in the Indian Ocean. The adopted concept assumed the achievement of global maritime power status in 2050, in three stages (providing the ability to control waters designated by the *First* and *Second Island Chain*, obtaining the ability to have a permanent maritime presence within a radius of 1800 nautical miles from its own coasts and, as a consequence – the status of a maritime power).

Similar reasons also determine the Russian maritime policy⁴. The development concepts adopted by the Russian state defined the role of individual sea basins, and the mode of action within the so-called Regional Directions of the National Maritime Policy [Указ Президента... 1997, 10–13, Морская доктрина... 2015, 16–17]. Strategic importance has been assigned to the Arctic direction due to the role of energy carriers export, and the American involvement in the Arctic, in particular the possibility of controlling the northern routes of maritime trade exchange [Указ Президента РФ 2017, I, 10, 12]. As a result, both countries decided to enter into a joint rivalry with the United States. The difference in the navy potential (especially the Russian navy's failure to adapt to the specifics of *flag presentation and strength*⁵ in sea areas and limited opportunities to stay outside its own sea areas) meant that it was limited to selected areas. The scope of this cooperation is determined by the political compromise consisting in defining the waters that constitute the area of domination of one of the power on which the other will conduct maritime activities in a formula that does not infringe on the partner's interests or supports his activities as well as conducting joint ventures in the field of freedom of navigation. The waters between East Africa and the Persian Gulf and the east coast of China were considered to be subject to Chinese dominance. The Russians also accepted the policy of expanding the homing system, referred to as a *string of pearls*⁶. However, Russia maintained

⁴ The author puts forward the thesis that in 2000–2018, the role of the Russian great strategy was played by mutually correlated strategies: energy, transport, security and maritime doctrine and the concept of foreign policy in the primacy of energy strategy. Since 2018, the most important strategy has been played by the Economic Security Strategy until 2030, while the remaining ones (the energy strategy is replaced by the doctrine of energy security) are sectoral strategies to ensure the achievement of its partial goals.

⁵ These activities are routine tasks of naval forces. The presentation of the flag means a constant presence in a given area, protection of own interests and response to abuse by users of the sea regulations set out in the Convention on the Law of the Sea. The presentation of strength is emphasizing the ability to conduct military operations to protect one's own interests or forcibly enforce the law of the sea or other international regulations. The most commonly used formula of activities are tactical episode exercises or comprehensive sea exercises.

⁶ It consists of a base of atomic submarines on the island of Hainan, an airbase on the Woody Island (Paracel Islands), naval bases in Chittagong (Bangladesh), Sittwe (Myanmar), Gwadar in Pakistan and Hambantota (Sri Lanka) and the airport on Cocos Islands (Myanmar) and a naval base and logistics centres in Obock (Djibouti).

its monopoly on the northern waters of the globe from the Atlantic through the Antarctic Ocean to the Bering and Okhotsk Seas and the Mediterranean Sea. A new dimension to this community of interests was given by two projects, i.e. the Chinese *One Belt One Road* initiative and the American concept of energy carriers export to the so-called *strategic partners*. Both projects have radically expanded the area of indispensable maritime activity of Russia and China and the need to protect their interests in partner-dominated regions. The *One Belt One Road* initiative, especially its inland part (*New Silk Road*) is brought down to a kind of economic and political bond between the countries of Central Asia and Central and Eastern Europe, i.e. areas lying in the Russian sphere of influence and obtaining the ability to conduct unrestricted maritime activity in strategic waters for Russia (Mediterranean and Baltic Sea). On the other hand, the concept of eliminating the threats related to US energy exports is achieved by Russia through an increase in exports to Asian countries, which is also associated with the need to pursue an economic and political policy of countries in the Chinese sphere of influence. Political realities thus determine the field of Russian-Chinese cooperation and competition.

Political and economic conditions of Russian-Chinese cooperation in sea areas

The scope of the Russian-Chinese cooperation on sea waters is determined by three issues. The first is China's pursuit of the status of a US maritime player equivalent to the Pacific and Indian Ocean, treated as ensuring the security of supply of raw materials and intermediates for the Chinese economy [Preston..., 2016, 8–9]⁷. The second should be the issue of Russian economic security, which was defined as the ability to exploit new deposits of energy resources in the Arctic shelf and export energy carriers at a level that allows the implementation of state development processes [Указ Президента РФ... 2017, II, 14–15, III, 20; Указ Президента РФ... 2019, 22, 27]. The third is to gain the ability to control areas of trade exchange under the *One Belt One Road* project, which requires a maritime presence in the Red, Mediterranean and Baltic Seas, and ultimately – the Antarctic Ocean.

The scope and formula of cooperation between naval forces

The scope of Russian-Chinese cooperation has mainly the economic and political dimension, and the novelty that emerged in the second decade of the 21st century was the use of its military potential. This cooperation can be described as a “limited community of interests” than a “limited strategic partnership”⁸. Its main goal is to shape the political and economic relations of continental and south-eastern Asia, and the Far East desirable for both countries and to limit the American dominance in the selected sea areas. In practice, it brings down to mutual acceptance of some of the strategic interests located in selected regions of Eurasia and the Pacific region and the gradual expansion of cooperation in energy projects. Beijing's acceptance of the formula for Russian economic expansion in Asia was compensated by Moscow by correlating Asian investment plans with China's energy policy and supporting Chinese activities

⁷ According to economic estimates, in 2020, China will import as much as 39 of 45 minerals necessary for the economy, including as much as 70 % of crude oil. The group of the most important exporting countries are overseas countries, such as Australia, Persian Gulf countries (Saudi Arabia, Iran, Oman, Iraq, United Arab Emirates), Africa (Angola, South Africa), and both Americas (Brazil, Chile, Venezuela, the USA and Canada).

⁸ Since 2017, the phrase “strategic partnership” has often appeared in the Russian media (Sputnik), as well as in President Putin's statements. In contrast, the statements of Chinese leaders rather the information about “deepened relations” occurs. It was only in the report of the Xinhua agency from the visit of President Xi Jinping on June 5, 2019 that the phrase about the pursuit of building a strategic partnership appeared (China and Russia agreed on Wednesday to upgrade their relations to a comprehensive strategic partnership of coordination for a new era) [Xinhua 2019].

in the Middle Pacific and Indian Ocean⁹. The objectives of maritime policies adopted by both countries mean that they are forced to conduct maritime activity in waters located at a considerable distance from their own naval bases and to use assemblies of ships which their navy fleets do not possess. In the case of China, apart from the waters surrounding southern and eastern Asia, the Red Sea, the eastern part of the Mediterranean Sea and the Baltic Sea have become the area of maritime activity. In Russian policy, due to the prospective export of energy carriers to South America and Southeast Asia, the importance of the Middle Atlantic and Pacific increased. However, realistically assessed maritime capabilities only guarantee the possibility of control and temporary sea presence in some of these reservoirs.

Table 1

The needs for Chinese and Russian sea control capabilities

Russia		China	
Needs	Possibilities	Needs	Possibilities
North Atlantic, Mediterranean Sea, Black Sea and Azov Sea, Baltic Sea	Black Sea and Azov Sea, Baltic Sea, partly North Atlantic – only force presentation by aviation and submarines, Mediterranean – temporary presence	Central Pacific, especially Yellow Sea, East China Sea, Philippine Sea, South China Sea, part of the waters around Indonesia	Yellow Sea East China Sea Partly Philippine Sea
Barents Sea, Arctic Ocean, East Siberian Sea and <i>Northern Sea Route</i> ¹	Barents Sea, Arctic Ocean, East Siberian Sea and <i>Northern Sea Route</i>	Indian Ocean, especially Andaman Sea Arabian Sea Red Sea Lakkadiv Sea	temporary presence in a selected basin
North-Eastern Pacific, seas: Bering, Okhotsk, Japanese, Yellow, East China	Independent seas: Bering, Okhotsk, Japanese, other waters only in cooperation with the PRC	Mediterranean Sea	Temporary presence in a selected area
Indian Ocean	Only in cooperation with the Republic of India		
Caspian	Full control limited for political reasons		

Own study based on: [Указ Президента РФ... 1997, 10–13; Указ Президента РФ... 2015, 16–17; Huang An-Hao 2009; State Council 2015a]

The ability of control of both countries necessary to ensure their economic security of sea areas determined the nature and intensity of cooperation on sea areas. Due to the limited possibilities of staying in selected waters compared to the American fleet, the basic formula for conducting joint maritime operations were and will remain military exercises and participation in transnational projects, especially regarding sea control and combating criminal activities in sea areas. Activities carried out as part of the international community will focus on eliminating the dangers of navigation in sea areas or responses to crisis situations [Jianing 2015]. The latter are

⁹ Until 2012, the Russian fleet focused its activities mainly on the waters of the Bering, Okhotsk and Yellow seas.

mainly to combat acts of piracy and terrorism at sea, which are also to emphasize the ability to participate in maritime stabilization operations [Указ Президента... 2016, 24, 28, 77–86]¹⁰. The scale of the forces involved is also intended to present the ability to act in a given body of water and have combat potential capable not only of *presenting the flag* but also of *presenting the strength*¹¹. Their inherent feature, as confirmed by the formula of involvement in the anti-piracy operation, will be the use of these activities to sanction the right of presence in the region in a way that prevents the US response. They will take the form of actions aimed at ensuring the possibility of conducting unrestricted navigation, including actions aimed at reflection of seized vessels and interruption of blockade activities [Naval interaction..., 2015]. It should also be assumed that episodes emphasizing the ability to enforce their national interests in sea areas (counteracting undertakings limiting exploitation and exploration in the open sea, in the *Exclusive Economic Zone* and *maritime disputed area*. This goal is guided by some of the exercises conducted over the years 2015–2018, and it has been officially confirmed that from 2019 it will be the main element of the Naval Joint exercises [Russia, China... 2019]¹². They took the form of training teams of ships to conduct offensive tactical episodes in the form of landing operations, aimed at the capture or reflection of the islands, conducting artillery and rocket shelling of surface vessels, combating sea submarines and taking over shipping vessels. They will also be conducted in the open sea in waters important for both countries.

Maritime cooperation as part of the One Belt One Road project

The presentation of strength and flag under the guise of conducting naval exercises is the basic formula for the cooperation of naval forces of Russia and China. It will be conducted with equal intensity and in a different formula, depending on the shape of the interests of both countries in a given basin and in a way that allows for expanding influence in the region. Nevertheless, the most important political and economic determinant shaping the scope of Chinese-Russian cooperation in sea areas will be the *One Belt One Road* project and – to a lesser extent – the organization of the Russian energy exports to the so-called *new (non-traditional) partners*. Both projects require obtaining the ability to reside in specific sea areas, in the case of the *One Belt One Road* project, these are mainly:

- the middle Pacific from Taiwan to Indonesia, the Indian Ocean and the Red Sea and the Eastern part of the Mediterranean Sea, through which the *Marine Silk Road* is to pass;
- the Antarctic Ocean with the Barents Sea forming the *Polar Silk Road*;
- the Baltic which is to be part of the *New Silk Road*.

¹⁰ Instead, Russia's vision of shaping international security assumed the creation of security enclaves in the regions as a uniform area of stability, covering the Euro-Atlantic, Eurasian and Pacific regions. The uniform security area proposed by the Russians does not cover all areas generating threats to international security, especially Africa and Central American, and excluded the North American continent from this area, which can only be assessed as an attempt to weaken transatlantic ties.

¹¹ During this period, the basic offensive ship of the Russian fleet were nuclear submarines, which essence of operation is secretiveness. The Chinese fleet, on the other hand, had destroyer-class surface units that were only able to match the combat qualities of the Japanese Naval Self-Defense Forces.

¹² These are annual joint manoeuvres of the Russian and Chinese fleets conducted since 2012. Until 2018, they were anti-piracy, anti-terrorist and rescue operations.

Table 2

Joint manoeuvres by the naval forces of Russia and China in 2012–2019

Term	Water area	Involved forces	Purpose of exercises
April 2012	Yellow Sea	25 warships, 13 planes, 9 helicopters	defending a group of ships against an attack from the sea, detecting and combating enemy surface, underwater and air units, including firing surface and air targets, escorting ships, returning units taken over by pirates or terrorists, conducting rescue operations
July 2013	Sea of Japan	18 surface ships, 1 submarine, 3 airplanes, 5 ship-launched helicopters	
May 2014	Est China Sea	14 warships, 2 submarines, 9 airplanes, 6 helicopters	
May 2015	Mediterranean Sea (Black Sea)	18 warships	
August 2015	Sea of Japan	23 vessels, 2 submarines	
September 2016	South China Sea	18 ship and support vessels, 21 aircraft	fighting submarines, landing operations, including the capture and defense of islands, conducting rescue operations
July 2017	Baltic Sea	13 warships, multi-purpose ship borne helicopters, 24 tactical boats	jointly combating threats at sea, defense of a group of ships against an attack from the sea, fighting submarines
September 2017	Sea of Japan, Okhotsk Sea	11 ships, 2 submarines, 4 anti-submarine warfare aircraft, 4 ship-borne helicopters	
September 2018	Bering Sea, Okhotsk Sea, Kronotsky Bay, Avah Bay	80 combat and logistic ships	transfer of forces to distant regions, escorting landing operations, defense of the naval group of ships against sea attacks,
April/May 2019	Yellow Sea	13 naval vessels, 7 fixed-wing aircrafts, 4 helicopters and 80 marines	repelling the attack from the sea, conducting a landing to capture the occupied island

Source: own study based on information from the Russian and Chinese defense ministries

On the other hand, in relations to the Russian vision of energy carriers export to new recipients, these reservoirs are the North and Central Pacific and the Atlantic, the Antarctic Ocean, and the Baltic sea and the Black Sea treated together with the Mediterranean Sea. The role of individual water bodies in these concepts determines the scope of cooperation and rivalry of both regional powers. For Russia, it is and will remain a function of the ongoing rivalry with the US for control over the northern sea areas, which are able to be the route of energy carriers export and the policy of eliminating the excessive growth of China's position in Central Asia, which occurs as a result of the implementation of the *New Silk Road* project. The scope of cooperation in the Middle Pacific and Indian Ocean, which will take the dimension of sporadic exercises of marine components, will be reduced gradually. Russia will be more involved in anti-piracy activities carried out with the countries of the region. They will be implemented in a supranational system and will be based on the provisions of the Convention on the Law of the Sea to minimize the possible occurrence of disputes on the Beijing-Moscow route, because the partners participating in these undertakings will be countries in dispute with China, i.e. Vietnam, Malaysia, Thailand, Burma

and India. On the other hand, the burden of the Chinese-Russian cooperation will be transferred to the waters of the Red Sea and the Eastern Mediterranean, as presence in this region is in the interest of both countries, and the creation of a Chinese naval base in Djibouti balances the ability of both countries to operate in these waters. While the activities carried out in the Indian Ocean basins from the Malacca Strait to the Red Sea and the northern Pacific (Bering, Okhotsk Sea) will take on an individualistic dimension. A key role in the shape of Russian-Chinese cooperation will be played by how to shape mutual relations in the use of the *New Silk Road*, and especially the *Polar Silk Road*. Each of the variants of the route proposed by China took into account Russia's role in this project and part of its interests¹³. The joint decision is to determine the optimal routes for the *New Silk Road* through Russia or its satellites and in areas where it will be possible to overcome the American supremacy. It should be emphasized, however, that the side that sought to reach such a compromise was Russia, for which the goal is the maximum correlation of the EUA's development strategy with the *Silk Road* project, both in the context of its continental routes and joint shaping of relations with Asian transit countries [Putin... 2017]. As a consequence of this compromise, China has secured the right to free construction and to determine the level of Russian involvement in projects focused on creating China-Southeast Asia, South Asia and the Indian Ocean transport networks, especially the China-Pakistan and Bangladesh-China-India-Myanmar corridors. And projects that will most likely be implemented independently by Beijing will continue to be connection projects to the countries of the Persian Gulf and East Africa.

The importance of Polar Silk Road for the China-Russia cooperation process

The concept of the Arctic maritime connection from China to Europe (*Polar Silk Road*) presented in 2018 was supposed to be part of the newly constructed Chinese Arctic policy. In 2013–2018, it was limited to three goals, the most important of which was to respond to attempts to obtain the status of Arctic player by Japan and South Korea¹⁴. Less importance was then attached to the possibilities of cooperation with Russia, considering that investments in the process of exploiting Siberian deposits, for strategic reasons, should be focused on land transport¹⁵. Thus, the potential for using Arctic shipping routes to carry freight was seen as a threat of losing control over Russia's energy export policy to the Far East and South Asia. Limiting these possibilities was the third goal of China's Arctic policy, and the adopted formula of action is to obtain the status of an Arctic player who will focus not so much on the issue of future Arctic exploration, but on the use of the sailing qualities of the Arctic Ocean (the possibilities of using the *Northwest Passage*, *Northern Sea Route* and possibly the *Transpolar Sea Route*)¹⁶. Due to the specificity of solutions

¹³ It can even be said that these proposals were based on an analysis of the nature of Russian regional interests in relation to Central Asia and South Caucasus, as well as south-eastern Europe, especially Ukraine and Moldova.

¹⁴ These countries announced the assumptions of their Arctic policy in the years 2013 and 2015.

¹⁵ The promoted WSTO project enabled obtaining supplies from a Central Asian country and provided China with the ability to control Russian supplies to South Korea and Japan.

¹⁶ *Northwest Passage* runs through Canadian archipelagos and is considered by this country to be a route using internal waters, which requires permission to use it. *Northern Sea Route* is a route along the coast of Siberia, passing through the Russian EEZ, therefore subject to the principle of freedom of navigation. However, it is treated by Russia as a strategic route and the Russian state uses various forms of limiting navigation possibilities, but – which should be emphasized – in accordance with the law and practice of its application. Whereas *Transpolar Sea Route* runs through international waters and is the shortest of these routes. The level of icing means that it is currently only possible to navigate using icebreakers. The Chinese were the first to direct the ship along this route in 2017, in fact being an icebreaker.

of international law of the sea¹⁷ and Canadian solutions regarding the *Northwest Passage*, Chinese policy was limited to obtaining only the status of an observer in the Arctic Council and successive establishment of economic contacts with the Nordic countries. As a consequence of this policy, China has obtained the planned status of *Arctic stakeholder* and a country legitimately demanding compliance with the principle of freedom of navigation in the Arctic waters, in accordance with the Convention on the Law of the Sea. The change in this policy that took place in 2018 is the result of two processes, which should be considered the opportunities offered by the export of Russian energy carriers of the *Novatek Yamal LNG* and *Arctic LNG 2*¹⁸ terminals and the Russian policy itself of using the north-west passage using the *Northern Sea Route*. The plans for the expansion of Siberian fuel and energy complexes require the supply of elements of mining, transmission and processing infrastructure by sea, also from outside the Federation. Thus, Russia is forced to accept the very right to navigate this route of trade vessels bearing the flag of other countries. For this reason, it limits – in relations to solutions applied by Canada to the rules of *Northwest Passage* route flow – the scope of regulations regarding the flow of this route to fulfil specific administrative obligations and the application of a tariff for specific navigation and sailing services, including the obligation to use the services of Russian icebreakers.

The energetic community of interests

The announcement by the American administration of the conditions under which energy carriers can be exported from the United States has marked another area of Chinese-Russian cooperation, which is basically a deepening of energy cooperation. The decision to direct US LNG exports to the so-called *strategic partners* has been recognized as a significant threat both in economic (loss of part of income due to crowding out of the market) and political (limiting the possibility of *economic binding* of selected regions through the export of energy carriers). The current formula (until 2030) of the Russian reaction has been specified in the *economic security strategy*. [Указ Президента... 2017, II, 14, 15; V, 32–33] and detailed in the energy security doctrine from 2019 [Указ Президента РФ... 2019, 8–19]. The adopted concept for the development of the fuel and energy sector assumes the expansion of raw material processing systems for processed energy carriers and their export. The location of major innovative and modernization projects, i.e. the Far East, eastern Siberia as well as the Jamaican Peninsula and the northern continental shelf, also highlighted the role of maritime transport in the Pacific waters. It has become possible to transport processed energy resources and oil products by sea both across the Atlantic and the Pacific, which allows expanding the group of importing countries. This assumption has fundamentally changed the role of Russian-Chinese cooperation, as Russian economic activity has been concentrated in regions where Chinese strategic interests are located. An additional factor changing China's role in Russian policy is the way of export, which will be carried out mainly by sea. An essential condition for the implementation of this concept is to obtain the possibility

¹⁷ Countries with the right to the Arctic Continental shelf after the entry into force of the Convention on the Law of the Sea have established in the Arctic the exclusive economic zones (EEZ), in which they have the right to conduct scientific research, exploitation and protection of natural resources, and jurisdiction regarding the construction and use of artificial islands, installations and structures, and the preservation of the marine environment. The other states in these waters have the right to freedom of navigation, overflight and arrangement of submarine cables and pipelines, which is used by China.

¹⁸ Especially since the Chinese concerns are the owner of 30% of shares in these enterprises and import about 4 million tonnes of LNG produced in them.

of free use of navigable Arctic-Atlantic and Arctic-Pacific basins, as well as the Pacific itself. Obtaining the possibility of creating a situation in the waters of the Pacific Ocean, in a much broader dimension than the Okhotsk, Yellow or South China seas, required acceptance of this form of Russia activity by China. Another, negative for the current formula of export policy, consequence of the transformation assumptions of the Russian fuel and energy sector is the reduction in the export capacity of energy resources, especially natural gas. This would potentially allow Central Asian exporters to enter the European markets that could use the Black Sea and Mediterranean shipping routes. The third dominant that has redefined the role of the Russia-PRC partnership is the potential possibility of Russian hegemony in the Arctic waters, especially the Barents Sea. The above conditions, and in particular the need to increase our presence in sea basins, has redefined cooperation with China.

Between competition and cooperation in north-eastern Europe

When assessing the development of Chinese-Russian cooperation in Asia and southern Europe and the seas surrounding these areas, one should point to a significant joint interests and skilful correlation of vital interests. It should also be recognized that similar correlations will be difficult to obtain in relation to Arctic and Baltic policies. This will directly translate into the nature of maritime activities carried out in the waters of the Arctic Ocean and the Baltic Sea.

The Baltic region – cooperation or rivalry

Recognition by the US of Poland as the most important strategic recipient of LNG caused that Russia was forced to open the Baltic Sea basin for the Chinese war fleet. The consequence of joint maritime manoeuvres carried out in 2017 is, de facto, recognition by Moscow of Chinese trade interests in Europe (Putin). The Baltic, which was to be, according to the assumptions of the sea doctrine, a sea under the full control of the Russian Baltic Fleet was included in the Chinese plan to build efficient, safe and effective transport routes, including those connecting the most important sea ports [Vision and Actions, III, 2015]¹⁹. The inclusion of the Baltic Sea as an element of the *Silk Road* should be considered one of the crisis-making decisions in the mutual relations of both countries. The shape of the Baltic transport routes is determined by political objectives in relation to the partner and in the regional and global dimension. The main factor creating potential threats to Chinese-Russian cooperation is the issue of including Russian imports as well as internal trade in goods in the *Silk Road* transport system. This solution increases the economic efficiency of Asia-Europe rail connections and limits the scope of opening the Chinese market to exports of goods from Europe. However, at the same time, it leads to an increase in the dependence of the way these connections operate from Russia, which changes the relationship between China and Russia to the detriment of China. It also eliminates, from Beijing's point of view, the scope of potential cooperation with the countries of Central and Eastern Europe under the

¹⁹ The Belt and Road run through the continents of Asia, Europe and Africa, connecting the vibrant East Asia economic circle at one end and developed European economic circle at the other, and encompassing countries with huge potential for economic development. The Silk Road Economic Belt focuses on bringing together China, Central Asia, Russia and Europe (the Baltic); linking China with the Persian Gulf and the Mediterranean Sea through Central Asia and West Asia; and connecting China with Southeast Asia, South Asia and the Indian Ocean. The 21st-Century Maritime Silk Road is designed to go from China's coast to Europe through the South China Sea and the Indian Ocean in one route, and from China's coast through the South China Sea to the South Pacific in the other. [...] At sea, the Initiative will focus on jointly building smooth, secure and efficient transport routes connecting major sea ports along the Belt and Road.

16+1 formula²⁰. Countries which, due to their geographical location and economic potential, play the role of regional leaders of the *Silk Road* project in Chinese assumptions are Poland, Hungary and Romania. The positive reaction, especially of Poland [Polish Silk Road 2018]²¹ meant that Russia's goal is to force China to correct the route of the Trail and carry it across the Baltic. The Russians mainly emphasize the need to include the Baltic ports as transshipment hubs and *Silk Road* logistics centres. This policy is positively supported by Estonia and the Federal Republic of Germany, although for Germany, an alternative solution may be a land connection via Jyväskylä to Duisburg. The above conditions determined the formula of China's Baltic policy, and thus the areas of Russian-Chinese rivalry and cooperation in the regional dimension. For China's export policy, the Federal Republic of Germany remains the principal partner as a place of export supply to the European Union market. The main role of the Logistics Centre *Duisburg AG* as a place for the redistribution of goods and the scale of exports to Scandinavia and Great Britain determines the extent of Chinese involvement in the Baltic region. The optimal solution is to use Poland as a transit country and Jyväskylä logistics centre together with container terminals in Gdansk and Gdynia, but also in correlation with the functioning and planned rail connections of the Nordic countries. This solution ensures the transshipment efficiency of the main sea and land hubs of the European Union (Duisburg, Rotterdam, Amsterdam, Hamburg), and in relation to exports to the Nordic countries, also allows to reduce the delivery time. The alternative in the form of the use of eastern Baltic ports, especially the Russian ones, located in the Gulf of Finland or the ports of Estonia and Latvia (and ultimately the extended port in Kaliningrad) is justified only in the context of using them for transport by German-Russian motorways of the sea (to Rostock and Sassnitz – Mukran). As a consequence, the ports of Hamburg and Bremen as well as the Duisburg logistics centre will remain the main transshipment hubs. Therefore, the above situation is treated in China as an alternative, and Russia considers it to be the target. In this arrangement of transport lines, China will have to accept the use of Russian transport systems (Trans-Siberian railway) and adapt the *Silk Road* threat system to the shape of Russian internal trade in goods. This also creates the potential need to accept them in a way that allows the use of Russian ports as transshipment and distribution locations for Chinese exports. The negative of this solution is the need to accept Russian interests in Europe, especially in the Black Sea catchment area and Central Europe. It also requires Beijing to refer to the way Russia conducts its policy towards Ukraine, Georgia and Poland. In practice, this may lead to the abandonment of one of the alternative *Silk Road* routes, i.e.

²⁰ This cooperation formula has been in operation since 2012 and is created by the PRC and Estonia, Latvia, Lithuania, Poland, the Czech Republic, Slovakia, Hungary, Romania, Bulgaria, Slovenia, Croatia, Serbia, Bosnia and Herzegovina, Montenegro, Albania and Macedonia. For Beijing, initially the economic goal was increasing investment involvement, but since 2015 the goal is to implement the *Silk Road* project. Among the countries of the region interested in the significant involvement of China are Hungary and Serbia, Romania, and from the Baltic States: Estonia and Poland.

²¹ The scale of Polish involvement in the implementation of the project can be proved by the calendar of meetings and statements of representatives of political authorities. In 2015–2018, visits to China, during which talks were held about Polish participation in this project, were visited by President Duda (2015) and the then Prime Minister, Beata Szydło (2017). The purposes of adjusting the investment into the logistics and transport system to the Path project were indicated by both the then Prime Minister M. Morawiecki, and the deputy minister in the development ministry P. Chorożyński, while the present minister of infrastructure A. Adamczyk emphasizes the convergence of this project with the Polish interests. A similar position is taken by a Polish member of the Board of Directors of the Asian Bank for Infrastructure Investments Radosław Pyffel. See: [Polish Silk Road 2018; Nie możemy... 2017].

the route through southern Kazakhstan, Azerbaijan, Georgia (Poti port), Ukraine (Odessa port) and Kiev to Jydū. It is rather a project intended to weaken Russia's position in the consortium implementing the *One Belt One Road* project, rather than a real option. However, it is an important instrument of influence and must therefore remain in Chinese concepts as potential scenarios for action.

In Russian policy, the way of using national transport systems and – in addition – port infrastructure on the Baltic Sea is treated as a means to deepen the scope of bilateral cooperation with China and the Federal Republic of Germany. By emphasizing this community of interests with Beijing, they seek to dominate the Baltic transport system. However, in Russian policy, Germany is perceived as a state – a distributor of Russian energy resources to the EU and imports of technological equipment components to Russia, necessary to modernize the fuel and energy sector. The essence of Russian activities is therefore to create ventures that allow the expansion of transmission systems in the EU and their integration with *Nord Stream* and bypassing the Central Europe region as a transit area. An attempt to transfer this exchange from land areas to the Baltic Sea, by using the Baltic ports of the Federal Republic of Germany and the motorways of the Rostock and Sassnitz – Mukran seas, and Russian ports, however, is contrary to Chinese Baltic projects²². The presented conditions mean that there is more competition than cooperation between Beijing and Moscow in the Baltic region. This region is not a place of conducting joint economic initiatives or investments. In fact, based on the Chinese analysis of investment activity in Europe, it can be stated that some of them are aimed at limiting the need to conduct joint Chinese-Russian ventures. Beijing has an independent investment policy in Europe, which has been focused on European economic and political powers (Germany, Great Britain, France) and countries important for the shape of trade (Norway, Sweden, Poland, Finland, Italy, Greece, Hungary). Investment activity, with the exception of Poland, was focused on such spheres of the economy as the municipal services sector, transport, infrastructure, energy and the machinery industry. In the case of Poland, after the fiasco of the concept of investment in the construction of transport systems, freight traffic in ports is the leading sphere. You can even indicate areas of competition that focuses on the possibility of choosing alternative to Russian transport routes. The most important, specific fields of competition are the *China-Europe Land-Sea Express*²³ project and the China's policy towards *Silk Road*. The first of these projects does not include the Baltic region, while the second one is to eventually connect Odessa with the Baltic ports, and the scope of cooperation between Beijing and Kiev includes a number of projects, including investments in Ukraine and various cooperation initiatives of the economic representations of both countries. However, while in 2016 the decisions on the intensification of economic cooperation between the PRC and Ukraine were announced, the content of talks and conclusions of the special Chinese-Ukrainian

²² The leading undertaking is the so-called Maritime Motorways, which are to run between the Baltic ports of Germany (Sassnitz – Mukran, Rostock) and the Russian ports (Baitijsk and Kaliningrad, Ust'Juga, St. Petersburg). The transshipment centres in the Maritime Motorways system is the port of Sassnitz due to its transshipment infrastructure. It is adapted to the service of Russian rail track sets, and the investments carried out jointly by *Российские Железные Дороги* and *Deutsche Bahn* for investments in the ferry-rail transport system Baitijsk – Sassnitz, allow handling of wheel reloading up to 6.5 million tonnes per year. The support, in relations to the *ro-ro* cargo is the Rostock port and a number of investments in the wheel-rail communication system, especially in North Rhine Westphalia.

²³ The project assuming the intermodal connection of Alexandria – Piraeus and rail to Budapest via Serbia.

forum was not disclosed in 2017 (it was held on November 16, 2017). China's policy with regard to both projects can be described as instrumental. It also indirectly proves that Beijing's creation of Asia-Europe connections alternative to Russian land connections is used to reduce Russia's position in shaping the route and the way the Northern Silk Road functions.

Arctic region

China, with the announcement of the concept of *Polar Silk Road*, began to conduct an independent policy of expanding economic contacts with the Nordic countries, which is to justify the need to use the *Northern Sea Route* as an international open sea route. This does not significantly affect Russian interests, because the use of this route for the transport of energy carriers limits the possibility of regulating shipping principles. However, the Chinese concept of its use creates both fields of cooperation and rivalry with Russia. The area of cooperation is determined by the formula for exporting energy carriers using the ports of Murmansk, Arkhangelsk and Vladivostok. This connection will ultimately be used by Russia to export LNG and oil products, and by China to exchange goods in the containerized goods formula. The Russia-China rail connection system allows for relatively large and fast transport to the ports in Murmansk and – especially – in Arkhangelsk of containerized goods from China. However, the negative side of this solution includes the navigation restrictions in the Arctic waters, which the Russians intend to overcome by the massive use of nuclear-powered icebreakers. The main factor creating the field of competition in Beijing's recognition of the main regional trade partners of Finland, the Greenland Autonomy, and especially Iceland, Great Britain, Sweden and Norway, i.e. a country that plays a strategic role in US policy and countries recognized by Russia as conducting hostile Arctic policy²⁴. The second determinant creating a field of confrontation will be the policy of gradually expanding the possibility of conducting Arctic navigation by emphasizing the right to freedom of navigation in waters not being internal waters and the territorial sea of Arctic states. The Chinese will also not decide to implement the 2017 proposal by V. Putin that brings down to the recognition of the *Northern Sea Route* as an element of the *Polar Silk Road* and the implementation of this project in a bilateral system [Путин надеется... 2017]²⁵. They will also expand cooperation with the Nordic countries, which will be based on the Kirkenes (Northern Norway) – Oulu in Finland (Finnish Baltic coast) railway project, and Oslo – Stockholm. Iceland, Finland and Greenland will also be treated specifically in Chinese politics. The first of them, which is largely a measure aimed at weakening the US position, is to use this country as a logistics centre for all commercial ventures in the region. On the other hand, Greenland has a policy of slow political and economic linking through investments in the Autonomous mining sector and undertaking various bilateral research projects²⁶. Therefore, it should be

²⁴ The British remain one of the important recipients of Chinese goods, while in the case of policy towards Norway, the scale of Arctic interests led to a redefinition of Chinese policy and the restoration of political relations in December 2016, suspended after the Norwegian Nobel Committee awarded the Nobel Prize to the dissident Liu Xiaobo (in 2000). A similar policy of investing in sectors enabling the expansion of economic cooperation is pursued towards Sweden, Finland and the Greenland Autonomy. However, the widest cooperation formula was proposed to Iceland, both because of its strategic location and role in the US policy.

²⁵ “The Silk Road reached the very North. We will combine it with the Northern Sea Route and it will be what we need, and we will make the Northern Sea Route Silk”.

²⁶ Already in May 2016, a Memorandum of cooperation was signed between the Chinese Ministry of Land and Resources and the Greenland Ministry of Education, Culture, Research and Religions.

recognized that China's overall Arctic policy assumes the status of an Arctic player who will be able to conduct independent policy in the region. This will significantly reduce the need for cooperation with Russia [China's Arctic Policy 2018].

Conclusions

Chinese-Russia cooperation on maritime waters is shaped by geopolitical factor and global political and economic goals. The main reason is to ensure continuity of supply by sea, mainly energy carriers, and expanding export opportunities. It also allows to achieve partial goals in relation to actions aimed at weakening the US position in global sea basins. The joint activity of naval forces on the seas surrounding the European continent forces the increased activity of the American fleet in these waters. This indirectly limits its activity in the Pacific reservoirs, i.e. areas of implementation of China's national interests. To a lesser extent, this applies to the American presence in the Arctic waters, but it is offset by the Russian policy of creating air and sea incidents in the North Atlantic, as well as the North and Baltic seas. The solution which, in Russian concepts, is to limit the possible reactions of the US and its allies (mainly Great Britain and Canada) is the presence of coalition naval forces in these waters. However, maritime activity in these waters is not a priority for China, which has modified Russia's policy. Russia has attempted to transfer this form of influence to the Baltic Sea, an important area for Beijing. However, the presence of Chinese naval forces is temporary and limited to joint exercises. Beijing will not be able to permanently station its own fleet in this region, which means that it is not interested in creating political tensions that limit the possibility of conducting export expansion. Thus, the political goal will remain to stabilize the situation in the region, also providing for limiting the American presence and the possibility of creating a political situation. In addition, it allows controlling Russian maritime activity, which is treated as one of the creators of export policy and economic expansion. Therefore, it should be recognized that the factor determining Chinese presence in European waters is the awareness of the difference in potential between the US fleets and the Chinese Navy. As noted above, obtaining the potential for global activity and obtaining the status of a global maritime power is possible by increasing the potential of naval forces and obtaining the ability to be stations in selected sea areas. The Chinese gain a significant part of these opportunities through cooperation with Russia. Transferring the rivalry from the USA to a reservoir that does not play a significant role for Chinese interests (outside the Pacific, the Indian Ocean, the Arabian Sea and the Eastern Mediterranean) is also of considerable importance. Thanks to cooperation with Russia, they can mean the weight of American efforts to focus on the North Atlantic and Northern Europe's waters and the western Arctic Ocean, i.e. in the distance from the most important Asian waters for their interests. At the same time, including Russia in various forms of activity in the Pacific causes a kind of internationalization of its operations, which eliminates the accusation of attempts to appropriate these waters. It also limits the possibility of reaction, competing with China for their control and inclusion of the countries of the region in its Exclusive Economic Zone. For the Russians, this cooperation allows them to gain the ability to contribute to the situation in regions of potential exports of processed energy resources and to obtain political and military support for projects carried out in the Arctic basins. It is obtained at the expense of acceptance of the Chinese presence in the most important European sea basin for Beijing, i.e. the Baltic Sea. However, this presence is incidental and depends on the nature of the political and military cooperation of both countries. However, it allows China to achieve its strategic goals in relation to northern Europe. When assessing the effectiveness of joint ventures between China and Russia on maritime waters, it

should be acknowledged that they allow to limit American dominance and enable the realization of maritime interests of both countries. They are not always convergent, and the difference in potential means that the beneficiary of this cooperation is China, to a greater extent. This leads to various forms of confrontation between the two partners and forces them to pursue individual policies in specific subject and geographical areas.

BIBLIOGRAPHY

Морская доктрина Российской Федерации до 2030 года Утверждена Указом Президента Российской Федерации от 26 июля 2015 года. URL: <http://static.kremlin.ru/media/events/files/ru/uAFi5nvux2twaqjftS5yrIZUVTJan77L.pdf>

Путин надеется, что РФ и Китай совместно сделают Северный морской путь Шелковым. TASS 8 ДЕКАБРЯ 2017, 16:52. URL: <https://tass.ru/ekonomika/4797575>

Распоряжение Правительства Российской Федерации Об утверждении Энергетической стратегии России на период до 2020 года от 28 августа 2003 года № 1234-р. URL: <http://docs.cntd.ru/document/901872984>

Распоряжение Правительства Российской Федерации Об утверждении Энергетической стратегии России на период до 2030 года 13 ноября 2009 г. № 1715-р. URL: <http://www.infobio.ru/sites/default/files/Energostrategiya-2030.pdf>

Семенов Тянь-Шанский В. П. О могущественном территориальном владении применительно к России. Очерк по политической географии. Петроград, 1915.

Стратегия-2020: Новая модель роста – новая социальная политика. Промежуточный доклад о результатах экспертной работы по актуальным проблемам социально-экономической стратегии России на период до 2020 года. URL: <https://www.hse.ru/strategy2020>

Указ Президента Российской Федерации от 17.01.1997 г. № 11 О федеральной целевой программе “Мировой океан”. URL: <http://www.kremlin.ru/acts/bank/10480>

Указ Президента Российской Федерации от 30.11.2016 г. № 640 Об утверждении Концепции внешней политики Российской Федерации. URL: <http://kremlin.ru/acts/bank/41451>

Указ Президента РФ от 13 мая 2017 г. № 208 “О Стратегии экономической безопасности Российской Федерации на период до 2030 года”. URL: <http://kremlin.ru/acts/bank/41921>

Указ Президента РФ от 13 мая 2019 г. № 216 “Об утверждении Доктрины энергетической безопасности Российской Федерации. URL: <https://www.garant.ru/hotlaw/federal/1272523/>

Polish Silk Road (Raport Polski Jedwabny Szlak), Biznes Alert z 18.03.2018. URL: <https://biznesalert.pl/nowy-jedwabny-szlak>

Jianing Y. China-Russia joint naval exercise legitimate and normal // Chinamil, 2015a. URL: http://eng.chinamil.com.cn/special-reports/2015-05/14/content_6491424.htm

Naval interaction 2015, China, Russia Joint maritime exercise, may 11 to 21 2015 // *Chinamil, 2015b.* URL: http://eng.chinamil.com.cn/special-reports/node_77649.htm

Russia, China to Conduct Joint Naval Drills in Late April-Early May // *Chinamil, 2019.* URL: http://eng.chinamil.com.cn/view/2019-03/27/content_9460385.htm

Vision and Actions on Jointly Building Silk Road Economic Belt and 21st-Century Maritime Silk Road // **China National Development and Reform**

Commission. Issued by the National Development and Reform Commission, Ministry of Foreign Affairs, and Ministry of Commerce of the People's Republic of China, with State Council authorization, March 28, 2015. URL: http://en.ndrc.gov.cn/newsrelease/201503/t20150330_669367.html

Department of Navy, US Coast Guard. (2016): *A Cooperative Strategy for 21st Century Seapower*, March 2015. URL: <https://www.navy.mil/local/maritime/150227-CS21R-Final.pdf>.

Nie możemy dopuścić do tego, że będziemy tylko krajem tranzytowym. Jak Polska może zarobić na Jedwabnym Szlaku // **Forbes Polska**, 16.10.2017. URL: <https://www.forbes.pl/gospodarka/nowy-jedwabny-szlak-korzysci-dla-polski-wywiad-z-radoslawem-pyfflem/26w8pln>

Huang An-Hao P. The Maritime Strategy of China in the Asia-Pacific Region Origins, Development and Impact // **School of Social and Political Sciences Faculty of Arts The University of Melbourne**, August 2009. URL: https://minerva-access.unimelb.edu.au/bitstream/handle/11343/35256/124821_The%20Maritime%20Strategy%20of%20China%20in%20the%20Asia-Pacific%20Region%20by%20An-hao%20Huang%202009.pdf?sequence=1&isAllowed=y

Mackinder H. J. (1904), The geographical pivot of history // **The Geographical Journal**, 23. London, 1904. URL: <https://is.cuni.cz/studium/predmety/index.php?do=download&did=74431&kod=JPM620>

Preston F., Bailey R., Bradley S., Jigang W., Changwen Z., **Navigating the New Normal. China and Global Resource Governance**, A joint DRC and Chatham House Report, 2016. URL: <https://www.chathamhouse.org/sites/default/files/publications/research/2016-01-27-china-global-resource-governance-preston-bailey-bradley-wei-zhao-final.pdf>

Putin: RosjauwzględniinteresyChin // **Sputnik**, 11.01.2017. URL: <https://pl.sputniknews.com/gospodarka/201711116686029-Putin-Rosja-Chiny-Sputnik/>

State Council of the People's Republic of China (2006): **China's National Defense in 2006**. The Information Office of the State Council People's Republic of China, December 29, 2006. URL: <https://fas.org/nuke/guide/china/doctrine/wp2006.html>

State Council of the People's Republic of China (2015a): **China's Military Strategy**. The State Council Information Office of the People's Republic of China, May 2015, Beijing. URL: http://english.www.gov.cn/archive/white_paper/2015/05/27/content_281475115610833.htm

State Council of the People's Republic of China (2015b): **Made in China 2025**, State Council, July 7, 2015. URL: <http://www.cittadellascienza.it/cina/wp-content/uploads/2017/02/IoT-ONE-Made-in-China-2025.pdf>

China's Arctic Policy, The State Council Information Office of the People's Republic of China, January 2018. URL: http://english.gov.cn/archive/white_paper/2018/01/26/content_281476026660336.htm

Navy Strategic Plan in support of Program Objective Memorandum 08, May 2006 // US Navy, Chief on Naval Operations, 2006. URL: <http://edocs.nps.edu/2014/May/NSP-POM08.pdf>

Xinhuatēn, **China, Russia agree to upgrade relations for new era**. URL: http://www.xinhuanet.com/english/2019-06/06/c_138119879.htm

REFERENCES

Morskaya doktrina Rossiyskoy Federatsii do 2030 goda Utverzhdena Ukazom Prezidenta Rossiyskoy Federatsii ot 26 iyulya 2015 goda, available at: <http://static.kremlin.ru/media/events/files/ru/uAFi5nvux2twaqjftS5yrIZUVTJan77L.pdf> (In Russian).

“Putin nadeyetsya, chto RF i Kitay sovместno sdelayut Severnyy morskoy put’ Shelkovym”, TASS 8 DEK 2017, 16:52, available at: <https://tass.ru/ekonomika/4797575> (In Russian).

Rasporyazheniye Pravitel’stva Rossiyskoy Federatsii Ob utverzhdenii Energeticheskoy strategii Rossii na period do 2020 goda ot 28 avgusta 2003 goda No. 1234-r, available at: <http://docs.cntd.ru/document/901872984> (In Russian).

Ukaz Prezidenta Rossiyskoy Federatsii ot 30.11.2016 g. No. 640 Ob utverzhdenii Kontseptsii vneshney politiki Rossiyskoy Federatsii, available at: <http://kremlin.ru/acts/bank/41451> (In Russian).

Ukaz Prezidenta RF ot 13 maya 2017 g. No. 208 “O Strategii ekonomicheskoy bezopasnosti Rossiyskoy Federatsii na period do 2030 goda”, available at: <http://kremlin.ru/acts/bank/41921> (In Russian).

Ukaz Prezidenta RF ot 13 maya 2019 g. No. 216 “Ob utverzhdenii Doktriny energeticheskoy bezopasnosti Rossiyskoy Federatsii”, available at: <https://www.garant.ru/hotlaw/federal/1272523/> (In Russian).

Seменов Тьян’-Шанский В. П. (1915), *O mogushchestvennom territorial’nom vladenii primenitel’no k Rossii*. Oчерk po politicheskoy geografii, Petrograd. (In Russian).

Strategiya-2020: Novaya model’ rosta – novaya sotsial’naya politika. Promezhutochnyy doklad o rezul’tatakh ekspertnoy raboty po aktual’nym problemam sotsial’no-ekonomicheskoy strategii Rossii na period do 2020 goda, (2010), available at: <https://www.hse.ru/strategy2020> (In Russian).

Ukaz Prezidenta Rossiyskoy Federatsii ot 17.01.1997 g. No. 11 O federal’noy tselevoy programme “Mirovoy okean”, available at: <http://www.kremlin.ru/acts/bank/10480> (In Russian).

Ukaz Prezidenta RF ot 13 maya 2017 g. N 208 “O Strategii ekonomicheskoy bezopasnosti Rossiyskoy Federatsii na period do 2030 goda”, available at: <http://kremlin.ru/acts/bank/41921> (In Russian).

Ukaz Prezidenta RF ot 13 maya 2019 g. No. 216 “Ob utverzhdenii Doktriny energeticheskoy bezopasnosti Rossiyskoy Federatsii”, available at: <https://www.garant.ru/hotlaw/federal/1272523/> (In Russian).

“Polish Silk Road (Raport Polski Jedwabny Szlak)” (2018), *Biznes Alert* z 18.03.2018, available at: <https://biznesalert.pl/nowy-jedwabny-szlak>

Jianing Y. (2015a), “China-Russia joint naval exercise legitimate and normal”, in *Chinamil*, available at: http://eng.chinamil.com.cn/special-reports/2015-05/14/content_6491424.htm

Naval interaction 2015, China, Russia Jonth maritime exercise (2015b), in *Chinamil*, may 11 to 21 2015, available at: http://eng.chinamil.com.cn/special-reports/node_77649.htm

Russia, China to Conduct Joint Naval Drills in Late April-Early May (2019), in *Chinamil*, available at: http://eng.chinamil.com.cn/view/2019-03/27/content_9460385.htm

China National Development and Reform Commission (2015), *Vision and Actions on Jointly Building Silk Road Economic Belt and 21st-Century Maritime Silk Road*, Issued by the National Development and Reform Commission, Ministry of Foreign Affairs, and Ministry of Commerce of the People’s Republic of China, with State Council authorization, March 28, 2015, available at: http://en.ndrc.gov.cn/newsrelease/201503/t20150330_669367.html

Department of Navy, US Coast Guard (2016), *A Cooperative Strategy for 21st Century Seapower*, March 2015, available at: <https://www.navy.mil/local/maritime/150227-CS21R-Final.pdf>.

“Nie możemy dopuścić do tego, że będziemy tylko krajem tranzytowym”. Jak Polska może zarobić na Jedwabnym Szlaku” (2017), *Forbes Polska*, 16.10.2017, available at: <https://www.forbes.pl/gospodarka/nowy-jedwabny-szlak-korzysci-dla-polski-wywiad-z-radoslawem-pyfflem/26w8pln>

Huang An-Hao P. (2009), “The Maritime Strategy of China in the Asia-Pacific Region Origins, Development and Impact”, in *School of Social and Political Sciences Faculty of Arts The University of Melbourne*, August 2009, available at: https://minerva-access.unimelb.edu.au/bitstream/handle/11343/35256/124821_The%20Maritime%20Strategy%20of%20China%20in%20the%20Asia-Pacific%20Region%20by%20An-hao%20Huang%202009.pdf?sequence=1&isAllowed=y

Mackinder H. J. (1904), “The geographical pivot of history”, in *The Geographical Journal*, 23, London, available at: <https://is.cuni.cz/studium/predmety/index.php?do=download&did=74431&kod=JPM620>

Preston F., Bailey R., Bradley S., Jigang W. and Changwen Z., *Navigating the New Normal. China and Global Resource Governance*, A joint DRC and Chatham House Report, 2016, available at: <https://www.chathamhouse.org/sites/default/files/publications/research/2016-01-27-china-global-resource-governance-preston-bailey-bradley-wei-zhao-final.pdf>

Putin: Rosjau względni interesy Chin (2017), in *Sputnik* 11.1.2017, available at: <https://pl.sputniknews.com/gospodarka/201711116686029-Putin-Rosja-Chiny-Sputnik/>

State Council of the People’s Republic of China (2006), *China’s National Defense in 2006*, The Information Office of the State Council People’s Republic of China, December 29, 2006, available at: <https://fas.org/nuke/guide/china/doctrine/wp2006.html>

State Council of the People’s Republic of China (2015a), *China’s Military Strategy* The State Council Information Office of the People’s Republic of China, May 2015, Beijing, available at: http://english.www.gov.cn/archive/white_paper/2015/05/27/content_281475115610833.htm

State Council of the People’s Republic of China (2015b), *Made in China 2025*, State Council, July 7, 2015, available at: <http://www.cittadellascienza.it/cina/wp-content/uploads/2017/02/IoT-ONE-Made-in-China-2025.pdf>

State Council of the People’s Republic of China (2018), *China’s Arctic Policy*, The State Council Information Office of the People’s Republic of China, January 2018, available at: http://english.gov.cn/archive/white_paper/2018/01/26/content_281476026660336.htm

US Navy, Chief on Naval Operations (2006), *Navy Strategic Plan in support of Program Objective Memorandum 08*, May 2006, available at: <http://edocs.nps.edu/2014/May/NSP-POM08.pdf>

Xinhuatn (2019), *China, Russia agree to upgrade relations for new era*, available at: http://www.xinhuanet.com/english/2019-06/06/c_138119879.htm

ДЕТЕРМІНАНТИ СПІВРОБІТНИЦТВА ВІЙСЬКОВО-МОРСЬКИХ СИЛ КИТАЮ ТА РОСІЇ В ТРЕТЬОМУ ДЕСЯТИЛІТТІ ХХІ СТ.

Пьотр Міцкевич

Російсько-китайське співробітництво в морській сфері у ХХІ столітті спрямоване на обмеження здатності США контролювати глобальні транспортні шляхи, особливо енергетичні транспортні носії. Спільні інтереси, окреслені таким чином, дають змогу здійснювати низку політичних та економічних ініціатив і використовувати демонстрацію сили в регіонах, що мають особливе значення для національних інтересів обох країн. Сфера таких ініціатив обмежена наявними розбіжностями, що особливо стосуються європейської політики обох країн. Китайські плани побудувати транспортну

систему «Один пояс – один шлях» порушують статус-кво в Євразії на користь Пекіна. Хоча в рамках азіатської політики обом країнам вдалося досягти компромісу щодо способу економічної діяльності й формули, на якій двостороння взаємодія заснована, масштаб розбіжностей інтересів у Європі стримує можливість такого компромісу. Російська мета полягає насамперед в обмеженні спроможності США контролювати північні судноплавні шляхи з подальшим підтримкою політичного й економічного впливу в Європі в контексті зростання активності Китаю та поступового зменшення попиту на енергоносії. Мета Китаю – максимально ефективно використовувати транспортну систему до Європи, зрештою, засновану на проекті «Один пояс – один шлях», що означає, що вони зацікавлені у співпраці з країнами, визнаними Росією стратегічними, регіональними партнерами США (Великобританія, Польща, Румунія, Ісландія). Тому єдиними спільними стратегічними цілями обох країн щодо Європи є прагнення перекласти тягар морської діяльності США з азіатських водойм на води Північної Атлантики та морів, що оточують Європу. Однак китайці із цієї групи акваторій виключають Балтійське море, яке має бути зоною політичної стабільності. Однак, згідно з курсом російської політики, Балтія повинна бути регіоном-замінником для проведення арктичного суперництва. Найвні розбіжності означають, що сфера європейської співпраці обох країн обмежена й буде зосереджена на обмеженні американського домінування на морських судноплавних шляхах та економічних зобов'язаннях, що дадуть змогу реалізувати повною мірою інтереси обох країн. З іншого боку, різниця в потенціалі означає, що Китай отримує перевагу від цього співробітництва більшою мірою, що спричинить його подальші обмеження й необхідність проведення індивідуальної політики в конкретних предметних і географічних галузях.

Ключові слова: Росія, Китай, водні басейни, морська політика, співпраця.

ДЕТЕРМИНАНТЫ СОТРУДНИЧЕСТВА ВОЕННО-МОРСКИХ СИЛ КИТАЯ И РОССИИ В ТРЕТЬЕМ ДЕСЯТИЛЕТИИ XXI ВЕКА

Петр Мицкевич

Российско-китайское сотрудничество, проводимое в морском бассейне в XXI веке, направлено на ограничение возможностей США контролировать глобальные транспортные маршруты, особенно энергоносители. Выявленная таким образом общность интересов позволяет предпринять ряд политических и экономических инициатив и использовать демонстрацию силы в регионах, где находятся национальные интересы обеих стран. Его масштабы ограничены существующими расхождениями, которые особенно касаются европейской политики обеих стран. Планы Китая построить транспортную систему «Один пояс – один путь» нарушают статус-кво в Евразии в пользу Пекина. В то время как в рамках азиатской политики обеим странам удалось достичь компромисса в отношении способа экономической деятельности и формулы построения этого слияния, масштабы расхождения интересов в Европе ограничивают возможность достижения аналогичного соглашения. Цель России состоит в первую очередь в том, чтобы ограничить способность США контролировать северные морские маршруты, а затем сохранить политическое и экономическое влияние в Европе в контексте растущей активности Китая и постепенного снижения спроса на энергоресурсы. Китай же преследует другую цель – максимально эффективно использовать транспортную систему в Европе, в конечном итоге на основе проекта «Один пояс – один путь», что означает, что они заинтересованы в сотрудничестве со странами, признанными Россией в качестве стратегических региональных партнеров США (Великобритания, Польша, Румыния, Исландия). Таким образом, единственные общие стратегические цели обеих стран по отношению к Европе – это стремление перенести бремя морской деятельности США с азиатских водоемов на воды Северной Атлантики и морей, окружающих Европу. Однако китайцы из этой группы исключают Балтийское море, которое должно быть зоной политической стабильности. Однако, согласно курсу российской политики, Балтика должна быть регионом, заменяющим

арктическое соперничество. Существующие разногласия и разночтения означают, что объем европейского сотрудничества обеих стран ограничен и будет сосредоточен на ограничении американского доминирования на морских маршрутах судоходства и экономических обязательствах, позволяющих реализовать интересы обеих стран. С другой стороны, разница в потенциалах двух держав указывает на то, что Китай в большей степени является бенефициаром этого сотрудничества, что приведет к его дальнейшим ограничениям и необходимости вести свою линию политики в ряде сфер и в определенных регионах Мира, руководствуясь собственно своими интересами.

Ключевые слова: Россия, Китай, водные бассейны, морская политика, сотрудничество.

Стаття надійшла до редакції 21.11.2020

UDC 327

CHINESE INITIATIVE OF BELT AND ROAD IN UKRAINIAN REALITIES: ACCOMPLISHMENTS AND FAILURES

M. Smotrytska

PhD of International Politics,
School of Politics and International Studies
of Central China Normal University
Wuhan, Hubei province, the P.R.C
SmotrM_S@mail.ru

The author of the article examines the main aspects of the development of relations between Ukraine and China at the modern stage (2013–2020). The article describes the place and significance of Ukraine in Chinese geo-economic “Belt and Road” initiative. The author touches on such issues as trade and economic relations between the two countries, cooperation in the field of infrastructure and investment. At the same time, special attention is paid to the problem of Ukraine's participation in the Chinese initiative “One belt, One road”. The author studies in details infrastructure projects within the Belt and Road initiative in Ukraine, the implementation of which was suspended for a long time. The main reasons and consequences of suspension are described in the article. The possible prospects of Sino – Ukrainian dialogue are described. The author underlines the potential, main risks and benefits of Ukrainian participation in the BRI. It is noted that the “One belt, One road” initiative can be one of the most attractive geo-economic projects for Ukraine, which on the one hand does not contradict its aspirations for further cooperation and integration with the European Union, and on the other hand, can strengthen Ukraine's advantages and provide incentives for economic development in general. The author concludes that the events that took place in Ukraine in 2014 did not significantly affect the relations between the two countries, as they are based on permanent factors that determine the need to preserve and strengthen the interaction between the two countries. For Ukraine, this is the Chinese economic potential, and for China—the favorable geographic location of Ukraine and its resource potential.

Key words: China, Ukraine, Belt and Road Initiative, Sino – Ukrainian cooperation, BRI, Silk Road, CEE.

Since 2013 China is implementing the idea of a unified system of infrastructure and trade routes between Europe, Asia and Oceania. It should unite several parts of the world and become an analog of the Great Silk Road in the XXI century. Western countries reacted ambiguously to this idea, supporting the creation of the “Belt and Road Initiative” (Hereinafter BRI. – *Auth.*) and expressing their desire to participate in it and in the establishment of the Asian Infrastructure Investment Bank (Hereinafter AIIB. – *Auth.*), a new economic project that promises to become a worthy competitor for international financial institutions such as the International Monetary Fund, the World Bank or the European Bank for Reconstruction and Development (Hereinafter EBRD. – *Auth.*) [Zhang Chunyan 2015].

This state of affairs makes Ukraine again face the choice of foreign policy guidelines between several geopolitical projects. Given the current state of the Ukrainian infrastructure and economy as a whole, it is impossible not to note the possible positive consequences of participation in the AIIB and BRI.

Beijing's multifaceted interests in Ukraine are mainly related to its strategic geographical location. It is very attractive as a logistics transit hub within the BRI initiative, which links China to the European Union markets. Other attractive factors are its rich natural resources, opportunities for new infrastructure projects, and its agricultural industry [Belt and Road news 2019].

All these factors are consistent with China's expansionist program in Europe. As a member of the BRI since 2017, the business community and political leaders of Ukraine are showing increased interest in deepening cooperation with China. Due to this desire, the BRI trade and investment promotion Center was established in Kyiv, considering the initiative as a tool for improving infrastructure, attracting foreign investment from China, investing in energy projects and modernizing agricultural technologies [Zeleni 2019].

Ukraine's interest in the new Chinese project was clearly shown in August 2015 [RZD Partner 2016]. Ukraine was going to join the Silk Road Economic Belt, so that the flow of goods from China to Europe went through its territory. This was stated by the head of the Odessa region M. Saakashvili in an interview with the Ukrainian "Channel 5". According to the former President of Georgia, trade flows of the BRI should be directed through the Illichivsk sea port in the Odessa region, since this will significantly reduce the time of cargo transportation [Unian 2015].

The Ukrainian government also saw the priority of joining the Chinese Silk Road Economic Belt. This was stated by the Ambassador of Ukraine to China Oleg Demin in an interview with the Agency "Ukrinform". According to the Ambassador, "in general, the Ukrainian government considers the issue of joining the BRI as one of the priorities of cooperation with China. This will significantly increase the role of Ukraine as a kind of trade, transport and logistics bridge between Europe and Asia" [Tanasiychuk 2015].

It can be noted that Kyiv already in August expected the Chinese side to sign an Agreement between the Ministry of economic development and trade of Ukraine and the Ministry of Commerce of the People's Republic of China (this document regulates the strengthening of cooperation in the joint implementation of the idea of building the BRI) [Prodi 2016]. Soon, the issue was discussed at a meeting of the sub – Commission on trade and economic cooperation, which took place in the fall of 2015. In particular, the meeting discussed the structure and mechanisms of implementation and actions of the new project. Thus, land corridors in the framework of the BRI proposed two railway directions. The first one South of the Caspian sea passes through the Bosphorus Strait. The second through the territories of Kazakhstan, Russia and Ukraine. In addition, proposals were made to improve the Northern project with highways that are being created under the TRACECA program [Global Research Center 2015]. A number of documents were also signed at the meeting of the Commission, namely: the Protocol of the III meeting of the sub – Commission on trade and economic cooperation and the Protocol of the creation of a working group on investment cooperation between Ukraine and China.

Soon the idea of the participation in the BRI was announced by Ukrainian President P. Poroshenko. In early September 2015, the head of state made a two – day visit to Kazakhstan, where he held talks with the leader of this Central Asian country, N. Nazarbayev, signing a number of bilateral documents, as well as

discussing Ukrainian – Kazakh cooperation in the context of the implementation of the initiative [NewsRu 2015].

In December 2015 Ukraine and China agreed to lay the Silk Road bypassing Russia and agreed on a corresponding document at the international forum “Connecting Europe and Asia: a new look at the formation of a system of transcontinental routes”. Representatives of Hungary, Poland, Slovakia, Kazakhstan, Azerbaijan and Georgia also took part in the forum [Dos. News 2015]. Following this, representatives of major transport and logistics operators of these countries at a meeting in Istanbul decided to establish a consortium to transport goods from China to Europe via Ukraine.

On January 15, 2016, a demonstration voyage of a container train on the route Ukraine – Georgia – Azerbaijan – Kazakhstan – China left the port of Ilyichevsk. The New Silk Road passed through the Caspian and Black seas [Kryzhanovskaya 2016]. It was assumed that with the help of the BRI, Ukrainian goods would be exported to Asian countries and that it would be the beginning of a large – scale project. However, in mid – March 2016 it was reported that the freight train on the route Ilyichevsk – China, which was launched by Ukraine as part of the BRI project, does not go on the return route to China due to the lack of customers. The Chinese side noted that during the launch of the pilot voyage, several problematic areas were identified for the two sides (namely, logistics, financial component and demand from the Ukrainian side) [Ekonomichna pravda 2016]. It was also noted that these issues were on the agenda of states and the railway route Ukraine – China should be improved.

In January 2017, during the meeting of the world economic forum in Davos, Ukrainian President Petro Poroshenko held a meeting with Chinese President Xi Jinping, during which the two heads of state expressed interest in activating the political dialogue at the highest level and deepening economic cooperation between Ukraine and China [Embassy of Ukraine to the PRC 2012]. In addition, an agreement was reached to hold the conference in 2017 – the next meeting of the Ukrainian – Chinese intergovernmental Commission on cooperation and participation of the Ukrainian delegation in the international forum of the “One belt, One road” initiative (Beijing, may 2017). Xi Jinping also confirmed China’s support for the territorial integrity and sovereignty of Ukraine [China-Ukraine history 2018].

In December 2017, it became known that during the Third meeting of the Commission on cooperation between the governments of Ukraine and China, the parties agreed to implement joint projects worth \$ 7 billion. Most likely, such a volume of investment in joint Ukrainian – Chinese projects will be implemented for a fairly long period – at least until 2022 [Centre Today 2017].

However, analyzing the dynamics of Chinese – Ukrainian cooperation since 2017, we can say that it has declined. Thus, the Ukrainian delegation at the forum in Beijing was represented by Deputy Prime Minister of economic development Stepan Kubov. It should be noted that neither the Prime Minister nor the President of the country appeared at the forum, which gave rise to talk that there was no one to defend the interests of Ukraine in Beijing in this important infrastructure project. Experts of the Center for transport strategies also believe that Ukraine has very little chance to participate in this project in the future. It is noted that there are several reasons for this. First, Ukraine is not a member of the EU, unlike CEE region countries, which makes it difficult to pass the border. Ukraine also has an opaque and lengthy mechanism for customs clearance, which makes it less attractive in comparison with other EU countries due to the high cost of ship calls and the lack of high – quality roads for automobile communication with the EU.

Another reason is the political situation. “At least for the next few decades, serious economic and infrastructure projects between Ukraine and China are not possible” experts say [Studennikova 2017]. Beijing does not consider Ukraine as a transit country, since Belarus has assumed the transit role. In the absence of political stability and a high level of corruption, China, which needs transparent, clear rules of the game, is unlikely to risk investing money in Ukraine.

It should be noted that many experts believe that the Implementation of the “One belt, One road” projects on the territory of Ukraine is hindered by the Russian – Ukrainian war. In implementing this initiative, China is very sensitive to risks and operational opportunities. At the moment, due to the aggression of the Russian Federation, the lack of an independent judicial system and the deterioration of the investment climate, the chances of large Chinese investments coming in are minimal. According to the latest report of the Economist Intelligence Unit “China Going Global Investment Index 2017”, China sees high investment risks in Ukraine.

It is known that in order to activate the implementation of this initiative, Vice Premier of the state Council of China Ma Kai went on a European tour in 2017 and held, among other things, a meeting with Prime Minister of Ukraine Vladimir Groysman. It is noteworthy that in Greece on December 8, 2017, Ma Kai held a meeting at his own level – with Deputy Prime Minister Yannis Dragasakis. This is white evidence that the amount of \$ 7 billion can become another declarative intention. But do not forget that China in its strategy expects at least a 10 – year period and only time can show whether Ukraine can become a potential destination for large Chinese investments.

Analyzing the possibilities of Ukraine’s participation in BRI, it should be emphasized that before the Russian Federation invaded Ukraine, China considered the country as a potential destination for the construction of logistics and production facilities for export to the European Union. But after the annexation of Crimea and Russia’s invasion of the Donbass in 2014, Beijing reoriented flows to Greece – the port of Piraeus and the Western Balkans.

Thus, Russia was able to ensure that the Xinjiang – Kazakhstan – Volgograd – Donetsk route – the shortest transit route from China to Europe – was not created. Moscow’s goal was to create a route through the Northern part of the Russian territory that would create logistics hubs between remote Russian regions. However, the amount of investment was announced – hundreds of billions of dollars (for example, more than 200 billion dollars for the Moscow – Kazan railway) and geographical complications in the region delayed the implementation of the Russian version of the project for a long time.

Although on some maps Ukraine is marked as a country where transit is possible by rail, at the moment transit is only possible via sea connections with Georgia and by rail through Azerbaijan and Kazakhstan. In 2016, a demonstration train already went along this track [Zayats 2015]. Due to this geopolitical game, Ukraine is now able to offer China only ferry transit across the Black sea from Georgia and a land route through Belarus.

The Chinese are developing routes (investing in transport infrastructure) that bypass Ukraine. If we look at the document issued by the Chinese government under the title “The development Plan for the construction of the Sino – European connection of freight trains 2016–2020”, we will see that Ukraine is not in this plan [Kz.news 2017].

It should be noted that Ukraine is not a member of the AIIB, through which the initiative’s projects are financed. Although the participants include Georgia,

Azerbaijan, Uzbekistan, Poland, Germany and others. Our country is not even listed as a potential member of this community, unlike Armenia, which is actively trying to join the AIIB [Gurina 2015].

As a result of this situation in the country, Ukraine began to lose its position in the ranks of investment reliable partners of the PRC. Thus, a large part of infrastructure projects appeared, the implementation of which was suspended for a long time:

– “Air Express” is a Ukrainian – Chinese railway project between the capital and Boryspil airport. The project of China National Complete Engineering Corporation had to get a big scale – it was planned to purchase new rolling stock, electrification and an underground terminal for credit funds in the amount of 372 million US dollars. In practice, only the name of the Chinese loan remained, because “Ukrzaliznytsya” implements the entire project at its own expense. Also the loan agreement was terminated and parties started negotiation on the termination of the agreement between the Eximbank of China and the insurance company “Sinasure” (for further refund by the insurance company of funds in the amount of 36 million US dollars to the State Enterprise National Project “Air Express”).

– To date, “Ukravtodor” has signed three contracts with Chinese construction companies to perform works on Ukrainian roads, in accordance with the preliminary agreement with these international financial organizations.

In October 2017, as part of a joint project with the IBRD, two contracts were signed between the State Agency of highways of Ukraine and Xinjiang Communications Construction Group Co., Ltd. – one for about 38 million US dollars to perform work to improve traffic safety on the M – 12 highway (Khmelnyskyi region), and the second – about 57 million US dollars – to perform major repairs on the M – 03 Lubny – Poltava highway.

In addition, in November 2017, as part of a joint project with the EBRD and EIB, Ukravtodor and Sinohydro Corporation Limited signed a contract worth 42 million euros for the reconstruction of the M – 06 Kyiv – Chop highway (bypassing Zhytomyr) with a projected completion date of 20.06.2020.

However, both of these companies demonstrated extremely low rates of work, which means that there is a risk of delays in the implementation of international projects in Ukraine.

With regard to ports, Cofco, which successfully operates terminals in the ports of Mykolaiv and Mariupol, expressed its readiness to further invest up to \$ 30 million in the new berth of the Mykolaiv port and river logistics [Lyalikov 2016]. China Harbor company successfully implements two dredging projects in the ports of Yuzhny and Chernomorsk for a total amount of more than 50 million us dollars [TTS 2017].

When analyzing the problems of project implementation, it was revealed that Chinese companies want state guarantees for most projects, and the Ukrainian side needs to use public – private partnership and concessions. There is also a difference in the legislation of the two countries: Ukraine can announce tenders after signing credit agreements, but China’s Eximbank insists on identifying General contractors during the loan application. As a result, there seem to be projects, and there is also a certain mechanism for cooperation, but the work is still not done, because no one has been involved in these projects on the part of the Chinese government, or is doing so at a very slow pace.

To solve these problems, the Ukrainian side, first of all, needs to move to practical steps for the implementation of relevant projects, since now Chinese companies are implementing infrastructure projects at the expense of the budget of Ukraine

and credit funds of the EBRD and the World Bank. It is extremely important to implement the first pilot projects with Eximbank of China under credit agreements at a preferential rate of up to 3% per annum, because previously the funds were raised on commercial terms at 6–7% [Zasyad'ko 2017].

That is, at the moment, Ukraine, which urgently needs to update its infrastructure, needs to be more active in participating in this Chinese strategy. All potential opportunities to join the initiative in the win – win format pass by the country, moreover, it is obvious that it is necessary to start moving the topic of Sino – Ukrainian cooperation within the “One belt, One road” right now, as the competitors are not waiting, but are trying to get closer to Beijing as quickly as possible and offer it more attractive investment projects than neighboring countries. Thus, until the conflict in the Donbas is resolved, China will continue to look for alternative ways through other European countries.

Nevertheless, despite the gaps in cooperation between the two countries, Ukraine has made some steps towards cooperation since 2017:

- Today, a Chinese company performs dredging operations in the port of Yuzhny, and there is a stable cooperation between “Ukrposhta” and “AliExpress”;

- An agreement was reached on the construction of the long – suffering metro to Troyeschina, a project worth \$2 billion US started in 2019 [Tsentr transportnykh strategiy 2017].

- In November 2017, a train from the Chinese city of Urumqi, in Xinjiang, arrived in Poltava via Kazakhstan and Russia. In its containers, it brought equipment for drilling (the oil and gas sector). This was the first freight train that arrived from Xinjiang to Ukraine. It was one of 700 trains that left this province for the West in the second half of 2017 [Kosov 2018].

- The CRBC has prepared a project for the construction of a bridge over the Dnieper river at Kremenchug and a concrete road of the 1st category Odessa – Nikolaev – Kherson.

- The CCCC has prepared a project for the reconstruction of 2 runways at Boryspil airport. Also the offer to Chinese air carriers (namely Air China) to carry out direct flights to Kyiv from Beijing and Shanghai was met in Ukraine quite positively.

- The project of the fourth metro line in Kyiv is quite complex due to the large amount of credit. China Railway handed over a previous feasibility study worth \$ 2.5 billion US.

- The CRRC Datong has prepared an investment proposal for leasing and joint venture for the production of electric locomotives for “Ukrzaliznytsya”.

- Especially important is the development of transit from China to the EU. 6,500 containers have been transported in Austria and cargo traffic is growing along the TMTM, so priority is given to investment projects to create multi – modal terminals on the border with the EU (Lviv, Kovel and Uzhgorod).

- The parties also reached an agreement to sign an agreement on road transport until the next forum “One belt, One road” [Zasyad'ko 2016].

- The Chinese partners were offered a pilot project “Energy bridge Ukraine – EU”, during the implementation of which it is possible to complete the 3rd and 4th power units of the Khmelnytsky NPP. PJSC “Yuzhmash” is negotiating with the SANY company on cooperation in the field of wind energy, as a result of which a working group was created to implement a multi – sided and integrated model of cooperation in Ukraine.

- In January 2020, a solar power plant with a capacity of 246 MW was commissioned in the Nikopol district of the Dnipropetrovsk region, built by

“Solar – Farm – 1” company with the participation of China Machinery Engineering Company [Asotsiatsiya Ukrayins’ko-Kytays’koho Spivrobotnytstva 2015].

Thus, against the background of the development of infrastructure projects, China – Ukraine relations in 2018–2019 began to gain new momentum.

It should be noted also that recently, Beijing has become seriously interested in the defense industry of Ukraine. Since 2017, Ukraine is the second largest supplier of weapons to China after Russia. The attempt to acquire the Ukrainian giant “Motor Sich”, a leading manufacturer of helicopter and aircraft engines, has surprised Kyiv’s Western partners and continues, despite an ongoing investigation since 2015. Using the practice of mergers and acquisitions to provide access to R & D is a repeat of the history that occurred back in 1998, when China acquired the Ukrainian aircraft carrier, previously known as “Varyag” [Belt and Road news 2019]. The acquisition of a Ukrainian well – developed aviation company that built engines for the world’s largest AN – 225 “Mriya” transport aircraft would give Beijing vital defense technology and boost the potential of Chinese military and civil aviation, while in the United States and Western Europe, regulatory backlash against Chinese investment in strategic research companies is only growing [Zasyad’ko 2016].

Beijing – based “Skyrizon Aviation” is seeking to buy a 50 % stake in the struggling Ukrainian manufacturer. It is reported that a Chinese aviation investor has offered the Ukrainian aviation industry \$ 100 million pending approval of the deal.

It should be noted that China has been wanting access to Ukrainian military technology for some time (Ukraine was an important supplier of equipment for the defense industry of the former Soviet Union). China’s first domestic aircraft carrier, the “Liaoning”, is based on the Ukrainian aircraft carrier “Varyag”, which was purchased by Beijing earlier. Thus, “Skyrizon” has already purchased the technology from “Antonov”, the Ukrainian manufacturer of the world’s largest transport aircraft “Antonov – 225”.

In 2017, “Skyrizon” agreed to buy a stake in “Motor Sich”, but the Supreme Court of Ukraine issued an injunction, blocking the deal after behind – the – scenes lobbying by the United States and Japan. “The acquisition of “Motor Sich” will help strengthen Chinese military equipment and become a threat” said one Japanese diplomatic source [Kashif 2019].

In March 2018, the Chinese company Xinjiang Beiken Energy Engineering, which won the tender announced by the state company “UkrGazDobychia” for drilling 24 gas wells in the Poltava and Kharkiv regions in 2017–2019, started performing contracts.

In view of Ukraine’s implementation of the EU’s Third energy package, which provides for the liberalization of energy markets, the Chinese side will be able to conclude agreements on joint activities with Ukrainian state-owned companies and sell gas on the domestic market of Ukraine.

Thus it can be seen that China has also made Ukraine a key link in its infrastructure program of the BRI initiative. As part of a \$ 7 billion joint project announced at the end of 2017, China is promoting the construction of ports and expressways in Ukraine. In this regard, according to one senior Ukrainian official, in addition to Pro – American, Pro – European and Pro – Russian factions, Pro – Chinese voices are also appearing in the Ukrainian political and business community [Furukawa 2019]

China made Ukraine a key link in its infrastructure program of the BRI initiative outside of CEE, pushing forward the construction of ports and expressways and deepening China’s economic influence in the Eastern European country. However,

it can be seen that today the Chinese presence in Ukraine through direct investment does not match the expanding models of trade, despite hopes of securing China as a source of financial support. From this perspective, Beijing remains a relatively minor player, with a small footprint of foreign direct investment (FDI) of less than \$ 18 million in 2018, or just 0.06 percent of total FDI in Ukraine.

Thus, the analysis of relations shows that the relatively large market of Ukraine with 40 million consumers, geographical proximity to the EU and DCFTA were not sufficient for Chinese companies to take a decisive step and seriously consider Ukraine as an investment goal. This is mainly due to the unfavourable business climate in the country.

The problem of Ukrainian – Chinese relations in the implementation of the BRI, because of which Beijing had to adjust the map of the initiative, was the crisis in Ukraine. Thus, from the very beginning, it was planned to put the “Silk Roads” through the territory of the Ukrainian Donbass to Kyiv and further to the West. However, the events of 2013–2015 in Ukraine forced the PRC to abandon this idea. The initiative of Beijing to cooperate with Ukraine on the territory of the Crimean Peninsula within the framework of the BRI has also lost its relevance. In Ukraine, in turn, appeared a proposal for the construction of a new port near Odessa (Hadzhibeevsky estuary). But Beijing was more interested in a deep – water port in Crimea, which after the implementation of the project had to be managed by Chinese operators. In addition, it became clear the logic of classical geopolitics: “who owns the Crimea, controls the Black sea region and Eastern Europe”. After the events of 2013–2015, China closed the issue of cooperation with Ukraine on the line Donbass – Crimea, updating the development of the port in Odessa.

Thus, it should be noted that today Ukraine, which is in a state of war, faces the choice of its future place and role in new global initiatives that may eventually compete with existing international organizations and integration processes. And it is the interest in direct participation in the Chinese geopolitical and economic project that is one of the proofs of new trends in Kyiv’s search for its foreign policy guidelines. Thus, from a geographical point of view, Ukraine is an important potential partner of Asia for building transport links with Europe. Using its geopolitical position, Kyiv could quickly attract loans from China in the framework of bilateral aid, which would allow the Ukrainian economy to strengthen in the near future.

Today, Ukraine has a declared level of strategic partnership relations with China, which is still far from being fully implemented in practice. In 2014, the Chinese side showed caution in its relations with post-revolutionary Ukraine. At the same time, it is positive that political and economic relations between Ukraine and China gradually intensified over the following years. Although Chinese companies are still cautious about investing in the Ukrainian economy, the presence of Chinese businesses in Ukraine has increased significantly.

On the other hand, the influence of the Russian factor on Ukrainian – Chinese relations remains difficult. It is generally considered that the relations between Russia and China are strategic. This is how both countries position them. And this is evidenced by the balanced position of the PRC during the Ukrainian crisis, which has found understanding and support from a considerable number of countries around the world.

At the same time, China has strategic relations with Ukraine and does not intend to give up opportunities to diversify transport and communication routes to please Moscow.

Although China distances itself from assessments of the situation in Ukraine, we should not expect more at the moment. On the other hand, we should focus

on promising areas of bilateral dialogue, while developing both the economic and political components that work together.

It should also be emphasized that Ukraine today does not choose the fate of its exports to China, because all Ukrainian exports account for about 0.18 % of all Chinese imports. Ukraine has almost unlimited opportunities to increase exports to China to obtain funds for its development and to implement social programs.

Ukrainian weak ties with the PRC are explained by the fact that “Ukraine looks to China through Europe”, although many European countries already work with the PRC under bilateral and multilateral agreements. Thus, today it is especially profitable for Ukraine to reorient to the Chinese market after the loss of the Russian market. Two Chinese ambassadors have consistently suggested that Ukraine enter into negotiations with the PRC regarding a free trade zone. According to G. Osipenko, the creation of a free trade zone of Ukraine with China under the existing free trade zone of Europe with Ukraine, would allow to realize the Ukrainian dream of being a “bridge” between the West and the East [China-Ukraine 2018]. Thus, full integration under the BRI initiative will allow Ukraine to continue its reforms and better integrate into global trade flows, using possible Chinese investments and support from multilateral development banks and other financial institutions.

REFERENCES

Asotsiatsiya Ukrayins'ko-Kytays'koho Spivrobotnytstva (2015), “Initsiatyva ‘Odyn poyas, odyshlyakh’ zdatna pokrashchyty ukrayins'ku infrastrukturu”, available at: <http://aucc.org.ua/one-belt-one-road/> (accessed 25 October 2019).

Belt and Road news (2019), “Why China is setting its Sights on Ukraine”, available at: <https://www.beltandroad.news/2019/10/05/why-china-is-setting-its-sights-on-ukraine/> (accessed 5 May 2020).

Centre Today (2017), “Chomu v Ukrayinu ne pryde kytays'kyi ‘Odyn poyas, odyshlyakh’?”, available at: <https://centre.today/kitayskiy-odin-poyas-odin-shlyah/> (accessed 6 April 2018).

China-Ukraine (2018), “Korotka istoriya politychnykh vidnosyn mizh Ukrayinoyu ta Kytayem”, available at: <https://china-ukraine.info/uk/tag/один-пояс-один-шлях/> (accessed 25 January 2019).

China-Ukraine (2018), “Odyn poyas – Odyshlyakh” available at: <https://china-ukraine.info/uk/tag/один-пояс-один-шлях/> (accessed 14 April 2019).

Dos. News (2015), “Stroitel'stvo mosta cherez Kaspiyskoye more iz Kazakhstana v Azerbaydzhan profinansiruyut kitaytsy”, available at: http://dos-news.com/lenta_novostei/stroitelstvo-mosta-cherez-kaspijskoe-more-iz-kazaxstana-v-azerbajdzhan-profinansiruyut-kitajcy.html#prettyPhoto (accessed 18 February 2016).

Ekonomichna pravda (2016), “Ukrayins'kyi poyezd ‘Shovkovoho shlyakhu’ zastryah u Kytayi: nemaye zamovlen’ ”, available at: <http://www.epravda.com.ua/news/2016/03/28/586961/> (accessed 3 October 2017).

Embassy of Ukraine to the People's Republic of China (2012), “Political Relations between Ukraine and China”, available at: <https://china.mfa.gov.ua/en/partnership/185-politichni-vidnosini-mizh-ukrajinoju-ta-kitajem> (accessed 4 October 2017).

Furukawa E. (2019), “Ukraine is new battleground in US-China fight for influence”, *Nikkei Asian Review*, available at: <https://asia.nikkei.com/Politics/International-relations/Ukraine-is-new-battleground-in-US-China-fight-for-influence> (accessed 20 May 2020).

Global Research Center (2015), “The New Silk Road, A Chinese-style ‘New Deal’. The Economic and Geopolitical Consequences”, available at: <https://www.globalresearch.ca/the-new-silk-road-a-chinese-style-new-deal-the-economic-and-geopolitical-consequences/5466022> (accessed 18 March 2019).

Gurina A. (2015), “Kak Belarus’ otbila ‘Shelkovyy put’ u Ukrainy”, available at: <http://ej.by/news/economy/2015/05/12/kak-belarus-otbila-shelkovyy-put-u-ukrainy.html> (accessed 15 April 2016).

Kashif (2019), “Ukraine is new battleground in US-China fight for influence – Nikkei Asian Review”, available at: <https://jesuslovespak.com/2019/09/04/ukraine-is-new-battleground-in-us-china-fight-for-influence-nikkei-asian-review/> (accessed 20 May 2020).

Kosov A. (2018), “Shelkovaya perchatka dlya zheleznogo kulaka KNR”, available at: http://poistine.org/shelkovaya-perchatka-dlya-zheleznogo-kulaka-krn#.VxwFS_mLS00 (accessed 3 March 2019).

Kryzhanovskaya M. (2016), “Ukraina otkryla novyy Shelkovyy put’ v obkhod Rossii”, *news portal Segodnya*, available at: <http://www.segodnya.ua/economics/enews/ukraina-otkryla-novyy-shelkovyy-put-v-obhod-rossii-683370.html> (accessed 17 August 2016).

Kz.news (2017), “Kazakhstan i Vengriya obsudili uchastiye v projekte ‘Odin poyas, odin put’ ”, available at: http://bnews.kz/ru/news/kazahstana_i_vengrii_obsudili_uchastie_v_proekte_odin_poyas_odin_put (accessed 20 January 2018).

Lyalikov S. and Bystritskaya O. (2016), “Terminal COFCO: v Nikolayeve stupili na ‘Shelkovyy put’ ”, available at: https://cfts.org.ua/articles/terminal_v_nikolaeve_stupili_na_helkovyy_put_1047/81405 (accessed 1 January 2018).

NewsRu (2015), “Poroshenko u Kazakhstani obhovoryuye stvorennaya novoho ‘Shovkovoho shlyakhu’ y pryednannya Astany do SOT”, available at: <http://www.newsru.ua/finance/08oct2015/ppuastani.html> (accessed 21 January 2016).

Prodi R. and Grosset D. (2016), “The European Union And China On The New Silk Roads”, *the Huffington Post*, available at: http://www.huffingtonpost.com/david-gosset/the-european-union-and-ch_b_8308746.html (accessed 5 October 2016).

RZD Partner (2016), “Ukraina podderzhala ideyu sozdaniya novogo koridora dostavki kitayskikh gruzov v Turtsiyu”, available at: <http://www.rzd-partner.ru/news/transportnaia-logistika/ukraina-podderzhala-ideiu-sozdaniia-novogo-koridora-dostavki-kitaiskikh-gruzov-v-turtsiiu/> (accessed 4 April 2020).

Tanasiychuk O. (2015), “Oleh D’omin. Pro te, shcho zavazhaye intensyvnomu rozvytku spivpratsi Ukrayiny z Kytayem”, *information portal UkrInform*, available at: https://www.ukrinform.ua/rubric-other_news/1872009-davayte_pustimo_kitayskogo_investora__posol_oleg_domin_2082257.html (accessed 3 October 2016).

Studennikova G. (2017), “Kitayskiy mir. V Pekine na forume ‘Odin poyas – odin put’ ’ byla prezentovana kontseptsiya novogo global’nogo mira. Chto ona sulit Ukraine?”, available at: <https://strana.ua/articles/analysis/70849-kitaj.html> (accessed 15 March 2019).

Tsentr transportnykh strategiy (2017), “Kak otlichit’ kitaytsev: Kakiye investory iz KNR gotovy vlozhit’sya v infrastrukturu Ukrainy”, available at: https://cfts.org.ua/spetsproekty/kak_otlichit_kitaytsev_kakie_investory_iz_knr_gotovy_vlozhitsya_v_infrastrukturu_ukrainy (accessed 25 May 2019).

Tsentr transportnykh strategiy (2017), “Vse predel’no prosto: Kak kitayskaya CHEC provodit dnouglubleniye v portu Yuzhnyy”, available at: https://cfts.org.ua/articles/vse_predelno_prosto_kak_kitayskaya_chec_provodit_dnouglublenie_v_portu_yuzhnyy_1256/92973 (accessed 1 January 2018).

Unian (2015), “Saakashvili planiruyet pustit’ ‘Novyy shelkovyy put’ ’ cherez Ukrainu”, available at: <http://www.unian.net/society/1109454-saakashvili-planiruyet-pustit-novyiy-shelkovyyi-put-cherez-ukrainu.html> (accessed 4 April 2018).

Zasyad’ko N. (2016), “Portovye giganty: Kto mozet investirovat’ v Ukrainu”, available at: https://cfts.org.ua/articles/portovye_giganty_kto_mozhet_investirovat_v_ukrainu_1109/85389 (accessed 16 March 2020).

Zasyad’ko N. and Reshetnyak V. (2017), “Novyy Shelkovyy put’: Kitayskiy megaproekt teryayet konkretiku i aktual’nost’ dlya Ukrainy”, available at: https://cfts.org.ua/articles/novyiy_shelkovyy_put_kitayskiy_megaproekt_teryayet_konkretiku_aktualnost_ukrainy (accessed 10 January 2018).

Zayats A. (2015), “‘Eto v 2 raza bystreye, no dorozhe na 60–70 %’”. Chto Belarusi sulit kitayskiy ‘Shelkovyy put’”, available at: <http://news.tut.by/economics/447654.html> (accessed 11 November 2016).

Zeleni V. and Haluhan N. (2019), “Why China is setting its sights on Ukraine”, *The Diplomat online magazine*, available at: <https://thediplomat.com/2019/10/why-china-is-setting-its-sights-on-ukraine/> (accessed 10 May 2020).

Zhang Chunyan (2015), “European appeal of the AIB”, *The Telegraph*, available at: <http://www.telegraph.co.uk/sponsored/china-watch/business/11563547/european-appeal-aiib.html> (accessed 4 April 2017).

КИТАЙСЬКА ІНІЦІАТИВА «ПОЯС І ШЛЯХ» В УКРАЇНСЬКИХ РЕАЛІЯХ: ДОСЯГНЕННЯ Й НЕВДАЧІ

М. О. Смотрицька

У статті вивчаються основні аспекти розвитку відносин між Україною та Китаєм на сучасному етапі (2013–2020 роки). Розглядається місце та значення України в китайській геоекономічній ініціативі «Пояс і шлях». Автор зачіпає такі питання, як торгово-економічні відносини між двома країнами, співробітництво в галузі інфраструктури та інвестицій. При цьому особлива увага приділяється проблемі участі України в китайській ініціативі «Один пояс – один шлях». Автор детально досліджує інфраструктурні проекти в рамках ініціативи «Пояс і шлях» в Україні, реалізація яких була припинена на тривалий час. Описані основні причини та наслідки призупинення інвестиційної діяльності, можливі перспективи китайсько-українського політичного й економічного діалогу. Автор підкреслює потенціал, основні ризики та переваги участі України в ініціативі «Пояс і шлях». Відзначається, що ініціатива «Один пояс – один шлях» може стати одним із найбільш привабливих геоекономічних проектів для України, що, з одного боку, не суперечить її прагненням до подальшої співпраці та інтеграції з Євросоюзом, а з іншого – не суперечить її інтересам і може посилити переваги України й забезпечити стимули для економічного розвитку загалом. Автор доходить висновку, що події, які мали місце в Україні у 2014 році, істотно не вплинули на відносини між двома країнами, так як у їх основі лежать перманентні фактори, що визначають необхідність збереження та зміцнення взаємодії між двома країнами. Для України це китайський економічний потенціал, а для Китаю – вигідне географічне положення України та її ресурсний потенціал.

Ключові слова: Китай, Україна, ініціатива «Пояс і шлях», китайсько-українська співпраця, BRI, Шовковий шлях, ЦСЭ.

КИТАЙСКАЯ ИНИЦИАТИВА «ПОЯС И ПУТЬ» В УКРАИНСКИХ РЕАЛИЯХ: ДОСТИЖЕНИЯ И НЕУДАЧИ

М. А. Смотрицкая

В статье изучаются основные аспекты развития отношений между Украиной и Китаем на современном этапе (2013–2020 годы). Рассматривается место и значение

Украины в китайской геоэкономической инициативе «Пояс и путь». Автор затрагивает такие вопросы, как торгово-экономические отношения между двумя странами, сотрудничество в области инфраструктуры и инвестиций. При этом особое внимание уделяется проблеме участия Украины в китайской инициативе «Один пояс – один путь». Автор подробно исследует инфраструктурные проекты в рамках инициативы «Пояс и путь» в Украине, реализация которых была приостановлена на длительное время. Описаны основные причины и последствия приостановления инвестиционной деятельности, возможные перспективы китайско-украинского политического и экономического диалога. Автор подчеркивает потенциал, основные риски и преимущества участия Украины в инициативе «Пояс и путь». Отмечается, что инициатива «Один пояс – один путь» может стать одним из наиболее привлекательных геоэкономических проектов для Украины, что, с одной стороны, не противоречит ее стремлениям к дальнейшему сотрудничеству и интеграции с Евросоюзом, а с другой – не противоречит ее интересам и может усилить преимущества Украины и обеспечить стимулы для экономического развития в целом. Автор приходит к выводу, что события, произошедшие на Украине в 2014 году, существенно не повлияли на отношения между двумя странами, так как в их основе лежат перманентные факторы, определяющие необходимость сохранения и укрепления взаимодействия между двумя странами. Для Украины это китайский экономический потенциал, а для Китая – выгодное географическое положение Украины и ее ресурсный потенциал.

Ключевые слова: Китай, Украина, Инициатива «Пояс и путь», китайско-украинское сотрудничество, BRI, Шелковый путь, ЦВЕ.

Статья надійшла до редакції 21.11.2020

UDC 811.581

“CHINA IS A RESPONSIBLE COUNTRY”: A STRATEGIC NARRATIVE FUNCTION ANALYSIS

Ye. Hobova

PhD (Linguistics), Junior Researcher

A. Yu. Krymskyi Institute of Oriental Studies of National Academy of Sciences of Ukraine
4, Hrushevskoho str., Kyiv, 01001, Ukraine
gobova42@gmail.com

The most recent sociology research shows historically low view of China in the world for the last 18 years, all despite its best efforts to maintain the image of a great and benign power. This drop appeared as unprecedented events in Hongkong, Xinjiang-Uyghur Autonomous Region and Wuhan unfolded, undermining confidence in China all over the world. At the same time the PRC government has been actively supporting the growth of China’s soft power since 2013, stressing the necessity to “broadcast China’s voice”. Shaping strategic narrative became one of the key tasks for the Chinese media. However, it seems that they appeared to be ineffective in the context of crises in China and the world during 2020. The paper investigates possible reasons for the narratives’ failure to thrive. “China is a responsible country” narrative is analyzed, as well as issues of translation and perception of its key messages. Detailed linguistic analysis of the 责任 *zeren* concept in Chinese language shows that it is highly context-dependent and allows for both positive and negative interpretations. While trying to create an outward image of a responsible power, China pushed the slogan of ‘openness, transparency and responsibility’ in many of its official statements, especially in critical communication. Ambiguity of the key concept 责任 *zeren* when used in Chinese English language media and translations of PRC officials’ speeches, is also present in its English translation “responsibility”. However, the Western English language media uses this word mostly in negative contexts, that imply “China’s guilt”, more than often by blaming China for the pandemic. Focusing on the usage of this strategic narrative the paper describes how it changes its meaning from flattering to critical in different circumstances and contexts.

Key words: strategic narratives, responsibility, China, crisis communication.

«КИТАЙ – ВІДПОВІДАЛЬНА ДЕРЖАВА»: АНАЛІЗ ФУНКЦІОНУВАННЯ СТРАТЕГІЧНОГО НАРАТИВУ

Є. В. Гобова

Від початку 2020 року відбулися події, через які імідж Китаю впав до рекордно низьких за останні 18 років показників. Причиною цього стала не тільки

пандемія коронавірусної пневмонії, що змусила Китай протягом кількох місяців бути в епіцентрі уваги всього світу. Заворушення в Гонконгу, політика Китаю щодо СУАР, культурна політика КНР у Внутрішній Монголії, торгова війна зі США – усі ці події разом стали приводом для різкої критики уряду Китаю, а подекуди й відвертої сінофобії, у тому числі й від світових лідерів [Chandler C., McGregor G. 2020]. При цьому китайські дослідники за місяць до оприлюднення приголомшливих результатів опитування Pew Research указували протилежні результати власного аналогічного дослідження, які демонстрували покращення ставлення до Китаю на фоні високого рівня професіоналізму в боротьбі з епідемією в місті Ухань¹. Дійсно, ефективність боротьби з розповсюдженням хвороби стала однією з найвищих у світі², проте цей факт, очевидно, недостатньо вагомий для позитивних змін іміджу країни у світі [Kai 2020].

Таке надзвичайне зниження репутації Китаю особливо дивне з урахуванням того, наскільки активно він формував власні стратегічні наративи. Починаючи з 2013 року, коли Сі Цзіньпін уперше закликав у промові «розказувати про Китай»³, це стало одним із важливіших завдань медіа. Характерно, що навіть оригінальний лозунг «讲好中国故事» навмисне неоднозначний – його можна перекласти як «розказати про хороший Китай» або «пояснити, правильно розповісти про Китай» [王传军 2016]. Ця однозначність залишає простір для трактування, проте в контексті оригінальної доповіді («讲好中国故事, 传播中国声音» – буквально «добре розповісти про Китай, поширити голос Китаю») сенс цієї фрази ближчий до другого значення. Саме цей вислів узятий на озброєння як орієнтир і керівництво до дій розширення м'якої сили Китаю. Принципи такого «пояснення Китаю світові» виписані досить популярно та широко, а разом із тим і розпливчато: загалом це вказівки та заклики до справедливого, доступного й об'єктивного висвітлення подій у країні для світової публіки. Насправді, «пояснення Китаю, трансляція голосу Китаю» фактично були необхідні задовго до того, як вони пролунали на Всекитайській конференції з агітації та ідеологічної роботи (全国宣传思想工作会议), адже Китай привернув світову увагу на два десятиліття раніше завдяки швидким темпам зростання виробництва та економіки [王传军 2016].

Утім, з огляду на статистику від Pew Research, можна стверджувати, що навіть ті країни, що вважалися давніми партнерами та союзниками Китаю (на кшталт Великої Британії), демонстрували суттєве погіршення симпатії до нього. Очевидно, що цей процес не був одномоментним і не пов'язаний виключно з пандемією коронавірусу, що поширилася з Уханя на початку 2020 року. Цьому також сприяли політичні події в Гонконгу та СУАР, що широко висвітлені в західних ЗМІ здебільшого в край негативно тонах. Деякі заяви були настільки різкими, що це змусило навіть західних журналістів прямо звинувачувати окремих політичних лідерів у відкритій демонізації Китаю⁴. Чи можна стверджувати в такому разі, що спроби просування власних стратегічних наративів Китаєм були марними та безрезультатними? У чому полягають недоліки цих наративів?

Без залучення соціологічних опитувань, інтерв'ю та достатньої вибірки респондентів неможливо відтворити повну картину функціонування окремих

¹ URL: <https://www.ciie.org/zbh/en/news/exhibition/News/20200917/23108.html>.

² URL: [https://www.thelancet.com/journals/laninf/article/PIIS1473-3099\(20\)30800-8/fulltext](https://www.thelancet.com/journals/laninf/article/PIIS1473-3099(20)30800-8/fulltext).

³ URL: <https://www.jfdaily.com/journal/2020-03-26/getArticle.htm?id=290323>.

⁴ URL: <https://www.washingtonpost.com/business/2020/05/22/trumps-demonization-china-puts-us-financial-peril/>.

нарративів, установити їх дію та ефективність. Натомість у статті описана спроба оцінити потенціал одного зі стратегічних нарративів, що сформувався ще до гуманітарної кризи 2020 року, але отримав нові конотації саме під час одного з найбільш критичних для Китаю періодів – початку пандемії коронавірусу в січні 2020 року.

Оцінка кризових комунікацій Китаю у цей період показала, що вичікувальна позиція Китаю у висвітленні епідемії в Ухані мала вкрай негативні наслідки як у короткостроковій, так і віддаленій перспективі. Гостро постало питання довіри до офіційної інформації, що її надавав Китай на прес-конференціях, у традиційних і нових медіа. Сумніви щодо її правдивості лунали як із-за кордону, так і всередині країни. Паралельно із цим речники МЗС КНР та інші офіційні джерела активно просувають нарратив «Китаю як відповідальної держави». Весь час із початку висвітлення епідемії в Китаї та згодом пандемії у світі представники китайської влади наполягали на «відкритості, прозорості й відповідальності» власної позиції щодо висвітлення та впорядкування цих подій. Це перегукується з більш раннім слоганом «Китай – відповідальна держава», що набув поширення наприкінці 2000-х років, та активною популяризацією принципів корпоративної соціальної відповідальності на державному рівні, включно з запровадженням стандарту ISO 26000 [Tang 2012].

Початок формування нарративу «Китай – відповідальна країна» можна віднести до 2000 року, коли Китай підписав кліматичну конвенцію в Ліоні, саме ця подія стала одним із джерел дедалі популярнішої фрази «中国是一个负责任的国家». З року в рік частотність використання цього словосполучення зростала, воно виникало в нових контекстах – від екології, економіки до політики та міжнародних відносин. Значення відповідальності перед світом і самим собою зростало разом зі значимістю Китаю на світовій арені. «Мирне піднесення Китаю» вимагало відповідального ставлення до власної сили та впливовості, тому саме такий образ мав транслюватися через популярні ЗМІ й нові медіа.

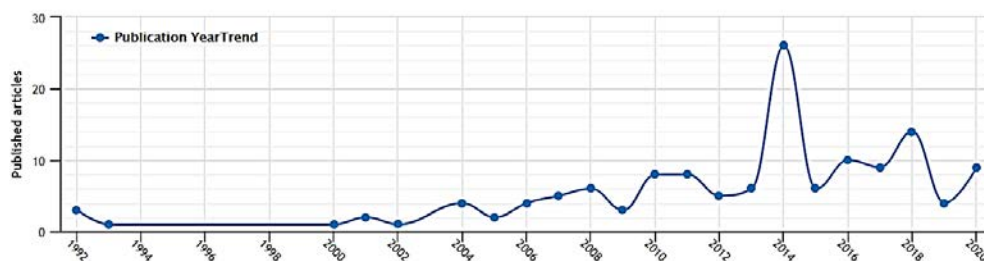

Рис. 1. Кількість публікацій на тему «Китай – відповідальна велика держава» у фахових наукових журналах з медіа та комунікацій за роками

Джерело: *cnki.net*.

Відповідальність у китайській мові має два аспекти значення – позитивний і негативний. Бути відповідальним – це не тільки активна позиція у виконанні обов’язків (посадових або моральних), а й відповідальність за вчинену помилку або провину. У Великому словнику китайської мови “汉语大词典” надаються такі три визначення поняття 责任: 1) зобов’язання людини взяти на себе

певний обов'язок або функцію; 2) справа, яку необхідно виконати в рамках обумовлених обов'язків; 3) провина, за яку треба відповідати через невиконання обов'язку. При цьому перше значення відносно застаріле та не вживається в сучасній китайській мові. Зокрема, воно не наводиться в тлумаченні цього слова в Словнику сучасної китайської мови «现代汉语大词典», котрий фактично дублює їх. Отже, у сучасній китайській мові слово 责任 («відповідальність») має два аспекти значення: відповідальність за завдання та відповідальність за помилку чи провину. На відміну від сучасної, у давньокитайській мові елементи слова 责 та 任 функціонували окремо й були багатозначними [朱迪俭, 林永森 2017]. Згідно з визначеннями в Словнику часто вживаних ієрогліфів давньокитайської мови за редакцією Вана Лі, у ієрогліфа 责 є п'ять значень: 1) вимагати, просити; 2) опитувати; 3) звинувачувати, карати; 4) обов'язок, відповідальність; 5) боргувати, позичати гроші. Ієрогліф з'являється ще в цзягувені, скоріше за все зі значенням «заборгувати гроші», що згодом стало записуватися ієрогліфом 债. В ієрогліфа 任 дев'ять значень: 1) обіймати, нести в руках; 2) нести тягар (на спині), нести відповідальність; 3) виконувати обов'язок, відповідати за щось; 4) довіра, довіряти; 5) використання, функція; 6) уміння, здатність; 7) завдяки чомусь, виходячи з чогось; 8) не втручатися, давати свободу дій; 9) вагітніти, вагітність. Як окреме слово вперше з'являється в Новій історії династії Тан Оуяна Сю («新唐书·王珪薛收等传赞»). Отже, це питомо китайське слово, утворене складанням морфем з однорідним значенням.

У сучасній китайській мові є різні аспекти вжитку цього слова. З погляду адміністративного управління поняття «відповідальність» 责任 має два типи значення. Перше – це «обов'язок (моральний, юридичний), зобов'язаність нести відповідальність за свою поведінку, порушення якої призводить до морального або правового осуду та покарання». Друге – «персональний обов'язок, що пов'язаний із певною посадою чи організацією, здебільшого у сфері службових повноважень чи компетенції». З погляду юриспруденції поняття «відповідальність» 责任 має декілька тлумачень. По-перше, «доручені справи, що необхідно виконати», наприклад, «посадова відповідальність (посадові обов'язки)». У цьому випадку ключовим є поняття «персональний обов'язок». По-друге, «визначені обов'язки конкретної людини щодо виникнення, розвитку, змін і результатів визначеного процесу», що теж фактично належить до «персонального обов'язку». По-третє, є «відповідальність за порушення договору», «відповідальність за правопорушення», тобто «відповідальність за невиконання обумовленого завдання», тобто відповідальність за провину чи помилку. З погляду етики це «правове та моральне зобов'язання окремої людини чи колективу, відповідно до їхнього статусу, утілювати певні завдання та відповідати за їх результати» [谢军 2007].

Отже, «відповідальність» ділиться на попередню, тобто таку, що описує обов'язок (часто добровільний), і постфактум – таку, що вказує на тягар помилки чи бездіяльності. Такий розподіл загалом збігається з фактичним тлумаченням і використанням поняття «відповідальність» у контексті західної культури, що не завжди повністю відображається в словникових визначеннях, але наявне в практичному вжитку.

Прикладом може бути англomовне responsible, що використовується й у перекладі фраз, що формують наратив «Китай – відповідальна держава». Словник Cambridge dictionary подає такі визначення цього слова: “be responsible for sb/sth/doing sth: 1) to have control and authority over something or someone and the duty

of taking care of it, him, or her; 2) to be the person who caused something to happen, especially something bad”⁵. Разом із тим аналіз довільної вибірки повідомлень англomовних західних ЗМІ на запит “China” та “responsible” вказує на вагому перевагу використання цього слова в негативному значенні – відповідальності за вчинену помилку або провину. Це підтверджується також результатами соціологічних опитувань середини 2020 року: більшість американців звинувачують Китай у розповсюдженні коронавірусної інфекції та в неналежній боротьбі з ним⁶.

Перекладач, будучи медіатором у конфліктних або кризових ситуаціях, відіграє помітну роль у подачі інфоприводу в тій формі, що підлаштована під публічні наративи цільової аудиторії [Pan 2020, 15]. Це стосується, зокрема, і пресконференцій речників МЗС КНР, котрі були на початку пандемії ключовими джерелами офіційної інформації, що публікувалася також англійською мовою. В англomовних текстах, опублікованих на сайті МЗС Китаю, <https://www.fmprc.gov.cn/>, для перекладу слова 责任 («відповідальний, відповідальність») у фразі “公开、透明、责任” (букв. «відкритий, прозорий, відповідальний») використовується слово responsible. Варто взяти до уваги, що переклади текстів такого роду проходять не один етап перевірки, редагування та затвердження з боку китайських фахівців, перш ніж вони публікуються [Li & Pan 2020, 13]. Тобто потенційна неточність перекладу в цих текстах не є навмисним чи випадковим спотворенням значення іноземними перекладачами, оскільки ці тексти виходять у світ саме в тому вигляді й із тими формулюваннями, що мають стати частиною «голосу Китаю» разом з тими стратегічними наративами, що в них закладені.

Якщо наприкінці 2000-х років Китай досить успішно намагався сформува-ти завдяки наративу «відповідальна держава» образ надійного партнера, то у 2020 році в кризовому контексті двозначність «відповідальності» мала негативний вплив на його загальне сприйняття зовні. На фоні численних і безпідставних звинувачень Китаю в поширенні небезпечної хвороби «відповідальність» набуває значення визнання провини, тягаря помилки. Мимоволі цей позитивний меседж активного виконання зобов’язань, відкритості отримав протилежне значення.

Постає питання, чи можна було уникнути такого некоректного трактування цього наративу та запобігти такій потужній хвилі негативного інформаційного потоку про Китай? Медіарепрезентація Китаю у власних і закордонних джерелах уже має свої усталені форми, аналіз яких показує, що негативний імідж Китаю вже є стереотипом, якого достатньо важко позбутися: навіть цілком позитивні інформаційні приводи можуть піддаватися дуже жорсткій критиці [Zhang 2017, 40]. Характерно, що таке негативне зображення Китаю зафіксовано ще в період освітлення епідемії SARS 2003 року, є підстави вважати його продовженням традиційної репрезентації Китаю як «іншого» [Huang & Leung 2005, 315]. Також аналіз західних англomовних медіа- та соціальних мереж показав, що в цих джерелах уже існує усталений політичний образ «авторитарного Китаю» та екологічний образ «забрудненого й забруднюючого Китаю» [Xiang 2013, 263], що стали сприятливою основою для подальшого погіршення іміджу Китаю, аж до демонізації.

Безперечно, значимість цього наративу в загальній картині формування образу Китаю закордоном має бути підтверджена глибшим дослідженням його

⁵ URL: <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/responsible>.

⁶ URL: <https://www.pewresearch.org/global/2020/07/30/americans-fault-china-for-its-role-in-the-spread-of-covid-19/>.

функціонування, розповсюдженості й упізнаваності, без чого неможливо одно-значно оцінити його ефективність. Утім, виходячи з проведеного семантичного аналізу, можемо констатувати, що гіпотеза щодо контекстуальної залежності поняття «відповідальність» (責任) має під собою цілком закономірні підстави. При цьому перекладацький фактор не відіграє в цьому випадку значної ролі, адже використовуване англійське *responsibility* має аналогічну двоякість, хоча й із деякими нюансами. Цілком імовірно, що це до певної міри є справедливим і для інших іноземних мов, тому що переклади китайських текстів посередництвом англійських перекладів є досить популярною практикою, зокрема, й в Україні.

Разом із тим, навіть припускаючи достатню поширеність неправильного трактування цього наративу, не можна стверджувати, що він мав визначний вплив на формування негативного зовнішнього сприйняття Китаю. Таке твердження було б передчасним і безпідставним, адже це питання значно ширше й виходить за рамки аналізу одного окремого чинника. Тенденція до погіршення образу Китаю, вочевидь, з'явилася значно раніше й має під собою значно складніші підстави, які охоплюють цілий спектр проблем у комунікаціях, економічних, політичних і соціальних сферах. Без вирішення цих питань, скоріше за все, ця негативна тенденція збережеться й стане причиною міжнародних конфліктів, яких неможливо буде уникнути за допомогою стратегічних наративів.

ЛІТЕРАТУРА

Chandler C., McGregor G. China has a global image problem. URL: <https://fortune.com/2020/10/08/china-pew-research-global-image/> (дата звернення – 11 жовтня 2020).

Kai He. China's image problem is worsening globally. It's time for Beijing to consider a diplomatic reset. URL: <https://theconversation.com/chinas-image-problem-is-worsening-globally-its-time-for-beijing-to-consider-a-diplomatic-reset-147901> (дата звернення 15 жовтня 2020).

Mackinnon A., Palder D., Lynch C. China's image plunging around the world, poll finds. URL: <https://www.washingtontimes.com/news/2020/oct/6/chinas-image-plunging-around-world-poll-finds/> (дата звернення 10 жовтня 2020).

Pan Li, Liao Sixin. News translation of reported conflicts: a corpus-based account of positioning, *Perspectives*, 2020. DOI: 10.1080/0907676X.2020.1727540.

Sha Hua. China's Global Image Dips to New Lows Over Its Coronavirus Response. URL: <https://www.wsj.com/articles/chinas-global-image-dips-to-new-lows-over-its-coronavirus-response-11601992802> (дата звернення 10 жовтня 2020).

Silver L., Devlin K., Huang C. Unfavorable Views of China Reach Historic Highs in Many Countries: Majorities say China has handled COVID-19 outbreak poorly. URL: <https://www.pewresearch.org/global/2020/10/06/unfavorable-views-of-china-reach-historic-highs-in-many-countries/> (дата звернення 11 жовтня 2020).

Tang Lu. Media discourse of corporate social responsibility in China: a content analysis of newspapers // *Asian Journal of Communication*, 2012, Vol. 22, Issue 3, pp. 270–288.

Xiang Debao. China's image on international English language social media // *The Journal of International Communication*. 2013. Vol. 19, Issue 2, pp. 252–271.

Zhang Lejin, Wu D. Media Representations of China: A Comparison of China Daily and Financial Times in Reporting on the Belt and Road Initiative // *Critical Arts*, 2017, Vol. 31, Issue 6, pp. 29–43.

-
- 王义桅。中国展现负责任大国形象。人民论坛, 2020 (Z2), pp. 36 - 39.
- 王传军。中国是一个对自己和世界都负责任的国家, “光明日报” (2016年07月03日 05版)。
- 朱迪俭, 林永森。基于语义学的责任概念研究, 特区实践与理论, 2017, 第六期, pp. 106 - 112.
- 谢军。“责任论”。上海, 上海人民出版社, 2007.
- 周宇博。国际传播能力提升的叙事策略研究 —— 以中央广播电视总台的新冠肺炎疫情报道为例, 传媒视野, 2020 (10), pp. 25-28.

REFERENCES

- Chandler C. and McGregor G. (2020), *China has a global image problem*, available at: <https://fortune.com/2020/10/08/china-pew-research-global-image/> (accessed 11 October 2020).
- Kai He (2020), *China's image problem is worsening globally. It's time for Beijing to consider a diplomatic reset*, available at: <https://theconversation.com/chinas-image-problem-is-worsening-globally-its-time-for-beijing-to-consider-a-diplomatic-reset-147901> (accessed 15 October 2020).
- Mackinnon A., Palder D. and Lynch C. (2020), *China's image plunging around the world, poll finds*, available at: <https://www.washingtontimes.com/news/2020/oct/6/chinas-image-plunging-around-world-poll-finds/> (accessed 10 October 2020).
- Pan Li and Liao Sixin (2020), News translation of reported conflicts: a corpus-based account of positioning, *Perspectives*, DOI: 10.1080/0907676X.2020.1727540.
- Sha Hua (2020), *China's Global Image Dips to New Lows Over Its Coronavirus Response*, available at: <https://www.wsj.com/articles/chinas-global-image-dips-to-new-lows-over-its-coronavirus-response-11601992802> (accessed 10 October 2020).
- Silver L., Devlin K. and Huang C. (2020), *Unfavorable Views of China Reach Historic Highs in Many Countries: Majorities say China has handled COVID-19 outbreak poorly*, available at: <https://www.pewresearch.org/global/2020/10/06/unfavorable-views-of-china-reach-historic-highs-in-many-countries/> (accessed 11 October 2020).
- Tang Lu (2012), Media discourse of corporate social responsibility in China: a content analysis of newspapers, *Asian Journal of Communication*, Vol. 22, Issue 3, pp. 270-288.
- Xiang Debao (2013), China's image on international English language social media, *The Journal of International Communication*, Vol. 19, Issue 2, pp. 252-271.
- Zhang Lejin and Wu D. (2017), Media Representations of China: A Comparison of China Daily and Financial Times in Reporting on the Belt and Road Initiative, *Critical Arts*, Vol. 31, Issue 6, pp. 29-43.
- Wang Yiwei (2020), Zhongguo zhanxian fuzeren daguo xingxiang. Renmin luntan (Z2), pp. 36-39. (In Chinese).
- Wang Zhuanjun (2016), Zhongguo shi yige dui ziji he shijie dou fuzeren de guojia, “Guangming ribao” (2016 nian 07 yue 03 ri 05 ban) 5. (In Chinese).
- Zhu Dijian and Lin Yongsen (2017), Jiyu yuyixuede zeren gainian yanjiu. Tequ Shijian yu lilun, di 6 qi, pp. 106-112. (In Chinese).
- Xie Jun (2007), Zerenlun. Shanghai, Shanghai renmin chubanshe. (In Chinese).
- Zhou Yubo (2020), Guoji chuanbo nengli tisheng de xushi ce lue yanjiu - yi zhongyang guangbo dianshi zongtai de xinguan feiyan yiqing baodao weili, Chuanmei shiye (10), pp. 25-28. (In Chinese).

«КИТАЙ – ВІДПОВІДАЛЬНА ДЕРЖАВА»: АНАЛІЗ ФУНКЦІОНУВАННЯ СТРАТЕГІЧНОГО НАРАТИВУ

Є. В. Гобова

Найновіші соціологічні дослідження вказують на рекордно негативне сприйняття Китаю у світі за останні 18 років, усупереч його активним намаганням створення й дотримання іміджу великої та незагрозливої потуги. Такий спад відбувся на фоні безпрецедентних подій у Гонконзі, СУАР та Ухані, що суттєво підірвали довіру до Китаю у світі. Разом із тим з 2013 року влада КНР активно сприяє посиленню китайської м'якої сили, наголошуючи на необхідності того, щоби світ «почув голос Китаю». Формування стратегічних наративів стало одним із ключових завдань китайських медіа. Проте вони виявилися недостатньо ефективними в контексті криз, яких зазнав Китай і весь світ у 2020 році. У статті розглядаються ймовірні причини того, чому ці наративи не принесли очікуваного результату. Проаналізовано наратив «Китай – відповідальна держава», розглянуто проблеми перекладу та сприйняття тих меседжів, що його формують. Ґрунтовний лінгвістичний аналіз концепції «відповідальність» або 责任 *zeren* у китайській мові показав, що вона має значну контекстуальну залежність і дає змогу як позитивного, так і негативного тлумачення. У намаганнях створити зовнішній образ відповідальної держави Китай просував гасло «відкритості, прозорості й відповідальності» в багатьох офіційних заявах і виступах, здебільшого в кризовій комунікації. Двозначність ключового поняття «відповідальність» 责任 *zeren*, що використовувався в китайських англійськомовних медіа та в перекладах доповідей офіційних представників КНР, також наявна в англійському його відповіднику *responsibility*. Проте в іноземних англійськомовних медіа це слово використовується переважно в негативних контекстах «провини Китаю», найчастіше звинувачуючи Китай у пандемії. Фокусуючись на використанні цього стратегічного наративу, стаття описує процес змін його значення від похвального до критичного залежно від різних обставин і контекстів.

Ключові слова: стратегічні наративи, відповідальність, Китай, кризова комунікація.

«КИТАЙ – ОТВЕТСТВЕННАЯ ДЕРЖАВА»: АНАЛИЗ ФУНКЦИОНИРОВАНИЯ СТРАТЕГИЧЕСКОГО НАРРАТИВА

Е. В. Гобова

Последние социологические исследования показывают рекордно негативное восприятие Китая в мире за последние 18 лет, несмотря на его активные попытки создания и поддержания имиджа великой и неопасной державы. Такой спад произошел на фоне беспрецедентных событий в Гонконге, СУАР та Ухане, которые существенно подорвали доверие к Китаю в мире. При этом с 2013 года власти КНР активно способствовали усилению мягкой силы, акцентируя на необходимости того, чтобы мир «услышал голос Китая». Формирование стратегических нарративов стало одним из ключевых заданий китайских медиа. Однако они оказались недостаточно эффективными в контексте кризисов, которые затронули Китай и весь мир в 2020 году. В статье рассматриваются вероятные причины того, почему эти нарративы не принесли ожидаемого результата. Проанализирован нарратив «Китай – ответственная держава», рассмотрены проблемы перевода и восприятия формирующих его сообщений. Детальный лингвистический анализ концепции «ответственность» или 责任 *zeren* в китайском языке показал, что она имеет значительную контекстуальную зависимость и допускает как позитивное, так и негативное трактование. В попытках создать внешний образ ответственного государства Китай продвигал лозунг «открытость, прозрачность и ответственность» во многих официальных заявлениях и выступлениях, в основном в критической коммуникации. Двусмысленность ключевого понятия «ответственность», которое используется в китайских англоязычных медиа и переводах докладов официальных представителей КНР, также присутствует и в его английском аналоге *responsibility*. Однако в иностранных англоязычных медиа это слово используется преимущественно в негативных контекстах «вины Китая», чаще всего в обвинениях Китая в допущении пандемии. Фокусируясь на использовании этого стратегического нарратива, статья описывает процесс изменения его значений от лестного до критического, в зависимости от разных обстоятельств и контекстов.

Ключевые слова: стратегические нарративы, ответственность, Китай, кризисная коммуникация.

Стаття надійшла до редакції 26.11.2020

UDC 82-94

“THE GREAT LEARNING”

Transl. from Chinese by D. Merzliuk
Senior Lecturer
Kyiv National Linguistic University
73, Velyka Vasylkivska str., Kyiv, 03680, Ukraine
mengtn84@hotmail.com

“The Great Learning” (“Daxue”, “大学”) is one of four classical texts included into “The Four Books” (“Sishu”, “四书”) of Confucianism. Among them this is the shortest text, only 1755 characters. “The Great Learning” originally was the 42th chapter of “The Book of Rites” (“Liji”, “礼记”), later it was included in “Four Books” as separate text. “The Great Learning” was considered to be the part of “The Book of Rites” till the Song dynasty, but despite the fact it wasn’t considered as a separate text, many famous Confucian philosophers of Han and Tang dynasties, such as Dong Zhongshu, Zheng Xuan, Kong Yingda, Han Yu researched and commented on this text. The famous Chinese Confucian philosopher of the Song dynasty, Zhu Xi, considered the student of Confucius Zeng-zi to be the author of “The Great learning” / Zhu Xi was the one, who distinguished “The Great Learning” as well as “The Analects”, “The Mencius” and “The Doctrine of Mean” (“Zhongyong”) as the separate text and included it to “The Four Books”. The main ideas of the “Great Learning” consist of “three principles” (三纲领): learning of loving fairness, changing human values and striving for perfection; and “eight points”: learning nature of things, getting knowledge, honesty of thoughts, correcting desires, improvement of body, organizing the house, bringing order to the country and peace to the whole world. “The Great Learning” is an ethical and social-political text; its ideas summarize moral and ethic principles of the Confucianism. Moreover, it had a crucial influence on the further development of political and philosophic ideas in China. The concept of virtue “De” (德), which is a part of human nature, was the basis of the philosophic principles for “The Great Learning”. This morality should be displayed by the leaders of the country (as “benevolence” 仁) as well as by the civilians in the form of “righteousness” (义).

Key words: Confucianism, Zhu Xi, “The Four Books”, Confucius, Zeng-zi, virtue.

“ВЕЛИКЕ ВЧЕННЯ”

Пер. з кит. Д. О. Мерзлюк

Шлях Великого вчення полягає в пізнанні світлої доброчесності, виправленні народу, ствердженні в досконалості.

Пізнай межі, яких можеш досягнути, і тоді зможеш ствердитися у своїх прагненнях; коли ствердишся у своїх прагненнях, то будеш здатним перебувати в

спокої; коли зможеш перебувати в спокої, то будеш здатним бути умиротвореним; коли зможеш бути умиротвореним, тоді будеш здатним до розмірковувань, коли будеш здатним розмірковувати, то потім будеш здатним досягти успіхів.

Речі мають своє коріння і свою вершину, справи мають початок і кінець. Пізнати, що має бути спочатку, а що має бути потім, – це і є осягнути Шлях.

У давнину той, хто хотів принести світло доброчесності в Піднебесну, спочатку наводив лад у своїй державі. Той, хто хотів навести лад у своїй державі, мав спочатку впорядкувати свій дім. Той, хто бажав упорядкувати свій дім, спочатку мав удосконалити своє тіло. Той, хто бажав удосконалити своє тіло, спочатку мав виправити свої бажання. Той, хто бажав виправити свої бажання, спочатку мав зробити щирими свої думки. Той, хто хотів зробити щирими свої думки, спочатку мав отримати знання. Отримання знань полягає в осягненні сутності речей.

Коли осягнув сутність речей, тоді отримаєш знання, отримаєш знання – зробиш щирими свої думки, зробиш щирими свої думки – виправиш свої бажання, виправиш свої бажання – удосконалиш своє тіло, удосконалиш своє тіло – упорядкуєш свій дім, упорядкуєш свій дім – наведеш лад у державі, наведеш лад у державі – тоді й у Піднебесній буде спокій.

Від Сина Неба до простої людини, для всіх, без винятку, удосконалення себе є основою

Якщо коріння в безладі, то неможливо навести лад у верхів'ях. Коли ігнорують важливе, а цінують незначне, ніколи такого не було.

Це й називається пізнати основу, це й називається досягнути знання.

Бути щирим у своїх прагненнях – це означає не обманювати себе. Це як ненавидіти сморід, це як любити красу, це називають відчувати спокій радості й задоволення. Тому благородний муж обережний і старанний у своїй самотності. Дріб'язкова людина¹ живе в бездіяльності й може чинити недобрі справи; немає того, чого б вона не змогла учинити. Коли ж зустріне благородного мужа, то виникає в неї сором, приховує вона свої недобрі вчинки, а проявляє свою доброту.

Коли людина дивиться на себе, це ніби вона розглядає свої нутроці, вивчає, яка в них користь. Це й називають бути щирим усередині та проявляти цю щирість назовні. Тому благородний муж має бути обережним і старанним у своїй самотності.

Цзен-ци² казав: «П'ять пар очей дивляться на нього, п'ять пар рук указують на нього, тож має він бути суворим до себе». Розкіш прикрашає оселю, доброчесність прикрашає людину. Якщо серце людини широке, то й тіло її здорове. Тому благородний муж має бути щирим у своїх думках.

У «Книзі Пісень» говориться: «Коли споглядаєш закрут ріки, там буває водяний бамбук. Витончений благородний муж, як слонову кістку його вирізають, а потім – шліфують, як яшму його гранують, а потім – полірують. Мужній і величний, гримить він славою. Витончений благородний муж, ніколи не забудуть його!» «Як слонову кістку його вирізають, а потім – шліфують», – це вивчення Шляху. «Як яшму його гранують, а потім – полірують», – це вдосконалення самого себе. «Мужній і величний», – це означає, що серйозний він

¹ Дріб'язкова людина (小人) – у конфуціанстві протиставляється поняттю «благородний муж» (君子), людина, що не слідує правилами моралі та доброчесності, прагне лише особистої вигоди, а не блага для інших.

² Цзен-ци, 曾子, (505 р. до н. е. – 435 р. до н. е.) – китайський філософ періоду «Весен та Осеней», учень Конфуція, брав участь в укладанні трактату «Лунь Юй», вважається автором трактатів «Велике вчення», «Канону синівської шанобливості» (孝经) і трактату «Десять розділів Цзен-ци» (曾子十篇).

і поважний. «Гримить він славою», – це означає, що поводить він себе гідно. «Витончений благородний муж, ніколи не забудуть його», – осягнув він Шлях і велику добродішність у досконалості, народ не зможе ніколи забути його.

У «Книзі пісень» сказано: «Ах, не забуті володарі минулого!» Благородний муж поважає мудрих, наближається до тих, хто духом близький їм, володарям минулого. Дріб'язкова людина насолоджується радощами та вигодами, що залишилися від володарів минулого. Ніколи ніхто не зможе забути їх.

У розділі «Повчання князя Кан»³ «Книги історії» написано: «Бути здатним пізнати добродішність». У розділі «Тай Цзя»⁴ говориться: «Постійно придивлятися до світлих наказів Неба». У розділі «Канони володарів»⁵ написано: «Бути здатним пізнати величну добродішність». Це все – про самостійне пізнання світлої добродішності.

У написі правителя Чен Тан⁶ сказано: «Якщо будеш здатним одного дня оновити себе, то потім кожного дня будеш оновлюватися, і після оновлення настає час нового оновлення». У «Повчаннях князя Кан» говориться: «Заохочувати народ до оновлення». У «Книзі пісень» сказано: «Хоча Чжоу – це держава давня, проте доля її – нова». І тому для благородного мужа немає місць, де б він не міг використати свою довершеність.

У «Книзі пісень» говориться: «На тисячу лі довікола столиці, там хоче жити народ». У «Книзі пісень» мовиться: «Іволга співуча живе на схилі пагорбу». Конфуцій наголосив: «Коли людина приїздить до місця, де має жити, то знати, що це і є місце, де буде вона жити, чи гірше людина в цьому за тварин і птиць?» У «Книзі Пісень» сказано: «Величний Вень-ван⁷, схиляємося перед тобою у твоїй славі!» Бути правителем – це всі сили віддавати добродішності; бути чиновником – усі сили віддавати пошані до правителя; бути сином – усі сили віддавати повазі до батьків, бути батьком – усі сили віддавати милосердю; у спілкуванні з людьми всі сили треба віддавати вірності.

Учитель⁸ казав: «Коли слухаю судові справи, то я така ж людина, як і інші. Але [в судових справах] потрібно зробити так, щоб не було більше скарг! Необхідно, щоб ті, хто приховують правду, не насмілювалися проявляти своє красномовство. Підкорити волю і бажання людей, це і називається пізнати коріння».

Удосконалення тіла полягає у виправленні бажань. Якщо людина відчуває гнів і лють, то не можна виправити бажання. Якщо людина відчуває страх, то не можна виправити бажання. Якщо людина відчуває радість, то не можна виправити бажання. Якщо людина відчуває смуток, то не можна виправити бажання. Якщо бажання розсіяні, тоді можна дивитися, проте не бачити; слухати, проте не чути; їсти й не відчувати смаку. Це й називають, що вдосконалення тіла полягає у виправленні бажань.

³ «Повчання князя Кан» (康诰) – розділ «Книги історії» (尚书), у якому наводяться накази Чжоу Чен-вана князю Вей Кан-шу, що був призначений керувати територіями колишнього царства Шан-Інь.

⁴ Тай цзя (太甲) – розділ «Книги історії» (尚书), де описується правління четвертого правителя династії Шан Цзи Чжи.

⁵ Канони володарів (帝典) – розділи «Книги історії» (尚书), у яких наводяться накази правителів Яо (尧典) і Шуня (舜典).

⁶ Чен Тан (成汤) – засновник династії Шан-Інь.

⁷ Вень-ван (文王) – Чжоу Вень-ван (1152 р. до н. е. – 1056 р. до н. е.), правитель Чжоу, родоначальник династії Чжоу, за переказами, своєю духовною досконалістю отримав милість Неба.

⁸ Конфуцій.

Упорядкування свого дому полягає в удосконаленні тіла. Люди уникають того, що їм близьке, що вони люблять; уникають того, що вони ненавидять, чим вони гидують; уникають того, що поважають, уникають того, що викликає співчуття; уникають того, що викликає зарозумілість і недбалість. І саме тому, коли люблять і розуміють недоліки, коли ненавидять і розуміють переваги, таке рідко буває в Піднебесній. Тому й говорять: «Людина не знає недоліків своєї дитини, не знає наскільки багатий у неї врожай». Це й називають, що впорядкування дому полягає в удосконаленні тіла.

Управління державою полягає в упорядкуванні свого дому. Якщо людина не може навчити свою сім'ю, але вчить інших, не буває такого. Тому благородний муж не виходить із дому, проте навчає людей у державі. Ті, хто шанують батьків, тим самим служать володарю. Ті, хто поважають старших, тим самим служать старшим. Милостиві можуть вести за собою людей. У «Повчанні князя Кан» говориться: «Це як виховувати дитину». Коли серце щиро прагне досягнути мети, то хоча одразу не досягне її, але й буде не далеко від її досягнення. Ніколи не було жінки, що спочатку навчилася виховувати дітей, а потім вийшла заміж. Коли в одній сім'ї панує добродетель, то і в цілій країні панує добродетель; коли в одній сім'ї панує скромність, то в цілій державі панує скромність; коли одна людина прагне поживи, то в цілій державі починається розбрат. І так усе воно пов'язано. Це називається: «Одним словом зіпсувати всю справу». Одна людина визначає, якою є держава. Яо⁹ та Шунь¹⁰ за допомогою добродетелі правили Піднебесною, та люди наслідували їм. Цзе¹¹ та Чжоу¹² за допомогою жорстокості правили Піднебесною, та люди наслідували їм. Якщо б їхні накази суперечили їхнім уподобанням, то люди не наслідували б їм. Тому благородний муж удосконалює себе, а потім вимагає вдосконалення від інших; позбавляється сам недоліків, а потім указує на них іншим. Якщо в собі він ховає немилість, але вимагає милості від інших, такого ще не бувало. Тому управління державою полягало в упорядкуванні дому. У «Книзі пісень» говориться: «Чарівне персикове дерево, буйне його листя. Дівчина виходить заміж, несе злагоду своїм домашнім». Коли зможеш поважати своїх домашніх, то потім можна повчати людей у державі. У «Книзі Пісень» мовиться: «У злагоді брати живуть». Коли брати живуть у злагоді, то потім можна навчати людей у державі. У «Книзі Пісень» говориться: «Коли дії бездоганні, то вони є зразком для всіх держав». Він, володар, має бути зразком як батько, як син, як старший брат, як молодший брат, а потім люди будуть брати приклад з нього. Це й називається, що управління державою полягає в упорядкуванні дому.

Принести мир у Піднебесну полягає в управлінні державою, коли ті, хто займає високі посади, поважають старих людей, то розквітає пошана; коли ті, хто займає високі посади, поважають старше покоління, то розквітає пошана до старших. Коли вищі допомагають слабким і самотнім, то народ не бунтує, це і є Шлях, яким вимірюється благородний муж.

Того, що не бажаєш, щоб тобі заподіяли вищі, не застосовуй до нижчих. Те, що не подобається в нижчих, не застосовуй у служінні вищим. Те, що не подобається в старших, не використовуй, щоб вести цим нащадків. Те, що не бажаєш бачити в нащадків, не використовуй, щоб слідувати старшим. Те, що не подобається в тих людей, що пра-

⁹ Яо (尧) – міфічний китайський правитель, володарював у 2356 р. до н. е. – 2255 р. до н. е.

¹⁰ Шунь (舜) – міфічний китайський правитель, наступник імператора Яо.

¹¹ Цзе (桀) – останній правитель династії Ся, що відзначився жорстокістю й деспотизмом.

¹² Чжоу (纣) – останній правитель династії Шан, що відзначився надмірною жорстокістю й розпущеною.

воруч від тебе, не використовуй у спілкуванні з тими, хто ліворуч від тебе. Те, що не подобається в людей, що ліворуч від тебе, не використовуй у спілкуванні з тими, хто праворуч. Це й називається Шляхом, яким вимірюється благородний муж.

У «Книзі Пісень» мовиться: «Радісним буде нехай благородний муж, батько народу простого». Любити те, що любить народ, ненавидіти те, що ненавидить народ, це й називається бути батьком народу. У «Книзі пісень» сказано: «Високі гори Наньшань – лише каміння нагромаджене. Величний наставник, народ дивиться на тебе». Правителі не можуть керувати державою без старанності, якщо ж будуть здійснювати вони негідні вчинки, то Піднебесна покарає їх. У «Книзі пісень» мовиться: «Коли держава Їнь ще не втратила підтримку людей і владу, вона могла гармонійно поєднатися з Небом. Зараз ми дивимося на долю Їнь¹³, волю Неба виконати нелегко». Говорять, що той, хто отримає довіру народу, отримає й державу. Той, хто втратить довіру народу, утратить державу.

Тому й кажуть, що благородний муж спочатку піклується про доброчесність. Якщо є доброчесність, то буде й підтримка людей; якщо буде підтримка людей, то будуть і землі; якщо будуть землі, то буде й багатство; якщо буде багатство, то тоді вже можна його використовувати.

Доброчесність – це основа, багатство – це вершина. Коли нехтують основою, а велику увагу приділяють вершині, тоді народ повстає. І тому, коли збираєш багатство, народ розбігається, коли розподіляєш багатство, народ збирається в єдине ціле. Тому й кажуть, що несправедні слова неправдою й повертаються, несправедне багатство так само несправедно розійдеться.

У «Повчаннях князя Кан» говориться: «Доля люди не є постійна. Якщо Шлях праведний, то отримаєш, якщо ж несправедний – утратиш».

У «Книзі царства Чу»¹⁴ сказано: «У царстві Чу цінністю є не золото та яшма, а доброчесні люди». Цзю Фань¹⁵ зазначав: «У втікачів немає дорогоцінних речей, лише людяність є їхньою дорогоцінністю». У «Клятві Цінь»¹⁶ говориться: «Якщо буде чиновник, щиросердний і без інших талантів, та серце його добре, то буде він милостивим. Коли такий чиновник бачить, що в іншої людини є вміння, він радіє, наче ці вміння є в нього; освічені та талановиті люди, він любить їх, він не тільки захоплюється ними, він дійсно може залучити їх [до державних справ], тим самим захистити наших нащадків і наш народ, і буде благо від цього для держави! Якщо ж у людини є вміння, але чиновник заздрить і ненавидить її; освічені й талановиті, проте він уникає їх і не дає їм змоги підійматися, не може залучити їх [до державних справ], то такий чиновник не зможе захистити наших нащадків і народ, а приведе до небезпеки!» Лише доброчесна людина може розігнати тих, хто думає про свою вигоду, розіслати їх у всі сторони, не існувати з ними в Серединних Царствах. Це й називають, що тільки доброчесна людина може любити людей, може ненавидіти людей. Коли людина зустрічає мудрих і не може їх просунути, просуває та не може поставити їх поперед у справах держави, це – недбальство. Коли людина зустрічає недобрих, але не може відсторонити таких від справ, відстороняє, але

¹³ Їнь – царство Шан-Їнь, що було завойовано царством Чжоу в 1027 р. до н. е.

¹⁴ «Книга царства» Чу (楚书) – твір часів правління Чу Чжао-вана (515 р. до н. е. – 489 р. до н. е.) у період «Весен та Осеней».

¹⁵ Цзю Фань (舅犯) – Ху Янь (715 р. до н. е. – 629 р. до н. е.), міністр і воєнноначальник царства Цзін (晋) у період «Весен та Осеней».

¹⁶ Клятва Цінь (秦誓) – клятва правителя царства Цінь Му-гуна (роки правління: 659–621 рр. до н. е.).

недалеко, це – помилка. Любити те, що ненавидять люди, ненавидіти те, що люблять люди, це означає йти проти природи людської, і тоді біди обов'язково придуть. Тому в благородного мужа є Великий Шлях, він має чесністю й відданістю досягти його, а гордістю й розкішшю може втратити його.

Багатства також мають свій Великий Шлях. Тих, хто створює багатства, – багато, тих, хто ними користується, – мало, ті, хто їх створює, докладають до цього всі свої сили, ті, хто ними користуються, роблять це економно й не поспішаючи, так багатство завжди буде достатньо. Доброчесна людина розвиває себе, використовуючи багатство, недоброчесна ж – витрачає себе заради багатства. Не було так, щоб правителі любили доброчесність, а піддані не любили справедливості; не було такого, щоб ті, хто любить справедливості, не виконали своє служіння до кінця; не було так, щоб скарби держави не були б скарбами правителя. Мен Сянь-цзи¹⁷ казав: «Той, у кого є коні для колісниць, не обговорює, як розводити курей і свиней; ті, хто можуть рубати лід (вищі сановники), не розводять корів та овець; у державі, де є сто колісниць, немає чиновників, що накопичують багатство. Ніж чиновники, що накопичують багатство, краще вже ті, хто грабує». Це й називають, що держава отримує вигоду не вигодою, а справедливістю. Коли управляють державою та грабують багатства держави, це йде від дріб'язкових людей. Вони вправні в цьому, коли дріб'язкові люди керують державою, то біди та нещастя приходять разом. Хоча й існують добрі та мудрі, але вони не можуть виправити це! Тому й кажуть, що держава отримує вигоду не вигодою.

«ВЕЛИКЕ ВЧЕННЯ»

Пер. з кит. Д. О. Мерзлюк

«Велике вчення» («Да Сюе», “大学”) – один із чотирьох трактатів, що входять до складу конфуціанського «Чотирикнижжя» («Сишу», “四书”). Це найкоротший текст із цих чотирьох творів, містить 1755 ієрогліфів. Трактат «Велике вчення» був 42 розділом «Книги про ритуал» (“Ліцзі”, “礼记”), пізніше включений до «Чотирикнижжя» як самостійний твір. «Велике вчення» розглядалося як частина «Ліцзі» до часів епохи Сун, але, незважаючи на те що воно не розглядалося як самостійний твір, багато конфуціанських філософів і коментаторів епох Хань і Тан, серед яких – Дун Чжуншу, Чжен Сюань, Кун Інда, Хань Юй, досліджували та вивчали цей текст. Відомий китайський філософ і коментатор конфуціанських текстів Чжу Сі приписував авторство «Великого вчення» учню Конфуція Цзен-цзи. Саме Чжу Сі остаточно виділив текст «Великого вчення» як самостійний і включив його до «Чотирикнижжя» разом із трактатами «Луньюй», «Мен-цзи» та «Чжун юн». Основні ідеї трактату включають «три принципи» (三纲领): пізнання світлої доброчесності, виправлення народу, ствердження в досконалості; а також вісім положень (八条目): пізнання сутності речей, отримання знань, щирість думок, виправлення бажань, удосконалення тіла, упорядкування дому, наведення ладу в державі, умиротворення Піднебесної. «Велике вчення» є етичним і соціально-політичним трактатом, ідеї якого узагальнили морально-етичні принципи конфуціанського вчення, вплинули на подальший розвиток політичної, філософської думки Китаю. В основі філософії «Великого вчення» лежить уявлення про доброчесність «де» (德), що притаманна людській природі. Ця доброчесність має бути проявлена як правителями (як «людяність» 仁), так і підданими у вигляді «справедливості» (义).

Ключові слова: конфуціанство, Чжу Сі, «Чотирикнижжя», Конфуцій, Цзен-цзи, доброчесність.

¹⁷ Мен Сянь-цзи (孟献子) – дипломат і політичний діяч царства Лу епохи «Весен та Осеней», роки життя: ? – 554 р. до н. е.

«ВЕЛИКОЕ УЧЕНИЕ»

Пер. с кит. Д. О. Мерзлюк

«Великое учение» («Да сюэ», “大学”) – один из четырех трактатов, которые входят в состав конфуцианского «Четырехкнижия» («Сышу», “四书”). Это самый короткий текст из этих четырех произведений, содержит 1755 иероглифов. Трактат «Великое учение» был 42 разделом «Книги о ритуале» («Лицзи», “礼记”), позже включен в состав «Четырехкнижия» как самостоятельное произведение. «Великое учение» рассматривалось как часть «Лицзи» до времен эпохи Сун, но, несмотря на то что оно не рассматривалось как самостоятельный текст, много конфуцианских философов и комментаторов эпох Хань и Тан, среди которых – Дун Чжуншу, Чжэн Сюань, Кун Инда, Хань Юй, исследовали и изучали данный трактат. Известный китайский философ и комментатор конфуцианских текстов Чжу Си приписывал авторство «Великого учения» ученику Конфуция Цзэн-цзы. Именно Чжу Си окончательно выделил текст «Великого учения» как самостоятельный и включил его в состав «Четырехкнижия» вместе с трактатами «Луньюй», «Мэн-цзы» и «Чжун юн». Основные идеи трактата включают «три устоя»: постижение светлой добродетели, исправление народа, утверждение в совершенствовании; а также «восемь основоположений»: познание сути вещей, получение знаний, искренность мыслей, исправление желаний, усовершенствование тела, упорядочивание дома, наведение порядка в державе и умиротворение Поднебесной. «Великое учение» является этическим и социально-политическим трактатом, идеи которого обобщили морально-этические принципы конфуцианского учения и повлияли на дальнейшее развитие политической, философской мысли Китая. В основе философии «Великого учения» лежит понятие про добродетель «дэ» (德), которая присуща человеческой природе. Эта добродетель должна быть проявлена как правителем (в качестве «гуманности» 仁), так и подданными как «справедливость» (义).

Ключевые слова: конфуцианство, Чжу Си, «Четырехкнижие», Конфуций, Цзэн-цзы, добродетель.

Стаття надійшла до редакції 24.11.2020

UDC 82.92/929

时代的历史——评《邓小平，革命的一生》

李劫

一 全书背景

关于前中国领导人邓小平的个人传记作品,无论是在中国还是在西方,都已经是汗牛充栋,数之不尽。在西方,自从邓小平在一九九七年逝世以来,很多学者便尝试写出对邓小平作出完整评价的作品,但未必每一部都能客观地看待这位中国历史上生於复杂时代的复杂人物。邓小平的一生可大致划分为三个阶段:在一九四九年之前的第一个阶段,邓小平一直都在寻找自己的人生路向,他最终选择了马克思列宁主义作为自己的人生信念,并为之奋斗终生。在第二个阶段,自一九四九年中华人民共和国成立以后,邓小平置身于中国共产党的最高层。无可否认,他是有一些治国的理想,但与当时其他领导人一样,都受制於最高统治者毛泽东。在这个阶段里,邓小平不仅做了很多违背他自己意愿的事,连自身也多次遭受政治清洗,全家被流放甚至人身打压。从一九七六年毛泽东的离世到一九九七年邓小平的与世长辞,在这个最后阶段,邓小平大部分时间都是中国的最高领导人,他在这个阶段主要做了两件事:一是改革开放,从而令到中国从毛时代的愚昧落后中解放出来;另一件事是一九八九年的天安门事件,他亲自下令对手无寸铁的游行示威人士进行开枪镇压,不仅造成了中国近代史上的一个悲剧,同时间接令到中国自一九七八年由他主导的改革开放出现某种程度的倒退,这一后遗症直到今天也令现在的中国人感受得到。在前者方面,人们对邓的评价是赞多于弹,但对后者,人们则是千夫所指。正因为这样,所以才使得要对邓小平的一生作出公正和不偏不倚的盖棺论定非常艰难。

摆在我面前的这本名为《邓小平，革命的一生》(Deng Xiaoping, A Revolutionary Life)是由一位美籍俄裔历史学教授Alexander V. Pantsov和另一位美国学者Steven I. Levine合著。该书在二零一五年出版,作者在开篇中说道:“本书有两个最大的特点:首先,与以往的同类专著大多只引用中文和英文资料不同,在本作品中,作者首次引用和参考了包括中,英,俄,法等多种外语资料和档案。其次,基于以上的理由,本书可以说是迄今为止最全面和客观的对邓小平一生的总结和分析。”

如前所言,在西方学界,关于邓小平的著作确实不少,例如Richard Evans的Deng Xiaoping and the Making of Modern China (1995), Whitney Stewart的Deng Xiaoping: Leader in a Changing China (2001)和Benjamin Yang的Deng: A Political Biography (2016),以及近期由哈佛大学学者Ezra F. Vogel创作的Deng Xiaoping and the Transformation of China (2013)。但实话实说,这些西方学者的作品,可能因为他们的文化背景和资料的局限,都未能做到全面和客观。尤其是Ezra F. Vogel的一书,更被不少人诟病,形容该书是为了掩盖邓的罪恶和为邓歌功颂德。读罢《邓小平，革命的一生》,笔者认同该书作者的声明。与上述作品比较,本书确实在最大程度上做到了“全面和客观”。当然,随着未来更多档案和历史资料的公

开,对邓小平一生的评价会不断更新,但无可置疑,《邓小平,革命的一生》是一本尊重历史精神的作品。该书无愧于作者,无愧于读者,更无愧于历史。

二 全书介绍

除了开篇和结尾外,《邓小平,革命的一生》一共分为三大部分,合共二十七章节。作者在全书的开头先出人意料地描述了一九八九年的天安门事件,说出了当时正是邓小平下令去屠杀反政府和亲民主的示威者。如笔者刚才所言,一九八九年的天安门事件正是评价邓小平的难点。本书作者恰恰从这里出发,接下来简短地回顾了邓的一生,并在开篇的结尾处说出了本书的主旨,他们认为:“邓小平是时代的产物,他只能做他的时代所要求的事,他必然会受制於他的时代。他是社会主义的改革者,但他绝不是苏联的最後一位领导人戈尔巴乔夫,邓不是社会主义的掘墓人。”诚哉斯言!这句话正是这位中国领导人一生的写照。

本书的三大部分基本上也是按照本人前述的邓小平一生的三个阶段来划分。作者有以下两个观点非常值得一提:

首先,在邓小平人生的第一和第二个阶段(从出生到一九四九年;从一九四九年到一九七六年),邓小平经历了民国时代的军阀混战和国共内战,毛泽东时代一次又一次的群众运动,政治清洗,饥荒,外交封锁和个人的身陷囹圄。作者认为,邓小平在这两个人生阶段所经历的政治和社会动荡深深地印入他的心灵,令他一生都怕“乱”,并希望追求和保持稳定。正是这怕乱和求稳的心态,也恰恰解释了为什么邓小平的一生都只是现行制度的维持者和改革者,而不是摧毁者。

其次,当邓小平的一生进入第三也是最后一个阶段时(一九七六年到一九九七年),当他已是万人之上的中国最高领导人时,正是由于以上第一和第二个阶段的经历,也正好解释了他为何在一九七九年的北京之春民主运动后无情地逮捕和迫害异见份子,为何要赶两位有自由思想的中国领导人(胡耀邦和赵紫阳)下台,为何在一九八九年的天安门事件中要派人民解放军血洗北京街头。原因很简单,因为此前的经历,已经令邓小平本人对“乱”有无尽的恐惧,所以在他登上权力的最高峰时,也要不惜一切代价来维持稳定,用最暴力的手段来把他视之为“乱”的苗头扼杀於萌芽之中。另外,作者在结局中也说出,正因为邓小平经历了在毛泽东时代数次对他个人和家庭的残酷人身迫害,邓小平也从此变成了一个极度自私的人。他为了自身的生存,可以不惜一切地残害昨日的朋友和同事;也可以为了自己子女后代的幸福,容忍自己家庭成员的巨额贪污而完全无视国法和党纪。

我认同作者在全书结尾的盖棺论定:“邓小平既是一位伟大的革命家和改革者,也是一位双手沾满鲜血的大独裁者。他一生的功过是五五开。他曾经干过很多错误的事,与我们一样,他也只是一个凡人而已。”

三 总结全书

掩卷沉思,《邓小平,革命的一生》的作者除了史无前例地引用和参考了多种外文资料和档案外,实事求是地说,本书对邓小平作出的上述结论和评价其实并非新东西,此前不少学者也对邓小平作出过类似的评语。但瑕不掩瑜,本书在以下几个方面仍然是为同类的史学专著开拓了新境:

首先,本书在第一部分参考了很多法文和俄文资料来重新解读邓小平在法国和苏联的留学生活和经历。作者史无前例地指出,邓小平在法国看到当时第一次世界大战给欧洲带来的混乱和悲惨,在苏联则看到了当地共产主义政权成立不久因为政策不当所带来的饥荒和民不聊生,这些经历给邓小平带来了延续一生的震撼,成为他怕乱求稳的心态的开端。

其次,在毛泽东统治的时代,与其他著作不同,本书作者并不认同那时的邓小平一直都在违心地执行毛泽东的命令去杀人和施暴,相反,邓小平自己主导了一九

五六年的反右运动和其后对多个中共领导人的迫害和清洗。作者认为,事实上邓小平是一个对共产主义抱有强烈信念的人,他认同为了取得共产主义的长治久安,在必要时必须毫不留情地血腥清除所有对共产主义有怀疑和有敌意的人。

最后,作者也留意到,自从一九六零年的大跃进之后,因为造成了数千万人死亡的大饥荒,邓小平在这时已经认定了毛泽东式的经济模式是注定行不通的,这也成为他后来在毛泽东死后开始改革开放和发展资本主义经济的起点。但这一切都只限于经济领域,而在政治和意识形态层面,邓小平与毛泽东并无不同。邓小平只是毛泽东的坏学生,但绝不是毛泽东的叛徒。

与此同时,我也要在此指出本书的不足之处。有一点很具有讽刺意味,与上述其他西方学者的邓小平传记不同,《邓小平,革命的一生》的侧重点是在一九七六年毛泽东逝世前的邓小平。其他作品对邓在改革开放中的角色分析得很细致,但对处于青少年时代和毛泽东时代的邓小平则有所忽略。相反,本书则是倒过来,对一九七六年之前的历史着墨甚多,但对之后的时代的叙述则相对有所欠缺。与一九七六年之前不同,一九七六年之后的邓小平是中国的第一把手。邓小平在这段时期可细分为三个阶段:第一阶段是一九七六年至一九八九年的中国首个改革开放时期;第二阶段是一九八九年的天安门事件;第三阶段为一九八九年之后直到他逝世的一九九七年为邓小平的退隐时代。这三个时期的重要性不言而喻,但作者并没有对此作深入分析和叙述,不能不说是一种遗憾。例如邓小平在七十年代末和八十年代初是如何击败毛泽东的指定接班人华国锋和如何发动改革开放去改变中国;邓小平在八十年末是如何清除两位有自由思想的中国总理(胡耀邦和赵紫阳),而他本人为何最终在天安门事件中下达了屠城的决定;最后也是最重要的是,在天安门事件后全身而退直到逝世的这段时期的邓小平的个人生活和他对中国命运作出了怎样的新的思考。这些都没有在本书中看到,不能不说是一大遗憾。尤其是最后一点,即关于邓小平人生的最后一个阶段(一九八九年到一九九七年),无一例外是目前所有西方学者写的邓小平传记(包括这一本)都欠缺的。

为什么会出现上述的情况?我的观点是,与邓的早期时代的资料和档案不同,邓小平成为中国最高领导人之后的那一段历史在今天的中国仍然是一个非常敏感的话题,很多资料和档案(尤其是与天安门事件有关的)仍属国家机密,暂时还不能公开。在这种情况下,任何人要尝试对邓小平的晚年作一个完整的评价,仍然是一个有待完成的任务。

在本书评的结尾,笔者想在此作一个如下的总结:和邓小平本人一样,《邓小平,革命的一生》一书也只是时代的产物。无论与同时代的其他同类作品相比它有多么的与众不同,本书的水平和质量也只能受制于这个时代。我记得中国前领导人刘少奇曾经说过:“历史是由人民来书写的。”但我要补充一句:历史也是由时代来书写的,怎样的时代就会有怎样的历史。可以这样说,因为今天中国的历史档案和资料还未能完全开放,而生活在中国的学者和人民还受制于共产党的威权统治下,暂时还没有言论和研究自由(尤其是在历史和人文科学领域)。所以,如果要对象邓小平这样一个重要的历史人物作出更加全面和公正的评价的话,恐怕还要等到中国发生政治巨变的那一天。作为一个历史学者,我非常期待那一天的到来。

本书资料

Pantsov, Alexander V. and Levine, Steven I. Deng Xiaoping, A Revolutionary Life. New York: New York University Press, 2015.

Мета Асоціації полягає в сприянні розвитку наукових досліджень Китаю в Україні й розробці освітніх китаєзнавчих дисциплін, а також у популяризації сучасних знань про китайську цивілізацію. Асоціація сприяє активізації наукових, освітніх, культурних і ділових контактів між Україною й Китаєм, але при цьому не бере участь у політичній діяльності будь-якого роду.

Будь-яка людина, зацікавлена в сприянні досягнення цілей і завдань діяльності Української асоціації китаєзнавців, може вступити в Асоціацію шляхом подачі заявки на членство.

Членство в Асоціації відкрито для громадян усіх країн світу, чиї інтереси пов'язані з китаєзнавством.

Усі члени Асоціації запрошуюються до участі в заходах і нарадах Української асоціації китаєзнавців, а також мають право голосувати й посідати виборні місця.

Президент: КІКТЕНКО Віктор Олексійович, д-р. філос. наук, ст. н. сп., зав. відділом Азіатсько-Тихоокеанського регіону Інституту сходознавства ім. А. Ю. Кримського НАН України

тел.: (+380 44) 353-7286

моб.тел.: (+380 96) 852-7454

e-mail: kiktenko@gmail.com

Виконавчий секретар: ГОБОВА Євгенія Валеріївна, канд. філол. наук, молодший науковий співробітник відділу Азіатсько-Тихоокеанського регіону Інституту сходознавства ім. А. Ю. Кримського НАН України

моб. тел.: (+380 66) 729-0549

e-mail: jane.lutsenko@gmail.com

Місцезнаходження:

01001 Україна, Київ, вул. Грушевського 4,

Інститут сходознавства ім. А. Ю. Кримського НАН України,

кімн. 211, Українська асоціація китаєзнавців

тел.: (+038-044) 353-7285

e-mail: info@sinologist.com.ua

<http://www.sinologist.com.ua>

ІНФОРМАЦІЯ ДЛЯ АВТОРІВ

Науковий збірник «Китаєзнавчі дослідження» приймає статті українською, російською, англійською та китайською мовами, надіслані на e-mail: info@chinese-studies.com.ua.

Вимоги до оформлення статті:

Рукопис подається у вигляді документа MS Word із розширенням *.rtf або *.doc. Редакція журналу здійснює зовнішнє та внутрішнє анонімне рецензування статей та перевірку на наявність плагіату за допомогою програмного забезпечення StrikePlagiarism.com від польської компанії Plagiat.pl.

Рекомендується така схема представлення наукової статті в журналі:

Блок 1. УДК, заголовок, ПІБ автора (співавторів) (транслітерація), науковий ступінь, учене звання, назва, адреса організації, електронна пошта усіх або одного автора, анотація (270–300 слів), ключові слова (5–7 слів) англійською мовою.

Блок 2. Заголовок, ПІБ автора (співавторів), повний текст статті мовою оригіналу.

Блок 3. Список літератури з кириличними посиланнями.

Блок 4. Транслітерований список літератури (References).

Блок 5. Заголовок, ПІБ автора (співавторів), анотація, ключові слова українською мовою.

Блок 6. Заголовок, ПІБ автора (співавторів), анотація, ключові слова російською мовою.

Вимоги до ілюстрацій та списку літератури:

Усі графічні файли подаються окремо від текстового у відповідному форматі, наприклад *.jpg.

Посилання на літературу наводяться у тексті. У квадратних дужках подається ім'я автора, рік видання (без коми перед ним) і, в разі необхідності, сторінки: [Michalak-Pikulska 2002, 66]. Ініціали наводяться після прізвища автора лише у тому випадку, коли в статті є посилання на кількох авторів з однаковим прізвищем. Якщо в одному місці наводяться посилання на кілька праць, вони подаються в хронологічному порядку через крапку з комою. Якщо йде про посилання на колективну монографію, енциклопедію, словник тощо, у квадратних дужках наводяться перші слова назви: [Manzil... 2013]. Текстові посилання подаються наприкінці статті, перед літературою.

Список цитованої літератури, розміщений в алфавітному порядку, подається у кінці статті під назвою **ЛІТЕРАТУРА**. При оформленні списку літератури слід дотримуватися вимог Національного стандарту України **ДСТУ 8302:2015 «Інформація та документація. Бібліографічне посилання. Загальні положення та правила складання»**. Назви цитованих праць оформляються за таким зразком:

Кіктенко В.О. «Китайська мрія» як теорія нового етапу модернізації КНР. *Східний світ*. 2015. № 3. С. 106–114.

Манхейм К. Избранное: диагноз нашего времени. Москва : Изд-во «РАО Говорящая книга», 2010. 744 с.

Brown K. The Communist Party of China and Ideology. *China: An International Journal*. 2012. Vol. 10. № 2. P. 52–68.

Транслітерований список цитованої літератури (**References**) оформлюється за гарвардським стилем. Він подається повністю окремим блоком, повторюючи список літератури, наведений мовою оригіналу відповідно до вимог ДАК України, незалежно від наявності у ньому англійських джерел. Якщо в списку є посилання на іноземні публікації, вони повністю повторюються в **References**. Транслітерація здійснюється за стандартом BGN/PCGN.

Для транслітерованих праць (з оригіналу кирилицею) пишемо англійською мовою повне місце видання, а також позначення томів, номерів, сторінок (“Vol.”, “No.”, “pp.”, “p.”). Назву видавництва залишаємо транслітерованою. Зазначаємо наприкінці речення мову видання, наприклад (In Ukrainian). Більше інформації див.: http://chinese-studies.com.ua/uk/for_authors

Транслітерація іноземних слів здійснюється латинською графікою з відповідною діакритикою. Власні імена, назви передаються за допомогою літер українського алфавіту з урахуванням традиційних написань.

Формат 70x108/16. Гарнітура Times New Roman.
Папір офсет. Цифровий друк. Ум.-друк. арк. 14,35.
Замов. № 1220/358. Наклад 200 прим.

Видавництво і друкарня – Видавничий дім «Гельветика»
03150, Україна, м. Київ, вул. Велика Васильківська, 74, оф. 7
Телефон +38 (048) 709 38 69
+38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08
E-mail: mailbox@helvetica.com.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 6424 від 04.10.2018 р.